

Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva: nove serije godina II 1896 7.

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **1897**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:300:644829>

<https://doi.org/https://doi.org/10.52064/vamz>

Rights / Prava: [Public Domain Mark 1.0/Javno dobro](#). Autorsko pravo je isteklo.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological Museum in Zagreb](#)

VJESNIK

HRVATSKOGA

ARHEOLOŠKOGA DRUŠTVA.

NOVE SERIJE GODINA II. 1896 7.

UREDNIK

DR JOSIP BRUNŠMID.

Pečat topuskoga samostana.

U ZAGREBU.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

1897.

lasa

SADRŽAJ „VJESNIKA“ ZA GODINU 1896/7.

	Strana
Brunšmid Dr. Josip: Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji V—VII.	42
— — — † Prof. Šime Ljubić	130
— — — Rimski vojnički diplom iz Bijele crkve kod Rače	1
Bulić Fran: Pečat Deodata, opata samostana sv. Stjepana de Pinis pokraj Spljeta	7
Celestin Vjekoslav: Neolitska naselbina kod Osijeka	104
Jelić Dr. Luka: Crtice o najstarijoj povjesti Spljeta	26
Laszowski Emilijan: Grb plemena Mogorovića	21
— — — Prinosi Hrvata za mađarski narodni muzej u Budimpešti	9
Tkalčić Ivan: Cistercijski samostan u Topuskom	110
—	
Zapisnik glavne skupštine hrvatskoga arheološkoga društva, održavane dne 6. travnja 1897	133
Zapisnik glavne skupštine hrvatskoga arheološkoga društva, održavane dne 16. svibnja 1897.	136
Izveštaj treće glavne skupštine „Bihaća“: hrvatskoga društva za istraživanje domaće povjesti, držane u Spljetu 30. prosinca 1896.	140
—	
Izveštaji muzejskih povjerenika i prijatelja: 1. i 2. Ignjat Jung u Mitrovici	157
3. i 4. Jerko Pavelić u Lešću	158
5. Lj. Adislaw Ankenbauer u Sotu	159
6. Josip Cik u Zagrebu	159
7. Ferdo Hefele u Sisku	159
8. i 9. Mišo Mutavčić u Dubici	160
10. Despot Teodor Čučić u Kutini	160
—	
Sitne vijesti: Kako se ima pisati ime „Bihać“ str. 164. Kada je proširena crkva u Novome u Kaštelima str. 165. (Dr. Josip Aranza). — Rimske starine u Zagreku str. 161. Iz ličko-krbavske županije str. 161. Naselbine iz kamenoga doba u Slavoniji str. 162. Zanimiva našašća u Hrvatskoj i Slavoniji str. 163. Grobovi halštatskog doba u Vrepcu kod Gospića str. 163. Slavonsko arheološko društvo u Osijeku str. 165. Ustrojenje austrijskog arheološkog instituta str. 165. † Dr. Ivan Crnčić str. 166. † Ilija Okrugić str. 166. † Giuseppe Fiorelli str. 166. † Ernest Curtius str. 166. (Dr. Josip Brunšmid). — † Franjo pl. Pulszky (Josip Purić).	
Književne vijesti: Truhelka. Slavonski banovci str. 168. Vasić. Novci kolonije Viminacija str. 168. Kubitschek. Zur Frage der Ausbreitung des Christentums in Pannonien str. 169. Jireček Das christl. Element in der topograph. Nomenclatur der Balkanländer str. 169. Evangelium s. Joannis str. 169. Bulletin di Archeologia e storia Dalmata str. 169. Starohrvatska prosvjeta str. 170. Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini str. 170. (Dr. Josip Brunšmid). — Bojničić. Der Adel von Kroatien und Slavonien str. 167. (E. Laszowski). — Zbornik za narodni život i običaje str. 170. Radić. Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu str. 170. Trojanović. Starinska srpska jela i pića str. 170. (Josip Purić).	
Društva i uredništva, od kojih hrvatsko arheološko društvo dobiva časopise i spise u zamjenu za svoj „Vjesnik“ str. 171.	

IMENA DOPISNIKA „VJESNIKA“

ZA GODINU 1896/7.

Ankenbauer Ladislav, učitelj u Sotu.

Aranza dr. Josip, profesor u Spljetu.

Brunšmid dr. Josip, sveučilišni profesor i ravnatelj arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.

Bulić Fran, ravnatelj c. i kr. državnoga muzeja u Spljetu.

Celestin Vjekoslav, gimnazijski profesor i kustos gradskoga muzeja u Osijeku.

Cik Josip, kr. financ. rač. oficijal u Zagrebu.

Ergovac Petar u Novomu kod Spljeta.

Hefele Ferdo, gradanski učitelj u Sisku.

Jelić dr. Luka, profesor bogoslovije u Zadru.

Jung Ignjat, učitelj u Mitrovici.

Laszowski Emilijan, pristav kr. zemaljskoga arkiva u Zagrebu.

Mutavgjić Mišo, trgovac u Dubici.

Pavelić Jerko, učitelj u Brodu na Kupu.

Purić Josip, gimnazijski profesor dodijeljen arheološkom odjelu narodnoga muzeja u Zagrebu.

Teodorčević Despot, mjernik u Kutini.

Tkalčić Ivan, akademik i prebendar u Zagrebu.

RIMSKI VOJNIČKI DIPLOM IZ BIJELE CRKVE KOD RAČE (KOTAR MITROVAČKI).

Koncem svibnja 1896. momci mitrovačkoga ribara Adama Salzmana, loveći ribu blizu nekadašnjega čardaka Bijele crkve, jedno 3 kilometra na zapad od Rače (kotar mitrovački), mrežom iz Save izvadiše tučanu ploču sa napisom na obje strane. Bila je to jedna — i to druga — ploča rimskoga vojničkoga otpusnoga diploma, od kojega na str. 3. priopćujem autotipijske slike u po prilici $\frac{2}{3}$ navedene veličine. Prvu vijest, da je ovakov spomenik nađen, dobio je pisac ovih redaka uz prijepis napisa od g. Nubera u Osijeku, ali isti nije htjeo priopćiti ni nalazišta ni nalaznika, jer je sam kanio ploču kupiti. Međutim u skoro dobi ravnateljstvo arheološkoga odjela narodnoga muzeja pozitivnih vijesti o tom našašću, najprije od rodoljubnoga ljekarnika g. Stjepana Czeisbergera, a zatim od revnoga muzejskoga povjerenika g. Ignjata Junga, tako da se je moglo pobrinuti, da mu ovako zanimiv i rijedak predmet ne izmakne. Muzejski ravnatelj, ne počasiv časa, zamoli oba gospodina, da se pobrinu, kako bi se ovaj spomenik za narodni muzej nabavio. Hvale vrijednom pripravnosti obojica se primiše posla, koji je u tomu slučaju bio dosta težak, jer im se je valjalo boriti protiv tvrdokorne sebičnosti i privatne konkurencije, koja je bila naperena protiv našega zemaljskoga zavoda. Ove nepovoljne prilike prouzročišu, da se je za ovaj, doduše rijetki, ali nepotpuni spomenik, morala platiti dosta znatna svota od 50 forintih.

Do godine 1893., kada je izišao treći sveščić suplemenata k trećemu svesku sbornika latinskih napisa, što ga berlinska akademija pod naslovom *Corpus inscriptionum latinarum* izdaje, bilo je poznato 97 rimskih vojničkih diploma, koji padaju u doba od godine 52. (Klaudije I.) do 301/5 (Dioklecijan i njegovi drugovi). Spomenici ove vrsti legalizovani su prijepisi carskih edikata, kojima se isluženim vojnicima¹ i njihovim potomcima podijeljuje rimsko građansko pravo i zakonitost braka (*conubium*) sa ženama tuđega (peregriinoga) staleža, koje bi imali u času, kada im je građansko pravo podijeljeno ili s onima, koje bi si kasnije uzeli. Na svakomu ovakovomu diplomu na prvomu je mjestu ime carevo u nominativu, sa svim imenima i naslovima, što ih je običavao rabiti, zatim su naznačeni vojnički odjeli, kojima su pripadali dotični vojnici i formula, kojom se je izreklo, da im se podijeljuje građansko pravo i *conubium*. Na to slijedi datum edikta, ime vojnika, za kojega je prijepis učinjen, uz oznaku njegova vojničkoga odjela i rodnoga mjesta, katkada i imena članova njegove obitelji i konačno oznaka mjesta u Rimu, gdje se je originalna isprava nalazila. Na drugoj posebnoj

¹ Služba je trajala kod brodovlja 26 godina, u pomoćnim četama (*auxilia*) 25 godina, kod

legionaraca 20 godina, a kod pretorijanskih kohorata 16 godina.

stranici zapisana su imena svjedoka, koji posvjedočuju tačnost prijepisa. Tijeh je imena obično bilo sedam, ali ih ima kadšto i više.

Svaki vojnički diplom sastoji od dvije ploče, na kojima je bila cijela isprava dva puta zapisana; jedino imena svjedoka zapisana su samo jedanput. Obije ploče spojile bi se tako u jednu cjelinu, da bi se položile jedna na drugu, a kroz neke rupe u njima provukla bi se žica, koja bi se na jednoj od vanjskih strana zapečatila. Autentičnim se je smatrao onaj prijepis, koji se je nalazio iznutra, a izvana se je duplikat napisao s toga, da se ne mora u svakom slučaju potrebe uklanjati pečate i žicu.

Vojnički diplom, važni i kao juridični spomenici, pružaju nam vanredno mnogo građe navlastito za proučavanje, kako su bili razmješteni pojedini vojnički odjeli po pograničnim pokrajinama ogromne rimske države. Ali ima tu i drugih podataka historijske, antikvarne i filologijske naravi, za koje katkada baš jedino iz ovijeh spomenika doznajemo.

U Rimu su se carski edikti, kojima se je otpuštenim vojnicima tuđega (peregrinoga) roda podijelilo građansko pravo i *conubium*, u starije doba pričvršćivali na hramu božice vjernosti rimskoga naroda (*Fides populi romani*) na Kapitolu i u njegovoj blizini. Ako ne prije, a ono sigurno barem počam od godine 90¹ nalazili su se na zidu iza Augustova hrama kod Minerve (in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam).

Diplom iz Bijele crkve, kako već rekoh, nije potpun. Nađena mu je samo druga ploča; prva, na kojoj je bio početak obajuh prijepisa carskoga edikta, nije se našla. Zato ne doznajemo ni za ime cara, koji ga je izdao. To baš ne bi bila osobita nesreća, jer bi se to redovito dalo ustanoviti i iz druge ploče, na kojoj je zabilježen datum. Nesretnim slučajem naš spomenik baš u datovanju ima jednu osebinu, koje na nijednomu drugomu njegove vrsti nema. Prepisač je naime zapisao doduše dan i mjesec (*idibus febr(uariis) = 13. veljače*), kada je isprava izdana, ali je zaboravio zabilježiti imena konzula, po kojima bi se barem redovito dala ustanoviti godina i ime vladara, koji ju je izdao. Ipak ima u samom napisu jedan podatak, koji nam dopušta, da spomenik barem približno datujemo. Taj je podatak oznaka, gdje se je original isprave u Rimu nalazio, a iz te se oznake mora doći do zaključka, da je diplom iz Bijele crkve ili najstariji od svih, koji su nam se sačuvali ili barem jedan od najstarijih.

Original naše izprave bio je *Romae in Capitolio in aede Fidei p(opuli) R(omani) laterae sinisteriore extri(n)secus*. Veoma sličnu oznaku ima jedino još najstariji dosele poznati diplom, što ga je izdao car Klaudije I 11. prosinca 52. godine za Spartika.² Hram *Fidei populi Romani* na vojničkim se diplomima spominje samo još tri puta, naime godine 80³ i 86⁴ i ⁵. Iz Klaudi-

¹ Zadnji poznati vojnički diplom, kojemu se je original nalazio blizu hrama božice *Fides*, od godine je 86.

² In *Capitolio aedis Fidei populi Romani parte dexteriore*. CIL. III. p. 844. D. I.

³ In *Capitolio post aedem Fidei p. R. in muro*. CIL. III. p. 854. D. XIII.

⁴ In *Capitolio post tropaea Germanici quae sunt ad aedem Fidei p. R.* CIL. III. p. 856. D. XVIII.

⁵ In *Capitolio post tropaea Germanici in tribunali quae sunt ad aedem Fidei p. R.* CIL. III. p. 857. D. XIX.

CAELIBESSENT CUM IIS QUAS POSUIT
 DUXISSENT DVMTAXAT SINGVLLI SINGVLLAS
 IDIBVS FEBR
 COHORT II HISPANORVM CIVI PRÆST
 C CAVARIVS PRISCVS
 EQVITI
 DASENTI DASINI F CORNACI
 ET LORAE PROSDI FILIAE VXORI EIVS
 ET EMERITOE EIVS
 ET I VRVNAE FILIAE EIVS
 ET I MERITAE FILIAE EIVS
 DESCRITVM ET RECOGNITVM EX TABVLAE NINEA
 QVAE FIXAT STROMAE IN CAPITVLLVNAE DE
 FIDEI ORIA TERE SINISTERTORE
 EX IRISECVS

E VITELLIO	SOSSIANI
Q VIBI	SANRICOI
IO CRATI	VIA INTIS
Q ANTISSIS	MARINI
T SER IIII	ADINTORIS
A CONSCELLI	SUCCESSI
M IULIANI	PRIMI

Sl. 1. i 2. Rimski vojnički diplom iz Bijele crkve kod Rače (kotar mitrovački).

jevoga diploma dalo bi se zaključivati, da su se ove isprave najprije pričvršćivale na samom hramu božice Fides, a kasnije, kada na njemu nije više mjesta bilo, na drugim sgradama u neposrednoj mu blizini. Diplomi XIII., XVIII. i XIX. za davanje našega spomenika stoga više ne mogu biti mjerodavni, što im se originali nisu kao njegov nalazili na samomu hramu božice Fides. Diplom iz Bijele crkve mora dakle ili da je stariji od godine 52., koje je izdan Klaudijev diplom za Spartika, ili da pada između 52. i 60. godine. Potonje je godine izdan po dobi dosele drugi diplom, Neronov za Jantumara, koji se je nalazio in Capitolio ad latus sinistrum aedis thensarum extrisecus.¹ Protiv nazora, da bi diplom iz Bijele crkve mogao poticati još iz Klaudijeve dobe, govori, što u njemu nema nijednoga od ona tri slova, što ih je car Klaudije u rimskom pravopisu uveo. Nema ih doduše ni u diplomu od godine 52., te stoga Bücheler² misli, da je taj prijepis učinjen iza smrti cara Klaudija († 12. listopada 54.), kada je njegov pravopis opet napušten. Teško da ću stoga pogriješiti, rekнем li za diplom iz Bijele crkve, da je zapisan najkasnije za vladanja cara Nerona (54—68 posl. Kr.), i to vjerojatno prije 2. srpnja 60. godine; mogućnost, da potiče iz dobe cara Klaudija ili dapače i kojega od njegovih predšastnika nije dakako također izključena.

Tučana ploča, na kojoj je zapisan naš diplom, 0'181 m. je duga, 0'151 m. široka i 0'003 m. debela. Kako je dugo bila u vodi, uhvatila se je na njoj samo mjestimice patina tamne boje. Spram sredine ima gore i dole po jedna omanja rupica, a još dvije se nalaze u uglovima jedne od dužih stranica. Ove su rupice služile, da se kroz nje provuče žica, kojom su se obje ploče diploma zavezale. Na stražnjoj strani u sredini koso su prikelnjene dvije 0'15 m. duge i 0'011 m. široke pločice, koje zatvaraju 0'025 m. širok prostor (the ca), u kojemu su se nalazili uzlovi žice i pečati svjedoka.

Na nutarnjoj strani ploče nalazi se konac edikta, koji se odnosi na conubium. Napis glasi:

Na nutarnjoj strani prve ploče:

[. iis qui militaverunt in quinis et vicenis pluribusve stipendiis emeritis dimissis honesta missione, quorum nomina subscripta sunt, ipsis liberis posterisque eorum civitatem dedit et conubium cum uxoribus, quas tunc habuissent, cum est civitas iis data, aut, si qui³]

Na nutarnjoj strani druge ploče:

caelibes essent, cum iis, quas postea duxissent dumtaxat singuli singulas.

Idibus Febr(uariis).⁴

Cohort(is) II. Hispanorum, cui prae(e)st C(aius) Cavarius Priscus, equiti Dasenti Dasmeni filio) Cornac(o) et Iorae⁵ Prososi

¹ CIL. III. p. 845. D. II.

² De Ti. Claudio grammatico p. 31.

³ Dovle sam nadopunio tekst isprave, ispu-

stivši naravski ime cara, vojničkih odjela i njihovoga vojvode.

⁴ Tu su ispuštena imena konzula one godine

⁵ Moglo bi se čitati i Loraе.

filiae, uxori eius et <A>¹ Emerito, f(ilio) eius et Turunae, filiae eius e[t]² [E]meritae³, filiae eius.

Descriptum et recognitum ex tabula aenea, quae fixa est Romae in Capitolio in aede Fidei p(opuli) R(omani) latere sinistiore ex[t]ri(n)secus.⁴

Na vanjskoj strani druge ploče:

L(ucii) Vitelli(i) Sossiani
 Q(uinti) Vibi(i) Saurici⁵
 T(iti) Graiti(i) Valentis⁶
 C(aii) Antisti(i)⁷ Marini
 P(ublii) Servili(i) Adiutoris
 A(uli) Cascelli(i) Successi
 M(arci) Heleni(i) Primi.

Diplom iz Bijele crkve bio je izdan za jednoga konjanika druge hispanske kohorte, kojoj je bio zapovjednikom Gaius Cavarius Priscus. Iz epigrafskih spomenika znademo, da je druga hispanska kohorta godine 60. bila u Iliriku pod Lucijem Salvidijenom Salvijanom Rufom, a prefekat da joj je onda bio Gaius Caesius Aper.⁸ Od godine 80.—85. bila je u Panoniji, i to godine 80. pod Titom Atilijem Rufom⁹, a godine 84. i 85. pod Lucijem Funisulanom Vettonijanom.¹⁰ Godine 99. nalazimo ju u dolnjoj Moesiji pod Q. Pomponijem Rufom,¹¹ a god. 108. u Daciji.¹² Vjerojatno je, da je druga hispanska kohorta pripadala panonskoj vojsci. Njezina prisutnost u dolnjoj Moesiji godine 99. biti će možda u savezu sa dislokacijama vojničkih odjela prije Trajanove prve vojne protiv dačkoga kralja Decabala (g. 101.—102.), a godine 108. nalazila se je u Daciji iza druge Trajanove vojne (g. 105.—106.), pri kojoj je po svoj prilici također učestvovala.

Diplom iz Bijele crkve bio je prijepis, učinjen za Dasenta, sina nekoga Dasmena, koji je bio rodom iz Kornaka (današnji Sotin u srijemskoj županiji). Uz ovoga čovjeka sa posvema barbarskim imenom, koje nam je ovako i slično poznato iz rimskih podunavskih pokrajina i iz Dalmacije, spominju se njegova žena Iora (ili Lora), kći nekoga Prosozija, sin Emeritus i dvije kćeri Turuna i Emerita koji su svi zajedno sa Dasentom dobili građansko pravo. Emeritus i Emerita možebiti su bili blizanci, koji se rodiše, kada im je otac već bio iz službe otpušten (emeritus), ali još prije, nego što mu je izdan ovaj dekret.

¹ Ovo A ispred riječi Emerito ne može biti kratica za praenomen Aulus, jer Emeritus nije mogao imati rimskoga praenomena prije, nego što je imao rimsko građansko pravo. Valjda je tu rezbar načinio pisarsku pogrešku, koju je ispravio prekriziv suvišno slovo, kako se na ploči jasno vidi.

² Na ploči je pogrešno ei.

³ Na ploči je pogrešno Imeritae.

⁴ Na ploči je pogrešno exirisecus.

⁵ Na kraju između prvoga i drugoga retka urezan je znak X, koji valjda ništa ne znači.

⁶ Na ploči je pogrešno Valintis.

⁷ Na ploči je pogrešno Antists.

⁸ D. II. CIL. III. p. 845.

⁹ D. XIII. CIL. III. p. 854.

¹⁰ D. XVI. i XVII. CIL. III. p. 1963 i 855.

¹¹ D. XXXI. CIL. III. p. 1971.

¹² Napis u Vršcu CIL. III. 6273.

Imena svjedoka nisu iz nijednoga od dosele objelodanjenih diploma poznata.

Diplom iz Bijele crkve nije prvi, koji se nalazi u zbirkama arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu. Od prije se tu već nalazi kao dar Andrije Torkvata Brlića ulomak jedne ploče iz Grabarja kod Broda na Savi od $14/30$ travnja 71.¹ i potpuni diplom iz Ilače u Srijemu od 5. rujna 152.², koji je darovao ostsječni inžinir Teodor Kušević Blacki.

Dr. Josip Brunšmid.

¹ Vespasianus lense f. D. X. (VIII.) CIL. III. p. 851. i 1960. Ljubić Inscr. quae Zagrabiae in mus. nat. asservantur p. 53.

² Pius C. Valerio Dasio. Brunšmid u Viestniku XIII. p. 33. a po njemu Huelsen u Mitth. des arch. Inst. in Rom VI. p. 335. i Mommsen u CIL. III. p. 1987. D. LXII.

PEČAT DEODATA OPATA SAMOSTANA SV. STJEPANA DE PINIS POKRAJ SPLJETA.

Poznato je, koliko je veliku ulogu igrao u našoj povjesti za doba hrvatske narodne dinastije, a i kasnije, benediktinski samostan sv. Stjepana de Pinis (pod Borovima) pokraj Spljeta. Na ruševinama ovoga samostana od god. 1825. leži općinsko grobište ovoga grada.

Prvi sigurni spomen ob ovom samostanu u domaćim ispravama siže čak u god. 1020 po Račkomu, a u god. 1026. po Kukuljeviću. Nego rek bi da je još starijega porijekla. Da li se utemeljenje ovoga samostana ima pripisati kneginji Jeleni, supruzi bana Mislava, u prvoj polovini IX. vijeka, ne može se sigurno reći, ali je sigurno, da su se tekom XI. vijeka u bazilici sv. Stjepana pokapali hrvatski vladari.

Povjest ovoga samostana oertana je lijepo u *Bullettino di Archeologia e storia dalmata*¹ na temelju opstojećih dokumenata, a i dalja istraživanja na polju domaće povjesti donijeti će novih podataka. I u „Vodi po Spljetu i Solinu“ na str. 215—216 navedeno je lijepih povjesničkih podataka, dočim u *Ephemeris Bihacensis* na pročelnom listu dan je tloris ovoga samostana uz crkvu.

Sl. 3. Pečat Deodata opata samostana Sv. Stjepana de Pinis pokraj Spljeta.

U siječnju ove godine pošlo mi je za rukom nabaviti u Spljetu pečat jednoga od opata ovoga samostana, naime Deodata, iz XV. v., te pošto je ovaj prvi poznati nam pečat ovoga samostana, dajem ga u priloženoj ilustraciji, pridodajući samo nekoliko biografskih podataka ob istomu opatu.

Pečat je od bakra u veličini i obliku ilustracije (sl. br. 3), a na vrhu, kako se opaža u samoj slici, malko je okrnjen, dapače i malko raspuknut, što se je sbilo valjda tada, kada je verižica u vrhu, o kojoj je možda visio pečat, bila silom otrgnuta. Straga nema nikakvog znaka, da bi pečat bio prilijepljen na drvo ili na koji kovinski predmet.

U sredini je lik opata, zaogrnut plaštem. Na glavi mu je *infla*, oblika onog doba. U lijevoj ruci drži pastirski štap, a u desnoj knjigu evanđelja. Naokolo ide nadpis:

† S DEODATI · ABB — ATIS · S · STEFANI.
S(igillum) Deodati Abbatis S(ancti) Stefani.

¹ Dvije opatije sv. Petra gumajskoga i sv. Stjepana de Pinis u staroj spljetskoj nadbiskupiji za doba narodne hrvatske dinastije napisao pop Petar Kaer u prilogu „Bullettina“ 1890—1892.

Opat Deodat (Deodatus), koji je predstavljen na ovom pečatu, u imenima opata sv. Stjepana dolazi nam samo jedan pod ovim imenom — poznat nam je iz dokumenata neke parnice, koja se je bila podigla god. 1442. među njim i tadašnjim spljetskim nadbiskupom Petrom, komu je on nijekao nekoja prava nad mlinicama u Solinu.¹

Još je glasovitija — donekle smiješna — neka druga parnica, u kojoj je bio zapleten opat Deodat, koja se je sbila pod Franom Maripetrom, spljetskim nadbiskupom. Dok je ovaj god. 1428. boravio u Rimu sbog posala svoje nadbiskupije, pojavi se tužba kaptola spljetskoga protiv samostana sv. Stjepana, da naime prema staromu, odavna uvedenu, a 250 godina prije potvrđenu običaju, da samostan na uskrš ima davati kanonicima kaptola dva dobro utovljena škopca, dva neostrizena janjca, dvije mjere (amphoras) najboljega vina i do 50 komada pšeničnoga kruha, da od nekoliko vremena samostan daje slaba kruha, od loše, dobro ne prosijane pšenice i ne od prave mjere. U odsutnosti nadbiskupa bi izabran od jedne i druge strane vikar nadbiskupije spljetske Toma Saviolus, pravorijekom kojega imale su se stranke zadovoljiti. Tako i bilo. On sudi, da samostan ima davati kaptolu stolne crkve mjesto gotova kruha, pedesetčetiri stara dobro prosijane pšenice (sextarios purgati selectique frumenti) spljetske mjere, uz sve ono drugo gori navedeno.²

Opat Deodat bio je god. 1430. imenovan od pape Martina V. podsabiračem desetina za spljetsku nadbiskupiju,³ a nasljednik Martinov Evgenij IV. imenovao ga god. 1433. svojim nuncijem i sabiračem dohodaka apoštolske komore u nekim krajevima istoka, pa Zadra, Spljeta, Dubrovnika, Bara i Albanije.⁴

Deodat je bio zadnji pravi opat samostana sv. Stjepana, jer po njegovoj smrti prođe ova opatija u komendu naslovnim opatima.

Fr. Bulić.

¹ Bullettino l. c. Carrara Archivio Capitolare di Spalato p. 32.

² Farlati Illyr. Sacr. III. p. 373.

³ Carrara l. c. p. 32—33.

⁴ Theiner Vetera monum. Slavor. merid. I. 365.

PRINOSI HRVATA ZA MADŽARSKI NARODNI MUZEJ U BUDIMPEŠTI.

Veliki dobrotvor madžarskoga naroda čuveni grof Franjo Széchényi, zasnovatelj je madžarskog narodnog muzeja u Budimpešti. On je darovao u prosvjetne svrhe svoga naroda ogromnu svoju knjižnicu, znamenitu numismatičku sbirku, sbirku rukopisa itd., a ovim je darom položio temelj uglednom znanstvenom zavodu. To veliko dobročinstvo priznao je madžarski sabor g. 1807. člankom XXIV. Već slijedeće godine odlučeno je nastojanjem palatina Josipa, da se podigne madžarski narodni muzej, a to je ustanovljeno člankom VIII. dekreta Franje II. od godine 1808.

God. 1807. 25. oktobra poslao je palatin Josip i hrvatskomu banu grofu Ignjatu Gyulayu osnovu o podignuću madžarskoga narodnoga muzeja, izrazujući želju, da i Hrvati pripomognu kod podignuća rečenoga zavoda.¹ Ban već 9. novembra odgovori palatinu veoma lijepim pismom, u kojem u velike hvale njegovu rodoljubnu zamisao, a uvjerava ga, da će i Hrvati rado nastojati oko podignuća madžarskog narodnog muzeja. Već 13. novembra pozva ban pismeno županije zagrebačku, križevačku i varaždinsku, da pomognu veliku i koristnu palatinovu zamisao, te ujedno priloži svomu pozivu osnovu za budući taj muzej.² Palatin je i hrvatske gradove zamolio za prinose, kao n. pr. godine 1808. 29. januara grad Zagreb. Grad Zagreb mu obeća u odgovoru od 13. februara god. 1808., da će tu stvar prema mogućnosti potpomagati. 29. marta 1808. obrati se palatin i na riječki gubernij, koji obeća pismom od 3. maja svotu od 8400 for. 36 novč. kao dobrovoljni prinos za madžarski muzej, i to: grad Rieka 6%, „oblati diaetalis“, dakle 6272 for. 50 nč.; grad Bakar 9%, dakle 1699 for. 36 nč.; a distrikt komorskoga primorja (districtus maritimus cameralis) 3%, dakle 428 for. 05 nč.³

Ni hrvatski sabor nije zaostao radeći oko unapređivanja tekar zasnovanoga madžarskoga narodnoga muzeja. Na hrvatskom saboru g. 1808. 29. februara dozvoliše hrvatski stališi i redovi u ime pripomoći za osnutak madžarskoga narodnoga muzeja prinos od 3% „subsidiu diaetalis“.

Prema tomu imala je doprinijeti:

županija zagrebačka	7866 for. 36 ¹ / ₂ nč.
„ varaždinska	2916 „ 59 „
„ križevačka	2207 „ 17 „
„ virovitička	1763 „ 14 „
„ srijemska	7031 „ 15 „
„ požeška	1449 „ 48 ¹ / ₄ „

¹ Acta banalia u kr. zem. arkivu A. 1807. N. 67.

² Ibidem N. 69. 70.

³ Acta palatinalia-musaeaea, u kr. zem. arkivu.

Dakle ukupno sve županije lijepu svoticu od 23.337 for. $15\frac{3}{4}$ nč. konv. novca. O tom zaključku izvijestio je ban palatina 8. septembra 1808.¹ O prinosu zagrebačke županije izvijestio je veliki župan grof Amade bana već 30. augusta, a u tomu izvještaju detaljno navodi, koliku će svotu doprinijeti pojedini kotari.²

Hrvatski gradovi obećaše u rečenu svrhu ove prinose:

Koprivnica	251 for. $33\frac{3}{8}$ nč.
Križevac	102 " 06 "
Karlovac	1283 " 33 "
Požega	117 " 49 "
Varaždin	500 " — "
Zagreb	1607 " $41\frac{2}{8}$ "

Jesu li ovi obećani prinosi hrvatskih županija i gradova zaista ikada i položeni bili, nije nam poznato, jer o tom ne nalazimo vijesti u službenim spisima, koje imamo pri ruci. Biti će, da su ostali nepoloženi, jer u burnim godinama, koje su slijedile iza g. 1808., teško da se je moglo na to pomisliti, a uz to je godine 1809. došao velik dio Hrvatske pod francuzko gospodstvo.

Sve do godine 1836. nemamo nikakvih vijesti o kakovim novčanim prinosima Hrvata za mađarski narodni muzej. Zakonskim člankom XXXVII. mađarskog sabora od godine 1836. (članak „De musaeo nationali“) dozvoljena je svota od 500.000 for. za gradnju palače mađarskog narodnog muzeja, a za nabavu velike sбирke Nikole Jankovića svota od 125.000 for. Ova svota imala se je sabrati u Ugarskoj i Hrvatskoj. Članom deputacije, kojoj je bilo povjereno izvedenje te zadace, izabran je od strane Hrvata zastupnik Herman Bužan.⁵

Mađarski je sabor ustanovio, koliko će hrvatske županije i gradovi za narodni muzej doprinijeti, i to:

županija virovitička	8003 for. 03 nč.
„ požeška	5502 " $05\frac{6}{8}$ "
„ srijemska	8103 " $03\frac{6}{8}$ "
grad Osijek	1100 " $25\frac{4}{8}$ "
„ Požega	200 " $04\frac{6}{8}$ "
„ Rijeka	400 " $09\frac{1}{8}$ "
ostale tri hrvatske županije i gradovi	13.580 " $08\frac{5}{8}$ "

Hrvatski sabor, koji se sastade u Zagrebu 4. augusta 1836., pretresivao je to pitanje o prinosu Hrvatske, te je odredio člankom V. „de subsidiis pro musaeo nationali, comparando item collectione Jankovichiana, oblati intra regni jurisdictiones repartendis“, da u svrhu gradnje muzejske palače i nabave Jankovićeve sбирke Hrvatska od $135\frac{6}{8}$ propisanih vrata (porta) doprinese svotu od 13.369 for. 20 nč. Ta svota razdijeljena je ovako:

županija zagrebačka od 66 vrata . .	6499 for. 55 nč.
„ varaždinska " $31\frac{2}{8}$ " . .	3077 " 38 "

¹ Ibidem : Acta banalia A. 1808. N. 120.

² Ibidem br. 118.

³ Ibidem.

⁴ Jura regni. III. p. 190.

⁵ Acta comitorum A. 1836. pag. 899.

⁶ Ibidem str. 745.

županija križevačka	od 22 $\frac{2}{8}$	vrata . .	2191 for.	15 nč.
grad Zagreb	3	" . . .	295	" 30 "
" Varaždin	2 $\frac{4}{8}$	" . . .	246	" 15 "
" Križevac	2 $\frac{2}{8}$	" . . .	86	" 12 "
" Koprivnica	2	" . . .	197	" — "
" Karlovac	4	" . . .	393	" 58 "
gradski distrikt Bakra	2	" . . .	197	" — "
distrikt komor. primorja	1 $\frac{7}{8}$	" . . .	184	" 40 " ¹

Kako vidimo, ukupna je svota bila nešto manja od one, koja je na mađžarskom saboru bila preliminirana.

Ove prinose do godine 1841. uplatiše sve županije i gradovi — osim jedinoga Zagreba. Kako je međutim godine 1841. banski namjesnik Juraj Haulik, biskup zagrebački, pozvao zagrebačkoga suca Josipa Staidahera, da gleda, da se taj označeni prinostni dio grada Zagreb što prije uplati², to nema sumnje, da je i grad Zagreb u skoro svojoj obvezi zadovoljio.

Tako je Hrvatska prema zaključcima saborâ od god. 1836. doprinijela za mađžarski narodni muzej lijepu svotu od 36.677 for. 35 $\frac{5}{8}$ novč konvencionalnoga novca.

* * *

Kad smo gore naveli novčane prinose Hrvatske za mađžarski narodni muzej, navesti ćemo sada i nekoliko vijesti o predmetima, koji su iz Hrvatske, Slavonije i Bosne došli u mađžarski narodni muzej. Tu dakako možemo samo navesti one predmete, koji su u službenim spisima, što nam dodoše pod ruke,³ zabilježeni. Nema sumnje, da su ti popisi nepotpuni i manjkavi, jer mnijenja o spomenutim predmetima nijesu potekla od strukovnjaka. O nekim predmetima ima obširnih opisa, ima notica o njihovom nalazištu, te dapače i cijela njihova historija. Ovakove vijesti naravski da imaju neku važnost, te je sasna opravdano, da ih se objelodani.

I. God. 1802. kopao je trgovac Jeftimije Panaotović temelj za svoju kuću u Mitrovici, a tom je zgodom nađen rimski spomenik od mjedi. Po opisu podpukovnika Leuthnera bio je taj spomenik — ploča — stopu visoka, a $\frac{1}{2}$ stope široka, načinjena od kovi a zalita olovom. Na toj ploči bijaše izvajano poprsje čovjeka s napisom A Q V I L A (sic!). Ovu ploču uze pukovnik Stojčević u svoju kancelariju, gde je pokazivaše svojim prijateljima. Kad se je g. 1805. povratila regimenta iz rata, uze ju opet tadanji pukovnik Obučina u svoju kancelariju, ali ju je god. 1806. poklonio mitrovačkom župniku, potonjem đakovačkom kanoniku Ivanu Matizoviću. Iz Matizovićeva pisma od god. 1811., pisana pukovniku Hinku pl. Hilleru, razabiremo, da ju je Matizović darovao biskupu đakovačkomu Antunu Mandiću, koji je bio velik prijatelj starina, i to osobito rimskih. Biskup Mandić uvjerava u pismu od 7. aprila 1811. palatina, kada ga je ovaj pozvao, da rečenu ploču mađžarskomu muzeju daruje, da je odma, čim je biskupsku stolicu zasjeo,

¹ Sabor. zapisnik od g. 1836.

² Acta banalia. A. 1841. N. 61. u kr. zemaljsk. arhivu.

³ Ti se spisi nalaze u kr. zem. arhivu pod signaturom: *Musaealia*. U koliko ne citirano drugo vrelo, uzete su vijesti iz rečenih spisa.

pisao svojim župnicima, osobito u Osijek, Mitrovicu i Vinkovce, da mu starine, koje bi se iskopale, pošalju. Ovako da je dosele sabrao preko 800 bakrenih (mjedenedih), mnogo srebrenih i 3 zlatna rimska novca, 4 male mjedene štatue, 3 štatue kućnih rimskih bogova (penata), te dvije ljevene mjedene ploče. Od ovih bijaše jedna 10 palaca visoka (ex aere, ut putatur Corinthiaco). To je bila ona ploča koju je g. 1807. dobio od Matizovića. Po biskupovu opisu nosila je ta ploča sliku deae Equacii s latinskim napisom EQVEJAS. Na saboru god. 1807. pokazao ju je opatu Schönwizneru, uvaženu stručnjaku, koji da ga je uvjeravao, da je to jedina s ovim latinskim napisom, ali da se često nalaze sa grčkim „ἰπων“ ili „εἰπων“. Tom sgodom biskup je Mandić obećao, da će prvom sgodom tu ploču mađžarskom muzeju na dar poslati. Uz pismo od 11. maja 1811. ispuni svoje obećanje poslavši palatinu za muzej spomenutu ploču po osječkom tridesetničaru Pletriću, a samomu palatinu pošalje 5 vedara najboljeg srijemskog vina šilera. Taj se predmet još danas nalazi u mađžar. muzeju. Točan mu je napis: „Equitas“.

II. God. 1813. pozvano je poglavarstvo grada Osijeka, da se pobrine za starine i stare novce, koji bi se imali predati u mađžarski muzej. Gradski sudac Karol Zengeval našao je u istinu male sbirke novaca kod gradskoga senatora Josipa Krmpotića i kod gradskoga kapetana Alekse Čavraka, a kod maltara Fassbindera 1 zlatni novac, kod notara Rogovića 2, i kod zlatara Verhovskoga 1, Czacha 1.

Iz priložena popisa razabiremo, što su sadržavale sbirke Čavrakova i Krmpotićeva, te je potonja bez sumnje bila znatnija od prve.

Krmpotić, Čavrak, Rogović, Fassbinder, zlatar Vrhovski i Ivan Czah darovaše 1813. svoje stare novce mađžarskom muzeju. Ali već prije toga odpravio je god. 1812. osječki zlatar Ivan Eberhard po osječkom gimnazijskom profesoru P. Petru Klasz 70 komada srebrna novca, a Vrhovski god. 1809. po istom profesoru 160 komada srebrnoga novca istomu muzeju.

Sudac Zengeval izda strogi nalog zlatarima i svim, da sve starine prije nego li ih pretope ili prerade, donesu k njemu, da ih vidi, nebi li med njima bilo što za mađžarski muzej.

III. God. 1812. 17. septembra pozove palatin biskupa dakovačkoga Mandića, da mađžarskom muzeju odstupa duplikate svoje numizmatičke sbirke. Biskup obeća pismom od 29. septembra iste godine, da će to učiniti, čim svoju sbirku uredi. — Čini se, da biskup nije udovoljio palatinovoj želji.

Kad je god. 1815. biskup Mandić umro, obrati se palatin Josip 3. augusta 1815. na dakovački kaptol željom, ne bi li se iz biskupove ostavine mogla dobiti za mađžarski muzej biskupova numizmatička sbirka. Povjerenik komore grof Karol Majlat tu je palatinovu želju već prije priopćio izvršiteljima biskupove oporuke, koji obećaše, da će zahtjevu zadovoljiti. Je li to učinjeno, nije nam poznato, ali je vjerojatno, da je.

IV. God. 1813. 4. oktobra poslao je Josip Kušević, protonotar Hrvatske i Slavonije, za mađžarski narodni muzej na ruke palatinove „unum ex tropheis victricibus, caesar. regis armis, dum partes inferioris Slavoniae depulso Turcarum iugo recuperantur, in oppido Verocza acquisitum“. Što je to bilo, nije nam po bliže poznato.

V. Mjeseca marta g. 1812. poslao je palatinu za mađarski muzej naslovni biskup (episcopus Dauliensis) Augustin Miletić, apoštolski vikar u Bosni, iz Fojnice oveću zbirku novaca i spomenica. Kakove su to bile spomenice i novci, pisma ne spominju. Opet god. 1819. mjeseca novembra, poslao je Miletić za mađarski muzej po Ferdi Milleru de Basno, zbirku starina. Evo popisa predmeta:

1. Glava Junone od bronsa, lijepa grčka (?) radnja.
2. Bronsana statueta Merkura, veoma ozlijedjena.
3. Hymen i Victoria, sklapajući brak, stoje pred plamsajućim žrtvenikom.

Novija radnja od žute mjedi.

4. Rimski prsten s karneolom bez rezbarije.
5. Mars sa atributima, rezan u karneolu (Intaglio).
6. Slika muža, odjevena na njemačku iz prošlog vijeka, urezana u modrom staklu.

7. Zlatan bizantinski novac cara Romana i Konstantina.

8.—17. Rimski srebreni novci (raznih familija: Manlia, Cornelia, Calpurnia, Curtia, Didia, Domitia, Marcia, Postumia).

18. Novac grada Apolonije (srebren).

19.—95. Bakreni rimski novci (od ovih 35 veoma izlizanih).

96.—109. Noviji novci.

Dokora g. 1821. 18. maja poslao je biskup Miletić iz Fojnice palatinu za mađarski muzej 6 zlatnih, 18 srebrenih i 13 bronsanih novaca i jedan karneol. Te predmete izorali su tamošnji seljaci.

VI. U bečkom dnevniku „Allgemeines Intelligenzblatt der Wiener Zeitung“ od 31. oktobra 1814. oglasio je varaždinski trgovac Antun Ernesto Perko na prodaju veliku zbirku starina, i to 5000 komada novaca i spomenica, statueta i inih rimskih predmeta, kao i lijepu zbirku knjiga numizmatičke struke. Palatin Josip odma se 2. novembra obrati na čazmanskoga kanonika Josipa Pastorija, da mu dobavi katalog te zbirke, koju bi hotio imati za mađarski narodni muzej.

To bijaše zbirka kotarskoga suca varaždinske županije Ivana Labaša, koji je sabirao starine, te je za to dosta važna osoba. Pastori izvijesti palatina, da Labaš hoće cijelu svoju zbirku prodati za 7000 for. konv. novca.

Numizmatička zbirka Labaševa brojila je ukupno 4702 komada, od toga bijahu 52 zlatna (teška 74 dukata), 1384 srebrena (teška 340 lota), i 3266 bakrena, odnosno bronsana novca.

Bilo je:

Grčkih i rimskih	24	zlatnih,	500	srebrenih	i	2699	bakrenih
Njemačko-rimske države	—	„	43	„		20	„
Mađarskih	19	„	360	„		135	„
Ruskih	—	„	2	„		27	„
Turskih	—	„	25	„		7	„
Francuzkih	1	„	30	„		45	„
Englezkih	—	„	—	„		12	„
Španjolskih	1	„	5	„		1	„
Pruskih	—	„	55	„		11	„
Danskih	—	„	2	„		1	„

Švedskih	—	zatlnih,	—	srebrnih i	8 bakrenih
Sicilskih	—	"	3	"	9 "
Sardinskih	—	"	6	"	15 "
Papinskih	—	"	27	"	66 "
Bavarskih	1	"	36	"	7 "
Saskih	—	"	8	"	6 "
Raznih inih država	5	"	219	"	176 "

Bilo je među ovima krasnih starogrčkih, rimskih, makedonskih i ilirskih novaca. Navesti ćemo zlatne novce:

Alexander Magnus rex Macedoniae	1 komad
Diversorum populorum et urbium	1 "
Titus Caesar Imperator Augstus	1 "
P. Lic. Egnatius Gallienus ¹	1 "
M. Claudius Tacitus	1 "
M. Aurel. Probus	2 "
M. Aurelius Carus	2 "
M. Aurel. Numerianus	3 "
M. Aurel. Carinus	2 "
Magnia Urbica Augusta	2 "
M. Aurel. Julianus	1 "
C. Valerius Diocletianus	1 "
Fl. Valentinianus	1 "
Theodosius II.	1 "
Anastasius	1 "
Justinus	1 "
Justinianus	1 "
Heraclius et Heracl. Constantinus	1 "

Ukupno 24 zlatna novca. Od ove grupe ima još 500 srebrnih, te 2499 bronsanih odnosno bakrenih, koje potonje dijeli u tri vrste „aerei moduli“.

Mađarski novci počimlju Belom IV., te sižu do Franje II.

Bilo je tu i spomenica, 267 na broju, među kojima ima 75 komada od ugarsko-hrvatskih kraljeva. Od ovih spominjem:

Spomenica Ferdinanda I. od g. 1541. Avers: kralj na konju, okolo grbovi (Schauthaler).

Spomenica Rudolfa I. od g. 1601. na osvojenje Stolnog Biograda.

Spomenica Leopolda I. od g. 1685. sa slikama od 10 osvojenih gradova.

Spomenica Leopolda I. od g. 1683. na oslobođenje Beča.

Spomenica na bitku kod Šikloša 3. prosinca 1687.

Spomenica na zauzeće Biograda g. 1688.

Osim novaca, bile su u Labaševoj sbirci još i ove starine:

¹ Rimski novci počam od Galijena do Dioklecijana sigurno potiču iz kakova skupna našašća u varaždinskoj okolici, valjda iz na-

šašća u Petrijancu od godine 1805. u kojemu je bilo kakovih 90 zlatnih novaca, počam od Hadrijana do Kara, Karina i Magnije Urbike.

1. Bronsana statueta Bakha: glava ovjenčana bršljanom, ramena je pokrivala lavja koža. Visina 7 palaca.
2. Bronsana statueta Apolona, gola, po prilici 5 palaca visoka.
3. Statueta cvijećem ovjenčane žene, koja drži u desnici čovječju lubanju; 3 palca visoka od crvena koralja (sigurno novija stvar).
4. Bronsano poprsje Fauna (satira) po prilici 4 palca visoko.
5. Glava Faunova.
6. Sjedeći lav od bronsa.
7. Pas od bronsa.
8. Tri veoma stare srebrene posude.
9. Tri fibule od bronsa.
10. Glinena posuda (argilaceum).
11. Staklena posuda.
12. Glinena posuda (valjda rimska).
13. Dva rimska prstena.
14. Bronsana stremenka.
15. Pečatnik prepozita sv. Jakova u Titelju, od mjedi.
16. Devet komada raznog rimskog kućnog oruđa od mjedi.
17. Stari zemljani lonac.
18. Kokoš od bronsa.

Bez sumnje su to dosta zanimljivi i vrijedni predmeti. Po svoj prilici nadeni su u našoj domovini.

Kako se je Labaš bavio numizmatikom, imao je i ponajboljih suvremenih strukovnih djela o tom predmetu.

I ova djela, njih 10 na broju, prodaje zajedno sa svojom zbirkom. Medju tim djelima spominju se: Ekhel, Fröhlich, Khell, Heyne, Zaccaria i Simončićevo de numismatica Hungarica. Viennae 1794. itd.

Iz ove svoje zbirke darova Labaš 29. novembra 1816. mađarskomu narodnomu muzeju pečatnik titelskog prepozita sv. Jakova, poslavi ga palatinu po svom prijatelju Martinu Jurju Kovačiću, poznatom piscu, a dodade još jedan arapski rukopis. Pečatnik titelskog prepozita naden je navodno nekoč na mohačkom polju, te ga je Labaš jednom, prije 5 godina (1810.) u Ugarskoj dobio.

Palatinu je bilo stalo do nabave Labaševe zbirke, te s toga opet upravi 7. januara 1816. pismo na Baltazara Kovačocija u Varaždinu, moleći ga, da gleda, kako bi se Labaševa zbirka nabavila za mađarski narodni muzej. Kovačociju pođe posao srećno za rukom. Ivan Labaš svoju je zbirku ponudio palatinu za mađarski muzej za znatno jeftiniju cieniu od 2000 for., te se je ista konačno i kupila.

VII. God. 1815. nadena je u Otoku, brodske pukovnije, štatueta Merkurova, te nekoliko srebrnih, valjda rimskih novaca. Te su starine došle u ruke đakovačkoga kanonika Gavre Jankovića, koji ih posla palatinu Josipu za mađarski narodni muzej. Palatin se je Jankoviću zahvalio 18. oktobra 1815.

VIII. I novi đakovački biskup Mirko Rafaj 12. oktobra g. 1817. pošalje palatinu Josipu, kao utemeljitelju i meceni mađarskoga muzeja, za isti nekoliko starih novaca „numos inter quos complures familiarum peculiare suum protium habent“, te nekoliko fragmenata predmeta, koje je dobio iz Bosne.

IX. God. 1826. 17. oktobra našli su seljaci Mirko Lavernić, Ivan Matić i Juraj Bodnar iz Dolca, kmetovi brestovačke gospoštije Mirka Nagya, u županiji požežkoj, kopajući zemlju nedaleko od sela Brestovca u dubini od jedne stope, veoma zanimive predmete. Najprije nađoše nekoliko željeznih čavala, za tijem tri stope dugačak željezni mač, koji bijaše od hrđe veoma oštećen. Uz ovaj našli su čovječje kosti. Oko pasa kostura bilo je 8 komada zlatnih predmeta, teških $2\frac{3}{4}$ lota.

Nedaleko od ovoga mjesta, koje bijaše na brežuljku s istočne strane na kojih 100 koračaja daleko, našlo se je 13. aprila 1820. nekoliko zlatnih predmeta, koji su bili odaslani mađarskom narodnom muzeju.

Predmete, nađene 17. oktobra 1826., spremio je vlastelin Nagy. Kotarski sudac Sigfried Katinelli došao je u Dolac, da izvidi nalazište i popiše 18. oktobra 1820. nađene predmete ovako:

1. Dva zlatna predmeta, koji su nađeni ispod mača, težina 257 grama
2. Osobiti (sic!) zlatan novac 55 "
3. Zlatan prsten s urezanim križem 102 "
4. Dva zlatna puceta 100 "
5. Dvije naušnice 40 "
6. Komadi željeznoga mača.

Zlatni predmeti težili su dakle 670 grama, ili $2\frac{3}{4}$ lota i 10 grama.

Ove predmete poslao je požeški podžupan Franjo Hranilović 12. novembra 1826. palatinu za mađarski narodni muzej. U pismu, kojim popraćuje pošiljku, napominje Hranilović, da se blizu nalazišta nalaze ruševine grada Dolca. Nakon izгона Turaka iz Slavonije to mjesto da je došlo pod upravu komore, a onda u vlast baruna Franje Trenka. Hranilović misli, da je nađeni kostur bio kršćanski, što sudi po znaku križa, urezana u prsten. Da li su predmeti iz XVI. vieka ili stariji, ne može reći. Predmeti su iz doba seobe naroda.

U Brestovcu nađeno je i god. 1821. nekoliko zlatnih i srebrenih predmeta koji se sada nalaze u dvorskom muzeju u Beču.

Po opisu u Arnetovom djelu: „Die antiken Silber- und Goldmonumente des k. k. Münz- und Antiken-Kabinetts“ na str. 35. i 99. nađeni su tamo slijedeći predmeti:

Zlatni predmeti:

1. Glatka pločica $1\frac{11}{16}$ dukata u zl.
2. Kopča $7\frac{11}{16}$ " " "
3. Prsten sa tri biserolika uresa $1\frac{7}{16}$ " " "
4. " srcolikim uresom $1\frac{3}{16}$ " " "
5. " sa slovom M. $3\frac{11}{16}$ " " "
6. " s karikom (Ohr) $1\frac{5}{16}$ " " "
7. Odozdol zaokruženi nakit $1\frac{11}{16}$ " " "
8. Naušnice u podobi kruglje $1\frac{11}{16}$ " " "
9. Ulomak fibule $3\frac{14}{16}$ " " "
10. Naušnice u obliku kruglje, sa bisero-
likim uresom $1\frac{2}{16}$ " " "
11. Odozdolzaokruženi ures $1\frac{10}{16}$ " " "

12. Ures sa žirom $2\frac{7}{16}$ dukata u zl.
 13. " " " $2\frac{7}{16}$ " " "

Srebrni predmet:

14. Pločica sa tri rupice, na dvoje slomljena.

X. God. 1813. 2. decembra poslao je požeški podžupan Franjo Hranilović palatinu za mađžarski muzej 10 komada srebrenih novaca, koje su našli pastiri u Radovancima na vlastelinstvu Velike, po svoj prilici dio većega skupnoga našašća.

Kako je palatin živo nastojao, da za mađžarski narodni muzej čim više starina sabere, tražio je od oblasti izvještaje i nalagao, da se starine kupe.

God. 1821. 14. novembra podastro je takav izvještaj sudac Ivan Janković iz Osijeka. U njemu pripovijeda, da je u Tenju kod Osijeka nadjen velik kamen, dug 6' 3", deo 1' 9", širok 2' 6". Sa strane da se je vidjela Canna Galilea (!), a na licu kamena da je napis:

D A N V V I O
 E T D R A V O
 — — — —
 — — — —
 — — — —
 RR . . — — PR
 V — — — —¹

Taj kamen bijaše svojina velikoga župana Antuna Adamovića. Osim njega da u Tenju ima još više većeg kamenja, med kojim jedan da je osobite veličine Janković misli, da je taj nekoč bio namješten na studencu ili kupelji.

Ove starine tražio je palatin za narodni muzej, nu nijesu onamo stigle, te se još danas kamen sa napisom D a n u v i o e t D r a v o nalazi u Tenju.

God. 1821. našlo se je u Petrovcima kod Rume mnogo rimskih predmeta koje zatraži palatin za mađžarski muzej.

Zanimiv je izvještaj podžupana srijemskoga Parčetića od 28. decembra 1823, iz Bogdanovaca, upravljen na palatina Josipa. On pripovijeda slijedeće: Ogromna graba Jarčina u Petrovcima morala je nekoč za Rimljana biti brodivi kanal, a ondje stajaše rimska Bassiana ili Bubalia¹. Kad je Parčetić god. 1786. u pratnji grofa Franje Széchénya kao protokolista došao u Rumu, vidio je pred kućom kotarskog suca (iudex nob.) na zemlji dva kamenita lava, oko 3 stope duga, a 2 visoka. Kako mu rekoše, iskopani su bili u Petrovcima.

Postavši god. 1800. podžupanom putovaše županijom, te ga je osobito zanimalo, da vidi ruševine stare Bubalijske. On dođe u Petrovce te nađe tragove temelja velike četverouglate zgrade ili grada (castra), a baš u kutu, što ga stari mirski kanal onđe pravio. Kako ga obavijestiše seljaci, ti su temelji nekoč virili

¹ Ovaj je napis prvi put izdao Martin Hoblik u T u d o m . G y ú j t e m é n y 1832. 3 str. 41, a u CIL. III. 10263 ga je izdao Domaszewski koji ga je sam i vidio. Na kamenu je bilo 12 redaka, te su 6. i 7. naš redak 11. i 12.

na napisu, koji je osim prva dva retka veoma slabo čitljiv. Br.

¹ Bubalia je neispravan naziv; grad se je zvao Bassianae. Br.

iz zemlje, ali su razrušeni i kao građa za obližnje crkve upotrijebljeni, ali i za podzid seljačkih kuća i pivnica.

Ovom zgodom u Rumi nije više našao ona dva kamena lava, jer ih je Sigismund Lovász, kada je dovršena njegova komisija za vrijeme kuge od g. 1796., dao na svoje imanje u Banat odvesti, gde ih je u svom novom lijepo udešenom perivoju namjestio. Na koje imanje, izvještaj ne spominje.

Palatin po svoj je prilici upravio bio na oblasti informacije glede sabiranja starina. To naslućujemo po tom, što je g. 1821. kotarski sudac Sigismund Posavec strogo naložio, da tko god u Petrovcima kod Rume nade kakovu starinu, kamen ili ciglu, da mu to odmah donese i pokaže, a bez njegova znanja da ne smije nitko ovakove predmete otuđiti ili prodati. Skoro iza toga našao je Posavec god. 1823. pred crkvom u Petrovcima kamen 4 stope visok, a 2¹/₂ širok i debeo. S jedne strane imao je izlizan napis, a s druge lijepo isklesanu amforu.

U štaglju seljaka Laze Vojnovića nalazili su se razni komadi kolumna, kameniti lav, sarkofag i jedan veliki četverouglati nadgrobni kamen s napisom:

D . M
T. PUBLICIVS

Ovaj nadgrobni kamen nalazi se danas u arheološkom odjelu narodnog muzeja u Zagrebu, koji ga je nabavio od dvojice Vojnovića, kojima je, rasječen na dvoje, služio kao biljeg na obiteljskim grobovima.

Zaključujući ovo nekoliko redaka o predmetima, koji su iz Hrvatske došli u mađarski narodni muzej, spomenuti nam je, da su onamo iz naše domovine dospjeli još mnogi predmeti, koje rimski, koje prehistorički. Od ovih predmeta istaknuti nam je osobito prekrasan jedan rimski predmet. Taj je predmet, kako čitamo u „Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft“ god. 1839. str. 336, našao Nikola Janković u nekom rimskom sarkofagu. Šteta, da se tamo ne spominje to nalazište. Mommsen u C, I, L. III. 3969. slutiti, da je predmet naden u Sisku. To je cedrena škrinjica, urešena reljefnim slikama. Zelena rda, kojom je predmet pokriven bio, može se smatrati kao residuum srebrnog lima, kojim bijaše prvobitno prevučena. Slike opisane su slijedećim načinom: „Auf einer Seite, gerade unter dem Schlosse, sitzt die gepanzerte Roma, in der Rechten eine Lanze und in der Linken einen Schild haltend, rechts überreicht ihr ein Geniuspaar einen Siegeskranz; über den ersten liest man die Aufschrift „CONSTANTINOPOLIS“, über den zweiten „CARTAGO“; links sieht man wieder ein Geniuspaar mit der Ueberschrift „NICODEMIA“ und „SISCIA“.

Der obere Raum ist in drei Felder abgetheilt: in dem rechten sieht man die Liebesgöttin in reizender Lage; zwei Cupido nähern sich ihr, in dem mittleren Raume wurden die Theile einer stehenden und liegenden Gestalt durch den Ort des Schlosses sehr beschädigt: die Abbildung in dem letzten ist jedoch ganz unkenntlich.

Auf einer andern, ziemlich unversehrten Seite sind die Symbole des Weingottes en relief dargestellt, nämlich Trauben und Traubenblätter, dann Löwen und Leoparden, welche andere zahme Thiere zerfleischen; der Kampf mit den Centauren und mit einem halb menschlichen und halb vierfüßigen Thiere.“

C. Bock u svojoj razpravi, otisnutoj u *Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften*, Wien 1858, p. 57, pod naslovom „Historische Ergebnisse eines archäologischen Fundes in Croatien“, drži, da je taj kovčežić bio svojinom Magnentija, koji je hotio, kada je ubio Konstanta, bratu mu Konstantinu ugrabiti carsku krunu, ali je u Panoniji bio svladan. Raspravi je priložena dobra slika toga velezanimivog predmeta. Slike sa napisima personifikacije su dotičnih gradova, kojih imena nose. U ovim gradovima bile su kovnice rimske države.

Premda je u spomenutom „*Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft*“ jasno navedeno, da je taj predmet nađen u Hrvatskoj, što i Bock u svojoj raspravi slijedi, to je ipak u djelu Dr. Rómera Florisa: „A magyar nemzeti muzeum Római feliratos emlékei“ pod br. 89. navedeno, da je spomenuti predmet nađen g. 1842. u Peúhu na zemljištu ljekarnika, i da je g. 1852. kupljen od Jankovića za mađžarski muzej. Ne znam, kako se je isti predmet mogao naći g. 1838. u Hrvatskoj i publicirati već g. 1839., a onda opet g. 1842. naći u Peúhu.

U istom Rómerovom djelu spominju se još ovi rimski predmeti mađžarskog narodnog muzeja, koji potiču iz naše domovine:

Iz Sisk a: Br. 195. Grobni spomenik Leburnija, ravnatelja glumaca, koji je preko 100 godina živjeo. (C. I. L. III. 3980). Taj je spomenik već god. 1825. bio u mađžarskom muzeju.

Iz Osij eka: Br. 352. Votivni spomenik namjesnika dolnje Panonije Lucija Ulpija Marcella, posvećen „*Virtuti et Honori*“ (C. I. L. III. 3307.) i br. 168 nadgrobni spomenik Nigra Sveitrija, konjanika aravačke Ale. (C. I. L. III. 3286.)

Iz Mitrovice: Br. 398. Zlatan prsten s napisom „*Fidem Constantino*“. Darovan po kanoniku Ivanu Matizoviću. (C. I. L. III. 6119/1.) i br. 415. utez s napisom „*Equetas*“.

Iz Slankamena: Br. 29. Votivni spomenik, posvećen Jupiteru Doli-henskomu. (C. I. L. 3232.)

Iz Suseka kod Iloka: Br. 92. Nadgrobni napis Tita Flavija Severa Gogaena. (C. I. L. III. 10.249 = 3685.)

Da je iz Siska mnogo predmeta došlo u mađžarski narodni muzej, doznajemo i od drugud. Terezija pl. Artner u svom putopisnom djelcu: „*Briefe über einen Theil von Croatien und Italien an Caroline Pichler. Pesth, 1830*“, u kojem opisuje svoj put po Hrvatskoj god. 1825., zabilježila je na str. 10–13 slijedeću vijest: Na drugoj strani rijeke Kupe našlo se je često prigodom obrađivanja vinograda trgovca Bitroffa raznih starina. To je pobudilo u Bitroffa, koga su starine u veliko zanimale, želju, da ondje pomnije prekapa. Prigodom tog prekapanja našlo se je više presvođenih grobova sa sarkofagima, koji su svi bili rađeni od jednog komada kamena, te opet zatvoreni kamenim poklopcem od jednog jedinog komada kamena. U sarkofazima našli su se sad cijeli sad istrošeni kosturi, pepeo i ugljvlje, koje je bilo ili u urnama ili bez njih, staklene posudice raznog oblika, svijetiljke i pojedini komadi novca. U jednom grobu bio je mač, ali od rđe tako izjeden, da se je kod vađenja raspao. Tu je nađena i srebrna fibula. Uz jedan kameni sarkofag nađena su dva mala sarkofaga sa kostima od djece, igračka od bojadisanoga stakla i bočica za dojenje (Säugeglas). U mnogim sarkofazima bile su dvije i tri ljudske glave. U onim sarkofazima, u kojima nijesu nađeni cijeli kosturi, opažao se iz nutra

trag dimu (čade), sa drvenim ugljevljem, kao da je nešto u samom sarkofagu spaljivano. U jednom bila je i posudica (Thränenglas) od vatre sasvim rastopljena. Dragocijenosti nijesu nađene osim samo kod jednog kostura, koji je ležao izvan sarkofaga. Bijaše to lijepi pečatni prsten sa onksom, u kojem bijaše urezan lik vojnika (intaglio). Radnja ovog zlatnog prstena bila je navodno prekrasna i ukusna.

Sve ove predmete rimskog doba poslao je Bitroff u mađarski muzej.

Priopćio **E. Laszowski.**

GRB PLEMENA MOGOROVIĆA.

Pleme Mogorovića (Murithorum, Mogorouici, Mogorovich) spadalo je među dvanajst, odnosno trinajst hrvatskih plemena, na koja su plemeniti Hrvati početkom XII. stoljeća bili podijeljeni. Pleme se Mogorovića spominje najprije u XII. i XIII. vijeku u okolici zadarskoj, odakle se je velik dio, svakako iza provala Tatara, preselio u starohrvatsku župu Liku, gdje je to pleme tamo živuća plemena gotovo istisnulo, tako, da se ova iza tog vremena rijetko spominju. To su bila plemena Tugomerići, Čudomerići i Lagodušići. Pleme Mogorovića bilo je u Lici toli mnogobrojno, da je pod konac XV. vijeka moglo brojati do 3500 duša. Ovako na okupu u Lici živuće pleme Mogorovića sezalo je na jug do Velebita do Obrovca i Posedarja, te je živjelo — u koliko se iz izprava razabirati može, — u selima i vesima, koja su se zvala: Bisići, Čahovići ili Čehovići, Crna vas, Dugošani, Gaćelezi, Gvozdnica, Kasezi, Kuklići, Lučani, Marinci, Podslun, Radina-vas, Ribnik, Sebidraža, Skurina, Stinice, Telić-selo, Vrhovljani, Zabrd, Zahumići, Žažićno.

Pleme je imalo svoj plemenski sud za plemiće, kojemu na čelu stajao je „špan meju plemenitim ljudim Mogorovićim v Lici“, a plemenom vladaše župan (comes). Već g. 1102., dakle davno prije nego li je to pleme došlo u Liku, spominje se župan plemena Mogorovića, Petar, koji je ugovarao sa kraljem Kolomanom. U XIV. i XV. vijeku poznata su nam imena nekih ličkih župana (comes) kneza, a ovi su bili od hiže Dišislavića i Berislavića od plemena Mogorovića.¹ Za ove možemo reći, da su bili župani svog plemena. Poznata su nam i imena hiža ili zadruga plemena Mogorovića, koja g. prof. Klaić u spomenutoj raspravi (str. 48.) nabroja. Tomu plemenu pripadahu porodice: Babići Babonožići, Budišići, Draškovići, Dudulovići, Gonešići, Hapčići ili Hlibčići, Jakovlići, Juričići, Jurislavi, Kobasići, Korlatovići, Lalkovići, Lopušići, Lovrenčići, Malići, Mihalići, Milječići, Miserići, Mitarinići, Mogorići, Nelkovići, Orlovčići, Paladinići, Petričevići, (potonji Hreljci), Piričići, Pliškovići, Podknežinići, Požarići, Pribislavići, Radčići ili Račići, Radmančići, Skoblići, Sladojevići, Slavkovići, Sliškovići, Sopčići ili Sobčići, Srepkovići, Starci, Sučići ili Sudčići, Surotvići, Tomašići, Tvrtkovići, Utišenići, Vidovići, Vitosavići, Vučići, Zoranići, Ždralići, Ždrubaći itd.

Ta imena hiža, odnosno u zadruzi živućih porodica plemena Mogorovića nalazimo u ispravama od g. 1490. do 1515. Ovako na okupu živjelo je to pleme u Lici sve do g. 1526. kada se je uslijed turskih navala, i zaposjednuća Like po

¹ Klaić: Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća. U Radu akad. CXXX, str. 46.

Turcima, raštrkalo koje kuda po Hrvatskoj. Djelomice se je povuklo u prijedjel oko Korane do Kupe, a poslije ima pripadnika ovoga plemena i preko Kupe. Živa se je uspomena na pleme Mogorovića sačuvala u Lici u imenu sela Mogo-rića u gospićkom kotaru.

Prelazeći na grb plemena Mogorovića staviti ćemo si pitanje: odakle je u Hrvatsku došla poraba grbova i u koje vrijeme, te na kakovim spomenicima nalazimo prve grbove?

Grbovi su postali na zapadu Evrope u doba križarskih vojna za vrijeme druge polovice XII. vijeka. Ne može dakle biti govora o grbovima u Hrvatskoj za vrijeme vladanja narodnih vladara, a teško i na koncu XII. vijeka. Stupivši Hrvati u tijesniju svezu sa Ugarskom, a stojeći i u doticaju s Italijom i njemačkom državom, poprimiše od onuda mnogo novih običaja. U Ugarsku ušla je poraba grbova iz Njemačke. U hrvatske prijedjele s ove strane Velebita, poraba je grbova bez sumnje došla iz Ugarske, a u južnije prijedjele iz Italije. Križarska vojna Andrije II. (g. 1218.) sigurno je mnogo doprinijela, da su grbovi u Ugarskoj i Hrvatskoj došli u porabu.

Najstarije grbove u Hrvatskoj nalazimo u XIII. vijeku, a nalazimo ih na pečatima. Kako po svuda po Evropi, tako su i u Hrvatskoj velikaši prvi počeli grbove rabiti, a tek kasnije i niže plemstvo. Od XIII. vijeka biva poraba grbova u Hrvatskoj sve to općenitijom, a u XV. vijeku rabi već svako grb, koji se za to smatra ovlaštenim, t. j. svaki plemić ili pripadnik kojega starohrvatskoga plemena.¹

Plemstvo stare hrvatske države — hrvatsko plemstvo — sačinjavali su svi pripadnici poznatih hrvatskih plemena. Dakle svaki je pojedini član stanovitoga plemena, bio plemić, te ovlašten rabiti grb. Nu kakav grb? Još dugo vremena iza g. 1102. vladali su hrvatskim plemenima, u koliko su živjela na stanovitom teritoriju, skoro samostalni knezovi (comites). U bribirskoj župi, gdje je u glavnom sjedilo pleme Šubića, vladahu knezovi Šubići Bribirski, u Krbavi, gdje je prebivalo pleme Gusića, knezovi Gusići-Kurjakovići Krbavski, u Lici (u XII.—XIII. vijeku), gdje je prebivalo pleme Mogorovića, knezovi lički i ostrvički Distislavići od plemena Mogorovića itd. Ovi su bez sumnje prvi počeli rabiti grbove: knezovi Šubići uzeše si u grb orlovo krilo, Gusići gusku, knezovi plemena Kačića, zmaja (kaču). Tako su valjda i knezovi, vladajući nad plemenom Mogorovića uzeli grb, o kojem ćemo ovdje govoriti.

Pečati nam dokazuju, da su pojedini pripadnici stanovitoga plemena rabili skroz isti ili u glavnom isti grb, koji je rabio knezu dotičnoga plemena, t. j. pripadnici gotovo svih hrvatskih plemena poprimiše grb svoga kneza, kao zajednički za cijelo pleme. Da se je to ovako dogoditi moglo, dokazuje sam društveni život plemena.

Na temelju najnovijih istraživanja o hrvatskom plemstvu, a poimence iza uspješnog rada g. Dr. Ivana pl. Bojničića,² može se danas konstatovati grb nekih hrvatskih plemena, poimence grbovi porodica plemena Mogorovića, Lapčana

¹ O plemstvu hrvatskih plemena spravni gore spomenutu raspravu prof. Klaića.

² Der Adel von Kroatien und Slavonien in Siebmachers Wappenbuch.

i Gusića. Glavno vrelo za naše dokazivanje glede grba plemena Mogorovića pružaju nam pečati pojedinih članova istoga plemena. Na glagolskoj ispravi od g. 1490. koja se čuva u kr. zem. arhivu visi pečat Tomaša Mogorića (od plemena Mogorovića), špana plemenitih ljudi u Bužama. Na tom pečatu vidimo duguljasti štit sa 8 stranica, a u njemu četiri poprječno valovite grede, iznad kojih stoji šesterotraka zvijezda. Isti je Tomaš Mogorić bio g. 1492. na pepelnicu u Budimu, te je potpečatao ispravu, kojom hrvatski velikaši i plemići zajamčiše habsburškoj kući nasljedstvo na ugarsko-hrvatskom prijestolu, ako bi kralj Vladislav bez potomaka umro. Na ovoj je ispravi pečatao rimskim intagliom, kako je to često običaj bio. Na istoj ispravi od g. 1492. nalazi se i pečat Ladislava Bučića, (bolje rečeno Vučića, od hiže Bučić a plemena Mogorovića), koji sadržaje štit sa tri poprječne ravne grede.¹

Na glagolskoj ispravi od g. 1499. 3. juna, koja se čuva u arhivu jugoslavenske akademije,² vise slijedeći pečati:

1. Andrije Kobasića, kneza plemenitoga stola kraljeva među plemenitim ljudima Mogorovići u Lici. Taj pečat sadržaje štit sa tri na donju stranu zaokružene poprječne grede, a nad njima osmerotraku zvijezdu.

2. Grgura Nelkovića, sudca plemenitoga stola sa sedam prema gore zaokruženih poprječnih greda.

3. Grgura Sopkovića od hiže Jurislavić sa četiri poprječne valovite grede.

4. Jakova Račića od „hiže“ Vučić također sa četiri poprječno valovite grede.

Iste pečate nalazimo i na glagolskoj ispravi od 10. juna 1499., koja se čuva u kr. madžarskom državnom arhivu u Budimpešti.³

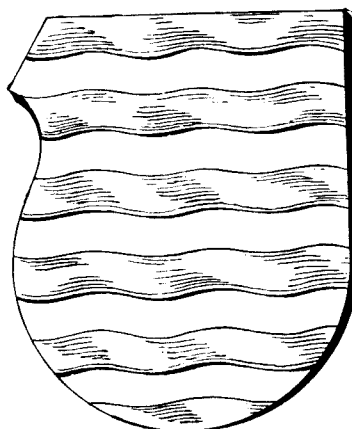
Svi vlasnici ovih pečata pripadahu plemenu Mogorovića.

Poznat nam je i grb porodice Babonosića, za koju listine vele, da je pripadala plemenu Mogorovića. Od ove porodice imademo slijedeće pečate:

1. Jurja Babonosića od g. 1622. na hrvatskoj ispravi u kr. zem. arhivu, koji prikazuje štit sa tri poprječne ravne grede. Na štitu je kaciga sa na lijevo okrenutim rastućim grifom.

2. Baltasara Babonosića od g. 1646. na hrvatskoj ispravi u arhivu jugoslavenske akademije.⁴ Posvema sličan predašnjemu.

Pečat Nikole Mogorovića na hrvatskoj ispravi od 24. juna 1675. u arhivu jugoslav. akademije⁵ ima štit sa dvije ravne poprječne grede; na štitu je kaciga sa na desno okrenutim rastućim lavom, koji drži u desnici sablju.

Sl. 4. Grb plemena Mogorovića.

¹ Izvor. u c. kr. dvorskom arhivu u Beču. Vidi Prosvjeta 1897. br. 1—3.

² Croatica.

³ Prije u kr. zem. arhivu u Zagrebu. Vidi litogr. snimak u Arhivu za jugoslav. povj. I.

⁴ Croatica.

⁵ Ibidem.

Osim na pečatima ima još i drugih spomenika sa grbovima od pripadnika plemena Mogorovića. U Senju u crkvi sv. Franje nalazi se nadgrobna ploča s napisom:

MATHEVS · GOIC	HetE in nexu
ICIH · ALIAS · MO	sii!
GOROEVICH · DE	
NOVACHI · IN · LIC	
HA · CIVIS · SEGNIE	
SIBI · SVIS · Q · POS	
TERIS · VI · PO ·	T et E in nexu
· M · D · L · V ·	

Na tom nadgrobnom spomeniku nalazimo još i grb: štit sa pet poprječnih valovitih greda, a nad njima šesterotraka zvijezda. Taj Matija Gojčić, inače Mogoroević iz Novaka u Liki pripadaše evidentno plemenu Mogorovića, te je g. 1555. priredio za se i svoju obitelj grobnicu u rečenoj senjskoj crkvi.

Krasan je nadgrobni spomenik Martina Mogorića u župnoj crkvi u Mariji Gorici iznad Zaprešića. Na tom spomeniku izklesan je lik Mogorovićeve, epizoda iz bitke u kojoj je zaglavio, i njegov grb: štit sa dvije poprječne ravne grede; na kacigi rastući lav sa sabljom u desnici. Napis na tom spomeniku glasi:

NOB^{LI} ET GEN^{SO} D^{NO} MARTINO MOGORICH AV-
GVSTISSIMI CAESA^{RIS} FERDINANDI III. PRAESIDII OGVL.
CAPITANE^O FORTIS^{MO} HEROI SUB MONTE PEROVICZA DE CA^{PI}T^{TO} I.
R. SVVS. EGR. MICHAEL VERNICH FIERI FECIT
10. OCT^{IS} 1675.

Grb porodice Babonosić, rezan u drvu negdje u XVII. vijeku, koji se nalazi na jednom oltaru crkve u Sveticama iznad Ozlja, pokazuje štit sa tri poprječne ravne grede.

Kralj Rudolf II. potvrdi 24. decembra 1599. u Plznju pisanom grbovnicom, Jurju Hrelcu aliter Petrichevich de Barleta et Radinavas, te njegovim sinovima Nikoli i Vuku, pa bratu mu Mihajlu, staro njihovo plemstvo i grb. Grbovnica veli, da su ovi ljudi „ex honestis et nobilibus regni nostri Croatiae de comitatu Licca.“ U grbovnici naslikan je i grb i to štit modre boje sa pet srebrenih ravnih poprječnih greda.¹ Nakit i boje plašta nisu nam za sada poznati. Taj armalis proglašen je na hrvatskom saboru g. 1602., a izvornik se nalazi u obitelji Hreljac u Orešju kod Brezovice. Porodica Hreljac-Petričević pripada plemenu Mogorovića.² Praotac današnjih Hreljaca, Hrelja Petričević (nobilis vir Cregliac Petrichevich) živio je g. 1465., te je od Karla krbavskoga kneza kupio posjed Bukovicu u Lici.³

Iz ovoga, što smo ovdje naveli, jasno vidimo, da navedene osobe, koje pripadaju plemenu Mogorovića, u glavnom rabe isti grb. Sličnih primjera imademo

¹ Po bilješkama pokojnog Rade Lopašića.

³ Ljubić: Listine X. p. 325.

² Klaić: Hrvatska plemena p. 48.

i kod drugih naroda. U Ugarskoj opažamo, da porodice jednog te istog plemena rabe isti grb. Tako porodice od plemena: Aba, Gutkeled, Heder, Hunt-Pazman, Vigman, Gyer itd. I u Poljskoj porodice istoga plemena (Stamm, Wappenstamm) rabe zajednički grb, kao n. pr. porodice od plemena: Abdank, Dolenga, Grzymala, Polkozić, Slepowron, Szeliga, Pola, Nalencz, Wierzbna itd.

Gore navedeni grbovi, slični su si do nekih neznatnih razlika, koje sastoje budi u obliku heraldičke grbove figure, ili što nose kakav dodatak (zvijezda). Taj dodatak možemo smatrati samovoljno dodanim, valjda za oznaku kuće, kojoj je pripadao onaj, koji grb rabi. Po analognoj heraldičkoj slici smijemo zaključiti ne samo, da svi, koji ju rabe, pripadaju istom plemenu, nego i to da taj zajednički grb mora biti grb plemena Mogorovića, jer za većinu osoba, koje taj grb rabe, znademo, da su tomu plemenu pripadale. Glavni motiv grba stanoviti je broj greda, koje su sad ravne, sad izvinute; dodatak — zvijezdu — ne trebamo uzeti u obzir. Heraldika uči, da su najstariji grbovi vrlo jednostavni, a takav mora biti i grb plemena Mogorovića; a kud će jednostavniji lik od greda, koje su heraldička figura u grbu plemena Mogorovića. U opisanim grbovima nalazimo poprječne, ravne i valovite; veći dio grbova ima valovite grede. Vjerojatno je dakle, da su heraldička figura grba plemena Mogorovića poprječne valovite grede, ali koliko takovih greda u grbu mora biti, ostaje dvojbeno; kod navedenih grbova minimum su dvije, a maximum sedam greda. Čini se, da je ispravan bio srednji broj, dakle između 4—5 greda, te bi tako mogli ustanoviti, kao grb plemena Mogorovića: štit sa pet poprječnih valovitih greda. (Sl. 4).

Namiće nam se pitanje, kakove su bile boje toga grba. Po pečatima i grbovima na spomenicima to se neda ustanoviti; pečati nijesu šrafirani, a na spomenicima nijesu grbovi bojom izvedeni. Tu nam pomaže slikani grb porodice Petričević-Hreljac, naslikan na grbovnici od g. 1599.: modar štit sa pet srebrenih poprječnih greda. Znajući, da je porodica Petričević-Hreljac pripadala plemenu Mogorovića, evo nam ključa i za riješenje ovoga pitanja, t. j. grb plemena Mogorovića bio je štit modre boje sa pet srebrenih poprječnih valovitih greda.

Drugi slikani grb porodice Babonosić od plemena Mogorović ima štit srebrene boje sa tri modre ravne poprječne grede, a kao nakit: zlatna grifa.¹ U tom grbu opažamo odmah zamjenu boja. Kako nema sumnje, da valovite poprječne grede grba plemena Mogorovića predstavljaju rijeke, koje heraldika redovito prikazuje u srebrnoj (bijeloj) boji, to se ova zamjena boja kod slikanoga grba porodice Babonosić mora proglasiti pogrešnom, a kao najpouzdanije vrelo za oznaku boja grba Mogorovića može biti jedino mjerodavan heraldički ispravn grb porodice Petričević-Hreljac od g. 1599. Nakit kacige i plašt grba plemena Mogorovića neda se ustanoviti, jer kao nakit dolazi sad lav, sad opet grif, a glede plašta se ne može u opće ništa reći. Bitni dio grba: štit sa njegovom heraldičkom (grbovnom) figurom ustanovili smo, a to je i bila glavna zadaća ove radnje.

Emilij Laszowski.

¹ Sbirka grbova u sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

CRTICE O NAJSTARIJOJ POVJESTI SPLJETA.

Obično se je dosele mislilo, da je Spljet postao tek iza IV. vijeka poslije Krista, to jest sagrađenjem Dioklecijanove palače, te da je i od same ove palače svoje ime dobio. Danas međutim imamo podataka, po kojima smijemo ustvrditi da je Spljet opstojao davno prije Dioklecijanove palače.

Najstariji spomenici današnjeg Spljeta našli su se uz stare ceste Solin-Spljet i Stobreč-Mrljan, te nas upućuju, da je u predjelu, što ga ove ceste presijecaju, bilo više tačaka, koje su već u I. vijeku posl. Kr. naseljene bile.

Rekao bi, da najstarije sredovječne naseobine, crkve i pomijesna imena odgovaraju onim tačkama spljetskog teritorija, koje su već u najstarije doba bile nastavane. Te su nam tačke više manje još i danas označene starim crkvama i crkvicama, koje su većinom iza turskog doba na starom mjestu opet obnovljene bile. Tih crkvice po spljetskom polju ima dosta. Prošlost grada Spljeta, kojom se ovdje bavim, nije samo od lokalne važnosti, nego od prevelikog zamašaja i za opću povjest naše domovine. Spljet je jedna od onih rijetkih tačaka, gdje su se izmijenili svi negdašnji žitelji Dalmacije, ostavivši za sobom što većih što manjih tragova, a za srednjeg se je vijeka u Spljetu dogodilo ono križanje narodnosnih elemenata, koje je pismenim ispravama prilično jasno ustanovljeno.

I. Najstarija cesta Solin-Spljet i uz nju nađeni spomenici.

Kuda je najstarija cesta med Solinom i Spljetom prolazila, još se nije po bliže istraživalo. Izdavači CIL. III. označiše cestu Solin-Spljet kao rimsku¹, ali za to nema nikakva dokaza. S toga na našoj arheološkoj karti Solina i okolice² mi toga nazora ne poprimismo. Po konfiguraciji tla, kakovo je oko Solina za rimskog doba bilo, mora se dapače isključiti i mogućnost, da bi današnja cesta Solin-Spljet u staro doba opstojala ili barem u svemu tekla onim pravcem, što ga danas ima. Cijela ona dola, kojom teče rijeka Jader, prije nego se izlijeva u more, po prilici od gospina otoka, na kojem je današnja župska crkva blažene gospe, pak sve do željezničkog mosta, u rimsko je doba imala drugačiji oblik. Rijeka onda nije tekla, kuda danas teče, a more je sizalo dublje u kopno nego li danas. — Kada se je pred 20 godina čistilo korito rijeke, ispod današnjeg velikog kamenog mosta na Jankovači našlo se je u koritu starih zidova, pločnika i raznih rimskih predmeta. Staro korito dakle nije bilo gdje je današnje. Godine 1883. i 1889. bio je otkriven podanak južnog krila

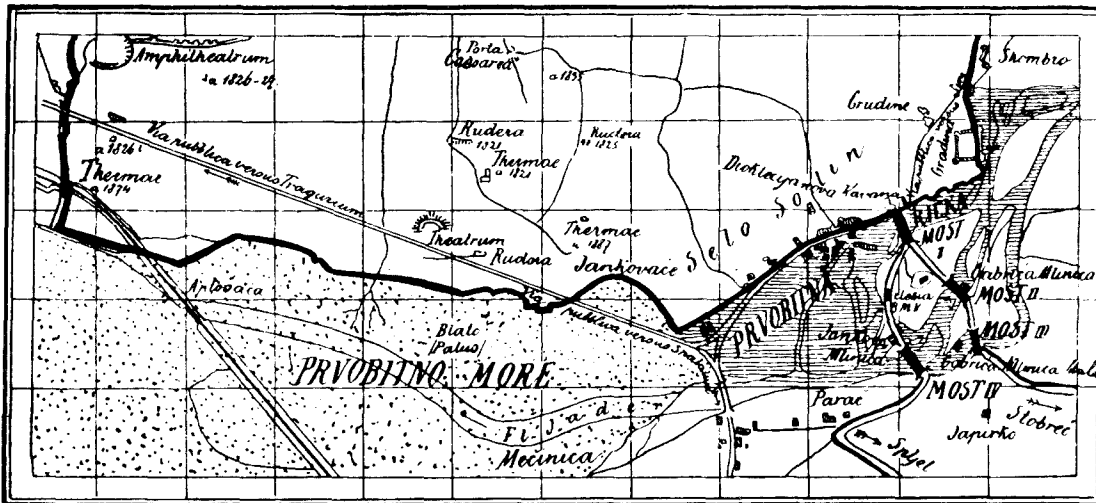
¹ Mommsen na karti Illyrika, priloženoj drugom dijelu CIL. III., pak Hirschfeld na istoj karti

priloženoj Supplementu III. sveska istog djela.

² Voda po Spljetu i Solinu, Tab. I.

gradskih mira na livadama Jankovače, u kojem se našlo uzidano kao prosto gradivo nadgrobnih napisa iz I. vijeka po Krstu, a u krševima se vide pričvršćene velike željezne verige, koje su služile za privezivanje brodova.¹ Onaj dio zida, jer su u njem uzidani spomenici I. vijeka, svakako nije stariji od IV. ili V. vijeka. U solinskim gradskim mirima, također i na drugim stranama nahode se spomenici prvih vijekova uzidani kao gradivo, a to se je služilo za popravka gradskih utvrda od IV. do VI. vijeka.²

Iz ovog otkrića dakle izvjesno se zaključuje, da je još do IV. vijeka rijeka, a za cijelo i kašnje plakala južne mire Solina i da je ondje, gdje je danas raskrižje cesta Spljet-Trogir-Kaštela, bila luka solinska. Gradski mir ondje, gdje su sada livade Jankovače, uvija se prema sjeveru u obliku srpa. Po prilici u sredini toga zavoja nalaze se gore spomenute željezne verige. Ta se nepravilnost

Sl. 5. Solinska luka u rimsko doba.

u tečaju mira može protumačiti jedino kao nametnuta od vode i udešena za obranu brodova.³

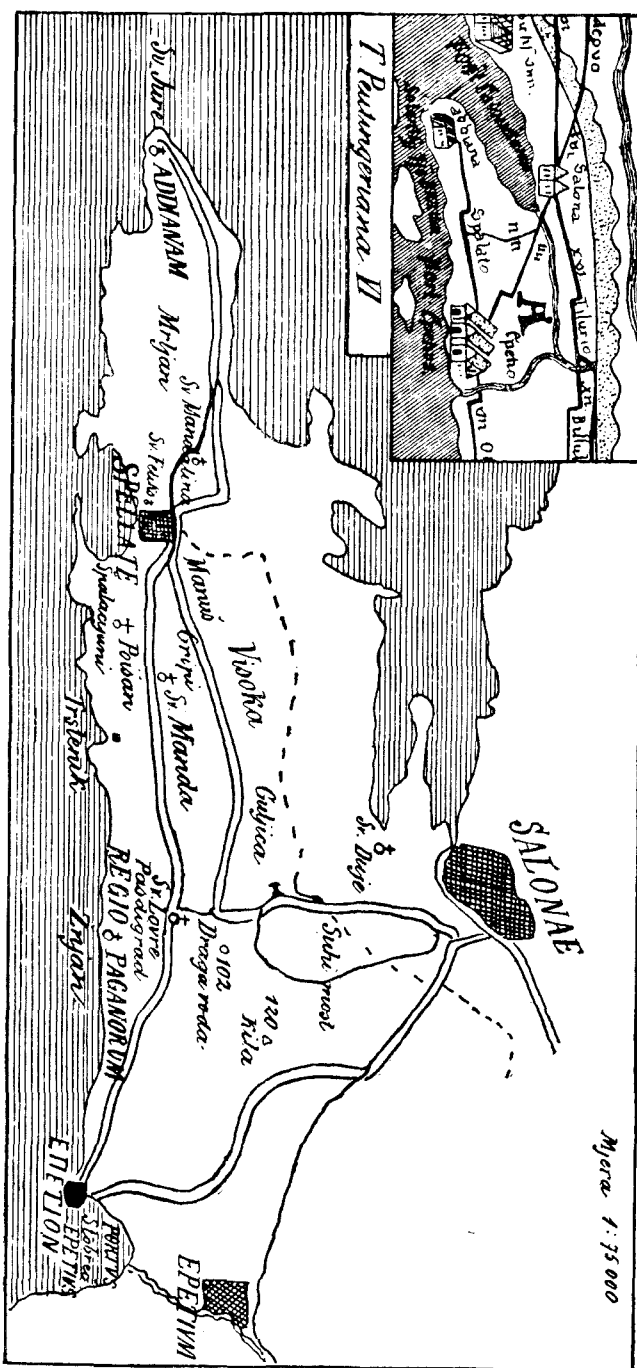
Promotri li se dobro tvorba zemljišta od rečenoga raskrižja sve do gospina otoka, odmah se razabira, da je i to tekom tolikih vijekova nanoseno od rijeke, da je prvobitno rijeka tekla, kuda danas ide cesta Solin-Klis, a da je more još dalje u kopno dopiralo. Crta, dokle je u davnije doba dopiralo po prilici more, danas je označena različitim nivelom. Kod kuća Šperac i Glavan, što su na cesti, pak kod crkve bl. gospe od otoka, zemljište se strmije nadiže prema istoku, tako da se cesta tu uzbrdice penje. Ta visa označuje početak kopna za rimskog doba; sve današnje kopno, što joj u dolini na zapad ostaje, nije drugo

¹ B. d. VII. (1884), 132—134, 150; XI. (1889), 145. — Sravnj skicu Solinska luka za rimskog doba (sl. 5.)

² B. d. I. 129 s., 146; III., 34; 17—19; 33 ss. VII, 166 s.; XI, 145. it. d.

³ Voda po Spljetu i Solinu, Tabla II., K L. 8 i 9 i priložena skica (sl. 5.)

nego naplavina, koja je nastala iza porušenja Solina. Gospin otok bijaše u rimsko doba na delti na ušću Jadra.

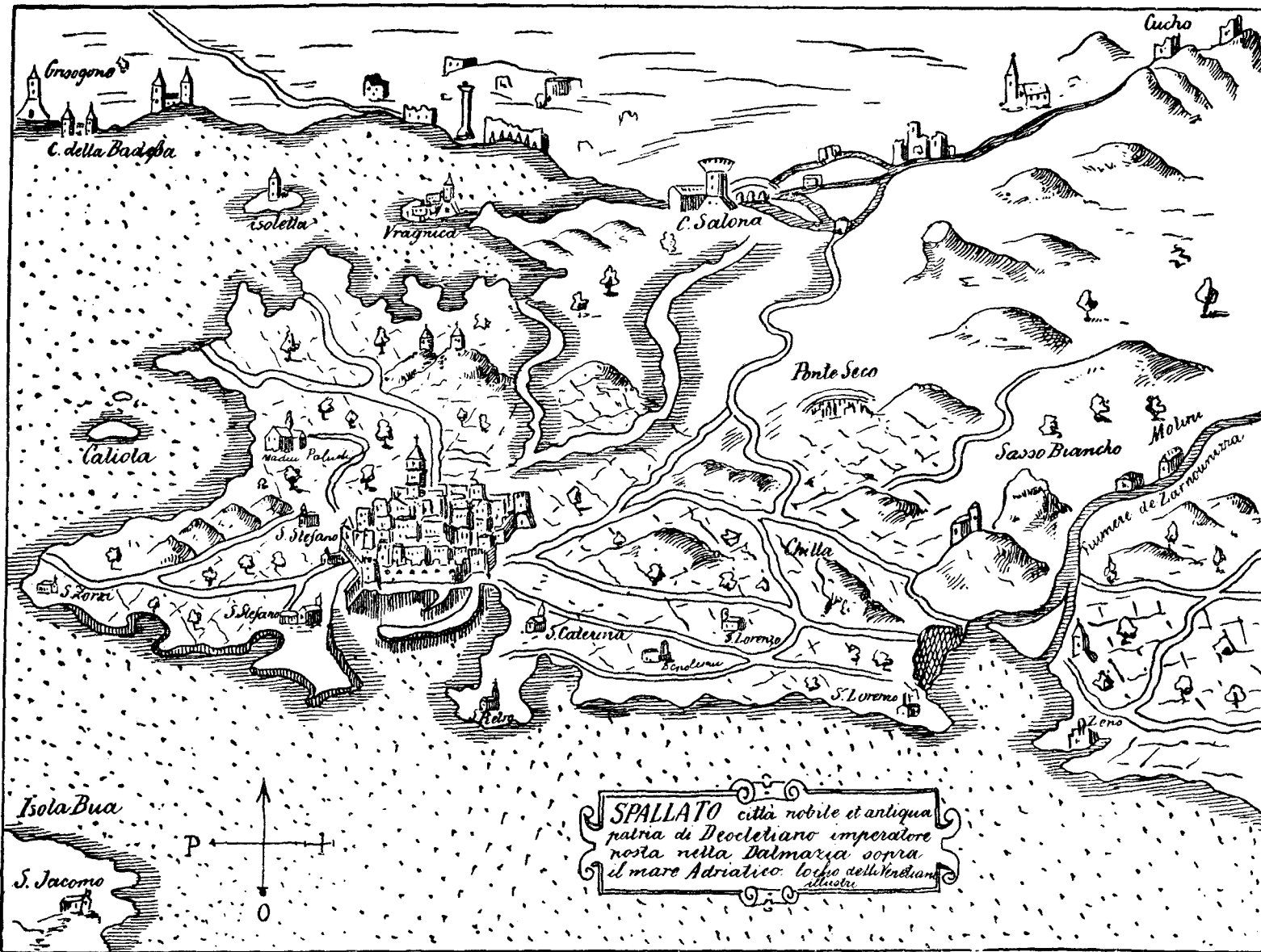

Sl. 6. Spljetska okolica do konca III. vijeka po Kr.

Zašto je i kako nastala ova naplavina, lako je odgovoriti. Stariji se Solinjani dobro sjećaju, kada je more dopiralo do livada u Mečnici i Jankovači, a željeznički nasip od godine 1875. pospješio je, da se je površina, veća od 1 km. u dužini, pretvorila najprije u blato (vranjičko i stranjarsko blato), a kroz malo vremena u kopno. Raspadanje grada iza VII. vijeka, osobito porušenje gradskih mira na južnoj strani, najprije je zasulo korito rijeke, koja se je odmakla dalje k južnom kraju doline i primakla drugoj obali starosolinske luke, gdje su u rimsko doba bile sgrade, od kojih, kako spomenusmo, prigodom čišćenja prije dvadesetak godina dođoše ostanci na vidjelo.

Današnja cesta Klis-Solin od Šperčeve do Glavnove kuće položena je na staro korito rijeke, zasuto ruševinama kao i raskrižje današnje ceste Trogir-Klis-Spljet, gdje je u rimsko doba bila luka i gdje se po svoj prilici rijeka slijevala u more. Stoga na toj tački u rimsko doba nije moglo biti ceste, a još manje raskrižje i most za cestu Solin-Spljet. Most i cesta Solin-Spljet nastali su

tek za srednjega vijeka, a kako je poznato, tek za francuzke vladavine početkom ovoga vijeka ona bi cesta svedena u današnji oblik i pravac. Da ona nije opsto-

V. J. Margulic. ch.

Sl. 7. Kamucijeva karta spljetske okolice od g. 1571.

dolinu i put, gdje je danas suhi most. Današnja cesta Solin-Spljet duga je jedva 5 klm., t. j. $3\frac{1}{3}$ rimske milje, a po Peutingerovoj tabli cesta Solin-Spljet iznosi 4 rimske milje, t. j. 6 klm. I grafični oblik, kojim je cesta Solin-Spljet označena na Peutingerovoj tabli, ne odgovara ni iz daleka realnosti. (Vidi skicu na sl. 6.)

Pošto se s navedenih razloga mora sasvim isključiti mogućnost, da je rimska cesta Solin-Spljet tekla pravcem današnje ceste, red nam je, da potražimo staru rimsku cestu Solin-Spljet na drugoj pruži. A to nije teško, pošto tu staru cestu nahodimo zabilježenu u starim atlasima i pošto joj se trag još dan danas vidi.

U Camutijevom atlasu od god. 1571. na regionalnoj karti Spljeta (slika 7.) označena je mreža puteva, koji su u XVI. vijeku u porabi bili. Od tih puteva zanimiv je onaj, što je od Solina vodio na Kilu, gdje se je dijelio u tri ogranka: jedan za Kamen-Stobreč, drugi k sv. Lovri de Paganismo, treći na zapad k Spljetu. Ovaj put nije počimao od današnjeg raskrižja Trogir-Spljet-Klis, nego od mlina, što ostaju blizu crkve bl. gospe od otoka (danas Jankova mlinica). Kod ove se još drži starinski poveći most, kojim je cesta prolazila na gospin otok, a odatle drugim mostom na desnu obalu rijeke. S malom inačicom taj je put označen i na Coronellijevoj karti od godine 1689.; raskrižje nije u Kili, nego u Dragojvodi (slika 8.). Na karti generalnog štopa možemo sasvim tačno slijediti trag ovog puta, od kojega neki dijelovi još danas rabe kao poljski putevi. Kod mosta do Jankove mlinice (A¹, most IV.) ovaj se put odvaja od stobrečkoga puta, ide prema Paračevim kućama, pak prelazi kosu 300 m na zapad Japirkovih kuća, udara na elevacije 31 m. i 39 m., gdje se prekrizuje s Dioklecijanovim vodom, te zatim ulazi u dolinu med Kilom i Guljicom do Dragevode. Tu je raskrižje: jedan ogranak vodi na Kamen, drugi na cestu Stobreč-Spljet i preko nje na crkvu sv. Lovre de Paganismo, a treći skreće na zapad među Guljicom i Visokom, pak po sjevernom obronku Gripa, te kroz spljetsko predgrađe Manuš dospijeva pred Porta Aurea Dioklecijanove palače. Ovaj dakle stari put sastoji od dva dijela: prvi Solin-Dragevoda ravnim pravcem od sjevera k istoku dug je $2\frac{1}{4}$ km., drugi Dragevoda-Manuš ravnim pravcem od jugoistoka k zapadu iznosi 4 km.; oba skupa $6\frac{1}{4}$ klm. To odgovara $4\frac{1}{6}$ rimske milje.

Rimska cesta Solin-Spljet, po Peutingerovoj tabli, grafično je označena u dva pravca, koji odgovaraju opisanom putu Solin-Dragevoda-Spljet; uz to dužina rimske ceste, naznačena sa 4 rimske milje, odgovara na dlaku dužini rečenog puta. Ona $\frac{1}{6}$ rimske milje, što bi put Solin-Dragevoda-Spljet iznosio više od ceste, označene na Peutingerovoj tabli, nije na ovoj naznačen, pošto frakcije na njoj nijesu u obzir uzete.

Osim navedenih dviju karata XVI. i XVII. vijeka valja u obzir uzeti i napis, urezan na kapitelu, koji je uzidan u kući baštinika pok. Marina Parača¹, što je kod raskrižja, od koga danas vodi jedan put na veliki kameni most (negdašnji tursko-mletački kaštel), drugi u Vranjic, a treći od Jankove mlinice preko Kose (stari put Solin-Spljet).

¹ B. d. X. (1887.), 125.

VIA PRISTINAE INTEGR
 TATI RESTITVTA IOAN
 NIS PASQVALIGO PIIS
 SIMI PRAETORIS
 VIGILANTIA
 A · D · MDCCLXIV
 CAL · SEPT.

Ovaj napis se odnosi na mletačku cestu Spljet-Solin-Klis, koja je preko kose Metenja pak kroz tursko-mletački kaštel tekla uz lijevu obalu rijeke do Paračeve kuće, onda preko mosta kod Jankove mlinice dospijevala na gospin otok, te odatle drugim mostom na današnju cestu Solin-Klis.

Rimska cesta Solin-Spljet, obzirom na već istaknutu tvorbu tla za najstarijeg doba, nije mogla biti provedena iz grada Solina, nego samo preko gospina otoka, i to ili preko mosta kod Jankove mlinice ili preko mostića kod male Gabrića mlinice. Oba su ova mosta starinskog oblika, te nedvojbeno starija od velikog mosta, koji je dalje na zapad i još danas u porabi. Držeć se navedenih karata XVI.—XVII. vijeka vjerojatnije je, da je cesta iz Solina u Spljet prelazila rijeku preko još vidivog starog mosta kod Jankove mlinice, dočim preko mostića među velikom i malom Gabrića mlinicom prolazaše cesta iz Solina u Epetij, kojoj odgovara današnji solinsko-stobrečki put.

I Peutingerova tabla pokazuje, da se spljetska cesta odvajala od epetijske, prošav prvi most. Tomu bi najbolje odgovaralo, da je to odvojenje uslijedilo na gospinu otoku: spljetska je prelazila preko mosta kod Jankove mlinice (skica most IV), a epetijska preko dvaju mostova kod Gabrića mlinice (II i III). Gradska vrata spram Epetija i Spljeta bijahu ondje, gdje je danas „Dioklecijanova kavana“.

Da je put Solin-Dragavoda-Manuš stara rimska cesta Solin-Spljet, osim dosele navedenih podataka nam svjedoče uzanj nađeni spomenici. Ti će nas spomenici podučiti donekle još i o najstarijoj povjesti spljetske okolice.

Uz stare ceste najčešće se nađu grobovi, koji su bili podignuti na posjedima onih ljudi, čija imena nam nadgrobni napisi objavljuju. Osim grobova i pogrebnih napisa i predmeta nalaze se uz ceste još i ostanci stanova, kuća kmetova ili gospodarskih sgrada vlasnika, te njihovih ljetnika. Gdjegod se nalazi grob, tamo je sigurno u blizini bilo i obitavanih sgrada. Doba, iz kojeg su grobovi, označuje prisutnost stanovništva u stanovito doba; jezik, koji se rabi na napisima i imena pokojnika odaju nam njihovu narodnost ili kulturu. Mi ćemo sada upitati grobove uz put Solin-Dragavoda-Spljet, da nam kažu što god o najstarijem stanovništvu spljetske okolice i samoga Spljeta.

Obično se uz ceste, koje su bile prometom živahnije, nalazi i najviše spomenika. Uz cestu Solin-Dragavoda-Spljet, premda još nije sustavno istražena bila, pukim se je slučajem toliko spomenika otkrilo, da moramo izvjesno zaključiti, da je promet bio dosta živ u doba mnogo prije, nego se je obično mislilo, da je Spljet postao. Radi svojevoljne pretpostave, da je Spljet nastao tek u IV. vijeku sagrađenjem Dioklecijanove palače, mnogo se je u okolici nađenih spomenika, koji su stariji od tog doba, smatralo, da su donešeni iz Solina te da nisu izvorno

spljetski nahodaji. Istina je doduše, da su neki spomenici iz Solina u Spljet i okolicu donešeni, ali nije istina, da je sve štogod se nalazi oko Spljeta, jedino donešeno iz Solina. Mi ćemo uvažiti samo one spomenike, koji su nedvojbeno izvorno spljetski nahodaji, jer nas već sami oni i preko potrebe obavješćuju o opstanku Spljeta daleko prije IV. vijeka.

Duž prvog komada rečene ceste od Solina do Dragevode, koji možemo smatrati da prije pripada Solinu nego li Spljetu, g. 1884. našlo se osobito pod Japirkovim kućama grobova, zgrada i napisa čak iz I. vijeka po Kr., u kojim se spominju Theodotus i Theodote Galene, Nicodromus, Secundus servus, Avediva Caicilia, M. Aurelius Sodalis, Pompeia Maxima, Popilius Philus, L. Vellius Mescenius Posidonius i Mescenia Tycheitines, Titia Acte, Onesimus i Eutyche, Festus, Ulpus Valens,¹ kao i onaj zanimivi kalup s napisom gladiatora Mescenius Ampliatus.² Značajno je što se u ovim napisima, koji nam predstavljaju dio solinskog žiteljstva iz prvog doba carstva ističu osobito grčka i grekanička imena.

Ona tačka na staroj rimskoj cesti, gdje je raskrižje Dragevode, u sredini med Solinom, Epetijem i Spljetom, dosele nam je pružila najviše gradiva. To raskrižje je izvjesno bilo središte obitavane tačke, kojoj za staro ime još ne znamo.

Cijeli predjel obasut je starim zidoderinama i grobovima, a težaci spljetski pripovijedaju, da su tu vazda nalazili i nalaze starih stvari. Ovih zadnjih godina neki su predmeti dospjeli u spljetski muzej, ali su mnogi kojekuda razneseni, da im se o nahodaju ni uspomena nije sačuvala. Dobar dio rimskih napisa, uzidanih u kućama predgrada Lučca i Manuša, najvjerojatnije da potiče iz Drage vode i okolice joj, osobito iz Visoke.

Najvažnije slučajno otkriće kod Dragevode, dakle na raskrižju rimske ceste Solin-Spljet-Epetij, pred malo je godina iznijelo na vidjelo na zemlji A. Tommasea skup rimskih novaca počam od druge polovine I. vijeka, raznih starih zidoderina, te slijedeći fragmentarni napis iz I. vijeka po Kr.³

¹ B. d. VII., 23, 177; VIII, 14, 15, 44, 45.

² B. d. VII, 165.

³ CIL. III. Suppl. 8736; B. d. X. (1887), 57; gdje je popraćen sa slijedećim za nas u velike važnim vijestima o samom nahodaju: „Questo frammento d'iscrizione, a bei caratteri, dell'epoca migliore, rotto in due pezzi, venne trovato parecchi anni addietro nella campagna di Spalato ad E. di Visoka, colle che giace fra Spalato, Salona e Stobreč, nella località detta Dragavoda, a mezzo km. lontano dalla strada regia, che da Spalato conduce in Almissa, in un fondo del sig. A. Tommaseo, tenuto a colonia dai fratelli Seguić di Paolo da Borgo Lučac. Non lungi da questo frammento farono trovate

tre monete di bronzo, cioè una bella e rara medaglia di Antonino (mod. 13 cm.), riportata nel Cohen II, p. 336. n. 426, una di Settimio Severo, non riportata nel Cohen ed una di Nerone (Cohen I. p. 186 n. 80), che insieme col suddetto frammento epigrafico vennero acquistate pel Museo. Nei vignati attigui in quello di A. Tommaseo, coloneggiato da Luka Senjanović Čopo di Pozzobon ed in quello degli Eredi di Francesco Pezzoli, coloneggiato da Ante Glumac, si vedono molte macerie di edificii antichi, frammenti di oggetti fittili, avvanzi di muri antichi, un bel pezzo di architrave ecc., il che tutto farebbe supporre esservi stati qui edificii all'epoca romana“.

.... CAL Purnio
 TROM(entina) A....
 prAEFeCTO cohortis primae
 LuCENSium
 pr.AEFeCTO
 ceNTVRIoNI · LEg(ionis)....
 ANnorum cent? VM....
 C..... TA.....
 benemer ENti
 si BI eT Filio

Mnogo češće su nađajući rimskih grobova i zidova od Drage vode do Gripa; iz njih seljaci donesoše neke dragocjenije predmete u spljetski muzej. Ističu se osobito tri draga kamena (gema) izvrsne radnje iz prvoga doba carstva, nađene u Visokoj: Br. 1025. agata, na kojoj ženski lik, koji desnicom drži oinochoe a lijevicom pateru; Br. 1028. ametista s napisom CL(audia) VEN(eria?); Br. 1029 kornijola sa dva vola, od kojih jedan povaljen na tlu a drugi stoječke.¹ U Visokoj se našlo još i inih rimskih predmeta: staklenih posuda preukusne izradbe, med kojima se ističe patera na valovite pruge modre boje, nađena g. 1890. (sada u muzeju br. 1111). Iz Visoke imamo još i dva napisna ulomka: opeku s pečatom. MI//NA, br. 320.² te nadgrobni napisni ulomak.

D(iis Manibus)
 MAX.....
 FVN....

Iz ovih spomenika svom izvjesnošću se zaključuje, da nije samo raskrižje kod Dragevode bilo napučeno, nego da je za prvih vijekova carstva bilo stanova uz cestu i po Visokoj među Dragom vodom i Gripama. Taj predjel nije bio prosto selo, nego mjesto za ljetovanje udobnih građana. Da je pripadalo Epetiju, a ne Solinu, dalo bi se ustvrditi iz napisa, nađenog 1892. u Visokoj (sada u spljetskom muzeju Br. 1847.³)

C · APONIVS
 VERVS
 SILVANO
 ET · GENIO
 EPETINORVN sic!
 V · S · L · M ·

Ni ovaj napis nije mlađi od konca I. vijeka po Krstu, te nam svjedoči, da istočni dio današnjeg spljetskog polja ne podpadaše pod Solin, kao što bi se na prvi mah pretpostavilo, nego pod Epetij. Epetijski građanin C. Aponius Verus u Visokoj postavi zavjetni žrtvenik ili mali hram božanstvima: šumskom bogu Silvanu i geniju grada Epetija.

¹ B. d. XIV. (1891.), 20, 21; CIL. III. Suppl. n. 10188, 10.

² B. d. X. (1887) 193; CIL. III. Suppl. n. 10183, 34.

³ B. d. XVI. (1893.), 31.

Baš na kraju ceste Solin-Spljet, u Manušu također se je došlo u trag spomenicima, koji nam svjedoče da je ta tačka bila davno prije Dioklecijanove palače nastanjena. Kad se je god. 1874. prosijecala željeznička pruga kroz Manuš kod ljetnika Bulata i Tara, pak kod vinograda Girometta, našlo se u dubini od 2 do 3m¹ ostanaka starih građevina, kamenih stupova, kršâ, koji su se dijelom upotrebili za gradnju obližnjeg mosta, a dijelom ostadoše na svom ležaju, baš ondje, gdje je sada Tadorićeva „škola za konje“ i obor oko nje. Među ruševinama naišlo se i na grobove sa pepelnim posudama, u kojim je bilo nakitnih predmeta. Med njima je bio slijedeći grčki nadgrobni napis, koji se sada čuva u spljetskom muzeju pod br. 543.¹

ΒΑΣΙΛΙΔΗΣ ΚΕ ΚΑΛΛΙΓΟ
ΝΗ ΓΛΥΚΥΤΑΤΩ ΤΕΚΝ
Ω ΒΑΣΙΛΙΣΣΗ ΖΗΣΑΣΑ ΕΝΙ
ΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΜΗΝΑΣ & ΑΥΠΗ
ΣΑΣΑ ΓΟΝΙΣ ΚΑΙ ΑΔΕΛΑ
ΦΙΑ ΣΤΗΣΑΜΕΝ ΣΤΗΛΗ
Ν ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ
ΧΕΡΕ ΠΑΡΟΔΙΤz

U prevodu to glasi: „Otac Basilides i majka Kalligone postaviše ovaj spomenik svojoj premiloj kćeri Basilisi, koja je živjela godinu i šest mjeseci i koja je svojom smrću rastužila roditelje i braću, spomena radi.“ Napis završuje navadnim pozdravom prolazećemu putniku: „Veselo putniče!“

Paleografski oblici, odsutnost kratice ΘΕ(οἷς)ΚΑ(ταχθονίους), koje su inače neizbježive na grčkim pogrebnim napisima rimskog doba, ortografske osebnosti, izostavljanje interpunkcija među pojedinim riječima, pak zavojaka i kratice, a uz to još grčka imena bez ikakova traga rimskog upliva, nedvojbeno svjedoče, da je ovaj napis stariji od prevladanja rimskog upliva po pokrajinama, te svakako stariji od konca II. vijeka ili najkašnje početka III. po Krstu.²

Na Manušu, dakle, već u davno doba stanovahu Grci; uz cestu, što je preko Dragevode vodila na Manuš, imadahu svoje gospodске zgrade i grobnice.

Usklik pri koncu napisa sa pozdravom putniku sjeća na blizinu ceste, kraj koje je grob stajao. Ovaj je dakle napis najljepša potvrda pomjesnoj predaji, da je predgrade Manuš najstariji dio Spljeta, sve kad se i nebi obazirali na njegovo ime M a n u š, koje kao da nije ni rimsko ni hrvatsko nego starije, i možda u savezu s imenom plemena M a n i i, koje je obitavalo još prije rimskog gospodstva u ovom primorju i dalo svoje ime bračkom kanalu (S i n u s M a n i u s.)

¹ B. d. I. (1878), 49.

² Sr. Reinach *Traité d'épigraphie grecque*, 426, 262 - 266, 209 - 214. Gosp. prof. dr. Brunšmid, ravnatelj zagrebačkog arheološkog muzeja, koji se specijalno bavi starogrčkim napisima Dalmacije, priopćio mi je, da on poradi paleografskih oblika ovaj napis

ne bi držao starijim od II. vijeka; možda bi se smjelo zaći još i u treći“. Običaj sažiganja tjelesa u doba Antoninâ se je počeo gubiti. Naš je napis pripadao grobu sa pepelom, a to bi također potvrđivalo, da je stariji od konca II vijeka.

Uz najstariju cestu između Solina i Spljeta, koja vodi preko raskrižja Dragavoda na Manuš, bilo je dakle prije sagrađenja Dioklecijanove palače više nastanjenih tačaka; kao povećana selišta ističu se Dragavoda, Visoka i Manuš. Dragavoda i Visoka su pripadale epetijskom teritoriju, a valjda i Manuš. Žiteljstvo duž te ceste, a osobito na Manušu još za II. vijeka po Krstu barem je djelomice grčko, a poznato je, da je Epetion bio grčka kolonija. Kako spomenici uz ovu cestu sižu čak i u I. vijek, morala je već i sama cesta onda opstajati, dapače je veoma vjerojatno, da je još i starija.

Ova je cesta i grafično i po izmjeru zabilježena na Peutingerovoj tabli. Za glavak ceste Solin-Spljet tamo je označen spojenjem sa cestom Epetium-Ad Dianam (Rt Mrljana), a to raskrižje odgovara Manušu. Peutingerova tabla tu stavlja čitku „S p a l a t o,“ po kojoj se razabira, da je tu bila štacija za kola. Ta štacija nije označena vignetom, jer je mjesto, kada je Peutingerova tabla bila sastavljena, bilo sasvim neznatno. Doba sastavljenja Peutingerove table nije još na čistu; najvjerojatnije je mnijenje da je bila njezin prototip karta sastavljena god. 12 po Krstu, a da današnja redakcija table spada u IV. vijek po Krstu (322.—335. g.). U koje doba spada onaj odsjek Peutingerove table, što predstavlja Dalmaciju, ne može se reći, ali ističemo činjenicu, da tabla tačno predstavlja najstariju cestu med Solinom i Spljetom, kako je valjda opstojala već u I. vijeku po Krstu.

II. Cesta iz Epetija u Ad Dianam i spomenici duž nje.

Na poluotočiću, na kom je danas selo Stobreč, možda već od IV. vijeka prije Krsta, bijaše grčka kolonija *Επέτιον*. To nam svjedoče ne samo stare vijesti, nego i djelomice još sačuvane starogrčke zidine, kojih se ostanci vide sa sjeverne strane uz more. Vanjsko je lice zidina obloženo skvadriranim krševima na bugnaturu, dočim je nutrina sitnijim kamenjem u klaku zidana. Još se je sačuvalo ušće gradskoga kanala, što se gubi duboko u zemlju. Način zidanja odgovara onomu starogrčkih zidina u Starom gradu i ostancima po svoj prilici starogrčkih mira u Trogiru, što se vide pod kulom spram mosta, što vodi na Čiovo. Ova utvrda nije poznija od III. vijeka prije Krsta, a mogla bi segnuti i u IV., a djelo je dorskih kolonista, što najprije oko god. 394. zaposjedoše Vis, pak odatle obalu od Trogira do Epetija. Epetijska luka, u davnini glasovita radi zaklonita položaja, dovabila je grčke koloniste na stobrečki poluostrvić.

Dočim je poluotok i za rimske vladavine, pak kroz srednji vijek i do našeg doba sveder bio obitavan, pretvoriv se tekom vijeka od starogrčke kolonije Epetium u selo Stobreč, na sjevernoj obali med Krilavom i Strožancem već u davnini glasovite luke Portus Epetius, za rimskog doba uz rijeku Žrnovnicu također se je razvilo povećano mjesto. Prof. Rutar, koji je prvi sustavno taj predjel istražio, cijeni da se je rimski Epetij razvio do većeg pomješća, dapače nagada da je i utvrđen bio. Mi cijenimo, pošto smo također ovaj predjel pregledali, da rimski Epetij nije bio utvrđen grad, jer nigdje nema traga gradskim mirima. Zidine što se ovdje i ondje vide, ne imaju oblika gradske utvrde, nego povećih zgrada za obitavanje i trgovinu.

Kako je epetijska luka u davnini bila glasovito pristanište, morala je imati i velikih magaza za trgovinu, te javnih zgrada za promet, a kao emporium nam ga predstavlja i vigneta na Peutingerovoj tabli. Na uzanom poluotočiću za takove zgrade nije bilo mjesta, te su bile podignute na sjevernoj obali luke. Ali dobar dio sjeverne obale epetijske luke, nije kopno od starine, nego naplavina rijeke Žrnovnice, koja je dobrim dijelom pri ušću svoje staro korito promijenila. Debeli zidovi, koji se sada vide na 1 kilometar na sjever od današnje obale, prvobitno su stajali uz obalu, te pripadahu spomenutim trgovačkim zdanjima.

Opredijeliv položaj grčkoga *E p e t i o n a* i poznijega rimskoga *Epetiuma*, najstarije ćemo ceste raspoznati po tom, što polaze iz starijega grčkog grada, a ne iz poznijeg rimskog.

Peutingerova tabla naznačuje, da su do *Epetija* dvije ceste dopirale: solinsko-epetijska 4 rimske milje, dakle 6 km. duga i cesta *Ad Dianam-Epetio* bez oznake dužine. Cestu *Salona-Epetio*, već je prof. Rutar prepoznao; ona ide od mostića kod male *Gabrića* mlinice kraj *Bašine* kuće preko *Kose* na *Kamen*, te se kod elevacije od 54^m. dijeli u dva ogranka. Jedan ogranak ide uz *Trstenik* na *Krilavu* u *Strožanac* t. j. rimski *Epetium*, a drugi med *Kilom* i *Kamenom* na *Stobreč*, grčki *Epetion*. Od *Solina* do *Krilave-Strožanca* ima najviše 4—5 km., dakle 3 rimske milje, a od *Solina* do *Stobreča* 6 km., t. j. 4 rimske milje. Po tom je izvjesno, da je solinska cesta baš do starogrčkog *Epetija* dopirala.

Od starogrčke kolonije na *stobrečkom* poluotočiću polazila je i cesta iz *Epetija* u *Ad Dianam*; tragove joj je dijelomice već prepoznao prof. Rutar. Nova ova cesta od *Stobreča* na južnoj strani današnje pokrajinske ceste teče kraj župne crkve sv. *Lovre*, te se u *Pasdigradu* dijeli u dva ogranka. Južni bliže moru prolazi med *gospom* od *Žnjana* i sv. *Lovrom de Paganismo*, te udarajuć na zapad dospijeva u dragi *Trstenik* kod starog vodoshraništa, a onda preko *Poišana* i *Špalacijuna* dolazi na *spljetsko* predgrađe *Lučac*. Sjeverni ogranak od *Pasdigrada* teče na sjevero-zapad; blizu sv. *Lovre de Paganismo* i elevacije 83^m. ide skupa s pokrajinskom cestom, onda se od nje odvaja te uz južni obronak *Guljice* kraj crkve sv. *Mande* i *tvrdave Gropa* i ispod crkve sv. *Roka* na *Luču* dopsjeva na pokrajinsku cestu, presječena *Paparelinim* bašćunom. Tu je bašćun presjekao staru cestu, koja je svoj tek nastavljala duž sjeverne strane *Dioklecijanove* palače, gdje se je pod *Porta Aurea* spajala sa cestom *Solin-Spljet*. Odatle slijedeć današnji „*Put bolnice*“ dospjevaše na negdašnju „*Lokvu na Dobrom*“ (danas općinsko kazalište), zatim je današnjim „*putem Poljuda*“, skretala pravokutno na sjever, prolazila kraj kapelice blizu *dijecezanskog* sjemeništa, zakretala na zapad današnjim „*putem od Spinuta*“, te je uz sjeverni obronak *Marjana* dospijevala na *marjanskom* rtu sv. *Jure*, gdje je danas istoimena kapelica, na mjestu starog *Dianinog* hrama.

Sjeverni ogranak ove ceste *Epetio-Ad Dianam* grafično je predstavljen na *Peutingerovoj* tabli, te tačno odgovora realnosti. Po označenju table iza raskrižja sa solinsko-spljetkom cestom „*Spalato*“, pravokutno zakreće na sjever, te se opet pravokutno lomi prema zapadu. Raskrižje „*Spalato*“ ostaje 4 rimske milje daleko od *Solina*, a druge tačke na cijeloj pruzi *Epetio-Ad Dianam*, kojoj bi ta udaljenost od *Solina* odgovarala nema do današnjeg *Manuša*. Osim navedenih

dvaju ogranaka ceste E p e t i o - A d D i a n a m još ima više starih priječnih puteva, koji danas rabe kao poljski putevi, a ti svjedoče, da je već u staro doba ovaj ubavi dio spljetskog polja bio dosta napućen i prometan.

Već na početku ceste E p e t i o - A d D i a n a m kod župne crkve sv. Lovre našlo se je grobova sa napisima iz najstarijeg doba carstva. Starih spomenika došlo je na vidjelo baš na onom dijelu, gdje su oba ogranka ceste među sobom spojena mnogim popriječnim putevima, t. j. u predjelu od Žnjana do Trstenika. Kod gospine crkvice u Žnjanu,¹ osim inih neznatnijih spomenika otkrilo se prigodom jednog popravka pred desetak godina, arhajično groblje sa grobovima siromašne čeljadi, t. j. sa grobnicama od ulomaka amfora i hidrija, što se u Solinu susretaju u II. i III. vijeku.² Odatle je od davna već poznati nadgrobni napis Seksta Atilija Kvartina i supruge mu Julije Sekundine, za koji mislim, da po svoj prilici spada u II. vijek poslije Kr.³

Po pripovijedanju težaka u obližnjem zaljevu ispod gospine crkve još se vide u liticama pričvršćene željezne verige za privezivanje brodova. Taj je zaljev sgodno pristanište brodova. U Trsteniku još se dobro drži oveće shranište za vodu starorimskog oblika, čvrsto zidano i posvođeno, koje je u srednjem vijeku popravljano. Ovo se je shranište uzdržavalo kratkim vodovodom.

Oko crkve sv. Lovre ima starih ruševina, ali nijesu iztražene. Sama je crkva sagrađena na podrtini, ali kako se u njoj nalazi sredovječnih ostanaka, nije baš izvjesno, dali je ona zgrada iz rimskog ili čak iz starogrčkog doba.

Ovaj predjel u sredovječnim se spomenicima nazivlje regio P a g a n o r u m ili P a g a n i s m u s. Prvi se put spominje u Žiću sv. Agapita, epetijskoga biskupa, mučenika za cara Aurelijana god. 270. regio P a g a n o r u m, gdje je sv. Agapit sa svojim drugovima mučenicima bio pokopan i gdje se za IV. vijeka dizala sjajna bazilika.⁴ Redakcija ovog žića zalazi svakako u doba starije od porušenja Epetija u VII. vijeku, po prilici od IV. do VI. vijeka. Crkva sv. Lovre se za poznijih vijekova nazivlje isto tako: S. L a u r e n t i u s d e P a g a n i s m o. U najstarijem izdanju katastralnih mapa predjel je označen imenom P a s d i g r a d. Naziv mu je najprije odatle nastao, što se ostanci rimskih žitelja poganske vjere IV. i V. vijeka povukoše iz grada u onaj predjel (p a g u s); odatle dobiše ime, a po njima i mjesto. Tu bi valjalo potražiti starokršćansko groblje i basiliku sv. Agapita, valjda u blizini sv. Lovre ili gospe od Žnjana.

I u predjelu Poišan za prvih je vijekova carstva bila naselbina. U predjelu „Glavica“, na zemlji Ante Ozretića iz Lučca našlo se je g. 1897. rimskih grobova sa glinenim lampama i staklenim bočicama za miomirise, te ulomak poganskog votivnog nadpisa I. ili II. vijeka po Krstu.⁵

AELIVS
vic TORNYMphis
v(otum) S(olvit) l(ibens) m(erito).

¹ U srednjem vijeku „Zunano“, Rački Doc 177.

² Po pripovijedanju očevica g. M. Ozretića.

³ CIL. III. 2194.

⁴ Jelić Sv. Anastazij kornikular so-

linski mučenik, B. d. XIX. (1896.), Prilog, str. 15.

⁵ Bull. dalm. XX. (1897.), 36; u spljetskom muzeju br. 2267.

Za Poišanom slijedi predjel Firule, koje se ime susreta i u nešto starijim ispravama.¹ Ni u latinskom ni u hrvatskom jeziku to ime nema značenja, te je možda grčkog ili staroilirskog korena. Svakako je dosta staro topografično ime, koje se je kroz vijekove sačuvalo.

Ime staroga Spalata još danas živi u topografskom nazivu Špalacijun. Tako se nazivlje istočno polje pred Lučcem sve do Bačvica i mora, a u samom Lučcu opstoji „ulica od Špalacijuna“. Špalacijun se nazivlje još i istočno podnožje Marjana oko crkve sv. Feliksa, vulgo sv. Jane na obali. Nalazimo to ime još i u sredovječnim i poznijim ispravama. U izričitoj antitezi s imenom grada Spljeta spominje se u ispravi od g. 1096. u obliku Spalazulo;² a kasnije kao čisto predjelno ime Spalaciun.³

Špalacijun je ležao na raskrižju solinsko-spljetske ceste i ceste *Epetio-Ad Dianam*. Što vrijedi za Manus⁴ kao odjelak Špalacijuna, vrijedi i za sam Špalacijun, gdje je možda bio pokopan sv. Feliks mučenik od g. 299., kojemu je posvećena starodavna još sačuvana crkva.

Gdje je sada samostan Franjevac konventualaca uz crkvu sv. Feliksa, tu je za rimskog doba bilo groblje. To posvjedočuju dva napisa, koji su nađeni prigodom radnja na zemljištu ispod samostana, a sada se nalaze uzidani u trijemu kloštra. Jedan od tih, po svoj prilici kršćanski II. ili III. vijeka, pripada jednom radniku u državnoj tvornici oružja, koja je kod Solina opstojala.⁵

Drugi takodjer kršćanski i istog po prilici doba, spominje časnika u sboru meštara i krpadura (*collegium fabrum et centonarium*).⁶

Jer se je unaprijed pretpostavljalo, da Spljet prije IV. vijeka nije bio nastavan, za ova se dva napisa mislilo, da su donešeni iz Solina. Slično se je sudilo i o jednom znamenitom mramornom sarkofagu sa starokršćanskim vajarijama, koji je stariji od polovice IV. vijeka. Na njem je predstavljen prelaz preko crvenog mora, prizor uvođenja duše u raj po dvama svecima uvoditeljima, te moleća duša i labarum sa Konstatinovim monogramom.⁷ U ovom sarkofagu bijahu

¹ U ispravi od g. 1575. *Tenutarum Primus* Fasc. 120, fo. 867', 868'. Namjesnički arkiv u Zadru, spljetski odsjek.

² Rački Doc. 177: „...in Spalazulo uero II petie de terra ... et medietatem de domo in Spalato.“

³ Tako u dvijema i spravama XVI. vijeka. „Die Mercurii XX. Junii 1576. Pro domino Marino filio quondam domini Ferrantis Barisano nomine suo ac suorum heredum p(resente)te . . . , ad eius instantiam retulit Beztanus curiae praeco se ad gradus stendardi iuxta legem, alta et intelligibili voce accepisse in tenutam et corporalem possessionem sexdecim uurrettenos terrae partim uineatae, et partim aratoriae, positae in campo Spalati loco uocato a Spalaciun, confinantis a meridie terrenum ser domini Petri de Albertis, a Borea fratres de Augubbio, a leuante partim mare salsum

et partim terra ecclesiae, a ponente terra ecclesiae sanctae Mariae de Taurello“ . . . itd. *Tenutarum Primus*, Fasc. 120, Fondo Spalato, fo. 888, Namj. Arhiv, Zadar. „De mandato etc. si uende et al pubblico in conto al più offerente deliberarse uoule sedeci uurretteni de terra parte uignada et parte aratoria, posta in campo de Spalato in luogo chiamato Spalaciun, confina da mezzo giorno il terreno del signor Piero de Alberti itd. kao gori.“ Ibid. fo. 889.

⁴ *Spomenusmo Basilissin* napis iz II. vijeka i druge nahodaje.

⁵ CIL. III. 2043; Sr. *Notitia dign. Occid.* c. 8.

⁶ CIL. III., 2107; Suppl. 8589.

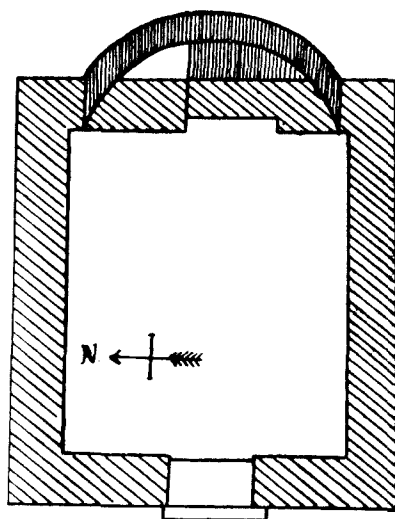
⁷ Sr. Jelić *Bulić Rutar Voda po Spljetu i Solinu*, 206, T. 23., 3.

možda pokopane moći sv. Feliksa sve do sagrađenja današnjeg velikog žrtvenika, u koji su se onda premjestile. Nema vijesti, da bi sarkofag ikada bio iz Solina prenešen, a kako po dobi po prilici odgovara vremenu mučenja sv. Feliksa, možemo ga smatrati izvornim sarkofagom sv. Feliksa ili koga vjernika, koji je blizu njega malo iza njegove smrti pokopan. Jedan od one dvojice svetaca uvađača možda predstavlja samoga sv. Feliksa.

Osim što znamo kakova je bila crkva sv. Feliksa za svečanog ovjеровljenja njegovih moći g. 1587. po tada sastavljenom opisu,¹ sačuvao nam se je još i tloris u katastru XVII. vijeka, što se čuva u istom konventualskom samostanu.

Najstariji dio crkve bio je gdje je današnja riznica. Tloris nam predstavlja dvije basilikule, kakve su se podizale na grobovima mučenika koncem trećeg ili četvrtog vijeka, na jedan brod sa okruglom apsidom, kao n. pr. basilikula sv. Staša na starokršćanskom groblju u Manastirinama.² K tima dvijema kapelicama spljetski je nadbiskup Ivan († 1059.) dogradio samostan, od kojega se je kloštar u svom izvornom obliku prilično dobro sačuvao. Ona druga basiličica, dograđena uz Feliksovu mogla bi pripadati kojem suvremenom mučeniku, ili kojem njegovom su-drugu mučeniku.

Čini se, da je na podnožju Marjana u III. vijeku ne samo bilo žiteljstva, nego da je tada već med njim bilo kršćana. Dva navedena napisa, ako smo ih pravo datirali, učila bi nas, da je ta tačka nastavana već u II. vijeku po Kr., a sigurno med starim napisima, što se nalaze u Velom Varošu i okolici, ima ih mnogo, koji nisu donešeni iz Solina, nego su nađeni na spljetskom teritoriju. Za ove bi sve napise rekao da su iz

▨ rimsko ▨ sredovjечно
Mjera 1:100

Sl. 9. Tloris crkvice sv. Jurja na Marjanovu ratu kod Spljeta.

starijeg carskog vremena. Napis Novije Lepide po nomenklaturi sudeći pripada I. vijeku po Kr.³ Na izmak I. vijeka poslije Kr. stavio bi napis Klaudije Polite.⁴ Napis Klaudije Ursine⁵ valjda nije kasniji od III. vijeka po Kr. Duž ceste, što je od Spljeta vodila niz sjeverni obronak Mrljana, sudeći po napisu Lucija Aprofennija⁶, u I. vijeku je opstojala rimska naselbina i kod sv. Mandaline.

Neznamo, da li se je i duž zapadnog dijela ove ceste kroz Špinute i Marjan našlo starijih spomenika; svakako je izvjesno, da je cesta svršavala na Marjanovu ratu, koji je na Peutingerovoj tabli označen Dianinim hramom. Tu se

¹ Farlati III, 475.

² Sr. Voda po Spljetu i Solinu. Tab. 3. br. IV. V.

³ CIL. III. 2443. u crkvi sv. Petra u Velom Varošu.

⁴ CIL. III, 2292; negda u Krstulovićevoj kući u Velom Varošu, a sad kod sv. Frane na obali.

⁵ N. mj. 2213 u pločniku Sv. Križa u Velom Varošu.

⁶ N. mj. 2183. u polju kod sv. Mandaline.

danas nalazi zapuštena crkvice sv. Jurja. (Sl. 9.) Ako ju pobliže promotrimo, razabrati ćemo odmah, da je sigurno bila kvadratna zgrada, na koju je kasnije apsida nadograđena, te zidovi nešto više podignuti. Očito to je bio drevni Dianin hram, koji se je pretvorio u kršćansku bogomolju i posvetio sv. Jurju.

Crkvice, orientovana pročeljem na zapad, duga je 6.80^m, a 5.04^m široka. Istočni zid završuje iz vana plitkom apsidom, koja od lica zida jedva 0.92^m otskače; iz nutra se vidi, da je apsida kasnije dodana. Istočni zid iz nutra teče ravno, te u sredini ima po prilici 0.93^m dug izdubak. Pri dograđenju apsida, zid je u cijelom zjalu apsida porušen sve do obične visine žrtvenika, da se na njemu udesi ploča za žrtvenik. U prvobitnom svom obliku zgrada je predstavljala kvadratu oblik bez apsida, te je iznutra na istočnom zidu imala kvadratnu nišu. To je bilo mjesto za kip, pred kojim je posred hrama stajala mala ara. Sada razrušena vrata kapele odaju, da su u izvornom obliku bila previsoka, što nije bio običaj kod kršćanskih bogomolja, nego kod poganskih hramova. Donji dio zidova osim apsida priprostog je ali veoma starinskog oblika, s kojim najbjeleđanije kontrastira konstrukcija sredovječne apsida i pozniji dogradak ispod podstrešja.

I duž ceste Epetio-Ad Dianam, bijaše dakle davno prije IV. vijeka po Krstu nastavanih tačaka. Predjel oko Žnjana i sv. Lovre bijaše očevito jedan dosta prostran pagus, koji po svjedočanstvu žića sv. Anastasija Kornikulara pripadaše Epetiju. Taj pagus, sudeći po navedenom žnjanskom napisu postojaoše već za prvih vijekova carstva. Vodoshranište u Trsteniku i luka u Žnjanu svjedoče, da je u tomu pagu bilo i udobnosti, koje bi ovećoj varoši pristajale.

U kakovu su odnošaju stajala ona tri pagusa, što ih već prije IV. vijeka na spljetskom zemljištu nahodimo: Dragavoda i Visoka, regio Paganorum i Špalacijun s Manušem među sobom i spram obližnjih gradova Solina i Epetija? Po napisu Kaja Aponija rekosmo, da pagus na Dragoj vodi s Visokom pripadaše valjda Epetiju, a ne Solinu, po blizini k Epetiju i po žiću sv. Agapita vjerojatno je, da je pod taj grad spadao i regio Paganorum. Za pagus na Špalacijunu s Manušem, nemamo izravnih podataka, ali kako su blizu ona druga dva paga, te što je bio naseljen i grčkim žiteljstvom, vjerojatno bi mi se činilo, da je i on pripadao Epetiju. Ako ta hipoteza stoji, to bi spljetsko polje u rimsko doba pripadalo teritoriju negdašnje grčke kolonije Epetija. Sam Epetij nije bio neovisan grad, nego je i on, kao što i negdašnja grčka kolonija Trogir, za rimskog doba bio čest kolonije Solina.

Dr. Luka Jelić.

NEKOLIKO NAŠAŠĆA NOVACA NA SKUPU U HRVATSKOJ I SLAVONIJI.

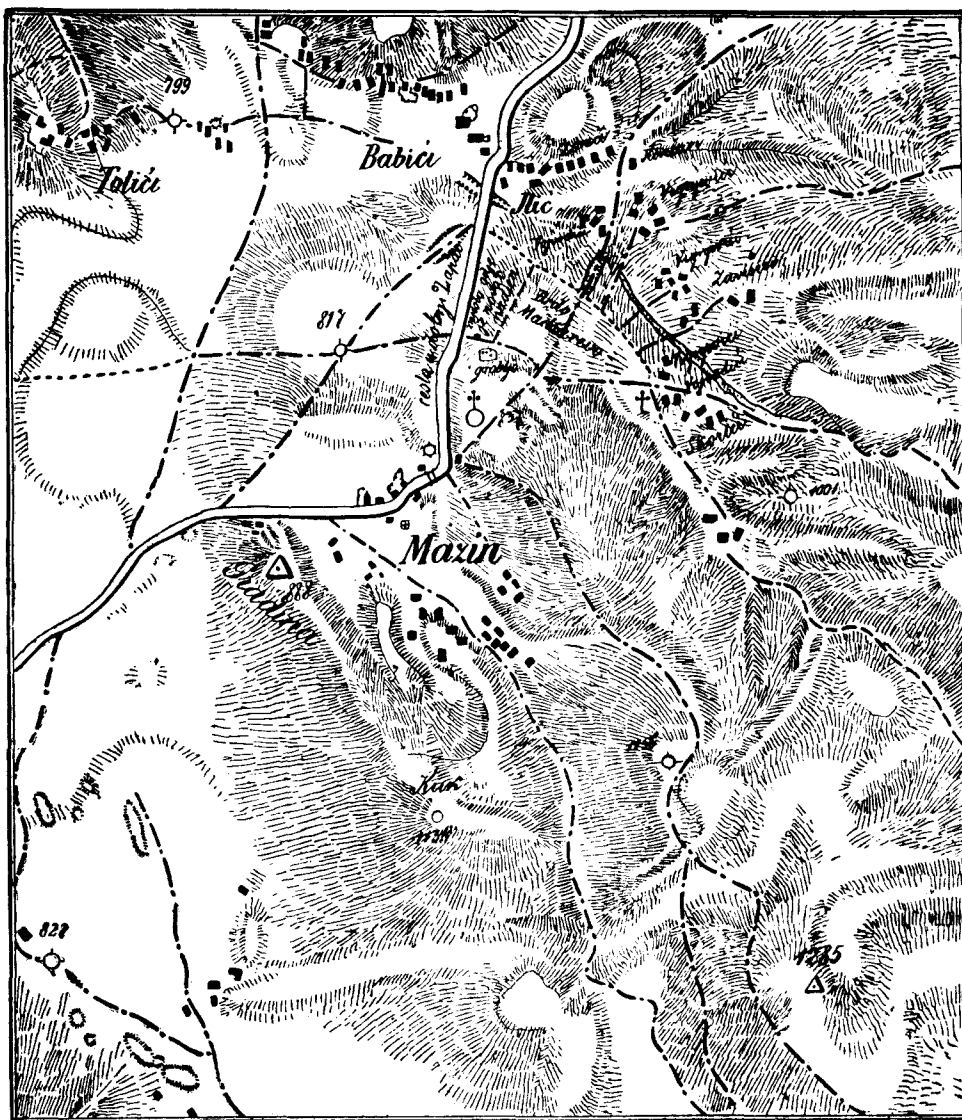
V.¹ Našašće italskih i afrikanških novaca u Mazinu.

Među najzanimivija našašća novaca u Hrvatskoj i Slavoniji spada veliko skupno našašće, koje se je prošle godine slučajno otkrilo blizu Mazina (županija ličko-krbavska, kotar gračački). Voda je bila izderala puteljak, što se spušta niže groblja preko Madžareva brda na lapačku cestu, te su 21. lipnja 1896. Đukan i Rade Zavišić, prolazeći tamo, na samoj cesti na 30 koračaja od groblja a 35^m. prije raskršća toga kolnika sa cestom u Dolnji Lapac našli komad bakrena novca (vidi nacrt sl. 10). Kako su obojica znala, da je već prije godinu dana na istom mjestu Ilija Ilić, gradeći babicu, našao bio velik komad bakrene kovine, podoše navodno sutradan, da mjesto поблиže istraže. Pridružiše im se i drugi kopači sa raznijeh strana, te u brzo nadoše ne doduše ni srebra ni zlata, kako su se nadali bili, ali zato ipak zanimivo numismatičko blago, naime veliku količinu bakrena novca i kovine. Novac nije bio naprosto u zemlju položen, nego je sa svih strana bio ograđen kamenim pločama u duljini od 1^m, širini od 0'60^m. i visini od 0'40 do 0'50^m; gore i dole nije bilo nikakove ploče. Kao obično u takovim zgodama u tili se je čas razgrabilo i to našašće, jer je svaki od prisutnih sebi grabio, koliko je god mogao. Prvi, koji je spasio jedan dio ovoga našašća i tim ga učinio pristupnim za znanstveno istraživanje, bio je mazinski učitelj Jovo S. Vojnović. Dobivši kakovih 40 komada, među kojima se je nalazio i najvrijedniji komad cijeloga našašća (najveći ulomak od a e s i g n a t u m sa krmačom i slonom), predade ih presvijetlom gospodinu velikom županu Budi Budisavljeviću Prijedorskom u Gospiću. Presvijetli gospodin, koji se svojski brine za napredak arheološkog odjela narodnoga muzeja, što je tečajem od više no dvadeset godina u više puta dokazao, darivajući taj zavod mnogim lijepim starinskim predmetima, odmah te novce uz informirajući dopis pošalje muzejskomu ravnateljstvu. Tako se je moglo dogoditi, da je isto o našašću u zabitnom ličkom selu, koje je daleko i od željezničkoga i parobrodarskoga prometa, dobilo vijest već iza osam dana, od kako je isto učinjeno. Upoznavši važnost našašća odmah sam presvijetloga gospodina brzojavno zamolio za intervenciju oblasti, kako bi se po mogućnosti sve skupilo, što se je tom prigodom u Mazinu našlo. Da sa svoje strane još učinim što treba, te da oblasti kao stručnjak budem na ruku, uputio sam se i sâm odmah u Liku; ali moga sudjelovanja nije trebalo, jer je već presvijetli gospodin osobno bio otišao u Mazin. Poznati taktom i eneržijom upravo je sjajno uspio, te mu je pošlo za rukom skupiti

¹ I.—IV. u Viestniku n. s. god. I. 1895.

gotovo sve, što se je našlo. Te je predmete i one, koje je još naknadno mogao dobiti, u dva puta poslao ravnateljstvu narodnoga muzeja, kojemu su za obilno popunjenje numismatičke sбирke veoma dobro došli bili.

Mazinski skup sastoji od skoro 400 komada bakrene kovine (aes rude), koja je u drevno doba po svojoj težini na vagi služila kao prometno sredstvo za

Sl. 10. Mazinska okolica. Mjerilo 1: 50.000.

kupovanje i prodavanje, od 17 ulomaka sa biljezima (aes signatum), te od 770 italskih i afrikanških novaca. Povrh toga bilo je tu i nekoliko ulomaka nakita i predmeta, koje je negdašnji vlasnik toga blaga bio skupio s namjerom, da do zgrade od njih opet salije nove nakite ili orude, koje mu je imalo da služi za svagdanju porabu.

Doba, kada je negdašnji vlasnik to svoje blago sakrio, može se ustanoviti po samim novcim ovoga našašća. Među najstarije komade spada aes rude, aes signatum i tri komada aes grave; potonje dvije vrste sigurno još spadaju u IV., a djelomice u prvu polovicu III. vijeka prije Krista. Najmlađi sirački novac iz mazinskog našašća kovan je skoro iza godine 215, dočim su ostala tri nešto starija. Kartaški novci svakako su kovani prije godine 146, kada je Kartaga razorena bila. Još na kasnije nas doba napućuju numidski, egipatski i reducirani rimski novci. Med numidskim novcima mazinskoga našašća ima dvije serije sa skačućim i sa stupajućim konjem na naličju. Na temelju našega našašća dolazim do sigurnoga zaključka, da su te dvije serije dosele krivo dodijeljene bile. Müller¹ je držao starijima komade sa skačućim konjem, te ih je pripisivao Micipsi i njegovoj braći Gulussi i Mastanabalu (148—118 pr. Kr.); novce sa stupajućim konjem kovali bi po njemu Micipsini sinovi Adherbal i Hiempsal I. Kako je ono 9 komada ove druge serije iz mazinskoga skupa veoma izlizano, dok je 279 komada prve serije velikom većinom lijepo i dobro sačuvano, ne može biti sumnje, da je druga serija starija od prve. Ja sam stoga tobožnje Adherbalove i Hiempsalove novce potpunim pravom dodijelio Micipsi i njegovoj braći kao stariji tip njihovih novaca. Među novcima, koje Müller dodijeljuje Micipsi i njegovoj braći, poradi veoma raznočnih portretnih crta nasuprot mislim, da će biti i takovih, koji pripadaju njegovim nasljednicima, ali se — za sada barem — neda ustanoviti koji.

Među egipatskim novcima stariji su od Ptolemeja VIII. Euergeta II. (170—117), većim dijelom kovani u Kyreni iza godine 156 prije Kr., a mlađi od Ptolemeja X. Sotera II. (117—81), koji su kovani između godina 117 i 111 pr. Kr.

Rimski reducirani asi svi su osim jednoga sekstantarni (gdje je as imao da bude $\frac{1}{6}$ rimske funte težak) i uncijalni (as = $\frac{1}{12}$ funte). Sekstantarni su se asi kovali počam od prvog punskog rata, uncijalni od godine $\frac{537 \text{ a. u. c.}}{217 \text{ pr. Kr.}}$ ² Među rimskim asima mazinskog našašća bio je i jedan jedini semiuncijalni komad (as = $\frac{1}{24}$ funte), koji se pripisuje rimskoj naselbini Luceriji u Apuliji.³ To je po svoj prilici najmlađi novac cijeloga ovoga našašća. Plinius⁴ priopćuje, da su se semiuncijalni asi počeli kovati po nekoj lex Papiria. Glasoviti Borghesi⁵ misli, da je začetnik toga zakona bio C. Papirius Carbo, pučki tribun od g. $\frac{665}{89}$, a uzrok redukciji, da je bio saveznički rat. Ako je taj općenito poprmljeni i veoma vjerojatni nazor ispravan, o čemu bi se po Plinijevim riječima — mox, dakle skoro iza godine $\frac{537}{217}$ — moglo i dvojiti, naš je lucerijski as kovan oko godine 90. pr. Kr., odnosno mazinski je skup morao biti skoro iza te godine zakopan. Karakter cijeloga našašća u ostalom je takov, da bi ga čovjek najrađe datirao barem za jedno dvadesetak godina prije.

Obično se uzimlje, da je ponajčešći razlog za zakopavanje blaga bila kakova ratna pogibija. Vlasnik je za rata zaglavio ili, što je nevjerojatnije, nije dobro zapamtio mjesto, gdje je svoje blago zakopao, te se isto s jednoga ili drugoga razloga nije više vadilo. Moguće je, da je zaklonište i kasnije držao dosta sigurnim, te si iz njega prema potrebi vadio, što je trebao i opet dodavao.

¹ Num. de l'anc. Afrique III. str. 18—32.

² Plin. n. h. XXXIII, 13.

³ D' Ailly Rech. sur la monn. rom. II. 3. str. 689.

⁴ L. c.

⁵ Annali dell' inst. XXI. 11 i 12.

Pogledamo li prilike, koje su na koncu II. i na početku I. vijeka prije Krista vladale u sjeverozapadnom kutu balkanskoga poluotoka, gdje je u današnjoj Lici i susjednoj Bosnoj stanovao japodski narod, opaziti ćemo i iz mršavih, i nejasnih vijesti, što nam sačuvaše antikni pisci, da je tu bilo često i dosta nemirno. Godine 114 bio je rimski konsul M. Porcius Cato, koji je boravio u Makedoniji, potučen¹ od Skordiska, keltskog plemena, koje je onda prebivalo oko rijeke Morave. Ovaj napadaj na zemlje, koje su u nekom snošaju spram rimske države bile, stoji u savezu sa seobom Kimbra, koji su kratko prije toga bili poplavili zemlju Skordiska. Iza pobjede nad Katonom oplijeniše Skordisci i njihovi saveznici Makedoniju, te dospješe i do jadranskoga mora,² a na jug čak do Delfâ.³ Na tomu ratnom pohodu sudjelovahu uz Skordiske valjda i kimbrijski čopori. Kuda su sve po balkanskom poluotoku lutali nije poznato, ali kako se naročito veli, da su barbari doprli i do jadranskoga mora, nije isključena mogućnost, da su na povratku dospjeli i u sjeverozapadne strane balkanskoga poluotoka. Nema u ostalom sumnje, da su se Kimbri na svom kasnijem putovanju uz rijeku Savu, koje ih je dovelo u Noricum, dotakli sjeverne međe japodske zemlje. Protiv Skordiska Rimljani su iza toga vodili žestoke bojeve, dok ih nije L. Cornelius Scipio Asiagenus oko godine 83. pr. Kr.⁴ stjerao na lijevu obalu Save. Tečajem ovih borba obilazili su skordiskijski čopori, plijeneći i harajući po cijelom balkanskom poluotoku, te su možda uznemirivali i japodsku zemlju, kojoj kasnije postadoše susjedima. Sa Japodima su i Rimljani u ovo doba imali više puta posla. Godine 129 borili su se protiv njih konsul C. Sempronius Tuditanus i njegov legat D. Junius Brutus,⁵ te je Sempronius 1. listopada u Rimu slavio triumf „de Japudibus“.⁶ Čini se, da se je iza toga s njima tukao Ti. Pandusa.⁷ Ne znamo na kakov se događaj odnosi jedna Frontinova⁸ vijest o nevjeri Japoda spram Rimljana. Zippel⁹ dovodi s njom u savez jednu bilješku iz Salustijevih historija, koje obuhvataju doba između godina 78 i 67 prije Krista,¹⁰ ali se neda dokazati savez tih događaja. Frontinova vijest spominje jednoga P. Licinija. Zippel je uvjeren, da se ne smije pomišljati na konsule toga imena od godine 131 i 97, jer su drugdje zabavljeni bili. Od praetora poznaje on osim ove dvojice samo još pradjeda i djeda L. Licinija Murene, koji je g. 62. bio konsul, ali dvoji, da bi i od ovih koji mogao biti identičan s onim, što ga Frontin spominje. Iz ovih nejasnih podataka ipak je toliko sigurno, da je u drugoj polovici drugoga i na početku prvoga vijeka prije Krista bilo više ratova u japodskoj zemlji, koji su mogli dati svijetu povoda, da svoju sirotinju zakopa, ne bili si ju spasio za mirnija vremena.

Mazinsko našašće nije prvo svoje vrste, koje se je dosele na negdašnjem japodskom teritoriju našao. Pojedini egipatski i kartaški novci našli su se već više puta na raznim mjestima austrougarske monarkije. U Lici su u novije doba

¹ Liv. epit. 63 veli „in Thracia.“

² Florus 1., 39.

³ Appian III. 4 i 5.

⁴ Zippel Die röm. Herrsch. in Illyrien str. 175 i sl.

⁵ Liv. ep. 59.

⁶ CIL. I₂. str. 176.

⁷ Appian III. 10. Sr. lijepi članak Patschov: Japodi (u bos. Glasniku VIII. str. 123).

⁸ Frontin Strat. 2, 5, 28.

⁹ N. d. str. 179.

¹⁰ Primam modo Japudiam ingressus. Dietsch Fr. inc. 12. Sr. i 3 fr. 74.

pojedini takovi komadi nađeni u Kuli i Zvonigradu, a u Bosnoj u Dolnjem Uncu (kotar Petrovac). Veći se je skup našao u ožujku godine 1846. na varošinskom brdu kod Široke Kule u Lici, ali se je raspršio i ostao za znanost izgubljen. Od 15 komada, koji su po vojničkoj oblasti poslani dvorskomu muzeju u Beču, bio je jedan egipatski, a ostali kartaški i numidski.¹ Mnogo je važniji bio skup, koji je u proljeće godine 1887. jedan pastir na brdu Vrankamenu kod Krupe otkrio, jer je barem većim dijelom došao u sarajevski muzej, te publikacijom² postao učenom svijetu pristupan. U loncu, koji se je kao obično pri takovim zgodama razlupao, bilo je jedno 25 oka (oko 35 kgr.) bakra i novaca. Od toga je došlo 138 novaca i 20 oka bakrena materijala u sarajevski muzej; 2 numidska i 1 kartaški novac poslao mi je u Vinkovce, gdje sam onda služio, jedan prijatelj, koji se je onda tamo desio. Od novaca sarajevskoga muzeja jesu 3 rimska,³ 1 od Hierona II., sirakuškoga kralja, 4 egipatska,⁴ 95 kartaških⁵ i 36 numidskih. Među komadima bakrene kovine veliku većinu naravski sačinjava aes rude, ali ima, kako mi g. Truhelka u listu priopćuje, i nekoliko komada aes signatum sa grančicom kao biljegom.

Namiće nam se pitanje, kako li je došlo toliko afrikanskog i italskog novca u današnje hrvatske krajeve. Nema sumnje, da je tu morao uticati nekakov trgovački promet. Strani trgovci iz Afrike — moramo pomišljati na Kartažane, koji su bili na glasu kao trgovci i brodari kao i njihovi pređi Feničani — i iz susjedne Italije dolazili bi u krajeve do istočne obale jadranskoga mora, da kupuju i prodaju. Kupovali su sigurno jantar, koji je još ne posve sigurno ustanovljenim kopnenim putevima uz velike rijeke dolazio iz baltičkih zemalja na jug do Adrije. Jantar je u staro doba bio veoma obljudljena tvar, iz koje su se pravili razni nakiti, te se je stoga veoma cijenio. U rečenu svrhu upotrebljavali su ga veoma rado i sami narodi oko jadranskih obala,⁶ a suvišak su prodavali stranim trgovcima, koji su ponj dolazili, tjerajući tako veoma unosnu posredovnu trgovinu. Ti strani trgovci davahu u zamjenu ono, što se je ovuda najrađe primalo, naime bakar, mjed i željezo, iz kojih su kovina domaći ljudi načinjali oružje, oruđe i nakite, a katkada bi naplaćivali i gotovim predmetima i svojim novcem.

Mazinsko nas našašće uči, da je u japodskoj zemlji na početku I. vijeka prije Krista vladala bakrena vrijednota (Kupferwährung), te da se je novac i kovina uzimao po svojoj efektivnoj vrijednosti na vagi. Nisu se samo nepravilni komadi bakra (aes rude) lomili na manje komade, nego se je za trgovinu na malo rasijecao i kovani novac. To nam posvjedočuje više partažiranih kartaških, numidskih i rimskih novaca (T. XIV. i XV.), koji su se u mazinskom skupu našli.

¹ Seidl Chronik 2, 22.

² Truhelka Afrikanski novci od tuća, nađeni na Vrankamenu kod Krupe (Bos. Glasnik I. str. 38 = Wiss. Mitth. I. str.

³ Po jedan sekstantarni as i sekstans (ne triens), i jedan uncijalni triens.

⁴ Ti su novci kao i mazinski od Ptolemeja VIII. Euergeta II. i Ptolemeja X. Sotera II., a ne

od Ptolemeja I. Sotera, Ptolemeja III. Euergeta i Kleopatre supruge Ptolemeja VII.

⁵ Kartaški je novac i onaj, što ga g. Truhelka daje hispanskom municipiju Emporiae (Müller n. d. II. p. 97. br. 216.).

⁶ Mnogo nakita od jantara našlo se je navlastito u nekropolama u Prozoru kod Otočca u Hrvatskoj, te u Jezerinama i Sanskom mostu u Bosnoj.

Kako je dakle kod Japoda vrijedio kovani novac samo onoliko koliko je bio težak, nije bilo nužno, da ga se što više u prometu sačuva. Neki na pola staljeni novci, među kojima ima jedan (sl. 9. na tabli I.), koji je pritaljen na komad bakrene kovine, živi su svjedoci, da su domaći majstori (kujundžije) novac saljevali, da iz njega načine predmete za svagdanju porabu. Mislim, da su komadi aes rude pogačasta oblika, koji su od čišće kovine, barem dobrim dijelom sastavljeni od ovako saljevenih novaca.

Najzanimiviji dio mazinskoga našašća jesu italski novci, koji nam dopuštaju ilustrirati povjest starijega rimskoga novčarstva. Kao što u Homerovo doba Grci tako su i stari Rimljani za doba kraljeva i u prvo vrijeme republike plaćali govedima i ovcama.¹ Najveća globa koja se je sudbeno izreći smjela, sastojala je od trideset volova, a za manje se je prekršaje globilo sa dvije ovce.² Tek mnogo kasnije za globe je bila određena ucjena u novcu. Sam rimski naziv za novac (*pecunia*) postao je od riječi, kojom se označivalo marše (*pecus*).³ Mjesto stoke se kasnije u prometu rabio bakar (*aes rude*), koji se je u komadima (*raudera*, *rauduscula*) po težini na vagi davao i primao. Za ovaj način plaćanja ima više svjedočanstva u latinskom jeziku (*aestimare* i mnogi izrazi, izvedeni od glagola *pendere*), u boguslužju (*stipem iacere*) i u pravnim običajima (kod kupa *per aes et libram*). U mazinskom skupu ovakovih je komada bakra bilo veoma mnogo (392 komada), koji se obzirom na oblik dijele na pet vrsta: 1. komadi, koji su sada bez ikakva pravilna oblika (T. I. sl. 1.), 2. komadi sljeveni na oblik poluvaljkastih šipka (T. I. sl. 6.), 3. komadi sljeveni u duguljastim formama (*bari*; T. I. sl. 2, 3 i 5.), 4. komadi u obliku četverouglastih ploča (T. I. sl. 4, 7 i 8.) i 5. komadi pogačasta oblika (T. II. sl. 1 i 2.). Sudeći po vanjskom licu komada, kemička im je sastavina veoma različna; u mnogim komadima prve i treće vrste svakako ima veoma mnogo željeza, te je njihova površina ili sasvim ili mjestimice prevučena dosta debelom naslagom željeznoga kisa. Ovomu je pojavu bio kriv primitivni način, kako se je dobivao bakar preljevanjem iz chalkopyrita, u kojem ima mnogo željeza.⁴ Taj se nedotjerani tehnički postupak najočitije ističe i u nejednakoj strukturi komada sa velikim mjehurima i mnogim primjesama nečistoće.

Nepravilni oblik i pomanjkanje garancije za čistoću i pravu težinu kovine prouzročilo je, da se je ovo najstarije vrijednosno sredstvo napustilo. Dok si je dosele svako mogao novac sam saliti, samo ako je nužnu količinu kovine imao, od sada se je toga posla prihvatila državna vlast. Bakar se je od sada saljevao u pravilnim rektangularnim kalupima, a država je preuzela garanciju za težinu i čistoću kovine, kojoj se je primiješala mala količina kositera. Na obje se je strane ovih novaca pačetvorinasta oblika mećao po kakav biljeg, a radi toga se oni zovu *aes signatum*.⁵ Velika većina cijelih komada ovih novaca teži između 5 i 4

¹ Varro de r. r. 2, 1, 9; Plin. n. h. 33, 7; Cic de rep. 2, 9, 16.

² Festus p. 202, sr. p. 144 i epit. p. 24.

³ Varro de l. l. 5, 95; Columella de r. r. 6 praef.

⁴ Chierici u Bull. di paleologia italiana V. (1879.) str. 167 i sl.

⁵ Glavnija literatura o ovim novcima je: Carrelli Nummorum Italiae veteris tabulae. Napoli 1839. Mommsen-Blacas Hist. de la m. rom. Pigorini L' aes signatum scoperto nella provincia di Parma (Strozzi Periodico di num. e sfrag. VI (1874) p. 219—229, sa 2

rimske funte. Ali ni ovi komadi nebi ostajali čitavi, jer su ih, prema potrebi kod plaćanja, lomili na manje i najmanje komade. Stoga spadaju cijeli komadi od *aes signatum* (kvadrilateri) među najveće numismatičke rijetkosti. Chierici razlikuje tri grupe ovih novaca, koje prama najobičnijim nalazištima nazivlje lacijskom, umbroetrušćanskom i transapeninskom. Potonje dvije vrste u tehničkom su pogledu veoma nedotjerane, a imaju kao biljeg suhu granu sa grančicama ili granu sa lišćem; na umbroetrušćanskim komadima povrhu toga ima još i lik goveda ili delfina. Ove komade ponajčešće nalazimo u negdašnjoj Umbriji i u poriječju rijeke Pada. Da ih ima i izvan Italije dokazalo je skupno našašće takovih novaca u Gorici u austrijskom Primorju i evo u Mazinu u Hrvatskoj i na Vrankamenu kod Krupe u Bosnoj, a pojedini ulomci našli su se i u Marija Trostu kod Ogulina¹ i u Sisku,² a prije nekoliko godina nađeno je više takovih ulomaka od bronza zajedno sa nekoliko kartaških novaca kraj strme jedne stijene kod Dolnjeg Unca (kotar Petrovac) u Bosnoj, gdje ih je kiša isprala, dočim se samo skrovište, gdje ih je sigurno mnogo više, nije moglo naći.³ Ovi sa grančicom signirani komadi u nekom su odnošaju sa komadima naše prve i treće vrste od *aes rude*, s kojima su i obzirom na tehniku ljevanja, a po svoj prilici i po kemičkoj sastavini (naslaga željeznoga kisa) veoma srodni. Među ovako signiranim komadima iz Mazina (T. II. sl. 3—6.) najviše ih se po težini kreće oko dvije rimske funte.⁴ Najteži „bar“ od nesigniranih komada ima skoro 3 funte, nekoliko ih je sasvim blizu toj težini, više ih se kreće oko 2 i 1 funte, a ima i više ulomaka ispod te težine.

Mnogo su zanimljiviji lacijalni kvadrilateri. Po tradiciji se prije mislilo, da su se ti novci ljevali već počam od doba kralja Servija Tullija,⁵ ali Milani⁶ pravom drži, da ne spadaju u tako staro doba. Pretpostavljajući kod pojedinih vrsta više emisija smatra najstarijima one komade, što kao biljeg imaju tronogi sidro. Ove, od kojih u Mazinu nije nijedan ulomak nađen, stavlja između g. 443(?) i 392 pr. Kr.; *aes signatum*, po Milanijevu sudu, počeo se dakle ljevati baš od doba decemvira. Iza ovog najstarijeg tipa slijedili bi komadi sa mačem na jednoj, a koricama na drugoj strani (g. 390—283; iz Mazina veći ulomak na t. IV. i V.), sa galskim štitom (g. 345—283; iz Mazina veći ulomak na t. VI. i VII.), sa orlom na munji na jednoj, a mačem ili Pegasom, te napisom ROMANOM na drugoj strani (g. 324—290; u Mazinu nezastupan), sa slonom i krmačom (g. 275; iz Mazina jedan veliki i jedan manji ulomak na tabli III.), sa kaducejem i

table). Chierici *L'aes signatum dei due versanti dell' Appennino* (Bull. di paletnologia ital. V. (1879.) p. 148—173 i VI. (1880) p. 54—72). Garrucci *Le monete dell' Italia antica*. Roma 1885 (sa tablama). Milani *Aes rude, signatum e grave rinvenuto alla Bruna presso Spoleto* (Riv. ital. di Num. IV. (1891) p. 27—116 sa 15 tabla). *A Catalogue of the greek coins in the British Museum. Italy. London 1873.* (sa slikama). — *Kgl. Museen zu Berlin. Beschr. der antiken Münzen.* Bd. III. Abth. I. Berlin 1894 (sa tablama).

¹ U narodnom muzeju u Zagrebu; biljeg se ne vidi.

² Po pripovijedanju Dra. Bojničića, koji je jedan komad vidio.

³ Iz lista kustosa Dra. Truhelke u Sarajevu.

⁴ Rimska je funta (libra) imala kakovih 327 grama.

⁵ Plin. n. h. 18, 12 i 33, 43; Varro de r. r. 2, 1, 9; de vita pop. Rom. I. kod Nonija p. 189.

⁶ Na sp. m.

trozubom (g. 274—259; iz Mazina mali ulomak na t. VIII. i IX.), sa ogledućim se bikom na obje strane (g. 274—256; iz Mazina jedan ili dva(?) malena ulomka, t. X. i XI.) i sa augurskim kokošima na jednoj te sa po dva delfina i trozuba na drugoj strani (g. 272—260; iz Mazina ulomak na t. XII. i XIII).

Milanijevo mnijenje o kasnijem dobu lacijalnih kvadrilatera mazinsko našašće prilično sigurno potvrđuje. Nije vjerojatno, da bi se ulomci od *aes signatum* održali u prometu do prvih decenija prvoga stoljeća prije početka naše ere, kada bi mnogo stoljeća prije načinjeni bili. Mazinsko nas našašće nadalje uči, da *aes rude* i *aes signatum* nisu ljevali samo prije nego što je uveden ljeveni *aes grave*,¹ koji se pravio nekako od doba decemvira (451 i 450 pr. Kr.), nego da su i preko te periode u doba sekstantarne² i uncijalne³ mjere (*Münzfuß*) pa sve do početka I. vijeka prije Krista, kada se već počela uvoditi semiuncijalna mjera,⁴ uz novi i prikladniji novac u prometu bili. Milani misli, da su se neki kvadrilateri pravili tekar u ono doba, kada je u novčarstvu počela vladati od njega uz dosta valjane razloge pretpostavljena trijentalna mjera.⁵ To bi po njegovu sudu imalo biti nekako onda kada se je u Rimu počeo kovati srebrni novac (g. 269⁶ ili 268⁷), možda poslije bitke kod Mylâ (260 pr. Kr.); sekstantarna pako redukcija bila bi provedena odmah iza g. 255, kada je rimsko brodovlje postradalo bilo, te je trebalo novo sagraditi.

Prionućujući ovdje točan popis svih predmeta, koji su iz mazinskog našašća u narodni muzej došli, uvidio sam, da ću i hrvatskoj publici i samoj stvari najbolje koristiti, ako ovomu opisu dodam po mogućnosti što više slika. Ja sam stoga od svake vrste dao po koji komad nacrtati, a ulomke od *aes signatum*, da budu što jasniji, projicirao sam na nacрте cijelih komada.

Rim. Aes rude. I. Komadi bakra nepravilna oblika. Neki su ulomci od većih okrugljastih komada, koji su bili saljeveni u dupčastim formama, te kasnije razbijeni. Drugi su bili saljeveni u izdubinama u zemlji, što dokazuje rapava površina na jednoj strani. U nekim komadima ima povrh kovine još i mnogo troske. Svi su komadi patinirani.

¹ Glavna jedinica t. zv. teškog bakra (*aes grave*), od kojega se u Mazinu našao jedan rimski i dva italska komada, zvao se je *as*, a trebao je da bude rimsku funtu težak; redovito je u ostalom bio lakši, a osim bakra bilo je u njemu i kakovih 7% kositera i do 23% olova, koje su kovine vrijedile manje od bakra. Lik na naličju rimskoga *aes grave* kod svih nominala konstantno je bila prova ratnoga broda; na prednjoj strani bila je glava i to za svaki nominal druga. Povrh toga je na obje strane još bila označena vrijednost novca. *As* je imao Janovu glavu sa dva lica i vrijednosni znak I. (=cjelina), *semis* ($\frac{1}{2}$ asa) Jupiterovu

glavu i oznaku S(emis), *triens* ($\frac{1}{3}$ asa = 4 uncije) Ateninu glavu i oznaku (4 uncije), *quadrans* ($\frac{1}{4}$ asa) Heraklovu glavu i . . . (iz Mazina jedan komad na t. XV. sl. 1.), *sextans* ($\frac{1}{6}$ asa) Hermesovu glavu i . . ., a uncija ($\frac{1}{12}$ asa) Rominu glavu i . . .

² *As* je bio težak $\frac{1}{6}$ rimske funte, dakle koliko je prije imao da bude sekstans.

³ *As* je bio težak jednu unciju ($\frac{1}{12}$ rimske funte).

⁴ *As* je propisno bio težak $\frac{1}{24}$ rimske funte, t. j. $\frac{1}{2}$ uncije.

⁵ *As* od $\frac{1}{3}$ funte.

⁶ Plin. n. h. 33, 13, 44.

⁷ Liv. ep. XV.

1.	Najveća duljina	0·085m., najv.	širina	0·065m., najv.	debljina	0·035m.; tež.	855	gr.
2.	"	0·08	"	0·065	"	0·04	"	783
3.	"	0·09	"	0·08	"	0·032	"	760·5
4.	"	0·09	"	0·057	"	0·04	"	753·5
5.	"	0·07	"	0·06	"	0·047	"	730·5
6.	"	0·07	"	0·068	"	0·04	"	729
7.	"	0·075	"	0·05	"	0·035	"	656
8.	"	0·08	"	0·083	"	0·032	"	554
9.	"	0·068	"	0·047	"	0·044	"	535
10.	"	0·087	"	0·03	"	0·048	"	532
11.	"	0·072	"	0·062	"	0·03	"	496
12.	"	0·08	"	0·06	"	0·04	"	460
13.	"	0·06	"	0·043	"	0·031	"	453
14.	"	0·065	"	0·06	"	0·035	"	442
15.	"	0·096	"	0·066	"	0·013	"	407
16.	"	0·072	"	0·061	"	0·026	"	405
17.	"	0·075	"	0·062	"	0·022	"	395·5
18.	"	0·072	"	0·06	"	0·027	"	374·5
19.	"	0·078	"	0·067	"	0·023	"	368
20.	"	0·074	"	0·052	"	0·024	"	343·5
21.	"	0·075	"	0·062	"	0·028	"	341·5
22.	"	0·041	"	0·035	"	0·045	"	332·5
23.	"	0·075	"	0·06	"	0·023	"	311
24.	"	0·07	"	0·055	"	0·022	"	296
25.	"	0·055	"	0·052	"	0·026	"	292
26.	"	0·068	"	0·052	"	0·025	"	283
27.	"	0·06	"	0·06	"	0·024	"	274·5
28.	"	0·063	"	0·053	"	0·03	"	263
29.	"	0·065	"	0·056	"	0·023	"	262·5
30.	"	0·06	"	0·06	"	0·021	"	262
31.	"	0·05	"	0·036	"	0·03	"	244·5
32.	"	0·078	"	0·038	"	0·03	"	243·5
33.	"	0·06	"	0·057	"	0·017	"	243·5
34.	"	0·074	"	0·06	"	0·022	"	231·5
35.	"	0·058	"	0·033	"	0·04	"	221
36.	"	0·055	"	0·041	"	0·028	"	214·5
37.	"	0·05	"	0·047	"	0·028	"	212·5
38.	"	0·05	"	0·047	"	0·027	"	212
39.	"	0·05	"	0·043	"	0·031	"	210
40.	"	0·052	"	0·051	"	0·022	"	208
41.	"	0·058	"	0·053	"	0·018	"	204·5
42.	"	0·053	"	0·05	"	0·022	"	202
43.	"	0·057	"	0·048	"	0·021	"	202
44.	"	0·067	"	0·044	"	0·025	"	194·5
45.	"	0·062	"	0·039	"	0·028	"	194·5
46.	"	0·043	"	0·035	"	0·025	"	193·5
47.	"	0·051	"	0·033	"	0·014	"	188·5
48.	"	0·054	"	0·044	"	0·024	"	186·5
49.	"	0·05	"	0·049	"	0·018	"	183·5
50.	"	0·051	"	0·024	"	0·05	"	181
51.	"	0·064	"	0·051	"	0·02	"	179·5
52.	"	0·045	"	0·045	"	0·021	"	174·5
53.	"	0·058	"	0·041	"	0·022	"	174·5
54.	"	0·045	"	0·04	"	0·02	"	169·5

} T. I.
} sl. I.

55.	Najveća duljina	0·05m,	najv.	širina	0·035m,	najv.	debljina	0·024m,	tež.	169	gr.
56.	"	0·053	"	"	0·044	"	"	0·02	"	165	"
57.	"	0·05	"	"	0·026	"	"	0·023	"	164·5	"
58.	"	0·041	"	"	0·04	"	"	0·025	"	157·5	"
59.	"	0·052	"	"	0·04	"	"	0·023	"	157	"
60.	"	0·049	"	"	0·042	"	"	0·022	"	149·5	"
61.	"	0·05	"	"	0·031	"	"	0·018	"	143·5	"
62.	"	0·052	"	"	0·043	"	"	0·016	"	142	"
63.	"	0·057	"	"	0·035	"	"	0·016	"	136·5	"
64.	"	0·043	"	"	0·04	"	"	0·02	"	134	"
65.	"	0·055	"	"	0·038	"	"	0·017	"	133·5	"
66.	"	0·038	"	"	0·037	"	"	0·022	"	133·5	"
67.	"	0·057	"	"	0·043	"	"	0·022	"	131·5	"
68.	"	0·035	"	"	0·029	"	"	0·024	"	131	"
69.	"	0·054	"	"	0·044	"	"	0·018	"	128	"
70.	"	0·042	"	"	0·042	"	"	0·019	"	127	"
71.	"	0·055	"	"	0·042	"	"	0·021	"	127	"
72.	"	0·033	"	"	0·027	"	"	0·019	"	122·5	"
73.	"	0·041	"	"	0·04	"	"	0·022	"	121	"
74.	"	0·06	"	"	0·035	"	"	0·018	"	119	"
75.	"	0·06	"	"	0·029	"	"	0·021	"	119	"
76.	"	0·051	"	"	0·05	"	"	0·021	"	118·5	"
77.	"	0·04	"	"	0·035	"	"	0·023	"	118	"
78.	"	0·052	"	"	0·038	"	"	0·013	"	117·5	"
79.	"	0·041	"	"	0·031	"	"	0·025	"	115	"
80.	"	0·045	"	"	0·028	"	"	0·025	"	114·5	"
81.	"	0·062	"	"	0·043	"	"	0·016	"	114·5	"
82.	"	0·048	"	"	0·041	"	"	0·014	"	114·5	"
83.	"	0·052	"	"	0·035	"	"	0·019	"	112·5	"
84.	"	0·042	"	"	0·032	"	"	0·022	"	111·5	"
85.	"	0·065	"	"	0·028	"	"	0·02	"	108	"
86.	"	0·045	"	"	0·032	"	"	0·025	"	107	"
87.	"	0·048	"	"	0·035	"	"	0·025	"	106·5	"
88.	"	0·033	"	"	0·029	"	"	0·025	"	105·5	"
89.	"	0·037	"	"	0·036	"	"	0·019	"	104·5	"
90.	"	0·053	"	"	0·039	"	"	0·025	"	103	"
91.	"	0·05	"	"	0·027	"	"	0·022	"	102	"
92.	"	0·048	"	"	0·035	"	"	0·018	"	101	"
93.	"	0·048	"	"	0·026	"	"	0·013	"	100	"
94.	"	0·042	"	"	0·028	"	"	0·02	"	99	"
95.	"	0·044	"	"	0·04	"	"	0·018	"	97·5	"
96.	"	0·048	"	"	0·043	"	"	0·02	"	96	"
97.	"	0·047	"	"	0·02	"	"	0·02	"	95	"
98.	"	0·042	"	"	0·037	"	"	0·023	"	94	"
99.	"	0·034	"	"	0·027	"	"	0·025	"	94	"
100.	"	0·043	"	"	0·031	"	"	0·013	"	91·5	"
101.	"	0·033	"	"	0·031	"	"	0·021	"	91·5	"
102.	"	0·052	"	"	0·031	"	"	0·031	"	91·5	"
103.	"	0·05	"	"	0·045	"	"	0·012	"	91·5	"
104.	"	0·035	"	"	0·035	"	"	0·016	"	90·5	"
105.	"	0·037	"	"	0·027	"	"	0·022	"	90	"
106.	"	0·044	"	"	0·032	"	"	0·016	"	89·5	"
107.	"	0·043	"	"	0·024	"	"	0·018	"	89	"
108.	"	0·045	"	"	0·03	"	"	0·019	"	89	"

*

109.	Najveća	duljina	0·053 ^m ,	najv.	širina	0·044 ^m ,	najv.	debljina	0·02 ^m ,	težina	88 gr.
110.	"	"	0·038	"	"	0·036	"	"	0·02	"	88
111.	"	"	0·039	"	"	0·027	"	"	0·022	"	87·5
112.	"	"	0·032	"	"	0·027	"	"	0·022	"	86
113.	"	"	0·038	"	"	0·026	"	"	0·028	"	84
114.	"	"	0·038	"	"	0·028	"	"	0·024	"	84
115.	"	"	0·035	"	"	0·024	"	"	0·017	"	83·5
116.	"	"	0·05	"	"	0·035	"	"	0·015	"	83
117.	"	"	0·047	"	"	0·028	"	"	0·027	"	82
118.	"	"	0·034	"	"	0·03	"	"	0·024	"	82
119.	"	"	0·033	"	"	0·029	"	"	0·02	"	81·5
120.	"	"	0·047	"	"	0·029	"	"	0·021	"	80·5
121.	"	"	0·037	"	"	0·028	"	"	0·02	"	80·5
122.	"	"	0·037	"	"	0·031	"	"	0·02	"	79·5
123.	"	"	0·039	"	"	0·037	"	"	0·009	"	79·5
124.	"	"	0·044	"	"	0·027	"	"	0·01	"	78
125.	"	"	0·039	"	"	0·037	"	"	0·014	"	78
126.	"	"	0·042	"	"	0·029	"	"	0·011	"	78
127.	"	"	0·031	"	"	0·024	"	"	0·018	"	75
128.	"	"	0·041	"	"	0·028	"	"	0·02	"	75
129.	"	"	0·031	"	"	0·028	"	"	0·024	"	73
130.	"	"	0·038	"	"	0·028	"	"	0·017	"	72·5
131.	"	"	0·042	"	"	0·031	"	"	0·015	"	72·5
132.	"	"	0·031	"	"	0·025	"	"	0·022	"	71
133.	"	"	0·033	"	"	0·03	"	"	0·017	"	70·5
134.	"	"	0·037	"	"	0·024	"	"	0·022	"	68
135.	"	"	0·041	"	"	0·03	"	"	0·013	"	66
136.	"	"	0·038	"	"	0·028	"	"	0·018	"	64·5
137.	"	"	0·035	"	"	0·027	"	"	0·02	"	64
138.	"	"	0·038	"	"	0·027	"	"	0·026	"	64
139.	"	"	0·038	"	"	0·025	"	"	0·021	"	63·5
140.	"	"	0·039	"	"	0·03	"	"	0·009	"	63
141.	"	"	0·048	"	"	0·024	"	"	0·013	"	62
142.	"	"	0·028	"	"	0·024	"	"	0·024	"	61
143.	"	"	0·032	"	"	0·024	"	"	0·016	"	60
144.	"	"	0·042	"	"	0·031	"	"	0·016	"	59
145.	"	"	0·04	"	"	0·028	"	"	0·015	"	58·5
146.	"	"	0·043	"	"	0·036	"	"	0·008	"	58
147.	"	"	0·049	"	"	0·025	"	"	0·012	"	56·5
148.	"	"	0·032	"	"	0·025	"	"	0·017	"	53·5
149.	"	"	0·026	"	"	0·024	"	"	0·015	"	53
150.	"	"	0·036	"	"	0·033	"	"	0·017	"	52·5
151.	"	"	0·032	"	"	0·026	"	"	0·012	"	51·5
152.	"	"	0·026	"	"	0·024	"	"	0·024	"	51·5
153.	"	"	0·04	"	"	0·026	"	"	0·016	"	51·5
154.	"	"	0·033	"	"	0·033	"	"	0·012	"	51
155.	"	"	0·027	"	"	0·025	"	"	0·024	"	51
156.	"	"	0·036	"	"	0·032	"	"	0·013	"	51
157.	"	"	0·032	"	"	0·024	"	"	0·019	"	51
158.	"	"	0·039	"	"	0·027	"	"	0·012	"	50·5
159.	"	"	0·04	"	"	0·036	"	"	0·007	"	50
160.	"	"	0·032	"	"	0·031	"	"	0·016	"	50
161.	"	"	0·039	"	"	0·031	"	"	0·01	"	49
162.	"	"	0·031	"	"	0·03	"	"	0·018	"	48·5

163.	Najveća duljina	0·041m., najv.	širina	0·02m., najv.	debljina	0·02m., težina	48 gr.
164.	"	"	0·033	"	"	0·02	"
165.	"	"	0·028	"	"	0·018	"
166.	"	"	0·032	"	"	0·018	"
167.	"	"	0·03	"	"	0·028	"
168.	"	"	0·041	"	"	0·027	"
169.	"	"	0·032	"	"	0·03	"
170.	"	"	0·034	"	"	0·019	"
171.	"	"	0·028	"	"	0·025	"
172.	"	"	0·031	"	"	0·026	"
173.	"	"	0·025	"	"	0·02	"
174.	"	"	0·03	"	"	0·016	"
175.	"	"	0·035	"	"	0·027	"
176.	"	"	0·031	"	"	0·025	"
177.	"	"	0·033	"	"	0·024	"
178.	"	"	0·028	"	"	0·02	"
179.	"	"	0·037	"	"	0·025	"
180.	"	"	0·031	"	"	0·02	"
181.	"	"	0·028	"	"	0·023	"
182.	"	"	0·027	"	"	0·021	"
183.	"	"	0·028	"	"	0·022	"
184.	"	"	0·039	"	"	0·022	"
185.	"	"	0·035	"	"	0·02	"
186.	"	"	0·02	"	"	0·02	"
187.	"	"	0·03	"	"	0·02	"
188.	"	"	0·035	"	"	0·02	"
189.	"	"	0·029	"	"	0·021	"
190.	"	"	0·031	"	"	0·021	"
191.	"	"	0·021	"	"	0·019	"
192.	"	"	0·035	"	"	0·025	"
193.	"	"	0·021	"	"	0·019	"
194.	"	"	0·021	"	"	0·021	"
195.	"	"	0·03	"	"	0·018	"
196.	"	"	0·022	"	"	0·013	"
197.	"	"	0·021	"	"	0·019	"
198.	"	"	0·017	"	"	0·015	"
199.	"	"	0·022	"	"	0·016	"
200.	"	"	0·025	"	"	0·017	"
201.	"	"	0·023	"	"	0·016	"
202.	"	"	0·02	"	"	0·018	"
203.	"	"	0·023	"	"	0·013	"

Aes rude II. Komadi sljevjeni na oblik poluvaljkastih na jednoj strani zašiljenili šipka.

1.	Duljina	0·077,	širina	0·028,	debljina	0·011,	težina	143·5 gr.
2.	"	0·074	"	0·019	"	0·011	"	97 " (T. I. sl. 6.).
3.	"	0·081	"	0·02	"	0·011	"	88·5 "
4.	"	0·063	"	0·014	"	0·015	"	69·5 "
5.	"	0·039	"	0·022	"	0·012	"	67·5 "
6.	"	0·062	"	0·018	"	0·009	"	49·5 "
7.	"	0·035	"	0·022	"	0·007	"	33·5 "
8.	"	0·054	"	0·018	"	0·008	"	31 "
9.	"	0·013	"	0·019	"	0·01	"	13 "

Aes rude III. Bari (barrenförmige Stücke), koji su sljeveni u duguljastim formama i naknadno prema potrebi razbijani na manje komade.

1. Duljina 0·065,¹ širina 0·07, visina 0·047, težina 961 gr.

Ovaj je primjerak skoro potpun, te je samo na jednoj strani odbijen jedan komad, koji je mogao najviše 50 - 60 gr. vagati. (T. I. sl. 5.).

2.	Duljina	0·087,	širina	0·058,	visina	0·045,	težina	889·5	gr.	
3.	„	0·085	„	0·057	„	0·038	„	846·5	„	
4.	„	0·069	„	0·065	„	0·037	„	833·5	„	
5.	„	0·053	„	0·058	„	0·048	„	821·5	„	
6.	„	0·083	„	0·054	„	0·035	„	759	„	
7.	„	0·07	„	0·065	„	0·038	„	723·5	„	
8.	„	0·08	„	0·048	„	0·038	„	714	„	
9.	„	0·064	„	0·062	„	0·032	„	697	„	
10.	„	0·074	„	0·074	„	0·038	„	693	„	
11.	„	0·06	„	0·05	„	0·063	„	684	„	
12.	„	0·074	„	0·05	„	0·035	„	674	„	
13.	„	0·056	„	0·054	„	0·05	„	670·5	„	
14.	„	0·076	„	0·045	„	0·034	„	657	„	
15.	„	0·063	„	0·062	„	0·039	„	616	„	
16.	„	0·061	„	0·054	„	0·042	„	596	„	
17.	„	0·07	„	0·066	„	0·033	„	594·5	„	
18.	„	0·057	„	0·05	„	0·038	„	581	„	
19.	„	0·06	„	0·055	„	0·045	„	528·5	„	
20.	„	0·065	„	0·045	„	0·031	„	513·5	„	
21.	„	0·066	„	0·047	„	0·032	„	505·5	„	
22.	„	0·055	„	0·048	„	0·053	„	504	„	
23.	„	0·072	„	0·07	„	0·034	„	478	„	
24.	„	0·047	„	0·045	„	0·033	„	475·5	„	
25.	„	0·06	„	0·045	„	0·027	„	461·5	„	
26.	„	0·065	„	0·055	„	0·038	„	460·5	„	
27.	„	0·047	„	0·04	„	0·03	„	450·5	„	
28.	„	0·07	„	0·045	„	0·04	„	437·5	„	
29.	„	0·053	„	0·057	„	0·025	„	424·5	„	
30.	„	0·065	„	0·043	„	0·028	„	422	„	
31.	„	0·06	„	0·036	„	0·044	„	410·5	„	
32.	„	0·052	„	0·062	„	0·025	„	406	„	
33.	„	0·054	„	0·038	„	0·038	„	398	„	
34.	„	0·051	„	0·04	„	0·03	„	389·5	„	(T. I. sl. 2.).
35.	„	0·067	„	0·04	„	0·03	„	387	„	
36.	„	0·047	„	0·044	„	0·047	„	368·5	„	
37.	„	0·048	„	0·043	„	0·035	„	368·5	„	
38.	„	0·063	„	0·035	„	0·046	„	365·5	„	
39.	„	0·06	„	0·031	„	0·036	„	352	„	
40.	„	0·055	„	0·063	„	0·024	„	339·5	„	
41.	„	0·067	„	0·05	„	0·03	„	338	„	
42.	„	0·06	„	0·044	„	0·037	„	326·5	„	
43.	„	0·05	„	0·05	„	0·022	„	319·5	„	
44.	„	0·083	„	0·049	„	0·028	„	309	„	
45.	„	0·038	„	0·031	„	0·049	„	303·5	„	
46.	„	0·05	„	0·042	„	0·025	„	290·5	„	
47.	„	0·055	„	0·05	„	0·033	„	274	„	(T. I. sl. 3.).

¹ Prvobitne dimenzije cijeloga komada označene su rastavljenim brojevima.

48.	Duljina	0-058	širina	0-05	visina	0-02	težina	273 gr.
49.	"	0-041	"	0-034	"	0-035	"	271.5 "
50.	"	0-049	"	0-048	"	0-02	"	248 "
51.	"	0-037	"	0-041	"	0-028	"	246 "
52.	"	0-039	"	0-044	"	0-029	"	244 "
53.	"	0-038	"	0-044	"	0-022	"	249.5 "
54.	"	0-047	"	0-03	"	0-023	"	209 "
55.	"	0-038	"	0-053	"	0-033	"	207 "
56.	"	0-03	"	0-048	"	0-03	"	180.5 "
57.	"	0-027	"	0-055	"	0-027	"	176 "
58.	"	0-036	"	0-04	"	0-02	"	171.5 "
59.	"	0-038	"	0-035	"	0-02	"	163 "
60.	"	0-046	"	0-04	"	0-032	"	160 "
61.	"	0-03	"	0-035	"	0-045	"	150 "
62.	"	0-038	"	0-028	"	0-044	"	149.5 "
63.	"	0-048	"	0-034	"	0-03	"	149.5 "
64.	"	0-032	"	0-042	"	0-022	"	146.5 "
65.	"	0-047	"	0-034	"	0-031	"	138 "
66.	"	0-044	"	0-03	"	0-023	"	123.5 "
67.	"	0-038	"	0-017	"	0-037	"	79.5 "
68.	"	0-035	"	0-017	"	0-03	"	77 "
69.	"	0-034	"	0-029	"	0-023	"	60 "
70.	"	0-029	"	0-027	"	0-014	"	54.5 "
71.	"	0-022	"	0-024	"	0-01	"	39.9 "

Na ovomu je komadu prikeljen dijelomice stavljen novac od 20mm. promjera, po svoji prilici kartaški. (T. I. sl. 9.).

Aes rude IV. Komadi u obliku četverouglastih ploča.

1.	Duljina	0-064,	širina	0-053,	debljina	0-023,	težina	467 gr.	(T. I. sl. 4.).
2.	"	0-043	"	0-048	"	0-024	"	332.5 "	
3.	"	0-051	"	0-039	"	0-021	"	312 "	
4.	"	0-051	"	0-046	"	0-017	"	270 "	
5.	"	0-099	"	0-053	"	0-007	"	253 "	
6.	"	0-071	"	0-053	"	0-008	"	218.5 "	
7.	"	0-058	"	0-054	"	0-009	"	218 "	
8.	"	0-07	"	0-051	"	0-007	"	166.5 "	
9.	"	0-056	"	0-05	"	0-008	"	154 "	
10.	"	0-05	"	0-052	"	0-007	"	142.5 "	
11.	"	0-039	"	0-05	"	0-009	"	141 "	
12.	"	0-07	"	0-042	"	0-006	"	140 "	(T. I. sl. 7.).
13.	"	0-053	"	0-046	"	0-007	"	138.5 "	
14.	"	0-047	"	0-05	"	0-007	"	132.5 "	
15.	"	0-052	"	0-041	"	0-007	"	116.5 "	
16.	"	0-06	"	0-05	"	0-004	"	109 "	
17.	"	0-063	"	0-031	"	0-008	"	102 "	
18.	"	0-06	"	0-052	"	0-004	"	101 "	
19.	"	0-042	"	0-041	"	0-008	"	98 "	(T. I. sl. 8.).
20.	"	0-042	"	0-051	"	0-005	"	97.5 "	
21.	"	0-045	"	0-049	"	0-005	"	96.5 "	
22.	"	0-041	"	0-049	"	0-006	"	93.5 "	
23.	"	0-054	"	0-05	"	0-006	"	90.5 "	
24.	"	0-059	"	0-048	"	0-003	"	87 "	
25.	"	0-05	"	0-041	"	0-004	"	86.5 "	
26.	"	0-045	"	0-046	"	0-005	"	78 "	
27.	"	0-057	"	0-05	"	0-002	"	75.5 "	

28.	Duljina	0·05,	širina	0·048,	debljina	0·004,	težina	69	gr.
29.	"	0·058	"	0·03	"	0·004	"	63·5	"
30.	"	0·056	"	0·04	"	0·008	"	62	"
31.	"	0·033	"	0·047	"	0·004	"	59	"
32.	"	0·064	"	0·04	"	0·003	"	57	"
33.	"	0·05	"	0·037	"	0·004	"	55·5	"
34.	"	0·045	"	0·028	"	0·006	"	54	"
35.	"	0·033	"	0·03	"	0·005	"	52	"
36.	"	0·043	"	0·026	"	0·004	"	45	"
37.	"	0·047	"	0·03	"	0·004	"	42	"
38.	"	0·045	"	0·03	"	0·005	"	41	"
39.	"	0·035	"	0·03	"	0·005	"	41	"
40.	"	0·035	"	0·023	"	0·006	"	40·5	"
41.	"	0·041	"	0·03	"	0·003	"	39·5	"
42.	"	0·027	"	0·025	"	0·008	"	34	"
43.	"	0·039	"	0·023	"	0·005	"	30·5	"
44.	"	0·016	"	0·05	"	0·004	"	28·5	"
45.	"	0·033	"	0·025	"	0·003	"	25	"
46.	"	0·045	"	0·031	"	0·002	"	23·5	"
47.	"	0·034	"	0·027	"	0·006	"	23	"
48.	"	0·037	"	0·022	"	0·003	"	21·5	"
49.	"	0·023	"	0·022	"	0·005	"	17·5	"
50.	"	0·021	"	0·018	"	0·004	"	12·5	"
51.	"	0·04	"	0·033	"	0·001	"	8·5	"
52.	"	0·02	"	0·013	"	0·004	"	7·5	"
53.	"	0·021	"	0·015	"	0·002	"	3·5	"

Br. 52. i 53. po svoj su prilici ulomci na pola staljenih sicilsko-kartaških novaca.

Kod broja 19. na obje se strane opažaju tragovi oštrog instrumenta, s kojim se je ploča sjekla na manje komade.

Aes rude V. Komadi pogačasta oblika:

a) cijeli.

1.	Promjer	0·081,	debljina	0·009,	težina	382	gr.
2.	"	0·062	"	0·017	"	283·5	" (T. II. sl. 1.).
3.	"	0·077	"	0·009	"	239	"
4.	"	0·06	"	0·014	"	217·5	" (T. II. sl. 2.).
5.	"	0·07	"	0·007	"	208	"
6.	"	0·067	"	0·009	"	188	" Na rubu okrhan.
7.	"	0·055	"	0·01	"	186	"
8.	"	0·063	"	0·008	"	183	"
9.	"	0·068	"	0·008	"	181·5	"
10.	"	0·063	"	0·007	"	176	"
11.	"	0·061	"	0·007	"	173	"
12.	"	0·063	"	0·01	"	146	"
13.	"	0·061	"	0·011	"	144	"
14.	"	0·05	"	0·01	"	130·5	"
15.	"	0·053	"	0·01	"	129	"
16.	"	0·06	"	0·007	"	114	"
17.	"	0·048	"	0·009	"	113·5	"
18.	"	0·051	"	0·009	"	101·5	"
19.	"	0·052	"	0·008	"	101	"
20.	"	0·05	"	0·007	"	86·5	"
21.	"	0·047	"	0·007	"	86·5	"
22.	"	0·047	"	0·007	"	73·5	"

b) U lomci.

23.	Duljina	0·101,	širina	0·051,	debljina	0·011,	težina	331	gr.
24.	..	0·067	..	0·05	..	0·01	..	288·5	..
25.	..	0·09	..	0·041	..	0·01	..	226	..
26.	..	0·078	..	0·038	..	0·008	..	177·5	..
27.	..	0·075	..	0·038	..	0·009	..	166	..
28.	..	0·077	..	0·049	..	0·006	..	159	..
29.	..	0·042	..	0·042	..	0·013	..	156	..
30.	..	0·068	..	0·039	..	0·007	..	154·5	..
31.	..	0·076	..	0·038	..	0·011	..	149·5	..
32.	..	0·047	..	0·047	..	0·012	..	147	..
33.	..	0·044	..	0·042	..	0·009	..	133	..
34.	..	0·054	..	0·022	..	0·028	..	116·5	..
35.	..	0·05	..	0·038	..	0·009	..	101	..
36.	..	0·041	..	0·037	..	0·009	..	90·5	..
37.	..	0·059	..	0·033	..	0·008	..	84	..
38.	..	0·06	..	0·034	..	0·007	..	81	..
39.	..	0·053	..	0·035	..	0·009	..	78	..
40.	..	0·055	..	0·022	..	0·006	..	65·5	..
41.	..	0·044	..	0·039	..	0·006	..	63·5	..
42.	..	0·06	..	0·035	..	0·006	..	62·5	..
43.	..	0·047	..	0·031	..	0·007	..	59·5	..
44.	..	0·041	..	0·033	..	0·007	..	57	..
45.	..	0·039	..	0·036	..	0·007	..	53·5	..
46.	..	0·045	..	0·019	..	0·009	..	44·5	..
47.	..	0·035	..	0·03	..	0·007	..	39	..
48.	..	0·04	..	0·026	..	0·005	..	35·5	..
49.	..	0·033	..	0·027	..	0·008	..	30·5	..
50.	..	0·031	..	0·029	..	0·006	..	25	..
51.	..	0·029	..	0·028	..	0·006	..	24	..
52.	..	0·034	..	0·03	..	0·003	..	22	..
53.	..	0·031	..	0·023	..	0·004	..	17·5	..
54.	..	0·026	..	0·021	..	0·005	..	17·5	..
55.	..	0·04	..	0·036	..	0·001	..	13·5	..
56.	..	0·033	..	0·013	..	0·009	..	11·5	..
57.	..	0·017	..	0·013	..	0·005	..	6	..

Aes signatum.

I. Na jednoj ili obje strane manje ili više izrazit znak, koji naliči na suhu grančicu sa postranim parom izbojaka.

Sr. Garrucci n. d. t. VII.—X. i LXVII.

1.	Duljina	0·066,	širina	0·095,	debljina	0·034,	težina	800·8	gr.	
2.	..	0·07	..	0·073	..	0·024	..	750·2	..	Na ovom je komadu pritaljen
3.	..	0·057	..	0·05	..	0·052	..	703·5	..	dosta velik komad bakrena
4.	..	0·055	..	0·068	..	0·033	..	635·5	..	materijala.
5.	..	0·052	..	0·078	..	0·031	..	632	..	
6.	..	0·064	..	0·068	..	0·026	..	605·5	..	(T. II. sl. 4.).
7.	..	0·064	..	0·043	..	0·034	..	388·5	..	Trag dljetu kod cijepanja.
8.	..	0·039	..	0·052	..	0·019	..	260·5	..	(T. II. sl. 5 i 6).
9.	..	0·048	..	0·048	..	0·017	..	216·1	..	Trpio u staro doba od vatre.

II. Na jednoj strani grančica sa dva para šiljastih listova; na drugoj se strani lik nije sačuvao. (T. II. sl. 3.).

Duljina 0·063, širina 0·057, debljina 0·02; težina 530·9 gr.

III. Mač.

Korice od mača.

Garrucci n. d. t. XIII. i LXIX.; sr. Milani t. XII.

Ulomak sa starim rubom iz srednjega dijela, po prilici nešto manje od jedne četvrtine cijeloga kvadrilatera. (T. IV. i V.).

Duljina 0·057, širina 0·056, debljina 0·014; težina 353 gr.

IV. Vanjska strana štita.

Nutarnja strana štita sa dvije munje u nakrst.

Garrucci n. d. t. XIV.

Ulomak sa ugla, nešto više od $\frac{1}{6}$ cijelog kvadrilatera. (T. VI. i VII.)

Dulj. 0·064, šir. 0·056, deblj. 0·014, tež. 269·9 gr.

V. Trozub.

Kaducej.

Garrucci n. d. t. XVI.; Milani n. d. t. X. i XI.

Ulomak sa ugla, reprezentirajući po prilici sedamnajsti dio cijeloga komada. Da li je taj ulomak zaista od ovoga kvadrilatera nije sasvim sigurno, ali neznatni ostaci likova našeg ulomka barem su ovomu najbliži. (T. VIII. i IX.).

Dulj. 0·04, šir. 0·043, deblj. 0·011; tež. 85·6 gr.

VI. Dva delfina između dva trozuba.

Dvije kljucajuće kokoši.

Garrucci n. d. t. XVIII.; sr. t. XVII. i XVIII.; sr. Milani t. XIII.

Ulomak sa rubom iz srednjega dijela, po prilici $\frac{1}{12}$ cijeloga komada. (T. XII. i XIII.).

Dulj. 0·042, šir. 0·039, deblj. 0·013; tež. 121·8 gr.

VII. Na desno okrenuti stupajući bik.

Na lijevo okrenuti stupajući bik.

Garrucci n. d. t. XX. i XXI. Milani t. VIII. i IX.

Dva ulomka. Veći, za koji nije sigurno da li u opće ovamo spada, te nije li ulomak pločastoga aes rude, bio bi eventualno iz sredine, a reprezentirao bi po prilici $\frac{1}{14}$ dio cijeloga komada. Dulj. 0·054, šir. 0·052, deblj. 0·009, tež. 102·6 gr. Manji je ulomak sa ruba, te se na njemu raspoznaju papci bikova. Reprezentira po prilici $\frac{1}{35}$ dio cijeloga komada. (T. X. i XI.).

Dulj. 0·049, šir. 0·03, deblj. 0·01, tež. 44·2 gr.

VIII. Na desno okrenuti stupajući slon.

Na lijevo okrenuta stupajuća krmača.

Garrucci n. d. t. XXII.

Dva ulomka. Veći, koji ima originalni rub gore i dole, reprezentira nešto preko polovice cijeloga komada, te sadržaje likove obijuh životinja osim njihovih glava. Dulj. 0·082, šir. 0·088, deblj. 0·028, tež. 903 gr. Na manjem, na kojemu se sačuvao gornji rub, nalaze se obje glave. Ulomak je po prilici $\frac{1}{9}$ dio cijeloga komada. (T. III.).

Dulj. 0·038, šir. 0·056, deblj. 0·022, tež. 184·5 gr.

Aes grave.

Roma. Quadrans. (T. XV. sl. 1.). — Æ; 41^{mm}; 71 gr. Na lijevo okrenuta glava mladoga Herakla, pokrita lavjom kožom, koja mu je na vratu povezana. Iza glave . . . (vrijednosni znak za tri uncije).

Na desno okrenuta krma broda; ispod nje isti vrijednosni znak.

Garrucci n. d. tab. XXIX, 1.

1 kom.

Sabini. Sextans. (T. XIV. sl. 4.). — Æ; 37^{mm}; 53·5 gr. — Školjka pecten i vrijednosni znak za dvije uncije . . .

Kaducej između vrijednosnih dvijuh krugljica.

Garrucci n. d. tab. XXXVII, 5.

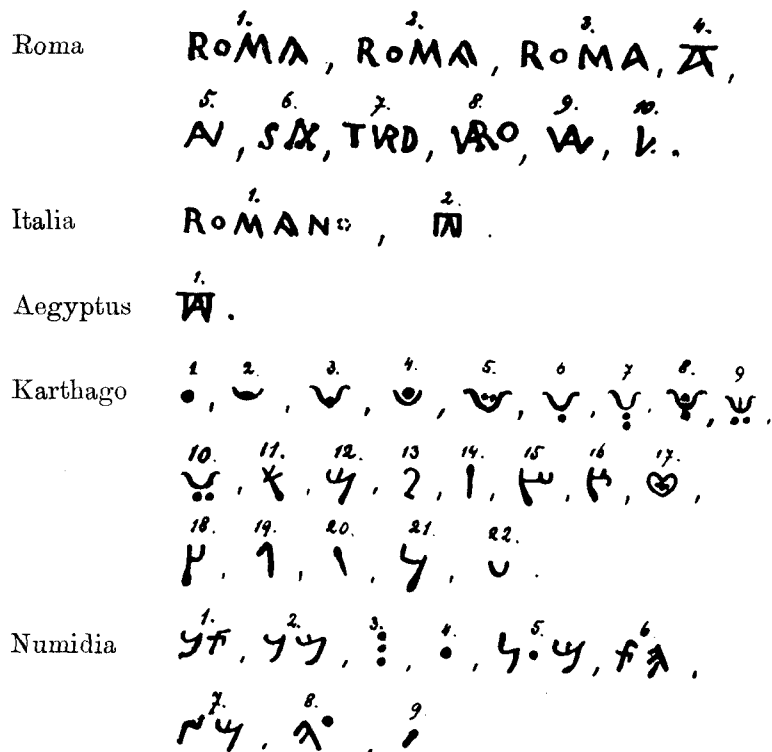
1 kom.

Sabini(?) Uncia. — Æ; 27^{mm}; 18·1 gr. — Na prednjoj strani, u staro doba vatrom oštećenoj, valjda je bio kao lik astragal uz vrijednosnu oznaku za jednu unciju .

Vrijednosni znak za unciju.

Garrucci n. d. tab. XXXVII, 6.

1 kom.

Sl. 11. Biljezi na italiskim i afrikanskim novcima iz Mazina.

Rimski reducirani asi.

I. Anonimni asi bez kovničarskoga biljega. Sekstantarni komadi:

1. Æ; 35^{mm}; 36·60 gr. — Lovorom ovjenčana Janova glava sa dva lica; iznad nje vrijednosni biljeg za as I.

- Na lijevo okrenuta prova broda sa stražarnicom, koja gore završuje šiljatim zabatom. Iznad broda vrijednosni biljeg I, ispod njega napis **ROM/Λ** (sr. sl. 11. br. 1).
 D' Ailly Recherches sur la monnaie romaine II.1, tabl. LIV.2. 1 kom.
 2. Æ; 33^{mm.}; 35.23 i 32.33 gr. (T. XIV. sl. 7.). — Slično, ali je na naličju napis **ROMΛ** (sr. sl. 11. br. 2), a stražarnica se završuje terasom.
 D' Ailly n. d. II.1, tabl. LIV.3. 2 kom.
 3. Æ; 35^{mm.}; 32.86 gr. — Slično kao br. 2, ali je napis **ROM/Λ**.
 D' Ailly n. d. II.1, tabl. LIV.4. 1 kom.

Uncijalni komadi:

4. Æ; 32^{mm.}; 29.82 gr. — Kao br. 3.
 D' Ailly n. d. II.1, tabla LV. i LVI. 1 kom.
 5. Æ; 33^{mm.}; 26.95 gr. (T. XIV. sl. 6.). — Kao predašnji, ali je napis **ROMA** (sr. sl. 11. br. 3).
 D' Ailly n. d. II.1 tabla LV. i LVI. 1 kom.
 6. Æ; 31^{mm.}; 25.18 gr. — Kao predašnji, ali napis je ponešto izlizan te se ne raspoznaje oblik slova **A**. 1 kom.

II. Anonimni asi sa slikovnim kovničarskim biljegom:

- Biljeg: Zvijezda. (Aruntius Stella?) Uncijalan as.
 7. Æ; 35^{mm.}; 28.39 gr. — Slično br. 2, ali je napis **ROMA**, vrijednosni biljeg je desno od broda, a iznad broda nalazi se osmerotraka zvijezda.
 D' Ailly n. d. II.2, tabla LXXI, 5.
 Biljeg: Delfin. (Afrania?). Sekstantaran as. 1 kom.
 8. Æ; 33^{mm.}; 40.45 gr. — Slično br. 1 (stražarnica sa zabatom); ali je napis **ROMA**, a desno do broda nalazi se glavom dole okrenuti delfin.
 D' Ailly n. d. II.2, tabla LXXIX.3. 1 kom.
 Od drugoga primjerka istoga asa ima partažiran komad, kojega je nešto manje od polovice, a teži 17.08 gr. (T. XIV. sl. 2.).
 Biljeg: Delfin. Uncijalan(!) as.
 9. Æ; 30^{mm.}; 23.76 (sic!) gr. — Slično predašnjemu, ali se na desno okrenuti delfin nalazi iznad terase stražarnice, a vrijednosni znak desno do broda.
 D' Ailly n. d. II.2 tabla LXXIX.6, ali njegov je najlaglji komad 30.15 gr. težak, dakle sekstantaran, dočim je naš primjerak po težini uncijalan. 1 kom.
 Biljeg: Ptica na krmilu. (Cipia?). Sekstantaran as.
 10. Æ; 34^{mm.}; 41.33 gr. — Slično br. 3, ali je vrijednosni znak desno do broda, a iznad terase nalazi se na desno okrenuta ptica, koja sjedi na položenom krmilu.
 D' Ailly n. d. II.2 tabla LXXXIV.4. 1 kom.
 Biljeg: Grif. Uncijalan as.
 11. Æ; 32^{mm.}; 32.62 gr. — Kao br. 3, ali je vrijednosni znak desno do broda, a na terasi stražarnice nalazi se desno okrenuti stupajući grif. Pod grifovom desnom pandžom na desno okrenuta zečja glava.
 D' Ailly n. d. II.2 tab. LXXXIV.12. 1 kom.

- Biljeg: Leptir na grozđu. Sekstantaran as(?)
 12. Æ; 31^{mm.}; 32·19 gr. — Sličan predašnjemu, samo što je nad terasom stražarnice komad loze sa grozdom, na kojemu leptir sjedi.
 D' Ailly n. d. II.² tab. LXXXXII.³. 1 kom.
 Biljeg: Leteća Viktorija i šiljak od koplja. Sekstantaran as.
 13. Æ; 33^{mm.}; 38·75 gr. — Sličan br. 1 (sa zabatom na stražarnici), ali je vrijednosni znak desno do broda, a nad brodom nalazi se na desno leteća Viktorija sa vijencem u ruci i oštricom gore okrenuti šiljak od koplja.
 D' Ailly n. d. II.² tab. LXXXXVII.⁵.
 Biljeg nejasan.
 14. Æ; 32^{mm.}; 35·05 gr. Sekstantaran as. 1 kom.
 15. Æ; 31^{mm.}; 26·80 gr. Uncijalan as. 1 kom.

III. Asi sa kovničarskim monogramom ili imenom.

- Monogram \bar{A} (Atilius? sr. sl. 11. br. 4). Uncijalan as.
 16. Æ; 31^{mm.}; 24·09 gr. — Obični likovi, gore monogram \bar{A} , desno vrijednosni znak, dole napis **ROM/A**.
 D' Ailly n. d. II.³, LXXXXIX. 1-3. 1 kom.
 Monogram **A/** (Aurelius? sr. sl. 11. br. 5.) Sekstantaran as.
 17. Æ; 32^{mm.}; 31·93 gr. — Kao predašnji, ali je monogram **A/** iznad broda.
 D' Ailly n. d. II.³ LXXXXIX.¹¹. 1 kom.
 C. *Antestius Labeo* (oko $\frac{580 \text{ a. u. c.}}{174 \text{ pr. Kr.}}$). Uncijalan as.
 18. Æ; 31—29^{mm.}; 22·10 gr. — Slično, ali je nad brodom napis **C · ANTESTI**, a iznad napisa na desnu stranu trčeci pas.
 Babelon Monnaies consulaires I. str. 144. br. 4. 1 kom.
 C. *Clovius Saxula* (oko g. $\frac{565}{189}$). Sekstantarni asi.
 19. Æ; 33 i 32^{mm.}; 31·94 i 31·69 gr. — Slično br. 16. (sr. sl. 11. br. 6), ali je nad brodom monogram **S**
 Babelon n. d. I. 362, 1. 2 kom.
 P. *Cornelius Sula* (oko g. $\frac{554}{206}$?). Uncijalan as.
 20. Æ; 29^{mm.}; 17·08 gr. — Slično, ali je nad brodom napis **P · SVLA**.
 Babelon n. d. I. 387, 2. 1 kom.
 Q. *Marcus Libo* (oko g. $\frac{580}{741}$). Sekstantaran as.
 21. Æ; 33^{mm.}; 30·12 gr. — Slično, ali je nad brodom napis **Q. NARC**, a desno do broda mjesto vrijednosnog znaka ime **LIBO**.
 Babelon n. d. II. 182, 2. 1 kom.
 Opeimius oko g. $\frac{545}{209}$. Uncijalan (sic!) as.
 22. Æ; 31^{mm.}; 18·34 gr. — Slično, ali je nad brodom napis **OPEI**.
 D' Aillyjevi i Bahrfieldovi asi (11 kom.) teže između 39·60 i 30·05 gr. naš je valjda pometnjom kovan na pločici, koja je bila određena za semis.
 Babelon n. d. II. 271, 7. 1 kom.
 Papius *Turdus* oko (g. $\frac{540}{214}$). Sekstantaran as.
 23. Æ; 33^{mm.}; 31·88 gr. Slično, ali je nad brodom ime **TVRD** (sr. sl. 11, br. 7).
 Babelon n. d. II. 286, 1. 1 kom.

C. Terentius Varro (oko g. $\frac{537}{217}$). Sekstantaran as.

24. Æ; 31^{mm}; 30·08 gr. — Slično, ali je nad brodom ime **VARO** (sr. sl. 11, br. 8).

Babelon n. d. II. 481, 4.

1 kom.

M. Titinius (oko g. $\frac{545}{209}$). Sekstantaran as.

25. Æ; 31^{mm}; 27·42 gr. — Sličan sa napisom **M · TITINI**.

Babelon n. d. II. 493, 1.

1 kom.

Komadi, kojima su D' Ailly i Bahrfeldt težinu priopćili, svi su znatno teži od našega komada, te im se težina kreće između 44·97 i 31·30 gr.

Valerius (oko g. $\frac{527}{227}$). Uncijalan as.

26. Æ; 32 i 29^{mm}; 22·36 i 21·87 gr. — Sličan sa monogramom **VA**. (sr. sl. 11, br. 9).

Babelon n. d. II. 507, 1.

2 kom.

27. Æ; 6·09 gr. T. XIV., 3. — Komad partažirana asa, po prilici $\frac{1}{5}$ ili $\frac{1}{6}$ od cijeloga.¹

1 kom.

Slovo **V** (Luceria; sr. sl. 11, br. 10). Semiuncijalan as. (kovan oko g. $\frac{665}{89}$).

28. Æ; 25—24^{mm}; 8·41 gr. T. XIV., 5. — Ovjenčana Janova glava; iznad nje horizontalno položen vrijednosni znak **I**. Ispod vrata bilo je nejasno otisnuto slovo **V**, od kojega se jedva tragovi opažaju.²

Na desno okrenuta prova broda, iznad koje je vrijednosni znak **I**; dole jedva da se raspoznaju tragovi napisa **ROMA**.

1 kom.

Italski i sicilski novci.

Campania. Æ; 18^{mm}; 5·60 gr. T. XIV., 10. — Na lijevo okrenuta Athenina glava sa korinhtskom kacigom.

ROMAN[o] (sr. sl. 11, III. 1). iza zauzdane na desno okrenute konjske glave.

Garrucci sp. d. tav. LXXVII, 27 dodijeljuje taj novac sjeveroitalskim Gallima.

1 kom.

Salapia Apuliae. Æ; 17^{mm}; 2·60 gr. — Na desno okrenuta Zevsova glava, ovjenčana lovor-vijencem.

Na lijevo skačući konj. Iznad njega zvijezda sa sedam trakova, a ispod njega monogram **IAI** (sr. sl. 11, III. 2).

Katalog berlinskog muzeja III. tabla IX. 136. Friedländer, koji taj novac dodijeljuje Salapiji, dopušta, da bi mogao poticati i iz Kyrenaike.

Teate Apuliae. Æ; 24^{mm}; 14·87 gr. Quincunx. T. XIV., 8. — Na desno okrenuta Athenina glava sa korinhtskom kacigom (sa perjanicom), mindušicom i dugom valovitom kosom. Iznad kacige vrijednosne krugljice za pet uncija

TIATI. Na pol na desno okrenuta na korinhtskom kapitelu stojeća sova, Na desno polumjesec i vrijednosne krugljice ⋮.

Katalog berl. muz. III. str. 205 br. 7.

Syracusae Siciliae. *Hiero II.* (275—216).

1. Æ; 19^{mm}; 5·71 gr. — Na lijevo okrenuta Poseidonova glava sa tenijom u kosi. Kružna crta sastavljena od pikanja.

¹ Gotovo vjerojatnije mi se čini, da je ovo ulomak kartaškoga novca (sr. Kartago br. 19—41).

² Sa horizontalno nad glavom položenim vrijednosnim znakom **I** kovali su se semiuncijalni asi sa biljezima **V** (Luceria) i **PI** (Peru-

sia?). Isti biljeg dolazi i na uncijalnim asima s tim biljezima i sa biljegom **C A** (Canusium?). Naš je as nešto teži od najtežeg lucerijskog komada kod d'Aillyja (n. d. II. str. 689.)

Urešen trozub između dva glavama dole okrenuta delfina; dole napis

IEPΩ — ΝΟΣ

ΑΓ.

British Museum. Catalogue of greek coins. Sicily str. 218 br. 606. 1 kom.

2. Æ; 19^{mm}; 5.53 gr. — Slično ali biljeg ispod napisa na naličju ο—Φ.

Cat. Brit. Mus. Sicily str. 218, br. 609. 1 kom.

3. Æ; 18^{mm}; 5.49 gr. T. XIV., 12. — Slično, ali biljeg ispao. 1 kom.

Syracusae Kovano iza god. 215. pr. Kr.

4. Æ; 23^{mm}; 10.97 gr. — Na lijevo okrenuta lovorom ovjenčana Apollonova glava sa dugom kosom. Kružna crta sastavljena od pikanja.

Dioskuri na konjima na desno, sa podignutim desnim rukama; nad njihovim glavama zvijezde. Dole ispod crte ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ.

Na naličju tragovi dvokova.

Cat. Brit. Mus. Sicily str. 225 br. 678. 1 kom.

Incerti. 1. Æ; 25^{mm}; 15.30 gr. Veoma surov stil. T. XIV., 9. — Na desno okrenuta mladana muška glava. Naokolo kružna crta.

Na lijevo okrenuti jarac.

Novac kao da je u staro doba bio u vatri, te mu je rub sasvim popucao, a slično se je dogodilo i sa nosom one muške glave.

2. Æ; 22^{mm}; 8.13 gr. — Zevsova glava na desno.

Raspoznaje se samo gornji kraj desnoga krila na lijevo okrenuta orla.

Ovaj veoma izlizani novac valjda pripada Brettijcima (Bruttii).

Grčka, Kaphyai u Arkadiji.

Æ; 19^{mm}. T. XIV., 13. — Na lijevo stojeći Zevs drži u desnici Niku, a lijevicom se upire o dugo žezlo. U polju ΚΑΛΛΙΜΑ Naokolo kružnica sastavljena od pikanja.

ΝΟΥ.

Na lijevo sjedeća Achaia, drži u desnici vijenac, a lijevicom se upire o dugo žezlo. Naokolo [ΑΧΑΙΩΝ] — ΚΑΦΥΑ[Ι]-ΩΝ; izvana nečistljivo magistratsko ime. Naokolo kružna crta sastavljena od pikanja. 1 kom.

Egiptat. Ptolemacus VIII. Euergetes II. (170.—117.).

1. Æ; 25^{mm}. Klasjem ovjenčana glava Kleopatre I. kao Iside, sa dugim uvojcima, na desno.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Orao otvorenih krila na munji, na lijevo.

U polju lijevo monogram ΑΙ (sr. sl. 11, IV., 1).

Kovan u Paphu na otoku Kypru između g. 146—127.

Sr. Catalogue of greek coins in the British Museum The Ptolemies p. 89. broj 6—11. 1 kom.

2. Æ; 25^{mm}. Slično, ali bez monograma na naličju.

Kovan u Egiptu između g. 146—127.

Sr. Brit. Museum. Cat. p. 93 br. 67—77. 2 kom.

3. Æ; 43^{mm}. T. XIV., 11. Glava Zeusa Ammona sa dijademom, na desno.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ. Orao otvorenih krila na munji, na desno. U polju desno Φ.

Kovan u Kyreni između g. 156—146.

Sr. Brit. Mus. Cat. p. 94. br. 78. 2 komada razne debljine, od kojih deblji pokazuje tragove dvokova.

4. Æ; 28—27^{mm}. Glava Zeusa Ammona sa dijademom, na desno.
 ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΕΥΡΥΠΕΤΟΥ. Orao otvorenih krila na munji,
 na lijevo. U polju lijevo Φ.
 Kovan u Kyreni između g. 156—146.
 Sr. Brit. Mus. Cat. p. 94. br. 80—81. 6 kom.
5. Æ; 25^{mm}. Slično predašnjemu. 2 kom.
6. Æ; 18^{mm}. Slično predašnjemu, ali je na naličju napis drugačije po-
 redan, a u polju lijevo je slovo Σ(?).
 Kovan u Kyreni između god. 156—146.
 Brit. Mus. Cat. nema sa ovim slovom. 1 komad sa velikom antiknom
 rupom u sredini.
Egipat. Ptolemaeus X. Soter II. (117—81). Sa Kleopatrom III. (117.—111.).
7. Æ; 30—29^{mm}.; Glava Zeusa Ammona sa dijademom, na desno.
 Dva orla na munji, na desno. Pred njima dupli rog obilnosti.
 Kovan u Egiptu između g. 117—111.
 Brit. Mus. Cat. p. 106. br. 27—30. 6 kom.
8. Æ; 29^{mm}. — Slično, ali je rog obilnosti jednostavan. 1 kom.
9. Æ; 20—19^{mm}. — Sličan manji nominal sa jednostavnim rogom obilnosti.
 Brit. Mus. Cat. p. 106 br. 32—35. 5 kom.

Kartaški novci (kovani prije g. 146. pr. Kr.)

1. Æ; 46—44^{mm}.; 102, 104, i 99 gr. T. XIV., 1. — Klasjem ovjenčana glava
 Persephone sa mindušicom u uhu, na lijevo.
 Mirno stojeći zaularen konj na desno. Iznad njegovih leđa zračasta sun-
 čana ploča, do koje je sa svake strane po jedna uspravljena, diskom okrunjena
 Uraios-zmija.
 Müller Num. de l'anc. Afrique II. str. 92 br. 131. 3 kom.
2. Æ; 22—20^{mm}. — Klasjem ovjenčana glava Persephone sa mindušicom
 u uhu, na lijevo. Oko ruba kružnica sastavljena od pikanja.
 Mirno stojeći konj na desno, iza njega datuljna paoma. Nejasni kov-
 nički biljezi.
 Müller sp. d. str. 94—95. 3 kom.
3. Æ; 22^{mm}. — Slično, ali je mjesto datuljne paome dugi kaducej, a pred
 konjem je slovo sl. 11, VII., br. 21. Jedan partažiran komad, od kojega fali nešto
 manje od polovice.
 Müller sp. d. str. 95.
4. Æ; 22—19^{mm}. Stil prilično surov. — Klasjem ovjenčana glava Perse-
 phone sa mindušicom u uhu, na lijevo.
 Na desno stojeći i osvrćući se zaularen konj. Nejasni biljezi.
 Müller sp. d. str. 97, br. 200 i sl. 56 komada, od kojih su dva u staro
 doba probušena.
5. Æ; 19—18^{mm}. — Slično sa kružnom crtom oko glave na prednjoj strani.
 Manji nominal.
 Müller sp. d. str. 97. 2 komada, od kojih jedan u staro doba probušen.

6. Æ; 16^{mm}. Dobar stil. — Slično, ali bez kružne crte.
Müller sp. d. str. 97, br. 206. 1 kom.
7. Æ; 22^{mm}. — Kao br. 4. Pred konjem znak sl. 11, VI., br. 15, med njegovim nogama znak sl. 11, VI., br. 16. Naokolo kružna crta. T. XV., 5.
Müller sp. d. str. 97 br. 211. 1 kom.
8. Æ; 21^{mm}. — Slično; med konjevim nogama znak sl. 11, VI., br. 17.
Müller sp. d. str. 97. br. 214. 1 kom.
9. Æ; 19^{mm}. — Slično; pred konjem znak sl. 11, VII., br. 18. 2 kom.
10. Æ; 21—20^{mm}.; veoma loš stil. — Slično, ali znaci nejasni. 5 komada, od kojih je jedan u staro doba probušen.
11. Æ; 21—20^{mm}. gr. — Kao br. 4., ali iza konja stoji dugačak štap sa palmetom na vršku. Nejasni biljezi.
Müller sp. d. str. 97. br. 217 i sl. 6 kom.
12. Æ; 20^{mm}. — Slično, ali je za konjem dugačak kaducej. Nejasni biljezi.
Müller sp. d. str. 98, br. 223 i sl. 2 kom.
13. Æ; 21^{mm}. — Klasjem ovjenčana glava Persephone sa mindušicom u uhu, na lijevo.
Na desno stupajući zaularen konj obazire se na lijevo. Bez biljega. Oko ruba kružna crta.
Müller sp. d. str. 98. br. 230. 1 kom.
14. Æ; 20^{mm}.; dobar stil. — Slično, ali oko obijuh likova kružna crta, sastavljena od pikanja. Na naličju tragovi dvokova. 1 kom.
15. Æ; 22^{mm}. — Kao br. 13, ali med konjevim nogama znak sl. 11, VII., br. 19.
Müller sp. d. str. 99, br. 238. 1 kom.
16. Æ; 21^{mm}. — Kao br. 13, ali med konjevim nogama znak sl. 11, VII., br. 20.
Müller sp. d. str. 98, br. 230 i sl. 1 kom.
17. Æ; 21—20^{mm}. — Kao br. 13, ali iza konja datuljna paoma.
Müller sp. d. str. 99, br. 241. 2 kom.
18. Æ; 45^{mm}.; 89 gr. — Klasjem ovjenčana glava Persephone sa mindušicom u uhu, na desno.
Zaularen konj stupajući na desno. Iznad njegovih leđa zračasta sunčana ploča, do koje je sa svake strane po jedna uspravljena, diskom okrunjena Uraioszmija. Ispod konja izlizano slovo (sl. 11, VI., br. 11).
Müller sp. d. str. 99, br. 251. 1 kom.
19. Æ; 29—23^{mm}. T. XV., 2. — Klasjem ovjenčana glava Persephone sa mindušicom u uhu, na lijevo.
Na desno stupajući zaularen konj. Nejasni biljezi.
Müller sp. d. str. 99, br. 242—243. 226 kom.
20. Æ; 28—27^{mm}. — Slič.; na naličju je pred konjem krugljica (sl. 11. V., br. 1.).
Müller sp. d. str. 99, br. 244. 5 kom.
21. Æ; 29—26^{mm}. — Slično; krugljica med prednjim i stražnjim konjevim nogama. 14 kom.
22. Æ; 28^{mm}. — Slično; krugljica med prednjim konjevim nogama. 1 kom.
23. Æ; 29—28^{mm}. — Slično; krugljica med stražnjim konjevim nogama. 2 kom.
24. Æ; 27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 2. 3 kom.

25. Æ; 27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 3. 2 kom.
26. Æ; 28^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 4. 1 kom.
27. Æ; 28^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 5. 1 kom.
28. Æ; 27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 6. 1 kom.
29. Æ; 27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 7. 1 kom.
30. Æ; 28—27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 8. 2 kom.
31. Æ; 29—27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 9. 2 kom.
32. Æ; 29—27^{mm}. — Slično; među konjevim nogama znak br. 10. 4 kom.
33. Æ; 27^{mm}. — Slično; pred konjem krugljica, a među prednjim i stražnjim nogama slovo br. 11. Müller sp. d. str. 99, br. 245—246. 1 kom.
34. Æ; 27^{mm}. — Slično kao br. 33, ali je krugljica med stražnjim konjevim nogama. 5 kom.
35. Æ; 28—27^{mm}. — Kao br. 33, ali je krugljica među prednjim konjevim nogama. 5 kom.
36. Æ; 28—24^{mm}. — Kao br. 33, ali bez krugljice. Müller sp. d. str. 99, br. 245. 28 kom.
37. Æ; 29^{mm}. — Slično, ali je među konjevim nogama slovo br. 12. Müller sp. d. str. 99, br. 249. 1 kom.
38. Æ; 28^{mm}. — Slično, ali je među konjevim nogama znak br. 13. (dvojben). 1 kom.
39. Æ; 28^{mm}. — Slično, ali je među konjevim nogama znak br. 14. 1 kom.
40. Æ; 27^{mm}. — Slično, ali je isti znak br. 14 ispred konja. 1 kom.
41. Æ; T. XV., br. 6—9. — Slični u staro doba rasječeni (partažirani) novci (7 komada). Od ovih dva su komada bila raspolovljena, te se na jednom jasno raspoznaje trag dljijeta, na koje se je čekićem udaralo. Od druga dva komada kod jednoga je odsječena, a kod drugoga odkinuta po prilici jedna trećina. Od petoga komada ima po prilici jedna trećina, a od šestoga i sedmoga sredina.
42. Æ; 22—21^{mm}. — Klasjem ovjenčana glava Persephone na lijevo. Na desno stupajući zaularen konj; za njim stoji dugačak kaducej. Müller sp. d. str. 100, br. 253 i sl. 5 kom.
43. Æ; 21^{mm}. — Slično kao br. 42 ali je pod konjem znak sl. 11, VII., br. 22. Müller sp. d. str. 100, br. 255. 1 kom.
44. Æ; 21^{mm}. — Nejasan kartaški partažiran novac, kojemu fali po prilici jedna trećina. 1 kom.

Novci numidskih kraljeva.

Micipsa i njegova braća *Gulussa* i *Mastanabal* (148—118.).

Stariji tip:

1. Æ; 25^{mm}. — Na lijevo okrenuta bradata glava sa dijademom u kosi. Dole dva slova (sl. 11, VIII., br. 1.). Naokolo kružna crta sastavljena od pikanja.

Na lijevo stupajući zauzdan konj. Iznad njega dvanajsterotraka zvijezda sa piknjom u sredini, ispod njega nejasna slova (br. 2).

Sr. Müller n. d. III. str. 32, br. 37—40, koji te novce pripisuje Adherbalu i Hiempsalu I. 1 kom.

2. Æ; 26—25^{mm}. — Slično, ali na prednjoj strani nema slova ispod glave, a na naličju su pod konjem mjesto slova okomito poredane tri krugljice (br. 3). Müller n. d. str. 32, br. 39. 2 kom.
3. Æ; 25^{mm}. T. XV., 10. — Slično, ali je pod konjem mjesto slova samo jedna krugljica (br. 4). Müller n. d. str. 32, br. 40. 1 kom.
4. Æ; 26—25^{mm}. — Slično, ali pod konjem dva slova (br. 5). Müller n. d. str. 32, br. 38. 2 kom.
5. Æ; 27—25^{mm}. — Slično, ali se ne raspoznaju nikakovi znaci. 3 kom.
- M l a d i t i p :
6. Æ; 29—25^{mm}. — Lovor vijencem ovjenčana bradata glava kraljeva (Micipse ili kojega od njegove braće) na lijevo. Naokolo kružna crta sastavljena od pikanja. Na lijevo skačući zauzdan ili zaularen konj. Bez biljega. T. XV., 12. Müller n. d. str. 18, br. 21. 17 kom.
7. Æ; 25^{mm}. — Slično, ali je iznad konjskih leđa na lijevo okrenuta Ammonova glava u kontrmarki. Müller n. d. str. 18, br. 22. 1 kom.
8. Æ; 27—25^{mm}. — Slično; na prednjoj strani ispod glave slova br. 2, a na naličju ispod konja slova br. 6. T. XV., 11. Müller n. d. str. 18, br. 23. 4 kom.
9. Æ; 27—25^{mm}. — Slično; na naličju ispod konja slova br. 2. Müller n. d. str. 18, br. 25. 32 kom.
10. Jedan sličan partažiran komad, od kojega ima jedna polovica. T. XV., 13.
11. Æ; 26^{mm}. — Slično; na naličju slova sl. 11, IX., br. 7. 1 kom.
12. Æ; 25^{mm}. — Slično; na naličju slova br. 8. Müller n. d. suppl. str. 61, br. 31A. 1 kom.
13. Æ; 28—25^{mm}. — Slično; na naličju ispod konja samo krugljica (br. 4). Müller n. d. str. 18, br. 32. 178 kom.
14. Æ; 26^{mm}. — Slično; na naličju ispod konja znak br. 9. 1 kom.
15. Æ; 28—25^{mm}. — Slično; biljezi nejasni. 43 kom.

Ulomci uresnih predmeta i nakita.

Konačno priopćujem još ulomke nekih uresnih predmeta i nakita, koji su također po vagi kao novac služili i bili određeni, da se kao neuporabivi stale, a iz njih opet novi predmeti naprave:

1. Masivna glava i komad vrata od neke ptice (labud?); prednji dio kljuna fali. Duljina 0·085, visina 0·042, težina 463 gr. Ova je glava valjda služila kao ukras na kakovom većem predmetu, možda na tronogu. (T. XVI., 11.).

2. Fibula sa veoma debelim masivnim stremenom na način čamca; zavojičica i igla fale. Duljina 0·042, (T. XVI., 5.).

3. Ulomak stremena sa nogom od certoške fibule. Duljina 0·039. (T. XVI., 7.).

4. Ulomak člankovita stremena sa nogom od fibule. Duljina 0·05. (T. XVI., 6.).

5. Ulomak stremena sa nogom od veće valjda la Tènske fibule. Dulj. 0·062. (T. XVI., 9.).

6. Komad sa stremena jedne la Tenske fibule. Duljina 0·037. (T. XVI, 8).
 7. i 8. Dva ulomka špirala od la Tenske fibule. Dulj. 0·02 i 0·017. (T. XVI, 3 i 4).
 9. i 10. Dva ulomka karika razne debljine. Promjer 0·04 i 0·042. (T. XVI, 10).
 11. Savita šipka, koja naliči na čavao. Duljina 0·125. (T. XVI, 12).
 12. i 13. Dva ulomka od narukvica razne debljine. Dulj. 0·054 i 0·048. (T. XVI, 1).
 14. Dugme u sredini čunjasto izbočeno. Promjer 0·017. (T. XVI, 2).
 15. Polovica okrugle probušene ploče, koja je sudeći po rupi kraj vanjskoga ruba služila kao privjesak. Promjer 0·038, debljina 0·001. (T. XVI, 16).
 16. Ulomak tanke oblongne ploče sa nekakvim ornamentima. Sudeći po dvijema rupama na donjoj strani, bio je valjda pričvršćen na koži od pojasa. Dulj. 0·038, šir. 0·032, debljina 0·001. (T. XVI, 13).
 17. i 18. Dva masivna ulomka, od kojih je jedan sigurno od drška oveće bronsane tave. Duljina 0·042 i 0·033, težina 82 i 60 gr.
 19. Ulomak od nekog masivnog drška. Duljina 0·043, šir. 0·02, deblj. 0·009, težina 55·5 gr.
 20. Na pola staljen ulomak od nekakve tanke pločice. Dulj. 0·023.

Dodatak. Boraveći u rujnu 1897. povodom iskapanja grobova halštatske perijode kraj Vrebca u Gospiću, i opet mi je predao presvijetli gospodin veliki župan Budisavljević oveću količinu bakra i novaca iz mazinskoga našašća, koje je vrijedni mazinski učitelj Vojnović još naknadno mogao od svijeta sakupiti. Povrh toga darovao još nekoliko komada novaca iz Mazina gospoda profesori Dr. Gjurašin i Petričević. Među dosele opisanim novcima iz Mazina nije bio zastupan jedino jedan novac grada Teate, koji je darovao gosp. Dr. Gjurašin, dočim i među ostalim novo pridošlim komadima ima nekoliko novih varijeteta.

Novo pridošli komadi slijedeći su:

Rim. Aes rude I. Komadi bakra nepravilna oblika:

204. težina 199 gr.	214. težina 78 gr.	224. težina 44 gr.
205. " 188 "	215. " 75 "	225. " 31 "
206. " 138 "	216. " 72 "	226. " 28 "
207. " 132 "	217. " 72 "	227. " 22·5 "
208. " 131·5 "	218. " 71 "	228. " 18 "
209. " 98 "	219. " 71 "	229. " 18 "
210. " 96 "	220. " 69 "	230. " 14 "
211. " 89 "	221. " 63 "	231. " 14 "
212. " 82 "	222. " 58 "	232. " 10 "
213. " 79 "	223. " 56 "	233. " 9·5 "

Rim. Aes rude II. Poluvaljkaste šipke:

10. Ulomak težak 40 gr.

Rim. Aes rude III. Bari.

72. Komad težak nešto preko 11 uncija ($\frac{11}{12}$ funte). Težina 300 gr.

Rim. Aes rude IV. Pločasti komadi:

54. Težina 99 gr.	56. Težina 38 gr.	58. Težina 31 gr.
55. " 67 "	57. " 36 "	59. " 18 "

Rim. Aes rude V. Pogačasti komadi:

a) cijeli.

58. Težina 183.5 gr. 59. Težina 125 gr.

b) ulomci.

60. Težina 130 gr.	64. Težina 44 gr.	68. Težina 27 gr.
61. „ 88 „	65. „ 41 „	69. „ 13 „
62. „ 57 „	66. „ 33 „	70. „ 12 „
63. „ 55 „	67. „ 32 „	71. „ 7.5 „

Rim. Aes signatum IX. Ulomak sa ugla jednoga kvadrilatera. Duljina 0.04, širina 0.02, debljina 0.016, težina 78 gr. Što je na cijelomu komadu bilo prikazano neda se sigurno ustanoviti. Na našem ulomku kao da se vidi šiljak desnoga od raširenih orlovih krila (sr. Garrucci n. d. t. XXIV.).

Rim. Reducirani asi. 29. Æ; 32—31^{mm}; 27.5 gr. — Obični likovi i napis **M M** iznad prove broda.

30. Æ; 33^{mm}; 26.8 gr. — Uncijalan as, na kojemu se ne raspoznaje kovničarski biljeg.

Teate Apuliae. 2. Æ; 24^{mm}; 10.4 gr. Triens. — Na desno okrenuta glava bradatoga Herakla, pokrivena lavjom kožom, koja mu je oko vrata svezana. Naokolo kružna crta od bisera.

TIATI. Na desno okrenuti lav; iznad njega na desno okrenuti buzdovan, pod lavovim trbuhom deveterotraka zvijezda, a ispod crte vrijednosni biljeg za četiri uncije (. . . .).

Katalog berlinskog muzeja III. 1, 207.

Karthago. K br. 1. Æ; 46^{mm}; 83 gr. (def). — Još jedan u novije doba slomljeni komad, od kojega mali komadić manjka.

3.a) Æ; 20^{mm}. — Persephonina glava na lijevo.

Mirno na desno stojeći konj.

1 kom.

K br. 4. Još 1 komad.

K br. 19. Sa nejasnim biljezima još 57 kom.

K br. 21. Još 1 kom.

K br. 23. Još 1 kom.

23.a) Slično, ali med prednjim i stražnjim konjevima nogama slovo \odot . 1 kom.

23.b) Slično, ali med prednjim i stražnjim konjevima nogama polumjesec. 1 kom.

K br. 24. Još 2 kom.

K br. 26. Još 3 kom.

K br. 34. Još 1 kom.

K br. 36. Još 3 kom.

K br. 41. Još tri partažirana novca, kod kojih su od svakoga preostale još po prilici dvije trećine.

Numidia K br. 6. Još 1 kom.

K br. 9. Još 4 kom.

K br. 13. Još 14 kom.

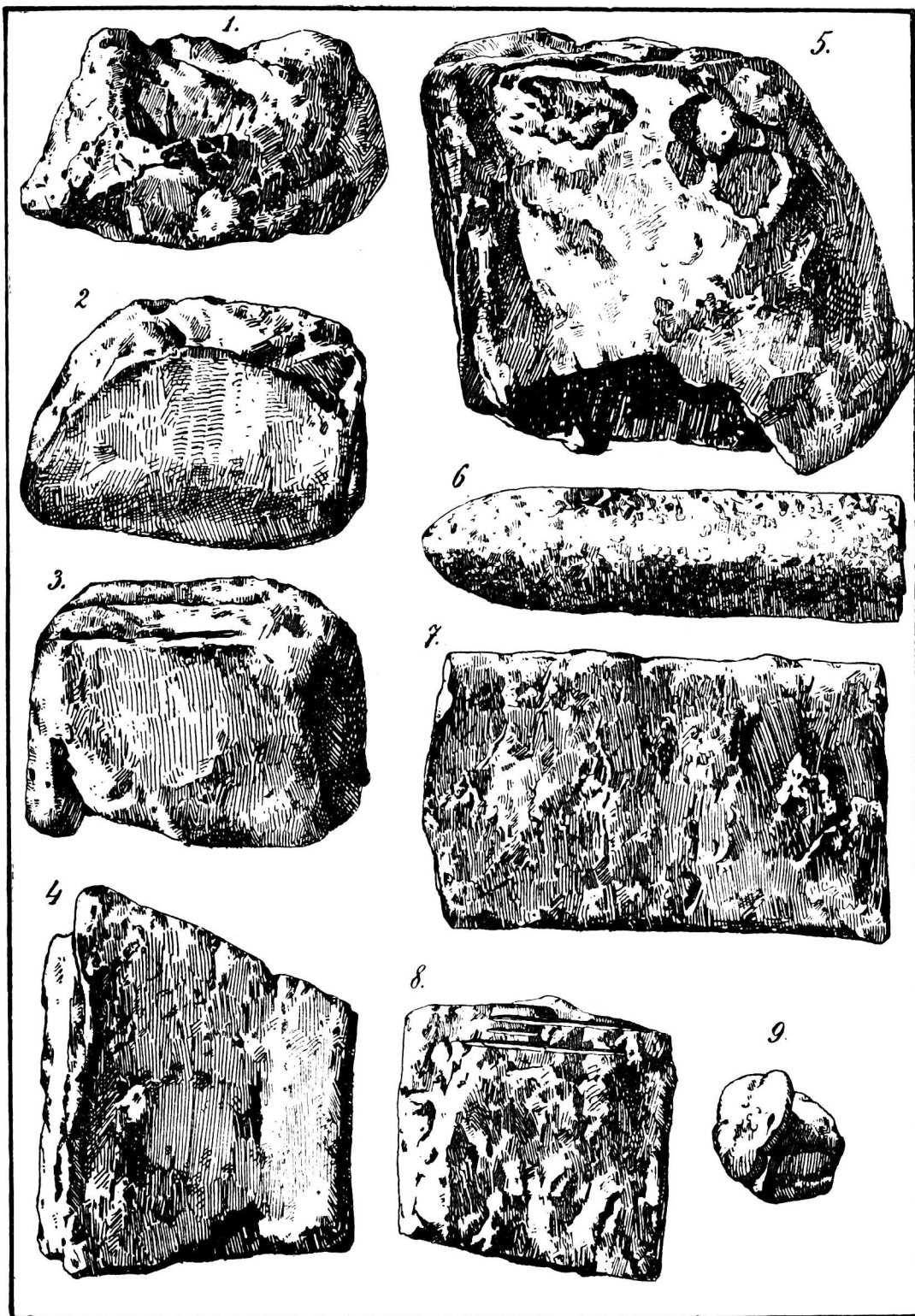
Br. 14.a Pod konjem znak $\cdot \cdot \cdot \cdot \Psi$

1 kom.

K br. 15. Još 6 kom.

Mazinski skup.

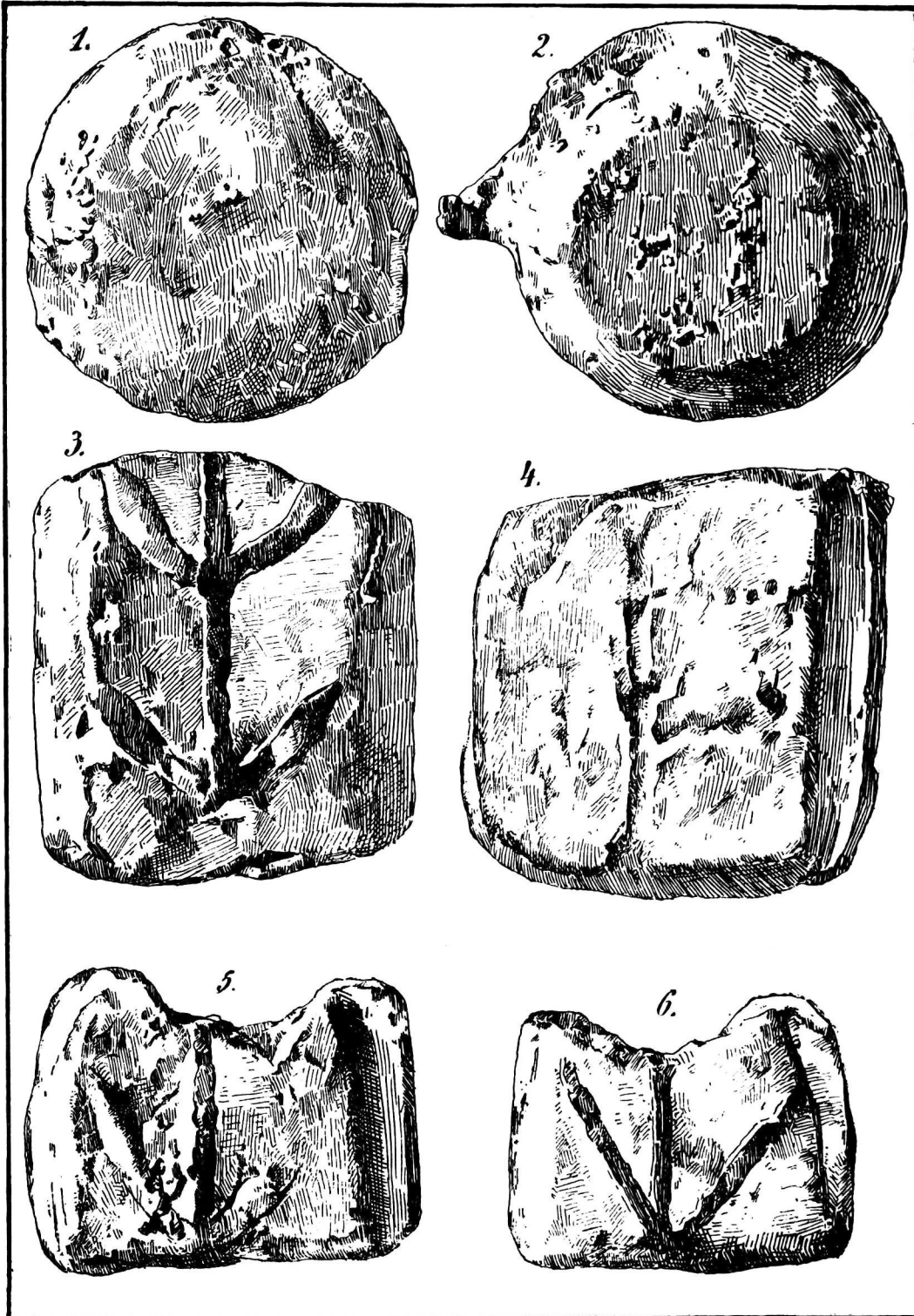
Tabla I.

Aes rude.

Mazinski skup.

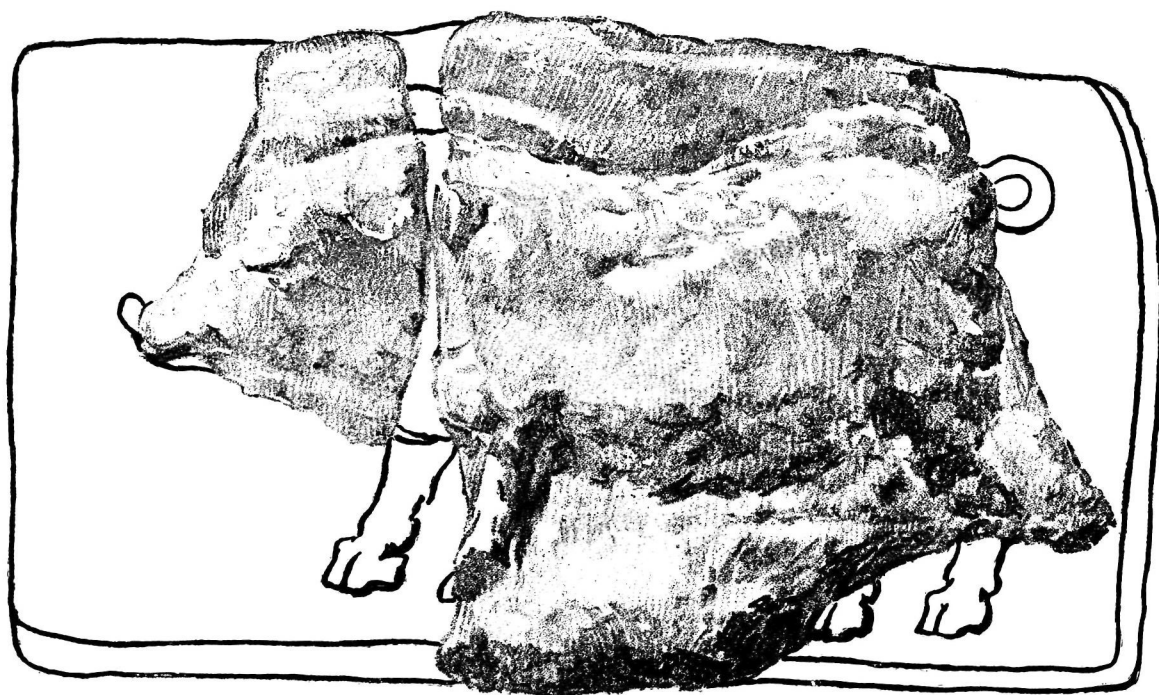
Tabla II.

Aes rude i signatum.

Mazinski skup.

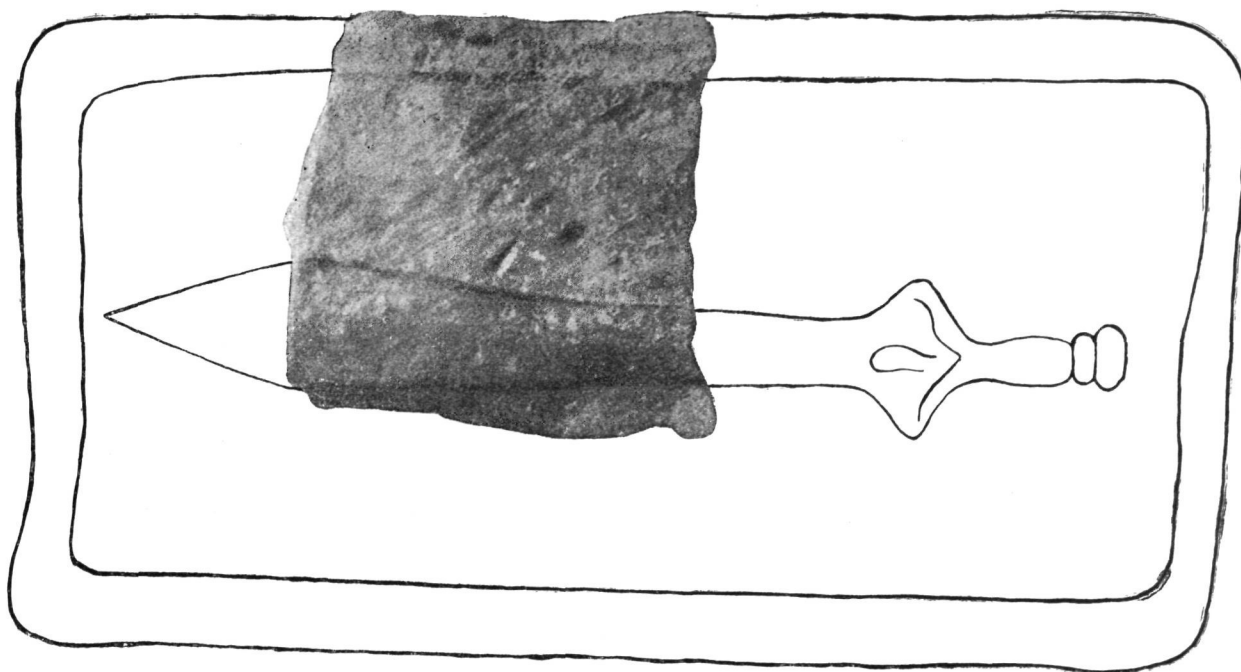
Tabla III.

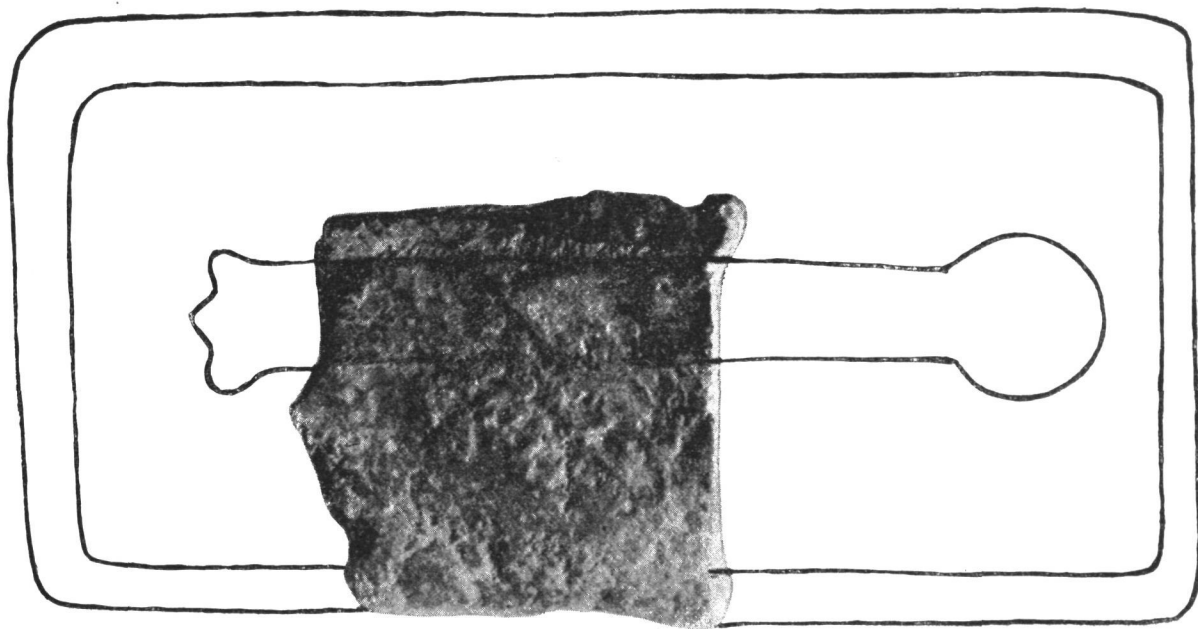
Aes signatum sa slonom i krmačom.

Mazinski skup.

Tabla IV. i V.

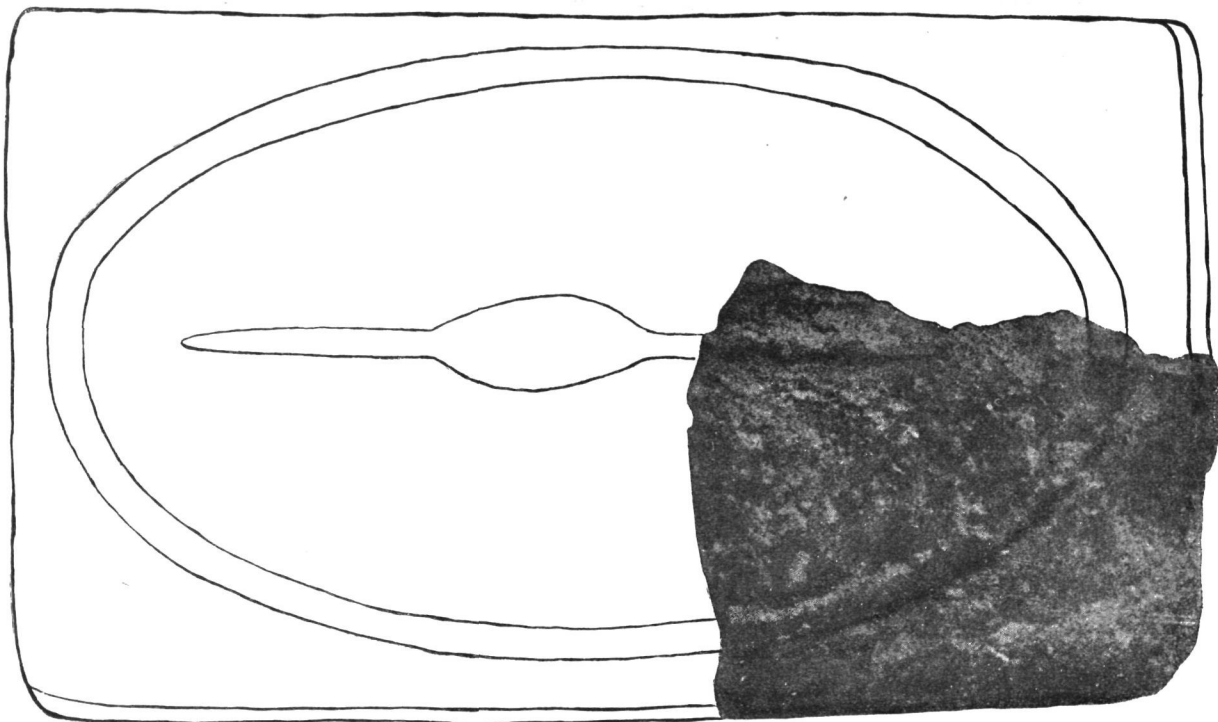
Aes signatum sa mačem i koricama. Lice.

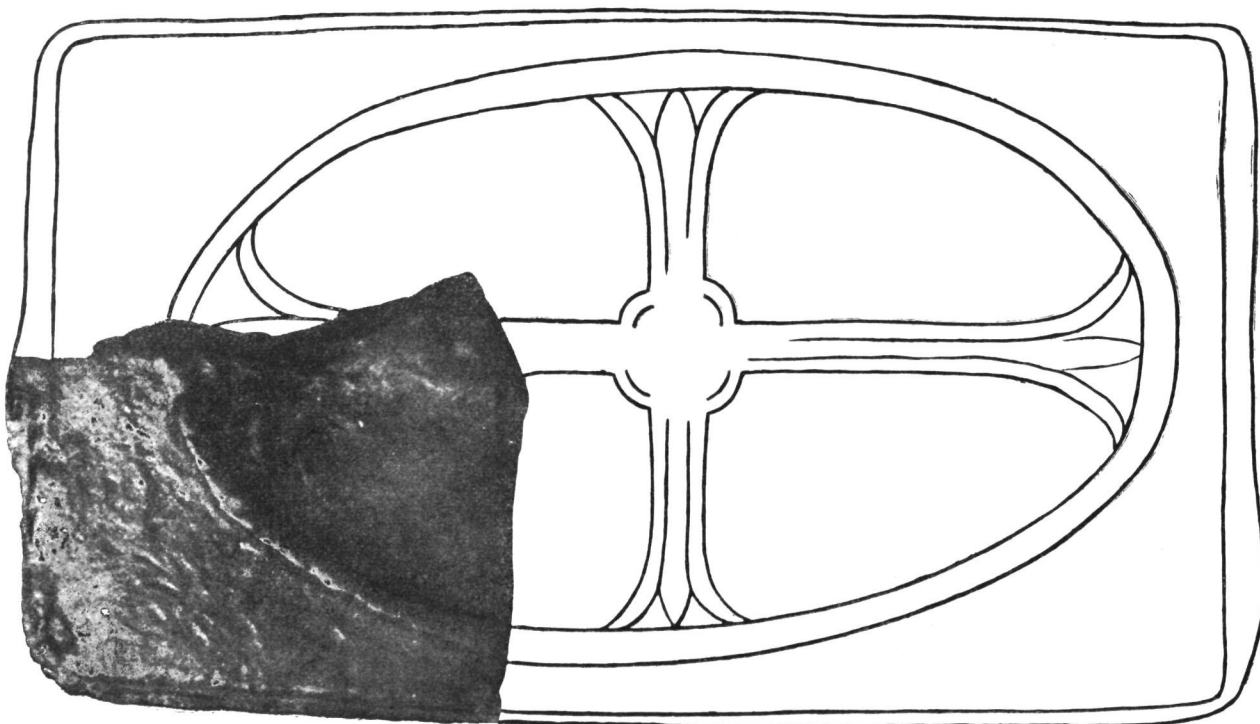
Aes signatum sa mačem i koricama. Naličje.

Mazinski skup.

Tabla VI. i VII.

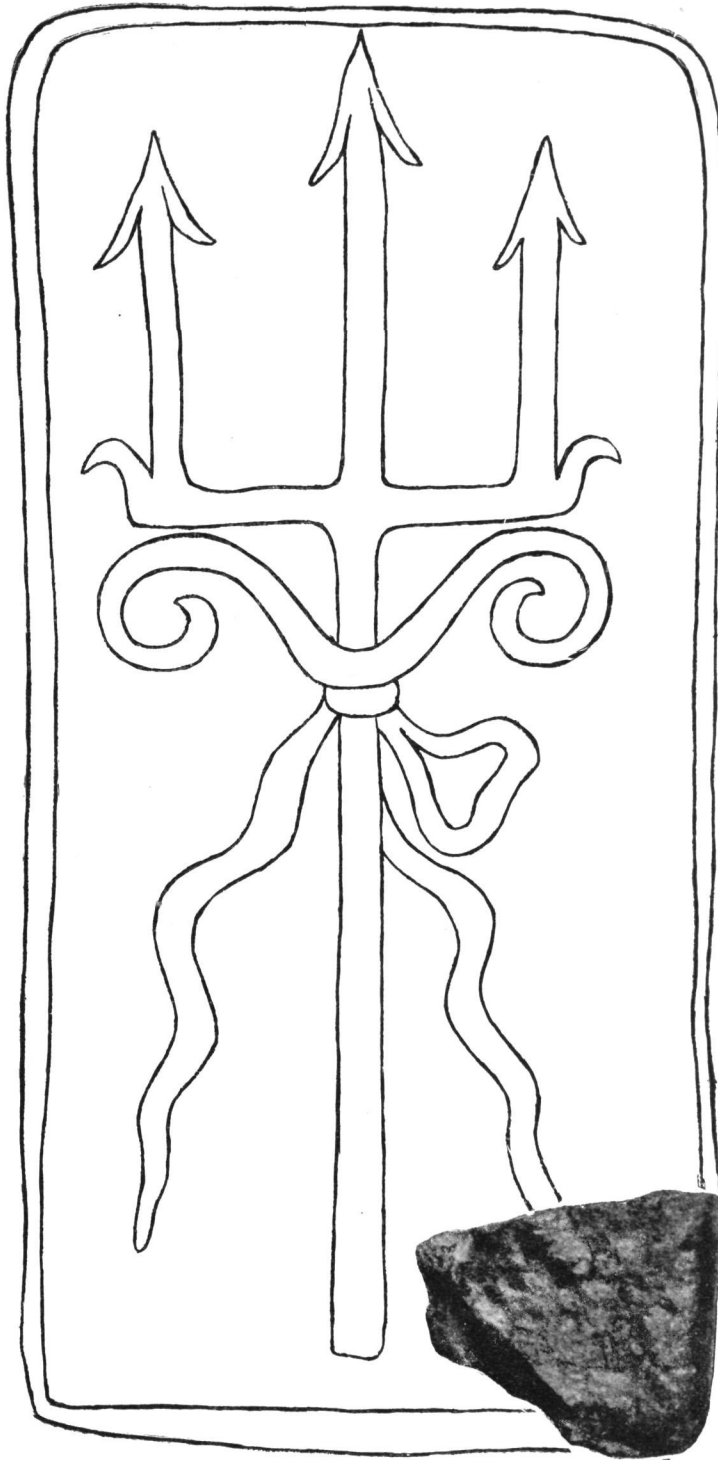
Aes signatum sa štitom. Lice.

Aes signatum sa štitom. Naličje.

Mazinski skup.

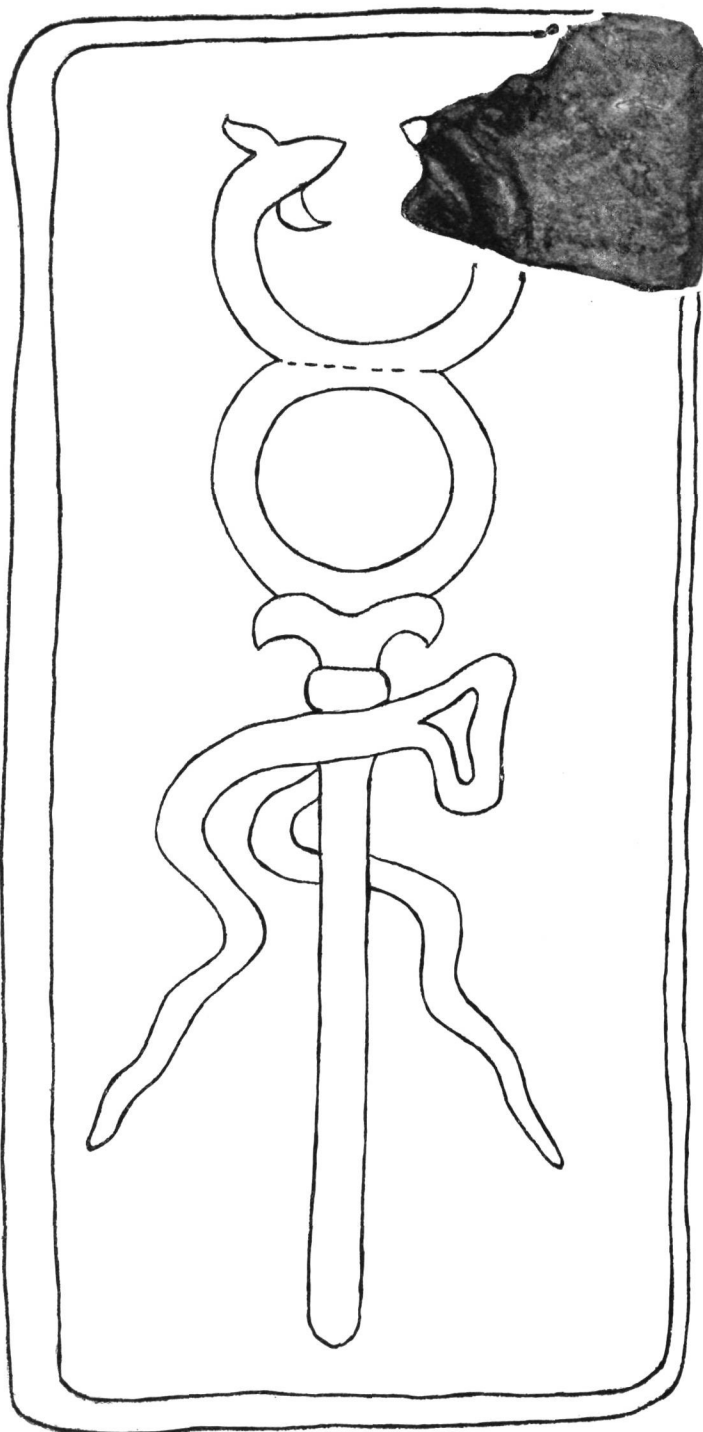
Tabla VIII.

Aes signatum sa trozubom i kaducejem. Lice.

Mazinski skup.

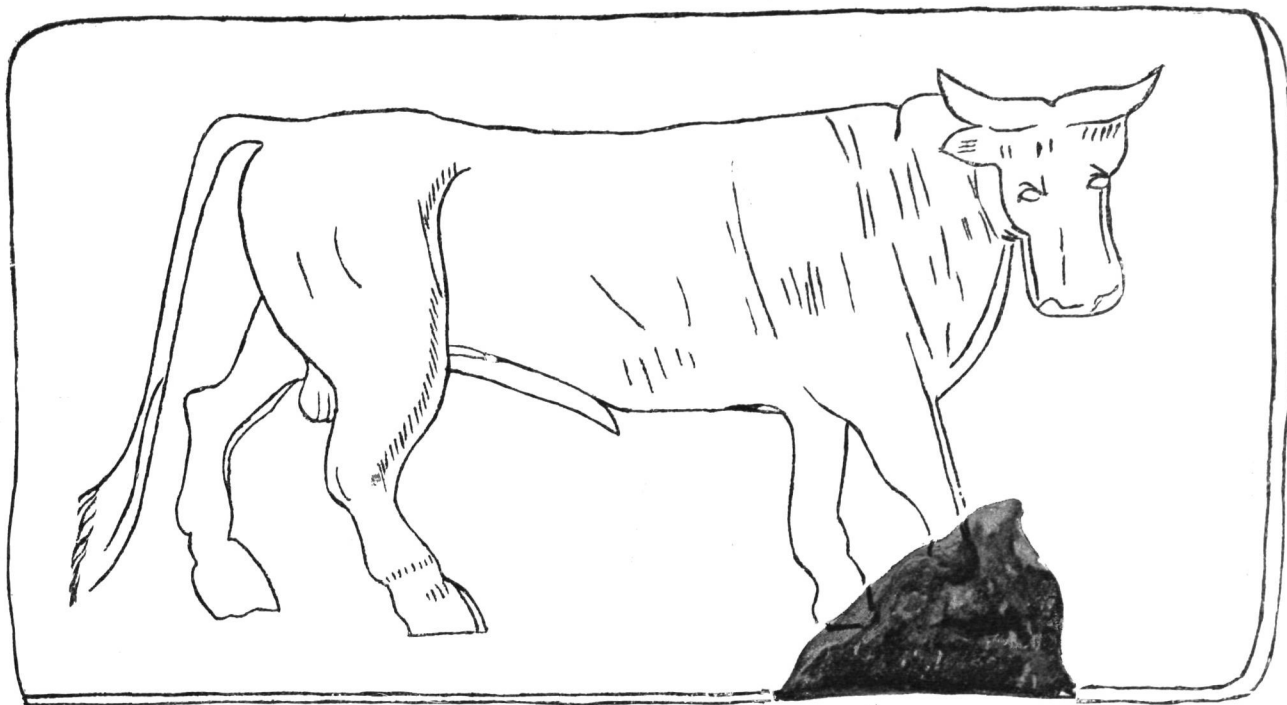
Tabla IX.

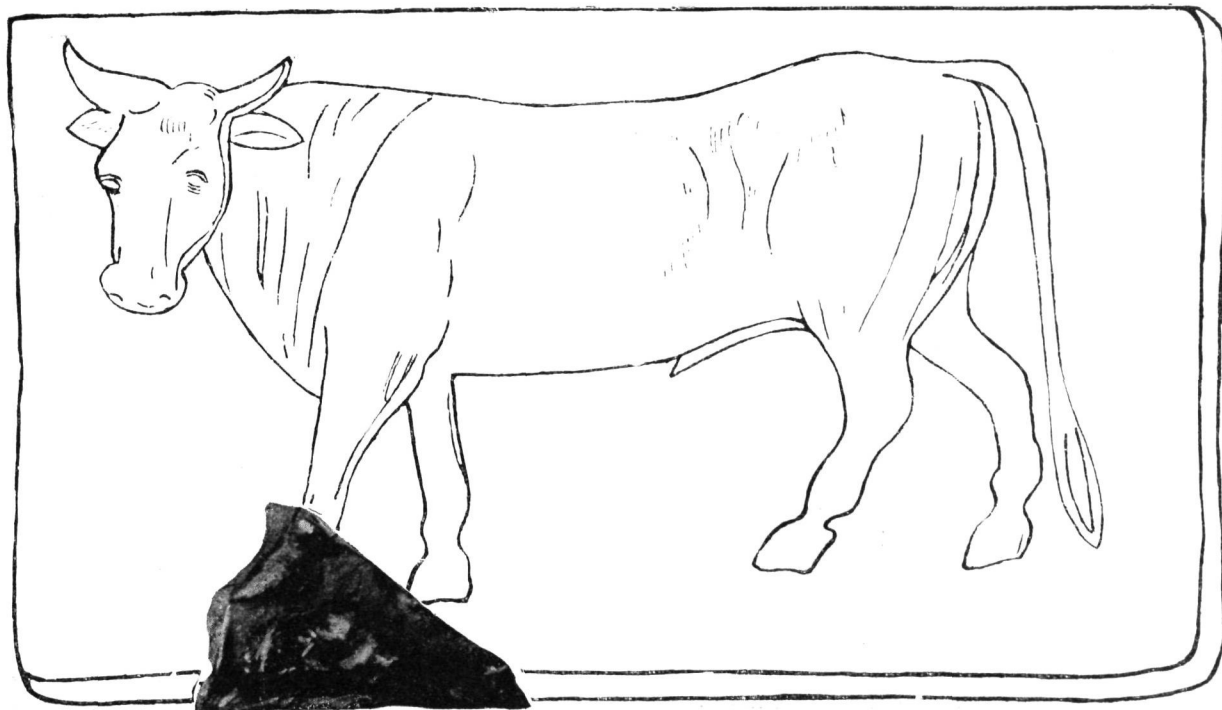
Aes signatum sa trozubom i kaucejem. Naličje.

Mazinski skup.

Tabla X. i XI.

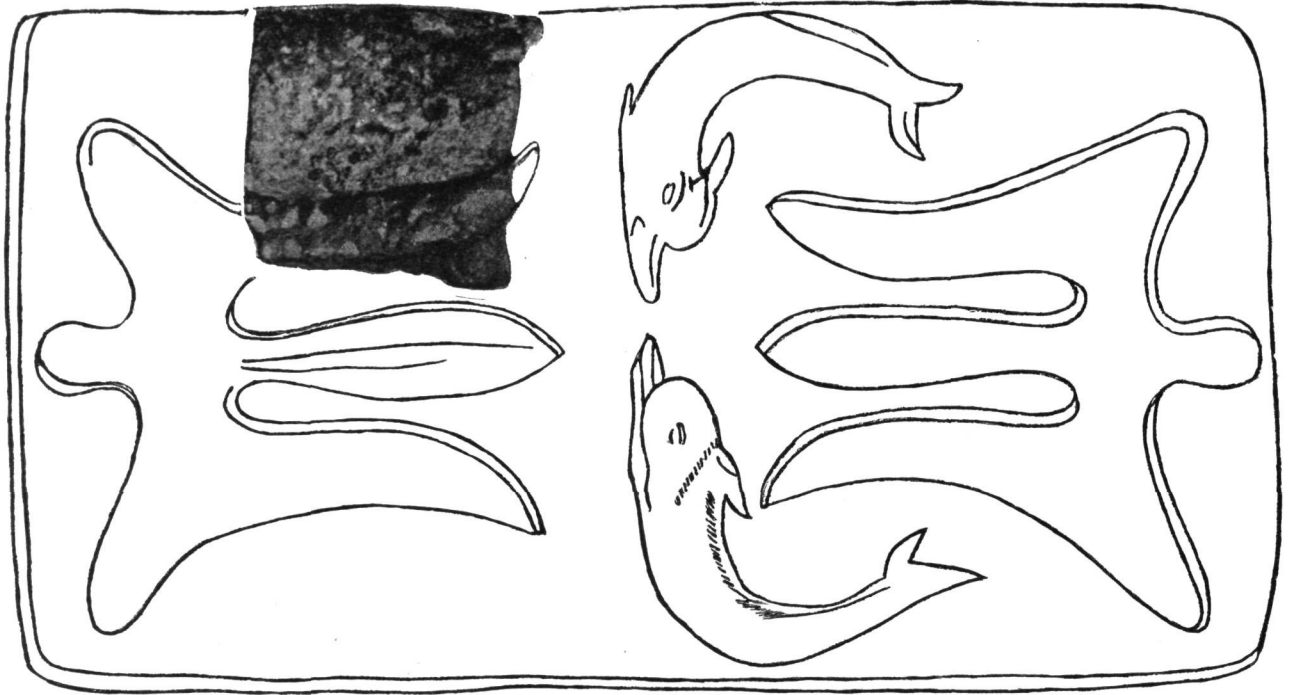
Aes signatum sa bikovima. Lice.

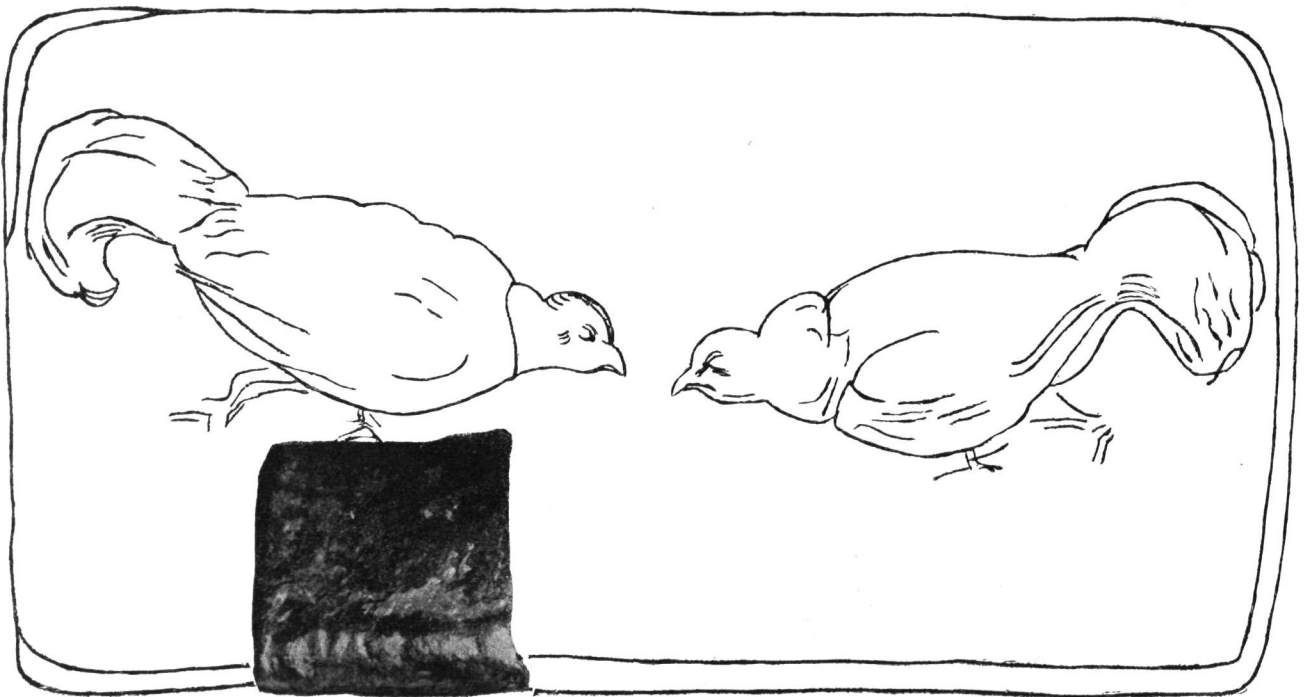
Aes signatum sa bikovima. Naliče.

Mazinski skup.

Tabla XII. i XIII.

Aes signatum sa delfinima i kokošima. Lice.

Aes signatum sa delfinima i kokošima. Naličje.

Mazinski skup.

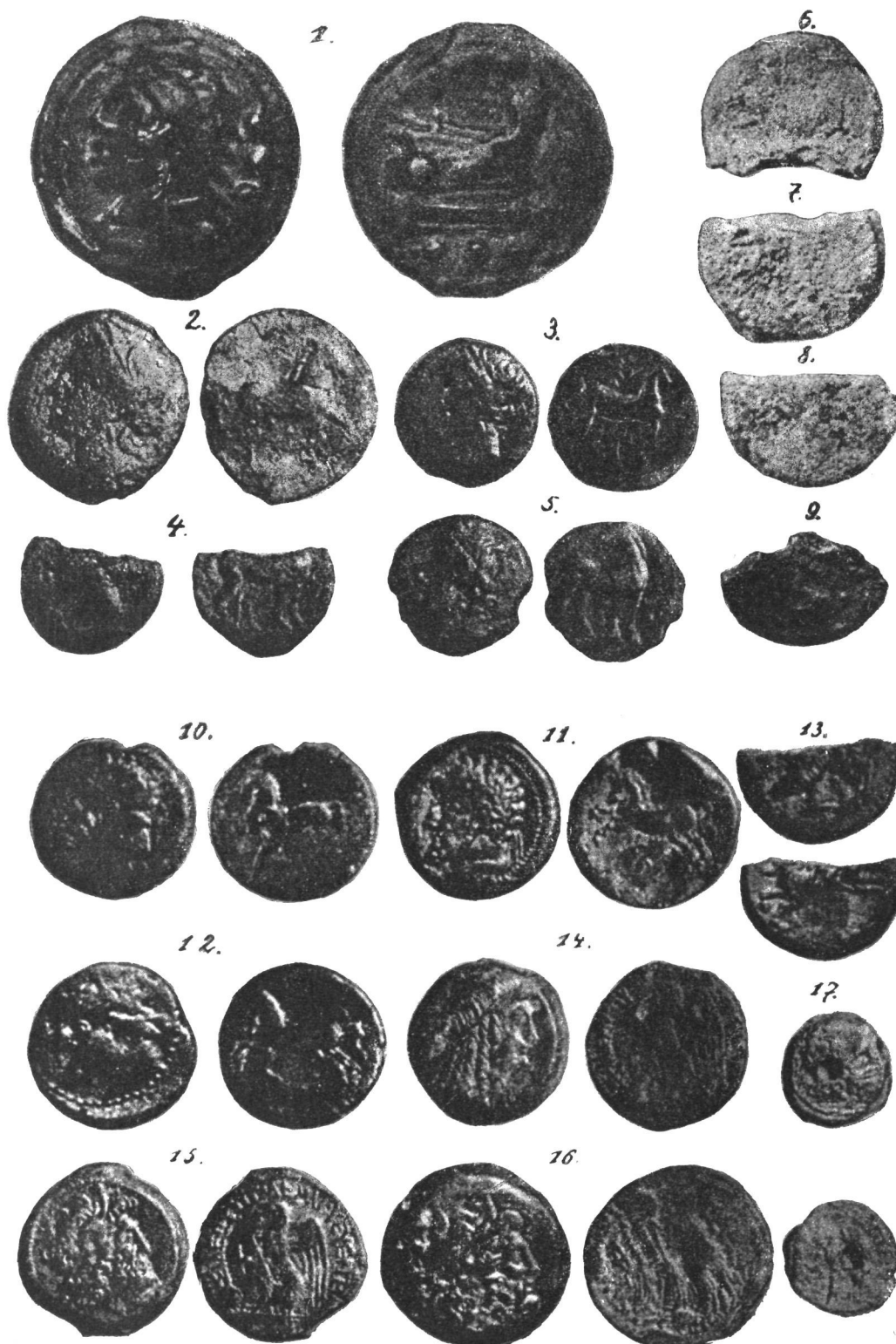
Tabla XIV.

Novci I.

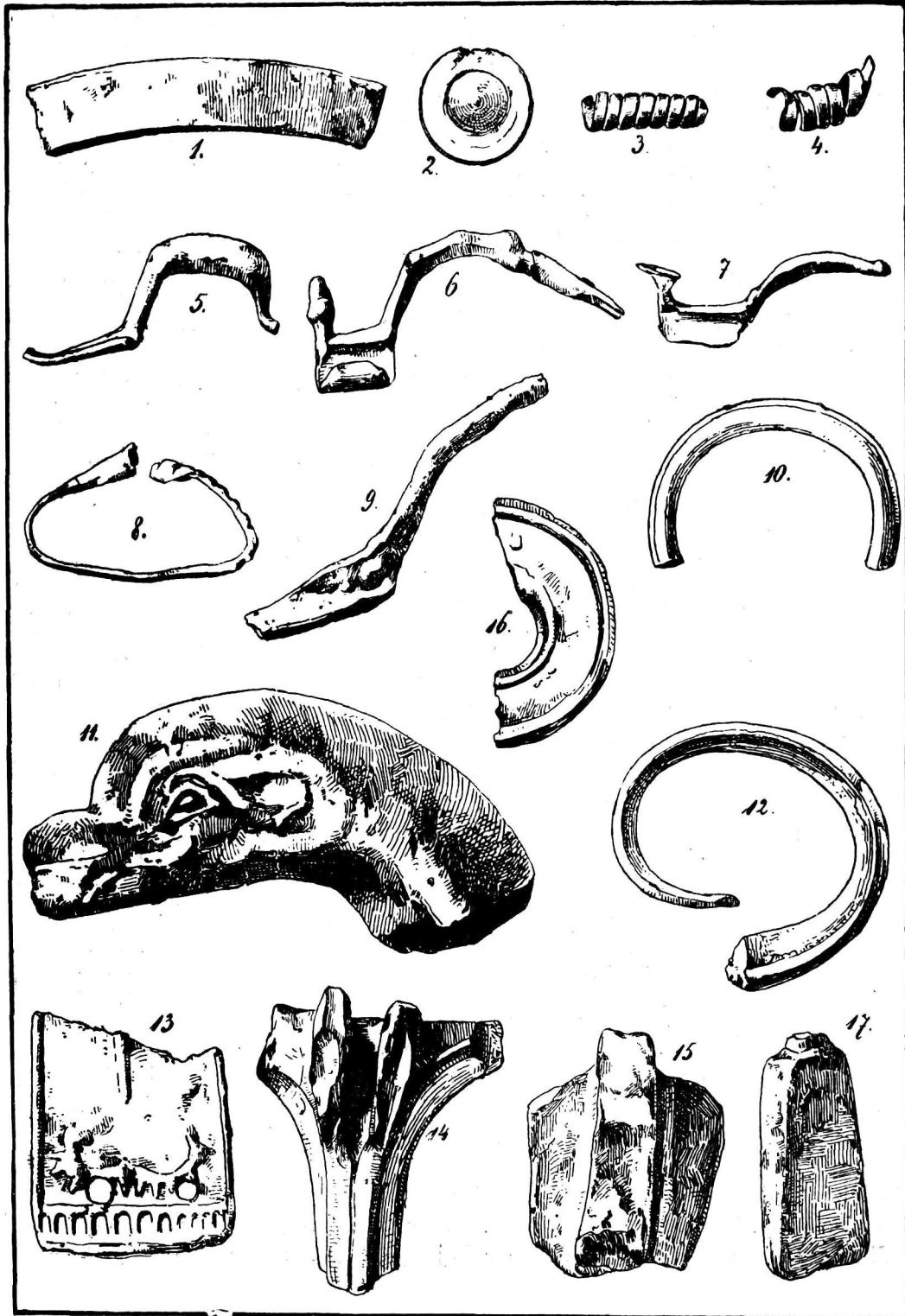
Mazinski skup.

Tabla XV.

Mazinski skup.

Tabla XVI.

Predmeti od tuča.

VI. Našašće rimskih carskih novaca u Mitrovici.

Mjeseca ožujka 1894. raznio se je po Mitrovici glas, da je pri kopanju u vrtu nekoga Täuberta u predgrađu Hessendorfu nađen oveći skup rimskih bakrenih novaca. Prvu vijest o tom našašću dobilo je ravnateljstvo arheološkog muzeja od revnog muzejskog povjerenika Ignjata Junga, učitelja u Mitrovici. Duskora se je međutim ispostavilo, da ti glasovi nisu bili posvema ispravni, te se je neko vrijeme pripovijedalo, da se je našlo novca na dva mjesta, a drugi skup od jedno 1½ kilograma, u kojemu da je bilo i nekoliko manjih srebrnih komada da je iskopao u Ostrogončevu polju iza bolnice neki Ferenc sa Višnjevačke pustare, što je i bilo istinito. Veći je dio nađenoga novca od istoga Ferenca za muzej kupio preč. g. opat Pajo Miler, muzejski povjerenik, koji tamo već mnogo godina djeluje na veliku korist ovoga zemaljskoga zavoda, a manji su dio drugi, dobivši ga od istoga nadničara po Mitrovici porasprodavali.

Iz novaca, koji su u muzej došli, koje posredovanjem g. opata, koje kao dar spomenutoga već g. Junga i iz onih, koje je potpisani sâm vidio u lijepoj sbirci g. Panaotovića i u drugim rukama po Mitrovici sasvim je jasno, da jedino može biti govora o jednom u našašću rimskih bakrenih novaca iz IV. vijeka poslije Krista i da u njemu nije bilo nijednoga srebrnoga novca.

U mitrovačkom je skupu zastupan novac, što je pri koncu prve polovice IV. vijeka bio po rimskoj državi u prometu. Bakrenoga je novca u to doba kolalo dva nominala: jedan veći, koji isključivo nalazimo n. p. u gaboškomu skupu (opisanomu od mene u Vjesniku VIII. p. 10) i drugi manji, koji nam — opet isključivo — daje mitrovački. I od drugud je poznato, da nije neobično, da su razni nominali istodobnoga novca obaška zakopani. Za gaboške sam novce mogao prilično sigurno ustanoviti, da su zakopani tek iza sredine ožujka g. 351, kada je Konstancije II. imenovao svoga rodaka Konstancija Gala Caesarom i da je povod sakrivanju bio rat sa Konstancijevim protucarem Magnencijem, kojega je 28/9. 351. u ovom predjelu, kod Murse pobijedio.

Mitrovačko je blago nešto starije od gaboškoga, jer u njemu nema nijednoga komada niti od Konstancija Gala, niti od protucareva Vetranija i Magnencija. Stoga držim, da je ovaj novac mogao biti zakopan kratko prije ili poslije smrti cara Konstansa (+ 18/1. 350.) Iza careve je smrti cijelom njegovom državom zavladała buna, koja je urodila tim, da je u Iliriku proglašen carem Vetranio. Kako od ovoga nema nijednoga novca, premda je blago u negdašnjoj njegovoj državi, dapače u predjelu, gdje je on mnogo boravio, zakopano bilo, biti će teško i pomisliti, da je datum zakapanja ovoga novca mlađi od g. 350.

Mitrovačko našašće pruža zanimivih data za hronološko fiksiranje emisija Konstansovih i Konstancijevih novaca. Najjače su zastupani novci sa napisima Victoriae dd. augg. q. nn. i vot. XX. mult. XXX., o kojima je vjerojatno da su se kovali počam od godine 343. (Konstancije je postao 20 godina prije Caesarom) do blizu 350. Istodobno s njima kovani su oni sa poprsjem božice Rome u averzu i napisom vot. XX. mult. XXX. u reverzu, a ne dugo prije Helenini, Theodorini i divinizovanoga Konstantina Velikoga, kojih je u ovom našašću razmijerno velik

broj. I vanjsko lice svih ovih novaca veoma maloga promjera, kovanih većinom u kovnicama istočnoga dijela rimske države, potvrđuje ovo shvaćanje.

Kovanje ovoga novca manjega promjera, koji nipošto nije istovjetan sa polovicom maloga bakrenoga nominala, započelo je već u zadnjim godinama Konstantina Velikoga, te imamo od njega, Delmacija, Konstantina II. Konstansa i Konstancija II. više takovih emisija sa napisom gloria exercitus i jednim bojnim znakom između dvojice vojnika na naličju. Ove su emisije nastale iza g. 335., kada je Delmatius postao Caesarom, jer od njega imamo i stariju rjeđu većega promjera sa istim napisom i dva bojna znaka između obijuh vojnika, koja je kod ostalih spomenutih vladara veoma obična. Ova potonja dakle sigurno spada u doba do po prilici 335. godine, a one prijašnje započese iza te godine ali svakako prije 337., kada je umro Konstantin Veliki i smaknut Delmatius, te potrajaše sigurno daleko preko g. 340. Kratko vrijeme prije Konstansove smrti, napustilo se je, valjda sa praktičkih razloga, kovanje ovoga manjega novca, koji kako rekoh ne držim manjim novčanom nominalom, te se je opet počeo izdavati novac nešto većega promjera, odgovarajući u veličini novcu, kako ga je kovao Konstantin Veliki od onoga po prilici vremena, kada je postao samovladarom. Ovom najmlađom emisijom Konstancija i Konstansa prije smrti potonjega, držim one novce sa napisom fel. temp. reparatio uz razne likove na naličju. U mitrovačkom našašću ovi su novci, pošto nisu dugo bili u prometu, najbolje sačuvani, ali brojno još zaostaju iza onih emisija, koje su neposredno prije njih kovane. Prigodom mijenjanja novčanoga sustava ovaj je manji novac možebiti devalvovan tako, da je odsele vrijedio samo polovicu prijašnje vrijednote, te je time tek faktično postao manjim nominalom.

Po gore istaknutim principima dali bi se novci mitrovačkoga našašća hronološki ovako poredati:

Iz doba prije g. 335. kao da nije bilo više ni jednoga komada u prometu.

Od 335.—337. Constantinus I. + 337. (br. 1, 2), Hanniballianus + 337. (br. 1).

Od 335.—340. Constantinus II. + 340. (br. 1—3).

Od 335.—345. Helena (br. 1), Theodora (br. 1 i 2), Constantinus I. (br. 3 i 4), Constans (br. 3—8), Constantius II. (br. 3—7), Constantinopolis (br. 1).

Od 340.—345. Constans (br. 9—11), Constantius II. (br. 8—12).

Od 343.—349. Constans (br. 12, 13, 15 i 16), Constantius II. (br. 13—16), Urbs Roma (br. 1).

Od 349.—350. Constans (br. 1 i 2), Constantius II. (br. 1 i 2).

U mitrovačkom blagu ima novaca iz svih 13 kovnica, koje su sredinom IV. vijeka u rimskoj državi postojale, a zastupane su, u koliko se je kovnica dala ustanoviti, sa slijedećim brojem komada:

Treveri (Trier) sa 4,
Lugdunum (Lyon) sa 1,
Arelate (Arles) sa 2,
Roma (Rim) sa 37,
Aquileia (Oglej) sa 48,
Siscia (Sisak) sa 142,
Thessalonike (Solun) sa 177,

Herakleia Thracum (Erekli) sa 26,
 Constantinopolis (Carigrad) sa 55,
 Kyzikos (Balkiz razvaline) sa 81,
 Nikomedija (Ismid) sa 71,
 Antiochia (Antakia) sa 45,
 Alexandria sa 18 komada.

Najjače su dakle zastupane one dvije kovnice (Siscia i Thessalonike), koje su Mitrovici najbliže. Iz mitrovačke kovnice, koja je postojala od g. 320.—326., te od g. 351.—378., nema nijednoga komada, jer onoga starijega novca nije više bilo u prometu, a kovnica je iznova aktivirana tek iza onoga vremena, kada je ovo mitrovačko blago sakriveno.

Pogledamo li поближе djelovanje kovnica, u kojim su kovane one dvije vrste novca, kojih je u mitrovačkom blagu najviše, opaziti ćemo nejednak postupak u obje državne polovice. Od vrste sa dvijema Viktorijama na naličju kovalo se je u Konstansovoj državi u više oficina pojedinih kovnica više emisija.

Aquilejska je kovnica (A Q) kovala u sve tri svoje oficine: P(rima), S(e-cunda), T(ertia) 5—6 emisija sa imenom i likom obojice vladara.

Pet oficina rimske (R) kovnice (P, S, T, Q, E) izdalo je u 5—6 emisija samo Konstansov novac.

Od pet sisačkih (S I S) oficina ima 5 emisija; prve su tri oficine (A, B, Γ) radile samo za Konstansa, a zadnje dvije (Δ i E) samo za Konstancija.

U Thessaloniki (T S) kovalo je 2 emisije (teško tri) svih pet oficina (A, B, Γ, Δ, E) za Konstansa, a za Konstancija samo zadnje tri (Γ, Δ i E), i to treća tako malo, da će skoro probitačnije biti smatrati novce sa biljegom SMTSI hibridnima.

Od ostalih kovnica Arelatum (ARL) i Treveri (TR) ima tako malo numismatskoga materijala, da se iz mitrovačkoga blaga ne može ništa zaključivati.

Emisije sa napisom vot. XX. mult. XXX. kovane su — valjda istodobno — u Konstancijevoj državi. Broj emisija, kojih je po svjedočanstvu samih novaca bilo u pojedinim kovnicama više, neda se sigurno ustanoviti. Od 4 aleksandrijske (AL) oficine (A, B, Γ, Δ), kovale su sve sa imenom i likom Konstansovim, a sa Konstancijevim barem prva (A) i treća (Γ).

Od devet antiochijskih (AN) oficina osma (H) u mitrovačkom našašću kao da nije zastupana, za Konstansa kao da kuje samo deveta (⊙), a za Konstancija prvih sedam (A, B, Γ, Δ, E, S i Z).

Carigradskih (CONS) je oficina jedanajst; za Konstansa kuje 5. (E). 6. (S), 10. (I) i 11. (IA), za Konstancija prve četiri (A, B, Γ, Δ), 7. (Z) i 9. (⊙).

Iz Herakleje (H) imamo Konstancijevih novaca iz 1. i 2. (A i B), teško da još i iz 4. oficine, Konstansovih iz 3—5. (Γ, Δ, E), a sa glavom Rome iz 9. (⊙).

Iz Kyzika (K) su Konstansovi novci 1—7. (A, B, Γ, Δ, E, S, Z) i 10. (I) oficine, a Konstancijevi iz 1—3. (A, B, Γ), te 5—7. (E, S i Z).

Iz Nikomedije (N) od Konstansa ima novaca iz prvih šest (A, B, Γ, Δ, E, S), od Konstancija iz 1. (A), 5. (E), 6. (S), 9. (⊙) i 10. (I).

I posmrtno Konstantinove novce (jedan sa vn. mr. a drugi sa kvadrigom) izdavale su orijentalne kovnice: Aleksandrija (A—Γ), Antiochija (Γ, E—S), Carigrad (A, Γ), Herakleja (B, Γ), Kyzik (A—S, ⊙, I) i Nikomedija (Γ, E—⊙).

O ostalim vrstama novaca, kojih je u mitrovačkom našašću razmjerno malo, nećemo stoga ovom prilikom govoriti.

U mitrovačkom skupu zastupani su slijedeći tipovi:

Helena († 328),

prva supruga Konstancija Klora, kojemu je rodila Konstantina Velikoga.

1. FL IVL HE—LENAE AVG. Odjeveno caričino poprsje sa diademom u kosi, a nizom bisera oko vrata, na desno.

PAX PV—BLICA. Eirena (božica mira) sa dijemom u kosi stoji na lijevo; u ispruženoj joj desnici grančica uljike, a lijeva joj drži dugo žezlo upoprijeko.

Bakreni kvinar. Coh VII². p. 95. n. 4. (3 franka). 5 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{CONSE}}$. (3 kom), $\overline{\text{CONS}}$ (2 kom.)

Teodora,

unuka Maksimijana Herkuleja, druga supruga Konstancija Klora.

1. FL MAX THEO—DORAE AVG. Odjeveno caričino poprsje sa lovorvijencem na glavi, na desno.

PIETAS—ROMANA. Teodora, držeći u naručju dijete, oglede se na desno.

Bakreni kvinar. Coh VII². p. 99. n. 4. (4 franka). 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{TR}}$.

2. FL MAX THE—ODORAE AVG. Odjeveno caričino poprsje sa dijemom u kosi.

Reverz kao u predašnjega.

Bakreni kvinar. Cf. Coh. VII². p. 99 n. 4. (4 franka). 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{R}}$.

Konstantin Veliki (306—337).

1. DN CONSTAN—TINVS P F AVG. Careva glava sa dijemom na desno.

GLOR—IA EXERC—ITVS. Dva vojnika sa kacigama na glavi, a kopljima i štitovima u rukuh, stoje s obijuh strana bojnoga znaka.

Mali bakreni novac (kvinar?) Coh. VII². p. 257. n. 249. 2 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMNA}}$; $\overline{\text{///}}$.

2. CONSTANTI—NVS MAX AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijemom na glavi na desno.

Reverz kao u predašnjega.

Mali bakreni novac (kvinar?) Coh. VII². p. 257. n. 250. 4 kom.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{CONSA}}$.

$\overline{\text{SMKT}}$.

*PLC (zvijezda nije sigurna).

$\overline{\text{[sm]NB}}$ (i zadnja dva slova samo su vjerojatna).

3. DV CONSTANTI—NVS PT AVGG. Carevo poprsje sa koprenom na desno.

VN—MR U koprenu umotana osoba (možda pokojni car) stoji na desno. Bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 313. n. 716. (1 franak). 77 kom.

Kovnički biljezi: \overline{SMALA} (2), \overline{SMALB} (4), \overline{SMALF} (2),
 \overline{SMANF} (1), \overline{SMANE} (1), \overline{SMANS} (1), \overline{SMANS} (1), $\overline{SMAN/}$ (1),
 \overline{CONSA} (2), \overline{CONSF} (1),
 \overline{SMHB} (1), \overline{SMHF} (1),
 $\overline{SMKA(?)}$ (1), \overline{SMKB} (3), \overline{SMKF} (1), $\overline{SMK\Delta}$ (4), \overline{SMKE} (1),
 \overline{SMKS} (3), $\overline{*SMKS}$ (2), $\overline{SMK\Theta}$ (1), \overline{SMKI} (1),
 \overline{SMNF} (3), \overline{SMNE} (2), \overline{SMNS} (4), \overline{SMNS} (1), \overline{SMNZ} (2),
 \overline{SMNH} (1), \overline{SMNH} (1), $\overline{SMN\Theta}$ (1), $\overline{SMN/}$ (2).

Nejasni kovnički biljezi na 25 komada.

4. Averz kao u predašnjega.

Bez napisa. Konstantin, jureći na četveropregu na desno, rukuje se sa rukom, koja mu se odozgor pruža.

Bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 318. n. 760. 19 kom.

Kovnički biljezi: \overline{SMALA} (1),
 \overline{SMANA} (1), $\overline{SMAN\Delta}$ (1), $\overline{SMAN/}$ (1),
 \overline{CONS} (3),
 \overline{SMHE} (1), $\overline{SMH/}$ (1),
 \overline{SMKF} (2), $\overline{SMK\Delta}$ (1), $\overline{SMK\Lambda}$ (1),
 \overline{SMNA} (1), \overline{SMNE} (1), $\overline{SMNS(?)}$ (1), $\overline{SMN/}$ (1).

Nejasni kovnički biljezi na 2 komada.

Constantinopolis.

Ovi su novci kovani u doba Konstantina Velikoga i njegovih sinova:

1. CONSTAN—TINOPOLIS. Poprsje gradske božice sa kacigom na glavi, oklopom na tijelu i žezlom položenim preko desnoga ramena, na lievo.

Bez napisa. Nika sa velikim žezlom, koje upoprijeko drži desnicom, naslonjena ljevicom na štit, staje na lijevo desnom nogom na provu broda.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 326. br. 21. 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{SMT[s/]}$.

Urbs Roma.

1. VRBS—ROMA. Poprsje gradske božice sa kacigom, oklopom i žezlom na lijevo.

VOT—XX—MVLTT—XXX u vijencu.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 329. n. 10. (6 franaka). 3 kom.

Kovnički biljezi: $\overline{SMH\Theta}$ (1).

nejasna (2).

Hanniballianus,

polubrat i zet Konstantina Velikoga, od kojega je dobio naslov pontskog kralja. Smaknut je od vojnika iza smrti Konstantinove (337).

1. FL HANNIBALLIANO REGI. Odjeveno gologlavo poprsje kraljevo na desno.

SECVRITAS PVBLICA. Na pol goli riječni bog (Eufkrat) sjedi na zemlji na desno okrenut. U desnici drži žezlo, a u ljevici posudu, iz koje sipa vodu. Iza Eufrata trska.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 364. n. 2. (40 franaka). 1 kom.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{CONSS}}$.

Constantinus II.

Caesar 317, Augustus 337, umro 340.

1. CONSTANTINVS IVN NOB C. Lovor-vijencem ovjenčano carevićevo poprsje sa plaštom i oklopom na desno.

GLOR—IA EXERC—ITVS. Dva vojnika s kacigama na glavi, a kopljima štitovima u rukuh, stoje s obijuh strana jednoga bojnoga znaka.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 377 n. 114. 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{CONSO}}$.

2. Isti napis kao u predašnjega. Lovor-vijencem ovjenčano carevićevo poprsje sa oklopom na desno.

Isti reverz kao u predašnjega.

Mali bakreni novac, kod kovanja dvaput udaren. Coh. VII.² p. 377. n. 114. 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{SMTSB}}$.

3. VIC CONSTANTINVS AVG. Poprsje carevo sa dijademom na glavi, a oklopom na tijelu, na desno.

VIRTVS—AVGVSTI. Car, odjeven u vojničko odijelo, upirući se desnicom o koplje naopako u zemlju zabodeno, a lijevicom o štit, gleda na desno.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 394. n. 233. (10 franaka). 1 kom.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{R'}}$ (možda RT).

Constans.

Caesar 333, Augustus 337, ubijen 350.

1. DN CONSTA—NS PF AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijademom i oklopom, na desno.

FEL TEMP—REPARATIO. Car, odjeven vojničkom odorom, stojeći na lađi na lijevo okrenut, drži kruglju, na kojoj stoji feniks ptica, i labarum; desno od njega sjedeća Viktorija drži kormilo i gleda u cara.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 406. n. 10. 13 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{ASISX}}$ (2), $\overline{\text{RSISX}}$ (4), $\overline{\text{ESISI}}$ (2),
 $\overline{\text{TESA}}$ (2), $\overline{\text{TESF}}$ (3).

2. Averz kao u predašnjega.

FEL TFMP REPARATIO. Feniks ptica, sa zračastom osjenkom, na lo-
mači na desno.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 408. n. 22. 11 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\cdot AQS}$ (1),

$\overline{ASIS\lambda}$ (3), $\overline{BSIS\cdot}$ (2), $\overline{BSIS\pi}$ (1), $\overline{rsis\lambda}$ (1), $\overline{\Delta SIS\cdot}$ (1), $\overline{esis\lambda}$ (2).

3. CONSTANS—PF AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijademom na desno.
GLORI—A EXER—CITVS. Dva vojnika s kacigama na glavi, a kopljina
i štitovima u rukuh, stoje s obijuh strana jednog bojnoga znaka.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 413. n. 54. 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\circ SMTS\lambda}$.

4. Kao br. 3, ali je na averzu CONST—ANS AVG, a na reverzu GLOR
IAEXERC—ITVS.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 413. n. 53. 1 komad

Kovnički biljeg: $\overline{\circ III}$ (nejasan).

5. DN CONSTA—NS PF AVG. Glava careva sa lovor-vijencem na desno.
Kao br. 3.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 413. n. 59. 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\circ SMKB\cdot}$

6. Kao br. 5., ali je na carevoj glavi dijadem.

Mali bakreni novac, Coh. VII.² p. 413. n. 60. 6 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\circ CONSI}$ (2),

$\overline{\circ SMNB}$ (1), (?) $\overline{\circ SMN\Delta}$ (1).

Nejasni biljezi na 2 komada.

7. Kao br. 3., ali je na averzu DN FL CONSTANS AVG.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 413. n. 62. 2 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\circ AQP}$ (1),

$\overline{\circ R * T}$ (1).

8. Kao br. 3, ali je na averzu CONSTAN-S PF AVG, a na reverzu na
bojuom znaku monogram Kristov.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 414 n. 65 (2 fr.). 2 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{mon. Kr. ASIS\smile}}$, $\overline{\text{mon. Kr. ASIS\smile}}$

9. FL CONSTANS NOB CAES. Odjeveno carevo poprsje sa lovor-vijencem
na desno.

SECVRI—TAS REIPVBL. Božica sigurnosti, okrećući se na desno, drži
žezlo i upire se o stup.

Mali bakreni novac. Cf. Coh. VII.² p. 419 n. 102—103 (6 fr.). 1 kom.

Kovnički biljeg: $\overline{A \circ T}$ (?)

10. Averz kao u br. 5.

VICT—AVG. Viktorija, stupajući na lijevo, drži vijenac i palmu.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 422 n. 119 (3 fr.). 3 kom.

Kovnički biljezi: $\overline{SMK\Delta}$ (1), \overline{SMKS} (2).

11. Averz kao u br. 8.

VICTOR IA AVGG. Na lijevo stupajuća a natrag gledajuća Viktorija, drži dva vijenca.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 424 n. 128 (1 fr.) 1 komad.

Kovnički biljeg: $* \frac{\text{Mon.}}{\text{RSIS}} \frac{\text{Kr.}}{*}$

12. Averz kao u br. 8.

VICTORIAE DD AVGG Q NN Dvije Viktorije, stupajuće jedna prama drugoj, drže po jedan vijenac i palmu u rukama.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 431. br. 176 i 179. 155 kom.

Kovnički biljezi:

\overline{AQP} (3),	\overline{AQS} (1),	\overline{AQT} (2)			
$\bullet \overline{AQP}$ (5),	$\bullet \overline{AQS}$ (1),				
$\overline{\text{grančica AQP}}$ (9),	$\overline{\text{grančica AQS}}$ (1),	$\overline{\text{grančica AQT}}$ (2),			
$\overline{AQP \bullet}$ (1),	$\overline{AQS \bullet}$ (1)	$\overline{AQT \bullet}$ (1),			
$\overline{\overset{A}{AQP}}$ (2),	$\overline{\overset{A}{AQS}}$ (1),	$\overline{\overset{A}{AQT}}$ (1),			
$\overline{\overset{\bullet}{A}QP}$ (1),	$\overline{\overset{\bullet}{A}QS}$ (1),				
	$\overline{R \bullet S}$ (1),				
\overline{ROP} (2),		\overline{ROT} (4),	\overline{ROQ} (1),		
	$\overline{\overset{\bullet}{ROS}}$ (1),		$\overline{\overset{\bullet}{ROQ}}$ (5),	\overline{ROE} (1),	
$\overline{R \text{ grančica P}}$ (1),	$\overline{R \text{ grančica S}}$ (1),		$\overline{R \text{ grančica Q}}$ (4)		
$\overline{\overset{\bullet}{R \text{ grančica P}}}$ (1),					
	$\overline{\text{zavinuta gran. RS}}$ (1),	$\overline{\text{zavinuta gran. RQ}}$ (1),	$\overline{\text{zavinuta gran. RE}}$ (3),	$\overline{\text{zavinuta gran. R}^2}$ (4),	
$\overline{\overset{\bullet}{ASIS}}$ (4),		$\overline{\overset{\bullet}{RSIS}}$ (1),			
$\bullet \overline{ASIS \bullet}$ (16),	$\bullet \overline{BSIS \bullet}$ (3),	$\bullet \overline{RSIS \bullet}$ (2),			
$\overline{\text{grančica ASIS}}$ (8),	$\overline{\text{grančica BSIS}}$ (13),	$\overline{\text{grančica RSIS}}$ (7),			
$\overline{\overset{\bullet}{FR}ASIS}$ (4),	$\overline{\overset{\bullet}{FR}BSIS}$ (4),	$\overline{\overset{\bullet}{FR}RSIS}$ (3),			
	$\overline{\overset{\bullet}{N}BSIS}$ (1),				
$\overline{\text{grančica TRP}}$ (2),					

$\overline{\text{zOP}}$ (1) napisi neuredno izrezani.

$\overline{\text{PF}}$ (1), $\overline{\text{M}}$ (1), $\overline{\text{†}}$ (2), nejasni biljezi (17),

13. Isti novac kao br. 12, ali je razdijeljeno CONSTANS—PF AVG.

103 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMTSA}}$ (9), $\overline{\text{SMTSE}}$ (17), $\overline{\text{SMTSΓ}}$ (20), $\overline{\text{SMTSΔ}}$ (5), $\overline{\text{SMTSE}}$ (4), $\overline{\text{SMTS/}}$ (11)
 $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSA}}$ (2), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSB}}$ (4), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSΔ}}$ (1), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSE}}$ (4), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTS/}}$ (10),
 $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSA}}$ (5), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMSTB}}$ (3), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSΓ}}$ (3), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSΔ}}$ (2), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTSE}}$ (1), $\overline{\text{grančica}}$ $\overline{\text{SMTS/}}$ (2).

14. Averz kao u br. 6.

VOT—XV—MVLT—XX u lovor-vijencu.

Mali bakreni novac (Kvinar?). Coh. VII.² p. 434 n. 196 (2 fr.) 3 kom.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMANΘ}}$ (1), $\overline{\text{SMANI}}$ (2).

15. Averz kao u br. 6., ali je razdijeljeno CONST—ANS.

VOT—XX—MVLT—XXX u lovor-vijencu.

Bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 435 n. 197 (2 fr.)

6 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMALA}}$ (1), $\overline{\text{SMALB}}$ (1), $\overline{\text{SMALΓ}}$ (1), $\overline{\text{SMALΔ}}$ (1), $\overline{\text{††††}}$ (1),
 $\bullet \overline{\text{SMALB}} \bullet$ (1).

16. Averz kao u br. 6.

Reverz kao u br. 15.

Mali bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 435 n. 197 (2 fr.)

137 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMANΘ}}$ (2),

$\overline{\text{CONSE}}$ (1), $\overline{\text{CONSS}}$ (3),

$\overline{\text{CONSE}} \bullet$ (2), $\overline{\text{CONSI}} \bullet$ (4), $\overline{\text{CONSIA}} \bullet$ (2), $\overline{\text{CONS/}}$ (6).

$\overline{\text{SMHΓ}}$ (3), $\overline{\text{SMHΔ}}$ (2), $\overline{\text{SMHE}}$ (2),

$\bullet \overline{\text{SMHΓ}} \bullet$ (2), $\bullet \overline{\text{SMHΔ}} \bullet$ (3), $\bullet \overline{\text{SMHE}} \bullet$ (1),

$\overline{\text{SMKA}}$ (1), $\overline{\text{SMKB}}$ (4), $\overline{\text{SMKΓ}}$ (4), $\overline{\text{SMKΔ}}$ (5), $\overline{\text{SMKE}}$ (1), $\overline{\text{SMKS}}$ (6), $\overline{\text{SMKZ}}$ (5), $\overline{\text{SMKI}}$ (4), $\overline{\text{SMK/}}$ (6),
 $\overline{\text{SMKS}} \bullet$ (1),

$\bullet \overline{\text{SMKA}} \bullet$ (1),

$\overline{\text{SMNA}}$ (1), $\overline{\text{SMNB}}$ (4), $\overline{\text{SMNΓ}}$ (2), $\overline{\text{SMNE}}$ (1), $\overline{\text{SMNS}}$ (2), $\overline{\text{SMN/}}$ (15),

$\overline{\text{SMNA}} \bullet$ (2), $\overline{\text{SMNB}} \bullet$ (3), $\overline{\text{SMNΓ}} \bullet$ (1), $\overline{\text{SMNA}} \bullet$ (3).

Nejasni biljezi (32).

17. COSAI — ΠΦΔOC. Odjeveno carevo poprsje sa dijademom na desno.

$\overline{\text{††††}}$ — I OIIO. Dvije Viktorije, jedna spram druge, od kojih ona na lijevoj strani drži vijenac. U sredini između njih bilina sa cvijetom ili plodom. Dole nejasan kovnički biljeg.

Mali bakreni kvinar. Očito barbarska ili falsifikatorska imitacija tipa Coh. VII.² p. 431. n. 179.

Constantius II.

Caesar 323, Augustus 337, umro 361.

1. DN CONSTAN—TIVS PF AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijademom na desno.

FEL TEMP—REPARATIO. Car, odjeven vojničkom odorom, stojeći na lađi na lijevo okrenut, drži kruglju na kojoj stoji feniks-ptica i labarum; desno od njega sjedeća Viktorija drži kormilo i gleda u cara.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 446. n. 36.

2 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{ASIS}\gamma}$ (1), $\overline{\text{ESIS}\gamma}$ (1).

2. Averz kao br. 1.

FEL TEMP REPARATIO. Feniks ptica, sa zračastom osjenkom, na lomači na desno.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 448 n. 58.

3 kom.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{ASIS}\lambda}$ (1), $\overline{\text{ISIS}\lambda}$ (2).

3. CONSTAN—TIVS AVG. Careva glava sa dijademom na desno.

GLOR—IA EXERC—ITVS. Dva vojnika s kacigama na glavi, a kopljima i štitovima u rukuh, stoje s obijuh strana jednoga bojnoga znaka.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 455 n. 95.

1 kom.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{SMANZ}}$.

4. CONSTAN—TIVS AVG. Odjeveno carevo poprsje sa lovor-vijencem na desno.

Reverz kao u br. 3.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 455. n. 96.

1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{SMHF}}$.

5. Kao br. 4, ali na averzu ima car dijadem na glavi.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 455. n. 97.

3 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMANE}}$ (2), nejasan (1).

6. CONSTANTI—VS PF AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijademom na desno.

Reverz kao u br. 3, ali je razdijeljeno GLORI—A EXER—CITVS.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 455 n. 101.

1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\text{SMTSD}}$.

7. DN CONSTAN—TIVS PF AVG. Careva glava sa dijademom na desno.

Reverz kao br. 3.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 455. n. 102.

5 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{CONSF}}$ (1), $\overline{\text{CONSS}}$ (1), $\overline{\text{CONSF}}$ (1),
 $\overline{\text{SMNS}}$ (1),

nejasni biljeg (1).

8. DN FL CONSTANTIVS AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijademom na desno.

SECVRITAS REIP. Božica sigurnosti, okrećući se na desno, drži žezlo i upire se o stup.

Mali bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 467. n. 182 (4 fr.) 1 komad.

Kovnički biljeg: \overline{RES}

9. Isti novac, ali je na averzu razdijeljeno CONST—ANTIVS, a u reverzu SECVRI—TAS REIP.

Kovnički biljeg nejasan. 1 komad.

10. FL IVL CONS [tantius nob c]. Odjeveno carevićevo poprsje sa lovorvijencem na desno.

SECVRI—TAS REIPVBL. Lik kao u br. 8.

Mali bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 467. n. 183. (4 fr.) 1 komad.

Kovnički biljeg: \overline{RES} (?)

11. Averz kao br. 7.

VICT—AVG. Na lijevo stupajuća Viktorija drži vijenac i palmu.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 469. n. 196. (4 fr.) 2 komada.

Kovnički biljezi: \overline{CONST} ,

\overline{SMNS} (?)

12. Averz kao br. 6.

VICTOR—IA AVGG. Na lijevo stupajuća Viktorija drži vijenac i palmu.

Mali bakreni novac. Coh. VII.² p. 472. n. 209 (2 fr.) 1 komad.

Kovnički biljeg: $\overline{\begin{matrix} \text{Mon.} \\ \text{Kr.} \\ \Delta \text{SIS} \end{matrix}}$ *

13. CONSTANT—IVS PF AVG. Odjeveno carevo poprsje sa dijamdom na desno.

VICTORIAE DD AVGG Q NN. Dvije Viktorije, stupajući jedna prema drugoj, drže po jedan vijenac i palmu u rukuh.

Mali bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 484. n. 293. 14 komada

Kovnički biljezi: \overline{AQP} (2), \overline{AQS} (2),

$\overline{\cdot AQP}$ (1), $\overline{\cdot AQS}$ (3),

$\overline{\text{grančica AQP}}$ (1), $\overline{\text{grančica AQS}}$ (1),

$\overline{\text{grančica AQP}}$ (1),

$\overline{\text{A AQT}}$ (1),

nejasni biljezi (2).

14. Averz kao br. 6.

Reverz kao br. 13.

Mali bakreni kvinar. Cohen VII.² p. 484. n. 293. 116 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{N}}$
 $\overline{\text{PARL}}$ (1),

$\overline{\text{P}}$
(?) $\overline{\text{SARL}}$ (1),

$$\begin{array}{c} \overline{\Delta S I S} \text{ (2),} \\ \overline{\cdot \Delta S I S \cdot} \text{ (7),} \quad \overline{\cdot \epsilon S I S \cdot} \text{ (11),} \\ \text{grančica} \quad \text{grančica} \\ \overline{\Delta S I S} \text{ (11),} \quad \overline{\epsilon S I S} \text{ (11),} \\ \overline{\text{FR}} \quad \overline{\text{FR}} \\ \overline{\Delta S I S} \text{ (3),} \quad \overline{\epsilon S I S} \text{ (1),} \\ \overline{\text{N}} \quad \overline{\text{N}} \\ \overline{\Delta S I S} \text{ (2),} \quad \overline{\epsilon S I S} \text{ (1),} \\ \overline{\epsilon} \\ \overline{\text{TRS}^\Delta} \text{ (1),} \\ \overline{\text{SMTSF}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMTS}\Delta} \text{ (15),} \quad \overline{\text{SMTSE}} \text{ (18),} \\ \text{grančica} \quad \text{grančica} \\ \overline{\text{SMTS}\Delta} \text{ (9),} \quad \overline{\text{SMTSE}} \text{ (12).} \end{array}$$

Nejasni biljezi (9).

15. Averz kao br. 7.

VOT—XX—MVL T—XXX u lovor-vijencu.

Mali bakreni kvinar. Coh. VII.² p. 492. n. 335 (3 fr.).

3 komada.

Kovnički biljezi: $\overline{\text{SMALA}}$ (2),

$\overline{\text{SMAL}\Gamma}$ (1),

16. Isti novac kao br. 15, ali je razdijeljeno CONSTAN—TIVS.

Kovnički biljezi:

135 komada.

$$\begin{array}{c} \overline{\text{SMANB}} \text{ (5),} \quad \overline{\text{SMAN}\Gamma} \text{ (2),} \quad \overline{\text{SMAN}\epsilon} \text{ (2),} \quad \overline{\text{SMANS}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMANN}} \text{ (1),} \\ \overline{\text{SMANA}\Gamma} \text{ (1)} \quad \overline{\text{SMANB}\Gamma} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMAN}\Gamma\Gamma} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMAN}\Delta\Gamma} \text{ (2),} \quad \overline{\text{SMAN}\epsilon\Gamma} \text{ (2),} \quad \overline{\text{SMAN}/} \text{ (11),} \\ \overline{\text{CONSG}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{CONS}\Delta} \text{ (1),} \quad \overline{\text{CONSZ}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{CONS}\Theta} \text{ (1).} \\ \overline{\text{CONSA}^*} \text{ (2),} \quad \overline{\text{CONSB}^*} \text{ (2),} \quad \overline{\text{CONSG}/} \text{ (9),} \\ \overline{\cdot\text{SMHA}} \text{ (3),} \quad \overline{\cdot\text{SMHB}} \text{ (3),} \quad \overline{\text{SMH}\Delta} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMKE}} \text{ (2),} \quad \overline{\text{SMKS}} \text{ (4),} \quad \overline{\text{SMKN}} \text{ (1),} \\ \overline{\text{SMKA}} \text{ (2),} \quad \overline{\text{SMKB}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMK}\Gamma} \text{ (3),} \quad \overline{\text{SMK}/} \text{ (3),} \quad \overline{*SMKS} \text{ (1),} \\ \overline{\text{SMNS}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMN}\Theta} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMNI}} \text{ (1),} \quad \overline{\text{SMN}/} \text{ (4),} \\ \overline{\text{SMNA}} \text{ (2),} \\ \overline{\text{SMN}\epsilon} \cdot \text{ (1).} \end{array}$$

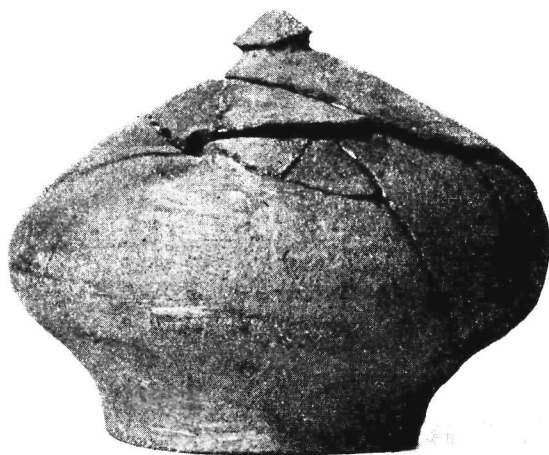
Nejasni biljezi (55).

VII. Skup sitnih srebrnih novaca XVI. vijeka u Kneginicu

(obćina Biškupec, kotar i županija Varaždin).

Ivan Domiter iz Kneginca, rigolajući svoj vinograd, naiđe 27. prosinca 1896. na malen lonac, koji je bio pun sitnoga srebrnoga novca. Moglo je biti svega skupa kakovih 700 komada, od kojih je do 100 odmah porazdavao. Ostatak je htjeo u Varaždinu jednomu zlataru prodati, ali pošto mu se je činilo, da mu isti za taj skup premalo nudi, obratio se je dopisnicom na ravnateljstvo arheolo-

škoga odjela narodnog muzeja u Zagrebu sa upitom, bili ga isto htjelo kupiti i pod koju cijenu. Muzejsko ravnateljstvo naravno da nije moglo nikakove ponude staviti za nešto, što nije prije vidilo, te je stoga Domitru odmah odgovorilo i uputilo ga, da pošalje cijeli skup na uvid i procjenu. To kao da se Domitru nije svidilo, jer je ni ne odgovorivši na dopis ravnateljstva, novac prodao. Poradi toga ne preostade muzejskoj upravi drugo, nego da umoli oblast za intervenciju. Na odnosnu molbu slavna je kr. kotarska oblast u Varaždinu, dobro shvaćajući postojeće odredbe, hvale vrijednom pripravnošću uredovala i u dva maha poslala muzejskoj upravi na uvid i ulomke posude i sav novac, u koliko ga se je još sakupiti moglo. Putem iste kotarske oblasti muzejska je uprava stranki isplatila cijelu svotu, koju je Domiter kod prodaje dobio, akoprem je ista bila razmijerno prema faktučnoj vrijednosti nadena novca nešto pretjerana.

Sl. 12. Posudica iz Kneginca, u kojoj su se našli novci XVI. vijeka.

Posudica, u kojoj se je našao kneginečki skup, dala se je iz poslanih ulomaka skoro sasvim sastaviti (Sl. 12.). Oblik joj je posvema isti onomu, što ga imaju one posudice, koje naši lončari još i danas prave za porabu djece, koja u njima pohranjuju uštedeni svoj sitni novac. Kneginečka štedna škrabica nalici na podosta plosnatu krušku sa ravnim podnožjem. Totalna joj je visina 0.075^m, a najveći promjer 0.08^m. Na vršku škrabice omanji je čunjasti nastavak u obliku dugmeta. Na jednoj je strani 0.03^m duga i 0.003^m široka

luknja, kroz koju se je bacao novac u posudicu. Vaditi ga se je moglo samo, ako bi se posudica razbila, a to se je, kako se čini, učinilo prije nego što je posudica s novcem bila u zemlju zakopana.

Od novca što ga je Domiter našao u muzej je došlo 526 manjih i 5 većih komada, koji se po zemljama i vladarima ovako dijele:

Dolnja Austrija: Ferdinand I.	2 komada.
Gornja Austrija: Ferdinand I.	4 „
Salcburška: Leonhard Keutschach	3 „
„ Matija Lang	26 „
„ Ernest bavarski	10 „
„ Mihajlo Khuenburg	4 „
„ Ivan Jakov Khuen Belasy	15 „
Stajerska: Ferdinand I.	5 „
Koruška: Maksimilijan I.	2 „
„ Ferdinand I.	9 „
„ Karlo	14 „

Kranjska: Ferdinand I.	2 komada.
Češka: Vladislav II.	2 „
„ Ferdinand I.	2 „
Ugarska: Matija Korvin	1 komad.
„ Vladislav II.	1 „
„ Ljudevit II.	2 komada.
„ Ivan Zapolja	1 komad.
„ Ferdinand I.	266 komada.
„ Maksimilijan II.	147 „
Bavarska: Albert III. Pobožni.	1 komad.
Passau: Wigileus Fröschel	1 „
„ Ernest bavarski	9 komada.
Leuchtenberg: Ivan	1 komad.
Saska, glavna ernestinska linija: Ivan Fridrik	1 „
Saska, glavna albertinska linija: August	2 komada.

Najstariji novac u cijelom skupu biti će jedan kremnički denar ugarskog kralja Matije Korvina (1458—1490). Drugi barem tako star novac kao da je od bavarskoga vojvode Alberta III. pobožnoga (1438—1460), ali je tako izlizan, da se nije sigurno opredijeliti mogao. Ova će dva novca biti valjda jedini u cijelom skupu, koji potiču još iz XV. vijeka; svi ostali su iz XVI. vijeka, i to velikom većinom iz druge mu polovice. Najmlađi su novci Maksimilijana II. za Ugarsku (sižu do g. 1575.), štajerskog vojvode Karla, kovani za Korušku (sižu do g. 1572.) i saleburškog nadbiskupa Ivana Jakova Khuena Belasyja (sižu do g. 1570). Ne može naravno biti sumnje, da kneginečki skup nije mogao biti zakopan prije godine 1575., koje su kovani ovdje nađeni najmlađi Maksimilijanovi novci.

I nehotice se nameće pitanje, je li se može ustanoviti razlog, zašto je u Knegincu nađeni novac zakopan. Na to mislim, da se može odgovoriti prilično velikom vjerojatnošću, da su tomu bili povodom važni događaji, koji su se na koncu trećeg četvrtu XVI. vijeka u Hrvatskoj dogodili. Kada je koncem g. 1574. umro bio car Selim i zasjeo na turski prijestol Murad III., započeo je na hrvatskoj međi novi rat. Turci su provaljivali iz Ugarske i Slavonije, a najviše je Hrvatskoj jada zadao bosanski paša Ferhad, koji je u nju provalio sa 12.000 ljudi. Kod Budačkoga se sukobi s njim (1575) Herbart Auersperg, ali je mala kršćanska vojska podlegla mnogo pretežnijoj turskoj sili. Sam Herbart pade u boju, a njegovu je glavu Ferhad odneo u Carigrad novomu sultanu na dar. Do 500 naših pokri bojno polje, a mnogi dopadoše ropstva. Najbliža posljedica ove je bitke bila, da su Turci osvojili Bužim, sijelo Keglevića, Zrinj, djedovinu Šubića Zrinjskih i više manjih gradova. Carevi poslanici nekako isprosiše u Carigradu mir, ali otetih hrvatskih gradova nisu natrag dobili. U ovo je burno doba neki sirotanak u Knegincu zakopao ono malo novca, što ga je imao. Kako ga više nije vadio, veoma je vjerojatno, da je u ono nesigurno doba, kada su hrvatski seljaci stajali na međi na straži protiv Turaka, zaglavio.

Razmotrimo li inventar kneginečkog skupa, doznati ćemo kakav je sve novac bio u drugoj polovici XVI. vijeka u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske u

prometu. Najveći dio (418 kom.), naime četiri petine cijelog skupa sačinjavaju ugarski novci Ferdinanda I. i Maksimilijana II., kraj kojih su se u prometu održali još i pojedini komadi Ivana Zapolje, Ljudevita II., Vladislava II., dapače čak i Matije Korvina. Među ugarskim novcima nekoliko je suvremenih faličnih i pogriješnih komada. Kraj ugarskih novaca najjače su zastupani salcburški (58 kom.), a razmijerno je dosta i novaca vojvodine Koruške (25 kom.) i biskupije pasovske (10 kom.) U manjemu broju ima novca iz drugih nekih austrijskih zemalja (dolnja i gornja Austrija, Štajerska, Kranjska i Češka), a nekoliko je komada (osim pasovskih) još i iz Bavarske, Leuchtenburga i Saske.

Dolnja Austrija. Ferdinand I. (1521—1564.). Kovnica u Beču.

1. Pfennig od g. 1522. U četverokutu štit sa austrijskom vrpcom; iznad njega godina 1522.

Revers prazan.

Promjer 13^{mm}. Markl Die Münzen, Medaillen und Prägungen mit Namen und Titel Ferdinand I. Prag 1896. str. 16 br. 151.

2. Pfennig od g. 1555. U četverokutu okrunjeni štit sa austrijskom vrpcom; na stranama godina 15—55, a dole početno slovo careva imena **F**.

Revers prazan.

Promjer 13^{mm}. Markl sp. d. str. 16 br. 153.

Gornja Austrija. Ferdinand I. (1521—1564.) Kovnica u Lincu.

3. Pfennig od g. 1527. U četverokutu jedan do drugoga dolnjoaustrijski (vrpca) i gornjoaustrijski grb (orao i grede); iznad njih g. 1521., a ispod njih početno slovo **F**.

Revers prazan.

Promjer 11^{mm}. Kolb Die Münzen, Medaillen und Jetone des Erzherzogthums Österreich ob der Enns str. 24 br. 30, 31.

4. Sličan pfennig od g. 1528.

Promjer 13^{mm}. Kolb sp. d. str. 25 br. 39.

5. Sličan pfennig od g. 1531.

Promjer 13^{mm}. Kolb sp. d. str. 27 br. 53.

6. Sličan pfennig od g. 1537.

Promjer 12^{mm}. Kolb sp. d. str. 36 br. 117.

Salcburška nadbiskupija. Leonhard Keutschach (1495.—1519.).

7. Krajcara od g. 1514. U okviru, sastavljenom od tri luka, jedan do drugoga dva štita, prvi sa salcburškim (rastući lav i greda), a drugi sa nadbiskupovim grbom (rotkva). Iznad štitova infula, a ispod njih godina 1518.

Revers prazan.

Promjer 17—16^{mm}. 2 komada.

8. Filjir od g. 1512. U četverokutu jedan do drugoga salcburški i nadbiskupov grb. Iznad njih g. 1512., a ispod njih početno slovo nadbiskupova imena **L**.

Revers prazan.

Promjer 14^{mm}.

Matija Lang Wellenburški (1519.—1540.).

9. Dvojka od g. 1520. U okviru, sastavljenom od tri luka, ispod kardi-nalske kape štitovi sa salcburškim i nadbiskupovim grbom; ispod njih god. 1520.

Revers prazan.

Promjer 16^{mm}.

10. Slična dvojka od g. 1521.
Promjer 15^{mm}.
11. Dvojka od g. 1527.
Promjer 16^{mm}.
12. Dvojka od g. 1528.
Promjer 17^{mm}.
13. Dvojka od g. 1529.
Promjer 16^{mm}. 3 komada.
14. Dvojka od g. 1531.
Promjer 16^{mm}.
15. Dvojka od g. 1532.
Promjer 16^{mm}. 2 komada.
16. Dvojka od g. 1533.
Promjer 15^{mm}. 2 komada.
17. Dvojka od g. 1535. sa skraćeno zapisanom godinom 35.
Promjer 16^{mm}.
18. Dvojka od g. 1536. sa skraćeno zapisanom godinom 36.
Promjer 16—15^{mm}. 3 komada.
19. Dvojka od g. 1538. sa skraćeno zapisanom godinom 38.
Promjer 15^{mm}. 2 komada.
20. Dvojka od g. 1540. sa skraćeno zapisanom godinom 40.
Promjer 15^{mm}. 3 komada.
21. Dvojke, na kojima se ne raspoznaje godišta.
Promjer 16—15^{mm} 5 komada.
Ernest bavarski, falački grof porajnski (1544—1554; † 1560).
22. Dvojka od g. 1541. U okviru, sastavljenom od tri luka, tri štita sa grbovima (saleburški i dva nadbiskupova); dole godina 1541.
Revers prazan.
Promjer 15^{mm}.
23. Dvojka od g. 1542.
Promjer 15^{mm}.
24. Dvojka od g. 1551.
Promjer 15^{mm}.
25. Dvojka od g. 1552.
Promjer 16—15^{mm}. 5 komada.
26. Dvojka, na kojoj se ne raspoznaje godišta.
Promjer 15^{mm}.
27. Pfennig od g. 1550. U četverokutu jedan od drugoga saleburški i bavarski grb. Iznad njih g. 1550, a ispod njih početno slovo nadbiskupova imena **E**.
Revers prazan.
Promjer 14^{mm}.
Mihajlo Khuenburški (1554—1560).
28. Dvojka od g. 1555. U okviru, sastavljenom od tri luka, tri štita sa grbovima (saleburški i dva nadbiskupova); dole godina 1555.
Revers prazan.
Promjer 15^{mm}.

29. Dvojka od g. 1559.
Promjer 15^{mm}. 2 kom. i jedan komad na kojemu se ne raspoznaje godište.
Ivan Jakov Khuen Belasy (1560.—1586.).
30. Dvojka od g. 1563. U okviru, sastavljenom od dvostrukih lukova, tri štita sa grbovima (saleburški i dva nadbiskupova); dole godina 1563.
Revers prazan.
Promjer 15^{mm}.
31. Dvojka od g. 1564.
Promjer 15^{mm}.
32. Dvojka od g. 1565.
Promjer 15^{mm}. 2 komada.
33. Dvojka od g. 1566.
Promjer 15^{mm}.
34. Dvojka od g. 1567.
Promjer 15^{mm}.
35. Dvojka od g. 1568.
Promjer 15^{mm} 2 komada.
36. Dvojka od g. 1570.
Promjer 15^{mm}.
37. Dvojke, na kojima se ne raspoznaje godišta.
Promjer 15^{mm}. 6 komada; na dva se komada vidi 156 . .
Štajerska. *Ferdinand I.* (1521.—1564.). Kovnica u Gradcu.
38. Pfennig od godine 1527. U četverokutu jedan do drugoga štitovi sa austrijskom vrpcom i štajerskim panterom; iznad njih godina 1527, a ispod njih početno slovo vladareva imena **F**.
Revers prazan.
Promjer 12^{mm}. Markl n. d. str. 192 br. 1830.
39. Pfennig od g. 1528.
Promjer 13^{mm}.
40. Pfennig od g. 1529.
Promjer 13^{mm}. Markl n. d. str. 192 br. 1831.
41. Pfennig od g. 1531.
Promjer 13^{mm}.
42. Pfennig od g. 1540.
Promjer 12^{mm}.
- Koruška.** *Maksimilijan I.* (1493.—1519.). Kovnica u Hallu u Tirolu.
43. Pfennig od g. 1516. U četverokutu vertikalno razdijeljen štit sa koruškim grbom (tri lava) i austrijskim; iznad štita godina 1516.
Revers prazan.
Promjer 14—13 mm. 2 komada.
Ferdinand I. (1521.—1563.) Kovnica u Klagenfurtu (Celovac).
44. Pfennig od g. 1532.
Promjer 13^{mm}.
45. Pfennig od g. 1535.
Promjer 13^{mm}.

46. Pfennig od g. 1550.

Promjer 12^{mm}.

47. Pfennig od g. 1551.

Promjer 13^{mm}.

48. Pfennig od g. 1555(?).

Promjer 12^{mm}.

49. Pfennig od g. 1563.

Promjer 12—11^{mm}. 2 komada.

Karlo, sin Ferdinanda I. (1564—1590.). Kovnica u Klagenfurtu.

50. Pfennig od g. 1566.

Promjer 12^{mm}.

51. Pfennig od g. 1567.

Promjer 12^{mm}. 2 komada.

52. Pfennig od g. 1568.

Promjer 12^{mm}. 2 komada.

53. Pfennig od g. 1569. sa skraćeno zapisanom godinom 69.

Promjer 11^{mm}.

54. Pfennig od g. 1570. sa potpuno zapisanom godinom.

Promjer 12^{mm}.

55. Pfennig od g. 1571. sa skraćeno zapisanom godinom 71.

Promjer 11^{mm}.

56. Pfennig od g. 1572. sa potpuno zapisanom godinom.

Promjer 13^{mm}.

57. Pfennig od g. 1572. sa skraćeno zapisanom godinom 72.

Promjer 13—11^{mm}. 5 komada.

58. i 59. Dva koruska pfenniga, na kojima se ne raspoznaju godišta; oba će biti iz dobe Ferdinanda I, i to iz godina 155. i 156. .

Kranjska. *Ferdinand I.* (1521.—1564). Kovnica nepoznata.

60. Pol krajcare od godine 1530. U okviru, sastavljenom od tri luka, jedan do drugoga štitovi sa austrijskom vrpcom i kranjskim orlom. Iznad štitova nadvojvodska kruna, a nad krunom godina 1530. U uglovima, gdje se lukovi sastaju, liljani.

Revers prazan.

Promjer 17^{mm}. Markl n. d. str. 195 br. 1853.

61. Pfennig od g. 1527(?). U četverokutu jedan do drugoga štitovi sa austrijskom vrpcom i kranjskim orlom. Iznad štitova izlizana godina, a ispod njih početno slovo vladareva imena **F**.

Revers prazan.

Promjer 14^{mm}. Markl n. d. str. 195 br. 1854.

Češka. *Vladislav II.* (1471—1516.). Kovnice u Pragu i Kutnoj gori.

62. Praški groš. Nutarnji napis: ✕ WŁADISŁAWVS SEQVIIDVS; vanjski napis: ✕ DEI · GRATIA ✕ REX ✕ BOHEMIE Kruna.

GROSSI ✕ PRAGENSIS ✕ ✕ ✕ Rastući dvorepi lav.

Promjer 28—27^{mm}. 2 komada.

Ferdinand I. (1527—1564).

63. Praški groš od g. 1556. FERDINANDVS : PRIMUS || DEI ☉ GRATIA ☉ REX ☉ BOEMIE * Kruna.

x GROSSI x PRAGENSES ☉ 1556. Rastući dvorepi lav.

Promjer 27^{mm}.

64. Filjir bez godine. Gotsko početno slovo kraljeva imena **F** između slova R—P i dvije šesterotrake zvijezde. Iznad njega kruna.

Revers prazan.

Promjer 12^{mm}.

Ugarska. *Matija Korvin* (1458—1490).

65. Kremnički denar bez godine. † M · MATHIE · R · VNGARIE. U užem okviru na četvero razdijeljeni kraljevski grb, na kojemu je po srijedi manji štit sa kraljevim grbom (gavran, koji ima prsten u kljunu).

PATRONA—VNGARIE. Okrunjena majka božja sa malim Isukrstom na desnom ramenu. U polju biljeg kremničke kovnice K—^P_{rozeta}.

Promjer 15^{mm}.

Vladislav II. (1491—1516).

66. Kremnički denar od g. 1504. † WLADISLAVI * R * VNGAR * 1504. Grb kao na predašnjemu, samo što je na štitu po srijedi razkriljen orao.

Revers kao na predašnjemu, samo što je na početku i kraju obijuh riječi po jedna peterolatična rozeta i što je kovnički biljeg **K—H**.

Promjer 15^{mm}.

Ljudevit II. (1516—1526).

67. Kremnički denar od g. 1520. * LVDOVICVS * R * VNGA * 1520. Grb posvema kao na predašnjem Vladislavovom denaru.

Revers kao na predašnjemu, samo što je kovnički biljeg **K—A**.

Promjer 16^{mm}.

68. Denar od g. 1526. LVDOVICVS * R * VNGAR † 1526 † Grb kao na br. 66.

Revers kao na predašnjem samo što je kovnički biljeg **A—V**. Dole između dvije petotrake zvijezde monogram **HK**.

Promjer 16^{mm}.

Ivan Zapolja (1526—1540).

69. Denar od god. 1527. IOHANNES * R * VNGARIE * 1527 * Na četvero razdijeljeni štit sa kraljevinskim grbovima, a po srijedi manji štit sa Zapoljinim grbom (konj sa ravnim rogom na čelu, Einhorn).

Revers kao na br. 66, samo što se slovo N piše **N** i što je kovnički biljeg **Q—M**.

Promjer 16^{mm}.

Ferdinand I. (1527—1564).

70. Kremnički denar od g. 1528. FERDINAND. D. G. R. VNG. 1528. Kao predašnji, ali je na malenom srednjemu štitu austrijska vrpca.

Kao na br. 66. Kovnički biljeg **K—B**.

Promjer 16^{mm}. 2 komada.

71. Posve sličan kremnički denar od g. 1529. 4 komada.

72. Posve sličan suvremeni falzifikat kremničkoga denara od g. 1529., ali na aversu ima pogriješka FERDINAD., a na reversu VNGRARIE.

Promjer 16^{mm}.

73. Posve sličan kremnički denar od g. 1530.
74. " " " " " " 1533. 6 komada, od kojih je jedan suvremeno probušen.
75. Kremnički denar od g. 1534. Pod gospinim nogama peterotraka zvi-jezda. 2 komada.
76. Kremnički denar od g. 1535. 5 komada.
77. " " " " 1536. 2 "
78. " " " " 1537. 2 "
79. " " " " 1538. 8 "
80. " " " " 1539. 6 "
81. " " " " 1540. 3 "
82. " " " " 1541. 7 "
83. " " " " 1542. 4 "
84. " " " " 1543. 4 "
85. " " " " 1544. 4 "
86. " " " " 1545. 6 "
87. " " " " 1546. 12 "
88. " " " " 1547. 14 "
89. " " " " 1548. 4 "
90. " " " " 1548. sa kraticom VNGA na onoj strani, gdje je grb.
91. Kremnički denar od g. 1549. 10 komada.
92. " " " " 1550. 20 "
93. " " " " 1551. 10 "
94. " " " " 1552. 7 "
95. Denar od g. 1552. sa kovničkim biljegom H—P.
96. Kremnički denar od g. 1553. 13 komada.
97. " " " " 1554. 7 "
98. " " " " 1555. 10 "
99. " " " " 1556. 9 "
100. " " " " 1557. 11 "
101. " " " " 1558. 10 "
102. " " " " 1559. Odsele napis aversa glasi: FER · D · G · E · RO · I · S · AV · GE · HV · B · R ., a godište stoji zapisano u užem okviru iznad štita. 5 komada.
103. Kremnički denar od. g. 1560. 8 komada.
104. " " " " 1561. 6 "
105. " " " " 1562. 5 "
106. " " " " 1563. 11 "
107. " " " " 1564. 19 "
108. " " " " 1565. 2 "

¹ Kalup za denar god. 1565. bio je već dogo-tovljen prije nego što je Ferdinand umro (1564.), te su se ti novci u prilično velikoj

količini i kovali i izdavali, kako to dokazuju ova dva primjerka našega našašća.

109. Kremnički denari, dvaput kovani, na kojima se ne razpoznaju godišta. 2 komada.

110. Kremnički denar, na kojemu je na aversu pogrješno majka božja re-versa negativno utisnuta.¹

111. Suvremeni falsifikat kremničkog denara od posrebrene bakra, koji se odaje i po nespretno izvedenim slovima ispravno napisanoga napisa. Godište se ne raspoznaje.

Maksimilijan II. (1564—1576).

112. Kremnički denar od g. 1565. Tip je kod ovoga i slijedećih denas posve isti kao i kod Ferdinandovih (br. 102) samo je na aversu napis: ·MAX·II·D·G·E·RO·I·S·AV·G·HV·B·R· 4 komada.

113. Kremnički denar od g. 1566. 12 komada.

114. " " " " 1567. 13 "

115. " " " " 1568. 22 "

116. " " " " 1569. 11 "

117. " " " " 1570. 26 "

118. " " " " 1571. 12 "

119. " " " " 1572. 20 "

120. " " " " 1573. 9 "

121. " " " " 1574. 7 "

122. " " " " 1575. 9 "

123. Suvremeni falsifikat kremničkoga denara od g. 1571. Napisi su na obje strane retrogradni, i to na aversu: ·RVH·Ϡ·V·A·SI·OR·DC·II·YAN·1551 (sic!), a na reversu; * ANORTAϠ * — * HIRAϠNV *

Bavarska. *Albert III. pobožni* (1438—1460). Kovnica u Monakovu.

124. Početno slovo vladareva imena \mathfrak{K} između dvije zvijezdice.

Glava redovnika na lijevo.

Promjer 14^{mm}. Veoma slabo sačuvan.

Passau, biskupija. *Wigileus Fröschel* (1510—1519).

125. Pfennig bez godine. U četverokutu štit sa pasovskim grbom (stupajućí rastući panter); iznad njega početno slovo biskupova imena W.

Revers prazan.

Promjer 14^{mm}.

Ernest bavarski, falacki grof poranjski (1517—1540), kasnije salcburški nadbiskup.

126. Pfenig bez godine. Kao br. 125, samo što je iznad grba početno slovo biskupova imena E.

Promjer 14—13^{mm}. 8 komada.

127. Pasovski pfenig sa oznakom godine. — Kao br. 125, samo što je iznad grba zapisana godina, kako se čini, 1556 (treća brojka nije sigurna).

Promjer 13^{mm}.

¹ Ovakovi pogrješno kovani novci nastali bi, kada bi kovničar umetnuo neiskovanu pločicu u kalup, zaboravivši neposredno prije

iskovani novac izvaditi. Takovi novci ne bi smjeli doći u promet, ali su ipak dolazili, jer je kontrola bila manjkava.

Leuchtenberg, landgrofovija. *Ivan* († 1531).

128. Pfennig od g. 1529. U okrugu, sastavljenom od pikanja, jedan do drugoga dva štita sa grbovima (pruga i glava u profilu). Iznad štitova godina 1529, a ispod njih početno slovo zemaljskoga imena L između dvije peterotrake zvijezdice.

Revers prazan.

Promjer 12^{mm}.

Saska; glavna ernestinska linija. *Ivan Fridrik* (1532—1547).

129. Pfennig od g. 1535. U okrugu, sastavljenom od biserja, jedan do drugoga dva štita sa saskim grbovima Iznad njih godina 1535, a ispod njih slovo T.

Revers prazan.

Promjer 14^{mm}.

Saska; glavna albertinska linija. August, izbornik (1553—1586).

130. Groš od g. (15)61. AVGVSTVS · D · G · DVX · SAX · SAC · RO. Štit sa grbom (pruge i vijenac), na kojemu je urešena okrunjena kaciga; gore razdijeljeno godina 6—1.

· IMP · ARCHIMARSC · ET · ELEC. Štit sa grbom (dva unakrst postavljena mača), na kojemu je urešena okrunjena kaciga sa rogovima. Između rogova monogram **IB**.

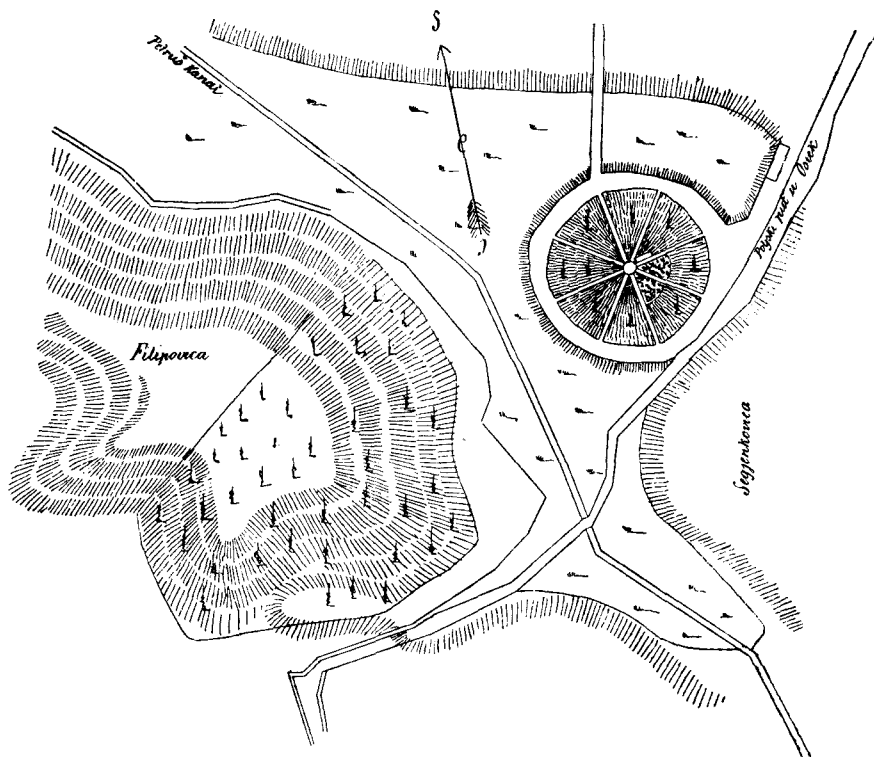
Promjer 23^{mm}.

131. Posve sličan groš od g. (15)62.

Dr. Josip Brunšmid.

NEOLITSKA NASEOBINA KOD OSIJEKA.

Kako se je doznalo, da se na brežuljku, gdje se danas nalazi vinograd g. Dragutina Herrmanna, u neposrednoj blizini grada Osijeka dosta često nalazi na predmete od kamena, koji spadaju u neolitsko doba, poduzela se je na trošak općine grada Osijeka u proljeće 1897. na tomu brežuljku, u koliko isti nije bio lozom zasaden, iskapanje. G. Dragutin Herrmann najvećom je pripravnošću dozvolio na svom zemljištu iskapanje bez ikakove odštete, te je i inače išao na ruku ovomu poslu.

Sl. 13. Neolitska naseobina kod Osijeka.

Naseobina se nalazila na humku (tumulus), koji je malo ne sasvim okrugao, te zauzima površinu od 12018^{m. 2} (Slika br. 13.) U sredini je najviši, te se sa svih strana prilično jednako spušta ka periferiji. Oko humka morao je biti jarak, te i danas, kad već neznatno kiša padne, leži voda, osobito sa sjevero-istočne strane. Zna se, da su i drugdje ovakove naseobine imale naokolo ili nasip ili jarak. Ne može se reći, koliko je kašnija radnička ruka brežuljak preobrazila i kako se daleko naseobina prostirala, te će se čitav opseg moći tekar onda ustanoviti kada se čitav brežuljak prekopa. Možda ova naseobina nije bila osamljena, već se ili pro-

tezala dalje izvan ovoga humka, ili je slijedila druga, jer je na južno-zapadnoj strani tlo valovito, a posjednici kazuju, da nalaze isto takovih predmeta. Kako se nije moglo naći predmeta od tuča ili od željeza, veoma je vjerojatno, da je ova naseobina prestala prije, nego li se pojavio u ovim krajevima tuč. Danas je brezuljak razdijeljen na 8 ploča, koje su sa 4 puta presječene. Od ovih su tek dvije ploče prekopane, po prilici 794^{m.2} Predmeta se najviše nalazilo oko sredine, dočim ih je k periferiji bilo sve to manje, dok ih se napokon nije ništa više nalazilo. Od predmeta, što su ovdje nađeni, navesti će se samo nekoji, koji su ili čitaviji ili su za ovo doba napose značajni.

Kako su izgledale kuće onih žitelja pokazuju nekoji komadi na polak pečene ilovače, koja je bila oko pletera od šibja olijepljena.

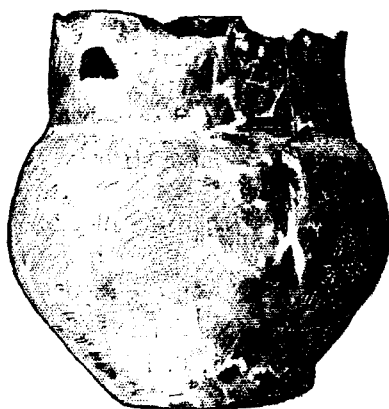
Među orudem i oružjem imade razmijerno mnogo kamenih predmeta koji su se naravski najlaglje mogli sačuvati. Najkarakterističniji su ovi komadi: čekić (sl. 17 na tabli I.) dug 0·07^{m.}, širina gornje plohe 0·04^{m.}, pobočne plohe 0·037^{m.}, premjer rupe 0·02^{m.}, težina 225 gr. Drugi su se čekići sačuvali u fragmentima; najčešće su preko rupe prebiti. Ima i takovih, koji se na jedan kraj završuju u tupi šilj (T. I. sl. 14; tež. 118 gr.). Jedan je prebit preko rupe, nu iznad stare rupe opaža se urezan krug, koji je početak nove rupe, koju se namjeravalo napraviti (T. I. sl. 20; tež. 131 gr.). Jedna sjekirica (T. I. sl. 18.) prebita je koso preko rupe, od rupe do oštrice imade 0·07^{m.}, pobočne su strane ponešto zaobljene; težina 271 gr. Jedno dlijeto (T. I. sl. 13) dugo je 0·09^{m.}, s jedne strane glatko, s druge zaobljeno; težina 185 gr., oštrica mu je duga 0·048^{m.}, Drugo je dlijeto (T. I. sl. 19.) usko nu dugačko; dužina mu iznosi 0·07^{m.}, pobočne su plohe široke 0·03^{m.} i 0·015^{m.} u sredini; težina 75 gr. Malo dlijeto (T. I. sl. 15.) dugo je 0·035^{m.}, s jedne strane ravno i 0·012^{m.} široko, a s druge strane zaobljeno; težina 7·5 gr. Dlijeto T. I. sl. 16. je 0·03^{m.} dugo, od oštrice 0·02^{m.} duge suzuje se k tupoj strani do 0·01^{m.}; težina 7·5 gr. Jednomu je dlijetu (T. I. sl. 21.) oštrica kosa. Ovo je dugo 0·035^{m.}, oštrica je duga 0·022^{m.}, a k tupoj se strani neznatno suzuje; težina 15·5 gr.

Od mnogo fragmenata kremenih noževa prikazana su u slikama 3. i 4. na I. tabli dva komada najobičnijega tipa u naravnoj veličini. Sl. 5., 6. i 12. na istoj tabli prikazuje kremene strugače, koji su služili za struganje životinjske kože. Dosta se je našlo i šila od kremenja, među kojima je na t. I. sl. 8. naslikano jedno od najznačajnijih, dočim je onom na t. I. sl. 10. šiljak odbijen. Šiljci strjelica nalaze se u raznim oblicima izrađeni. Jedni su sasvim dogotovljeni, dočim su drugi nedovršeni, jednima je gornja strana neobrađena, ili mu je koji zaperak ostao neizrezan. (Vidi t. I. sl. 1. i 2.) Zanimiv je komad sl. 7. na prvoj tabli, koji nam valjda prikazuje svrdao, dug 0·035^{m.}, u sredini prebit. Od kamena našla se još kocka, kojoj su srhovi i uglovi tupi i kruglja sa dvije plohe na suprotnim stranama.

Od obsidiana, kojega se mnogo komadića našlo, prikazuje nam sl. 9. na prvoj tabli nožić, a sl. 11. nucleus, težak 5·64 gr., sve u naravnoj veličini. Ovo se obilje obsidiana daje tumačiti time, što ga nije trebalo iz dalekih strana donositi, jer ga je bilo dosta u sjevernoj Ugarskoj, odakle je donešen.

Jedan komad kamena pokazuje tragove crvene boje, a to daje razloga pomisli, da se na njem drobio haematit, od kojega se je jedan komadić našao. Haematitom su bojadisali razne stvari.

Osobito je mnogobrojno oruđe od kosti. Šila, većinom čitavih, razne dužine od 0·15—0·05^m. bilo je 238 komada (sr. t. II. slika 1., 7. i 8.). Jedna slomljena igla (T. II. sl. 2.), duga 0·042^m, prebita je preko uha, ali se vidi, da joj je oblik sasvim nalik na oblik današnjih igala od čelika. T. II. sl. 3. prikazuje nam 0·115^m. dugu plosnatu iglu za uvadanje; na jednoj strani ima rupu, a šiljak joj je odbit. S jedne je strane ugladena. Dva komada (T. II. sl. 6. i 12.) duga 0·13^m. i 0·09^m, a 0·02^m. i 0·015^m. u sredini široka, morala su služiti kao bodeži, te su s jedne strane lijepo ugladeni. T. I. sl. 17. prikazuje šiljasti fragmenat od kosti, koji je valjda služio kao šiljak za strjelicu ili koplje. Zanimiv je šiljak strjelice od kosti (T. II. sl. 16.), koji je svojim oblikom i veličinom sasvim nalik na šiljke strjelica od kremenca. Komad kamena (T. II. sl. 27.) pokazuje nam, kojim načinom i uz koliko truda si je čovjek ovo oruđe strugao i gladio. Osobito šila i igle su vrlo pomno izrađena, ugladena sa tupe strane do šiljate, te zaokružena. — T. II. sl. 13. i 14. prikazuju nam dva koštana dljeteta, 0·045^m. i 0·063^m. duga, od kojih je jedno šire od drugoga; jedno je s jedne strane ugladeno, a drugo s obadvije. Fragmenat t. II. sl. 15. prikazuje nam po svoj prilici udicu, koja je na donjoj strani prebita. Zanimiv je i koštani nož (T. II. sl. 9.) 0·152^m. dugačak i zavnut kao mač. U jednom komadu s oštricom imao je i držak, koji je na tupoj strani odbit.

Sl. 14. Zemljana posuda iz neolitske naseobine kod Osijeka.

Ovo nekoliko karakterističnih komada dosta jasno pokazuje, kako je čovjek vješto znao kost obrađivati za razne svrhe, a zanimivo je i to, da se na tako malom prostoru našlo tako mnogo — preko 300 — komada.

Drugu građu za pravljenje oruđa podavale su životinje svojim rogovima; od rogova jelena, srne i raznih bovida, pravio si čovjek razne sprave. Imade ovdje fragmenata čekića, dljeteta, strugača, šiljaka, ostvina itd. Slika 10 na I. tabli prikazuje nam ostvinu sa četiri zaperka, a sl. 5. drugu sa jednim zaperkom na jednoj strani; sl. 11. je šiljak sa koplja, koji je s jedne strane gladen, a vrh mu je odbit; kvačice dolje služile su, da se daje bolje pričvrstiti. Sl. 4. prikazuje šiljak za koplje isto tako od roga unutra izdubeni poprijeko prevrtan, da se bolje daje na kopljište pričvrstiti.

Velika množina fragmenata posuda pokazuje, da su se ovdje lonci pravili bez lončarskoga kola, da su bili građeni od ilovače, promiješane sa sitnim zrcima pijeska, da su imali debele stijene, te da su ponajviše bili bez ornamentata. Imade i takovih posuda, koje su pravljene od pročišćene ilovače bez primjese pijeska, sa tankim stijenama i raznim ornamentima. Rbine lonaca i zdjelica ornamentirane su sa nizom točaka u jedan ili u dva reda, točke su kako se čini gdješto ispunjene puževim kućicama, kojim se još slabi tragovi vide; nadalje ima nizova od izmjenično vertikalnih i horizontalnih zareza, jedna ili više narezuckanih pruga, kojima su kutevi točkama ispunjeni (T. II. sl. 20.), dvije stranice u kut složene u čitavim nizovima (T. II. sl. 18.), dvije kružnice ispunjene točkama, a imade i orna-

menat križa. Pruge su u dva komada ispunjene pšeničnim zrnom. Za spretnije držanje pričvršćuju se na posude ručice raznoga oblika. Ovdje iznosimo jednu (T. II. sl. 19.), gdje je ručica udvostručena. Oblik i ornamentika posuda daje svakoj naseobini posebni biljeg, jer je tu čovjek samostalnije radio, dočim kod kamenoga oruđa vlada veća jednoličnost. U slici 14. donosimo dobro pečen lončić od crvene ilovače; visina 008^m, promjer dna iznosi 0035^m, promjer otvora 006^m, najveći objam trbuha 0065^m.

U pojedinim hrpama nađeno je poviše kao šaka debelih krugala od zemlje. Oblik im je nepravilan i prost, a pečene su na polak. Nije poznato, čemu su mogle služiti; najvjerojatnije mi se čini, da su i ove služile kao utezi mreža, jer se i u okolici u napadnoj množini nalaze. Isto je tako nađeno i drugih uteza, koji imaju rupu, kroz koju je bio konopac provučen. Ovo su bez sumnje bili utezi za ribarske mreže, a nema sumnje, da su se ljudi neolitičkoga doba u ovdašnjem močvarnom kraju mnogo ribarstvom bavili.

Životinjski zubi od psa, vuka, medvjeda i vepra (T. II. sl. 24. i 25.) bili su svojom sjajnom caklinom prikladni, da služe kao privjesci na narukvici ili đerdanu. U ovoj ih je naseobini nekoliko nađeno, koji su provrtani i obješali se. Ljušture i puževe kućice provrtale se i nosile se kao nakit u nizovima ili kao privjesak, dapače su služile i kao nakit posuda. Od biserastog vapnenca pravile se kratke cjevčice (T. II. sl. 23.), koje su se nanizivale i nosile budi oko vrata kao đerdan, budi oko ruke kao narukvica. Kao ornamenat morale su služiti i koštane pločice sa dvije rupe. (T. II. sl. 26.).

U sl. 21. i 22. na II. tabli iznosimo dvije životinjske glave od pečene zemlje, koje su služile kao idoli. Izradene su dosta surovo i bilo bi ih još naj-laglje držati za glave ovna i konja.

Među ovim mnogobrojnim i raznovrsnim starinama nađen je kostur čovjeka, koji je licem okrenut prema jugu ležao na desnoj ruci, sa stisnutim i skvrčenim rukama i nogama. Noge su bile tako utegnute, da koljeno dolazi malo ne pod bradu. Ne može se reći, što je s ovim kosturom, da li pripada istoj dobi kao i drugi predmeti te je li po tadanjem običaju navalice ovako ukopan, ili je pako kakvim drugim slučajem kašnje, možda i zločinom, ovamo dospio. Daljna će iskanja možda i ovo razjasniti.

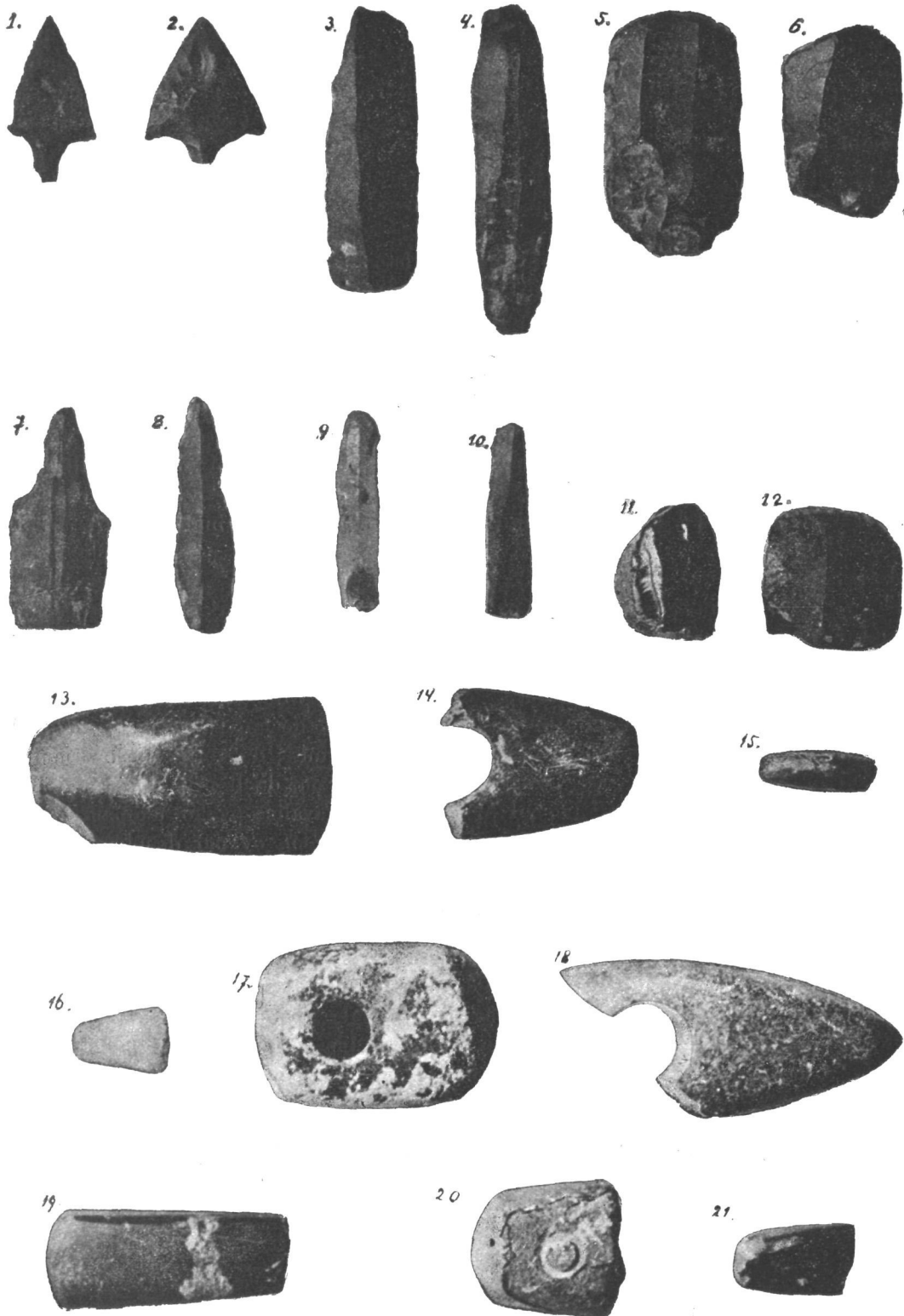
Veći dio brežuljka nije još prokopan, jer je zasaden, a moći će se prokopavati tekar onda, kada bude koji komad prazan. Ovdje se ne bi smjelo propustiti, da se svakom zgodom kopa, dok se čitav brežuljak ne prekopa i da se tako čitava naseobina dobro istraži, jer će se za cijelo još naći predmeta, kakovih se do sada još nije našlo, tako da će se sadanji nalazi popuniti.

Ovim je redcima svrha da se u općim crtama prikažu ponajglavniji nalazi i da se pobudi u pozvanim faktorima volja, da se za dalnja iskanja zauzmu, te da se pobudi zanimanje za arheologiju i u širem građanstvu. Ove je godine grad Osijek vrlo mnogo žrtvovao za arheologiju, a zasluga je zastupstva i građanstva grada Osijeka i drugih pozvanih faktora, koji svom silom svoje vlastite moralne i materijalne snage kreću napred, da arheologijska nauka i u Osijeku lijepo napreduje.

Vjekoslav Celestin.

Neolitska naseobina kod Osijeka. T. I.

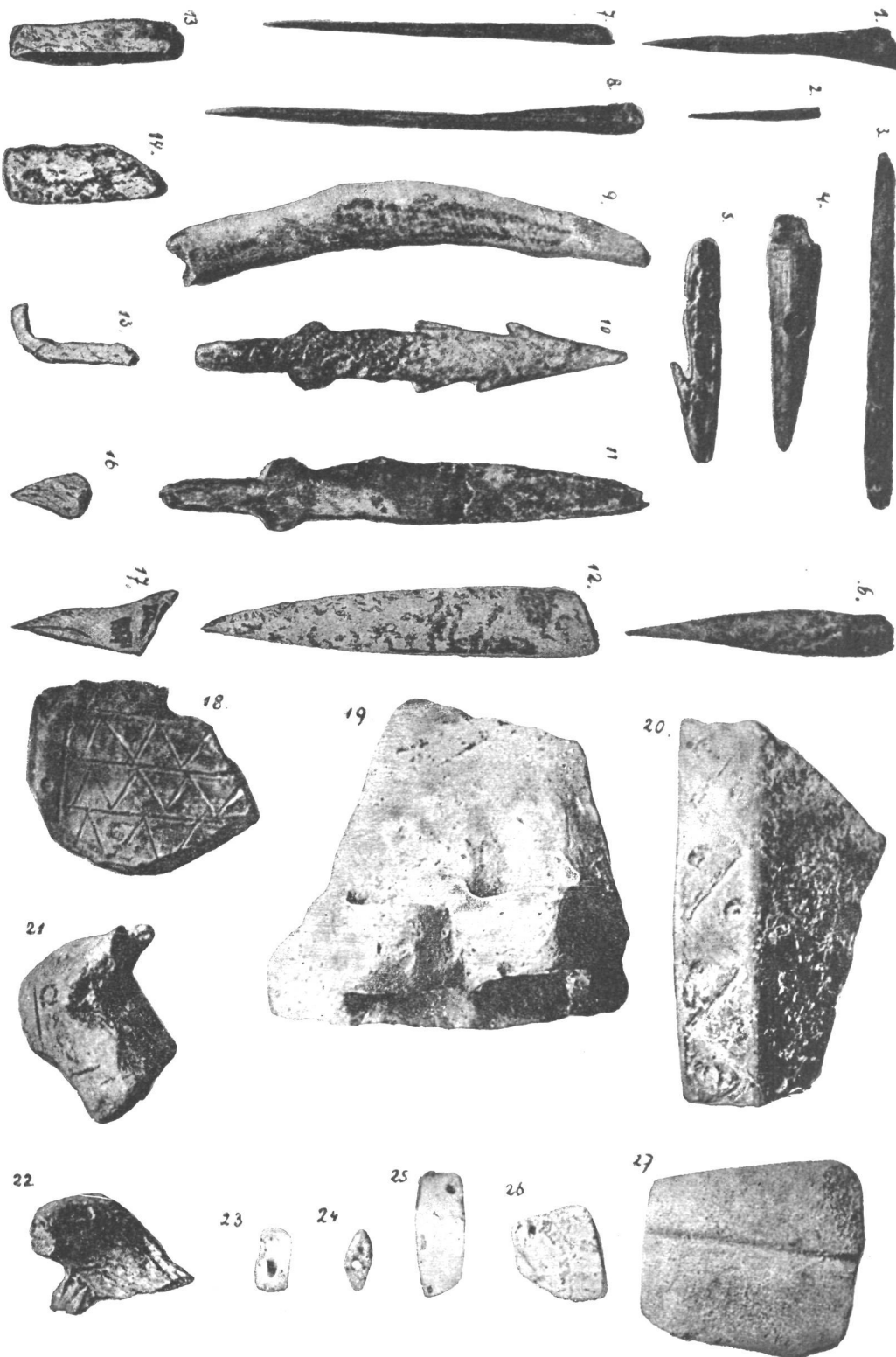
Tabla XVII.

Oruđe od kremena i kamena.

Neolitska naseobina kod Osijeka. T. II.

Tabla XVIII.

Predmeti od kosti, kamena i pečene zemlje.

CISTERCITSKI SAMOSTAN U TOPUSKOM.

Posavska Hrvatska između Drave i Gvozda spadala je prije utemeljenja zagrebačke biskupije u područje Kninske biskupije. Jesu li se ovdje osim njezina svećenstva brinuli za duševnu pastvu i redovnici, naročito Benediktinci, koji su tada po Dalmaciji veoma razgranjeni bili, samo bi se moglo nagadati, ali ipak toliko stoji, da u posavskoj Hrvatskoj nije bilo redovničkih samostana prije početka XIII. vijeka, kada je zasnovan prvi cistercitski samostan u Topuskom.

Osnivač cistercitskoga reda Benediktinac sv. Robert, videći kako dnevice propada samostanska stega, odluči, da ju uspostavi, te stoga ode sa nekolicinom odabranih članova u Citeaux (Cistercium) kraj Dijona u Francuskoj, te ondje na podlozi regula benediktinskoga reda zasnova cistercitski red (1098.), koji se u brzo razgrani po Francuskoj, a iz nje po Njemačkoj, Italiji i drugim pokrajinama.

Samostanska stega, naobrazba i rãd glavna su pravila cistercitskoga reda. „Stol braće kada jedu nesmije biti bez čitanja, te onda ima da vlada kod stola strogo mućanje, da se ne čuje ničiji šapat ni ičija riječ, osim onoga koji čita. Čim braća ustanu od večere neka posjedaju na jednom mjestu, a jedan neka čita žića sv. otaca ili koje nabožno djelo, a svi su ga dužni slušati.“ Pravila nadalje određuju, da svaki redovnik mora početkom korizme iz samostanske knjižnice uzeti kakovo naučno djelo i proučiti ga; na to se je strogo pazilo, te su bila određena dva starija člana, koji su obilazili ćelije, da se osvjedoče tko uči, a tko je lijen ili se razgovara, a nađu li koga besposlena, da ga dvaputa ukore, a treći put zatečena da kazne.

Osim učenja bavili se Cistercite i pisanjem bogoslužnih, bogoslovnih i naučnih knjiga, koje često urešavahu sitnom slikarijom, ili su vezli crkveno ruho, dà bilo je među njima i raznih obrtnika, koji nijesu radili samo za samostan, nego i za trgovinu, ali su prema pravilima morali što jeftinije prodavati.

Namjera mi je, da u ovim redcima nacrtam, u koliko je preostalo povjesnih vrela, povjest prvoga cistercitskoga samostana u Hrvatskoj u Topuskom. Topusko je znatnije mjesto već u rimsko doba, kako to svjedoči ovdje iskopano rimsko votivno kamenje.¹ Čini se, da se je mjesto zvalo „Ad Fines.“ Hrvati ga prozvaše radi ljekovite tople vode „Toplice“, kako je ubilježeno u sredovječnim listinama, dočim se u poznijima spominje iskvarenom riječi Topolzka ili Thopuska, koji mu naziv osta i danas.

Topusko u gorskoj županiji,* naseljenoj od šest hrvatskih plemena, bilo je već na koncu XII. vijeka znatno mjesto, kada je njegova crkva bl. d. Marije morala g. 1192. platiti jedan dukat papinske daće.² U ovom mjestu i kod ove

¹ Viestnik hrv. arheol. društva. Nova serija I. str. 157. i sl.

* Gorska županija u XIII. vijeku pružala se među Koranom, Kupom, Savom i Unom.

² Fejer, Cod. dipl. II. p. 282.

crkve namislio je Andrija II. kao vojvoda „Dalmacije, Hrvatske i Humske“ podići samostan za Cistercite, ali su ga vojne, što u Zahumlju, što sa bratom Emerikom mnogo priječile, da svoju zamisao izvede. Tekar kada je god. 1205. po bratovoj smrti zasjeo ugarsko-hrvatsko prijestolje, pozove on iz cistercitskoga samostana u Clairvauxu (de domo clarevallensi) opata i redovnike, kojima za stan odredi Topusko doznačivši im podjedno za uživanje gorsku županiju, u koliko nije pripadala Templarima.¹ Godine 1206. dade ih u posjed uvesti po svojem pristavu knezu Martinu sinu Vojinom.²

Kada je prve polovine god. 1211. sagrađen bio topuski samostan sa crkvom bl. d. Marije, izdade mu kralj Andrija II. svečanu utemeljiteljnu ispravu, u kojoj spomenu, kako su njegovi pretšasnici kao bogoljubni kraljevi, počitujući sv. vjeru, srećne i slavne dane proživjeli, „a tim veli, potičemo se i mi, da uzbudimo u sebi pobožnost prema sv. crkvi. Na to nas osobito nuka ona blagodat božja, koju iskusismo, kada oslobodivši se teških nevolja iz zatočenja povisismo se na vladu, iz tamnice na prijestol, da što i više porodom sinova željne i spokojne dane zadobismo.“ Naglasivši još, kako su njegovi pretšasnici posagradili mnoge samostane, da je i on odlučio podići samostan sa crkvom bl. d. Marije u Topuskom, kamo je pozvao redovnike iz cistercitskoga klarevalskog samostana. Za opskrbu istih darova im već druge godine svoga vladanja (g. 1206.) cijelu gorsku županiju sa svim dancima, osim posjeda templarskih i šestih plemena, te odredio, da u cijeloj gorskoj županiji osim onih izuzetih posjeda, samostanska crkva uživa sva prava na oranice, sjenokoše, sela, šume, trgove, lov, vode, luke, mline, ribolove, sluge, kmete i gradšćane, kako su ih nekoč uživali i posjedovali vojvode cijele Slavonije i gorski župani. Podjedno zapovijeda, da se samostanu odmah povrati svaki od kralja darovani posjed, koji bi bio od koga, preotet. Iza ovoga svečanoga uvoda kralj poimence spominje darovane posjede, i to: ribolov u potocima Ilovenju (utok Ilove), Bratkoviću, Lubinu, Vustilonji, (utok Lonje), Črncu, Terdeći i Bukoviji. Pošto bi tegotno bilo, da darovanim posjedima označi i međe, to im samo imena spominje, naime: Toplice (Topusko) sa svojim kotarom, Golina (dan. župa Bučica) sa svojim kotarom, Bović (u kotaru Virginmost), Podegaš preko Kupe od ušća Kravarske u Kupu do Pešćenice, Hoytna (Hotnja na potoku Utinji u župi Pokupskoj) sa svojim kotarom, Strizov (Strezojevo kod Kravarskoga), Dužice (selo u župi Žažinskoj), zemlju Mladećevu, zemlju Brestetovu (Brest preko Kupskog mosta kod Petrinje), Hrastovicu nad Savom sa ribolovom, Mošćenice (potok i istoimeno mjesto među novim Siskom i Petrinjom), zemlju Strepizovu, Bakušu (Blatušu u općini Čermenici), Peći (kod Kladuše), zemlju Stankovu (Stankovac na desnoj obali Kupe župe Šešinačke), zemlju Berkiševu (Brkiševina, gdje utiče Glina u Kupu), zemlju Budila na potoku Glini, Obet sa kotarom, zemlju Mogoš, Čultić, (Čuntić), Melinoga (Mlinoga u župi Čuntićkoj), Strežice, Visoko zemlju Radoša i Gradimira, Jalševnicu zemlju Murte; Brebrovicu (blizu Komogojne) i Oselsko sa kotarom; Gradušu (Gradusa kod Sunje), zemlju Provinje i Čavku sa kotarom; Verniče, Černihu i zemlju Slavonje i Kopaču sa kotarom; Bogdanov otok (na Uni

¹ Kralj Bela III. (1173–1196.) udijelio je Templarima mnoge posjede u gorskoj županiji.

² Tkalčić, Mon. episc. zagrab. T. I. Doc. XV., XVIII.

u Bosnoj); zemlju Holdice i Zlobec i Delin sa kotarom, Goznu i Čavu (kod Bužima) sa kotarom, zemlju Ruiske i Čudina i zemlju Krete sa kotarom, zemlju Slavena, zemlju Ratena na potoku Glinici, zemlju Godimira i Stabanču (iza Vranograča) sa kotarom, zemlju Gostovinu i njegove braće, Rivkovu, Leskovu i Verkovlju sa kotarom, zemlju Vučenićevu, zemlju Gajna sa kotarom, zemlju Mezilojna (Lonjsko polje), zemlju Vulkanovu na utoku potoka Maje u Glinu kod Gline, Gračenicu, zemlju Bojlenikovu, zemlju Bročinu (dolnji Gradec), gdje je sagrađen prvi samostanski majur, Slatinić i zemlju Tršinu, Strežinju, zemlju Hranka sina Hlaponjina, Lahoviće ili zemlju Muškonovu sa cijelim kotarom, zemlju Valetu i Bučinu sa kotarom i zemlju Leskonovu t. j. Črnc sa prevozom na Savi.

Nabrojivši sve posjede, koje je darovao topuskomu samostanu doznačuje mu kralj i dohotke, i to one iste, koji se davali njemu kao vojvodi cijele Slavonije, naime: u ime kunovine svako će selište (unaquaeque mansio) davati na godinu 24 frisatička novca, a od toga plaćanja, da nije nitko izuzet osim ove petorice: Bremivira u Boviću, Vlkana, Brkiše, Bogdana i Gostova. Od ovih će svaka za druga samostanu plaćati godimice tri pense (150 dinara) i davati zalazinu. — Svinje, kako se do sada uzimale za kralja, neka se odsele daju samostanu, a od toga da nije nitko izuzet. Topušćani morati će osim kunovine davati bačvu vina i jednoga vola, a svaka kuća napose po jedan hljeb o božiću, jedan o vazmu a jedan na svetak uznesenja bl. d. Marije kao na god samostanske crkve. Stotnici sa počinjenom si satnijom moraju točno obavljati samostanski poljodjelski posao, kao žetvu, košnju, sušenje i dovoz sijena i žita i sijanje usjeva i to o vlastitoj hrani i sa svojim kolima, a kada ustreba moraju popravljati ili dizati samostanske zgrade. Svaka će satnija, kako je nekoč davala kralju ili vojvodi, davati od sada samostanu svake godine četiri vola, trideset kokoši, četiri guske, tri stotine hljebova, trideset kabla vina i četrdeset kabala zobi; a u ime daće dvorskoga župana kabal raži, kabal prosa, kabal meda, jednoga vola, petnajst kokoši, jednu ovcu, petnajst vrčeva vina, trideset kabala zobi i jednu gusku. U Bakuši ima stanovnika koji će, kad im to zapovjedi dvorski župan, morati popravljati samostanske zgrade, bačve, mlinove i krušnu peć držati u dobrom redu, te polaziti kamo im se zapovjedi. Ove dosadanje službe, terete i daće može samostanski opat suglasno sa braćom promijeniti, ali kod promjene ima da pazi, da novi tereti, službe i daće ne budu ni veći ni teži od prvanjih. Kralj naređuje nadalje, da se svaki slobodan čovjek, došao on odakle mu drago, dozvolom samostana može naseliti na samostanskom zemljištu, te mu onako služiti, kako i drugi služe; u tom da ga ne smije nitko priječiti, a kamo li stvari mu zaplijeniti, osim ako je ovim njegovim dolazkom nanesena kakova šteta prvanjemu njegovomu gospodaru. Svako, kako se može slobodno ovdje naseliti, tako se kada ushtije može i odseliti. Budući da je topuski samostan kraljevski samostan i pod osobitim kraljevim okriljem, to ne potpada pod ničiji sud osim kraljeva suda. Zato nijedan ban, ni župan niti ikoji sudac ne smije samostanskim podanicima ni suditi niti u njihov imetak dirati osim kralja ili njegova suca, a ovi samo kada bi to opat naročito zaprosio. Opat ima potpunu i nepovrjedivu vlast suditi svojim podanicima, kakovu su imali nekoč gorski župani; a ushtije li to može ovlastiti dvorskoga župana, da im on sudi. Kako topuski samostan uživa sve povlastice kao i ostali kraljevski samostani, to od

samostanske robe, koja bi se prodavala ili kupila, ne treba nigdje plaćati ni maltarine, ni pijacovine ni brodarine.¹

Ovo je potpuni sadržaj utemeljiteljne listine topuskoga samostana, koja je za nas tim važnija, što iz nje doznajemo kakove su nekoč bile pristojbe u toj županiji za slavonskoga vojvodu.

Tim što je kralj Andrija II. prenesao na topuski samostan sve posjede i sva prava, što su ih u gorskoj županiji imali slavonski vojvode, kao vojvode i kao vlastela, u gorskoj je županiji nastala znatna promjena. Kako je ugled svjetskoga vlastelina bio znatniji od samostanskoga, to se i topuski podanici odmah prvih godina počeli dizati protiv samostana, uskraćivajući mu dužne daće i robote. Da se tomu prkosu za vremena doskoči, topuski se opat Theobaldo sa svoja dva slobodnjaka Gostovom i Petrom sinom Murtinim u proljeću godine 1213. uputi do samoga kralja.

Saslušav kralj opatove tužbe, novom ispravom potvrdi iznovice sva dosadanja prava topuskomu samostanu „koji mu je, akoprem ljubi sve cistercijske samostane što su ih sagradili njegovi prešasnici, ipak najdraži, pošto ga je sam utemeljio, posjedi nadario, izuzeo od svačije zalazine, te banskoga i koga mu drago drugoga suda“. Naredi nadalje, da stranci, koji bi se na samostanska zemljišta naselili, te gradšćani po cijeloj gorskoj županiji, kunovinu onako samostanu plaćaju, kako su ju nekoč vojvodi plaćali, te uza to da daju još jedan kabal pšenice i jedan zobi, a to sve da podmire do Miholja ili Svih svetih. Pobiračima kunovine, kada ih samostan odašalje, imaju naseljeni stranci i gradšćani u ime prehrane od svake kuće dati dvije pogače, kabal zobi za konje i jednu kokoš, a tu prehranu da moraju na vlastitim kolima dovesti u samostan. Gradšćani su dužni, da kada bude od potrebe grade i popravljaju samostanske staje, i to uz vlastitu hranu. Gradšćanin ne smije radi duga zaplijeniti nekretnine drugoga gradšćana. Od slobodnih zadruga, koje su na samostanskim posjedima dati će svaka mjesto kunovine tri frisatičke pense. Te su zadruge: Gostovinova, Bremiverova, Brkišina, Vratislavova, Petra sina Murtina, Bogdanova, Holdičina, Vukotinova, Srepićeva, Brglezova s onu stranu Kupe, Zlobčeva, Dilinova, Nesturšinova, Vukova i Hmelkova. Kako su Gostov i Petar sin Murtin vijerno služili ne samo prešasnike opata Theobalda nego i njega samoga, prateći ga na kraljevski dvor, to na naročitu opatovu prošnju odredi kralj, da ova dvojica i njihovi potomci od onih stanovnika, koji bi se naselili na njihovim posjedima imaju dobiti trećinu kunovine a samostan dvije trećine. Ovi posjedi jesu, Gostovinovi: Maja i Stebenča, a Petrovi: Jalševnica (Komogojna kod Zrinja), Žrnov i Zelna. — Svi oni slobodnjaci, koji mjesto kunovine plaćaju tri frisatičke pense, kada im zapovjedi opat, dužni su na vlastitim konjima i o svojoj hrani i trošku putovati u samostanskim poslovima, a tko se nebi pokorio, tomu će opat suditi. Ne samo gradšćani nego i svi drugi stanovnici dužni su davati samostanu svinje onako, kako su ih davali nekoč vojvodi. — Općinari u trgovištu Topuskom plaćati će svake godine samostanu deset frisatičkih pensa i to: pet pensa o božiću, a pet o uskršu; kunovinu davati će kao i drugi. — Na templarskom trgu u Gorama polovina pijacovine pripada

¹ Tkalčić, o. c. Doc. XVIII.

topuskom samostanu osim riba, blaga i prvoga dinara. — Da se sve te odredbe provedu ovlasti kralj Hrka, brata Rolandova a sina Bertoldova imenovavši ga svojim pristavom.¹

Osim ove isprave odasla kralj iste godine na opatovu molbu više ukaza, kojima nalaže da se prava topuskoga samostana u ničem ne krnje. U pismu pisanom banovima i velikim sucima spominje, kako mu se pritužio opat Theobaldo, da se ona milostinja, kojom je kralj obdario samostan, dnevice umanjuje. To da nije na čast krune a na štetu je samostanu. Kako se protiv toga najviše građćani ogriješuju, to zapovijeda i banovima i velikim sucima, da one građane, koje mu opat tuži kao krivce po udijeljenoj si vlasti kazne.² Drugim ukazom nalaže se, da svi stanovnici gorske županije, osim šest izuzetih plemena, onako služe samostanu, kako je kralj odredio. Zabranjuje se tadanjemu i budućim banovima, da bez naročite opatove privole ne traže ni od samostana ni od njegovih podanika zalazine ili ikakove druge daće.³ Trećim se ukazom zapovijeda svim županima, da poštivaju prava topuskoga samostana, te da ga brane protiv svakoga zlotvora i otimača; a kad pronađu, da je što samostanu oteto, da uznastoje, kako bi mu se s mjesta povratilo.⁴ Opet novim ukazom određuje se, da svi samostanski podanici rabotaju, kad im zapovijedi opat il njegov zamjenik, tri puta u godini sa kolima i težacima.⁵ Napokon zabranjuje kralj, da se nitko ne usudi samostanske podanike ili njihove zemlje radi duga plijeniti ili nametnuti im, ma i u kraljevo ime, ikakov novčani namet. Tko bi se usudio to učiniti, taj će izgubiti kraljevu milost, a posjedi neka mu se otmu i dadu samostanu.⁶ Po svoj prilici istom je zgodom kralj Andrija podijelio topuskom samostanu pravo, da smije držati sajmove u Bakuši i ondje za sebe pobirati pijacovinu, te da bakuški trg imade ona ista prava, koja imaju i ostali ovlašteni trgovi u kraljevini. Naročito se je naložilo, da trgovce, koji bi robom na taj trg dolazili ili se s njega kući vraćali, nitko ne smije uznemirivati.⁷

Uz ove kraljeve ukaze i uz spasonosno djelovanje samih Cistercita u gorskoj se županiji malo po malo počeli pojavljivati znatniji tragovi napretka, prosvjete i uljudbe. O tomu bi se mogla navesti ova dva primjera.

Privolom opata Theobalda osnovali si Vrničani (u Pounju) posebnu župu i sagradili župnu crkvu koju je god. 1220. posvetio Martin krbavski biskup na čast sv. Stjepana pape. Tom prigodom izjavili su Vrničani pred biskupom, da će kao i do sada topuskoga opata priznavati pokroviteljem svoje župe, a glede uzdržavanja župnika, da nikada neće teretiti samostana.⁸ Dvije godine kasnije (1222). kada je splitski nadbiskup Guncel, putujući u Rim odsjeo u Topuskom, došla je preda nj Armoševa udova Gvepa, te izjavi pred njim i pred svjedocima: Gostovom, Azarijem, Tihoslavom, Žićem i Nijemcem Hinkom, da je njezin sin Timpor, prozvan i Beranger, na samrtnom času oporučio topuskomu samostanu za pokoj svoje i svoga oca duše onaj posjed, što ga je nekoč kralj Andrija darovao njegovomu ocu.⁹

¹ Tkalčić, o. c. Doc. XIX., XXI., XXIII.

² Tkalčić, o. c. Doc. XXII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. XXIV.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. XXV.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. XXVI.

⁶ Tkalčić, o. c. Doc. XXVIII.

⁷ Tkalčić, o. c. Doc. XXVII.

⁸ Tkalčić, o. c. Doc. XXXVI.

⁹ Tkalčić, o. c. Doc. XXXIX.

Ali uz srećne zgode bilo je i tužnih. U gorskoj su županiji imali i Templari znatne posjede, koji su bili ispremiješani sa cistercitskima. U XIII. su se vijeku u tomu vitežkomu redu pojavljivale stvari sasvim protivne crkvenomu duhu, naročito pohlepa za tuđim. I gorski Templari poslužise se varkom nebi li mogli prisvojiti cistercitski posjed Mogoš. Splitski knez Domaldo Kačić (1209—1221) svrgnut sa svoje časti iznenada navali na templarski grad Klis, te istjera iz njega Templare. Iz Klisa je uznemirivao Split i njegovu okolicu, te počinjao silne štete.¹ Kada je kralj Andrija II. za to doznao, nemogući ga istjerati sa Klisa, to da ga kazni pokloni Šubićem njegov posjed među rijekom Krkom i Zadrom. U taj se spor upleli i gorski Templari i krivotvorili darovnicu, kojom im knez Domaldo kao otštetu za oteti Klis poklanja posjed Mogoš u gorskoj županiji, pa na podlozi tobožnje ove darovnice htjedose zaposjesti posjed Mogoš. Radi ove otimačine pritužio se topuski opat Herberto kraljeviću i slavonskomu vojvodi Beli IV. a ovaj odredi, da se na 26. maja 1224. ovaj spor u Topuskom riješi. U određen rok pred vojvodom Belom, banom Buzadom, gorskim županom Julom i mnogim drugim plemićima prisutni knez Domaldo javno prizna, da u gorskoj županiji nije nikada ništa posjedovao, dakle ni Mogoša, za koji znade, da je cistercitski. Stoga da ga ni Templarima nije mogao pokloniti, a darovnicu proglašuje krivotvorenom i bez svake vrijednosti.² Ovom se izjavom spor nije jošte riješio, pa su oba protivnika prizvala na samoga kralja Andriju II. moleći ga, da on sam izreče presudu. Kralj zapriječen državnim poslom odredi, da pečujski biskup Bartol suglasno sa kaptolom zagrebačkim u tomu predmetu raspravi i odluči.

Sačuvala nam se listina zagrebačkoga kaptola bez godine, koju po cijelom sadržaju moramo s ovim prijeporom u savez dovesti. U toj listini javlja zagrebački kaptol pečujskomu biskupu, da je po njegovom nalogu za uređenje parbe odredio bio ročište u templarskom samostanu u Glogovnici. Na tomu da su ročištu prisutni bili: kraljev čovjek Marcij, Toma odaslanik biskupov, te punomoćnici zagrebačkoga kaptola. Obije stranke da su se izmirile, a Templari obrekli, da će Cisterciticima vratiti, što su im oteli. Za veće jamstvo priseći će Templari u svojem samostanu u Gorama u ponedjeljak poslije duhovske osmine. U utanačeno vrijeme da je kaptol poslao u Gore svoga kanonika lektora sa kanonikom Galom i Dominikance: Stjepana i Bolča. Ovi su tamo našli božjačkoga viteza Ivana i cistercitske odaslanike, ali templarski meštar G. da se nije htio držati glogovničkoga ugovora, dapače da je tom zgodom jedan Templar posprdno rekao kraljevu čovjeku Marciju, da se u ponedjeljak ne ugovara o miru već u utorak. Povjerenstvo, ne opravivši ništa, da se je vratilo u srijedu poslije Trojstva ili duhovskih osmina u Zagreb. Tu dočuje povjerenstvo, da je prošle nedjelje t. j. u duhovskoj osmini bio kod kaptola templarski preceptor Toma sa nekakvim čovjekom, koji se izdavao za kraljeva pristava Marcija. Ovi da su izjavili, da su za to došli, da ovdje prisegu polože prema zaključku stvorenom u Glogovnici. — Dočuvši ovu vijest, da je blinjski plemić Bogdan rekao, da je to templarska varka, pošto onaj čovjek, koji se izdavao za Marcija, nije bio kraljev pristav Marcij. Taj bo da je bio tada osobno u Gorama, gdje ga je jedan Templar ruganjem uvrijedio. — Javljajuć ovo

¹ Thomas archid. Spal. c. XXX.

² Tkalčić, o. c. Doc. XL.

pečujskomu biskupu zamoli ga kaptol, da se za ljubav božju i za štovanje spram bl. d. Marije čim prije utiša ovaj prijepor s kojega jadni Cistercite mnogo trpe.¹

Što je na ovaj izvještaj pečujski biskup odredio nije poznato, ali da je spor trajao još g. 1225. dokazuje listina, u kojoj se veli, da su na 2. juna r. g. u kraljevskoj kapeli u Krapini nadbiskup splitski Guncel i krbavshi biskup Martin pred kraljevićem Belom IV. i njegovim pristavom Medilom ondje prisutnomu knezu Domaldu Kačiću ponudili prisegu, da je posjed Mogoš, neznajući da je cistercitski, poklonio Templarima. Domaldo prisege nije prihvatio nego je rekao, da je Mogoš vlasništvo građćana gorske županije, te da ne pripada ni njemu ni njegovu rodu.²

Ova žestoka borba topuskih Cistercita sa Templarima tako je ganula kraljevića Belu IV., da je još godine 1225. za pokoj duše svoje matere Gertrude i svojih preda, te za svoj spas darovao topuskomu samostanu kunovinu od šest plemena gorske županije, naime: Predislava iz Bojne, Alpreta, Martina sina Bronkuna, Rata, Bizlaja i Trmše, zapovjedivši rečenim plemenima, njihovim zadrugama i kmetovima, da kunovinu, koju su do sada slavonskomu vojvodi plaćali i koja je godimice iznosila 20 maraka, plaćaju od sada topuskomu samostanu. Tom zgodom zabranjuje budućim banovima, da se ne usude zahtijevati kunovine od rečenih plemena. — U ovoj ispravi, koju je pisao kraljevićev kancelar zagrebački prepozit Matija, spominju se među svjedocima: nadbiskup splitski Guncel, biskup kninski Mika, biskup krbavski Martin i svijetli gospodin kraljevićev ujak Hinko markgrof istarski.³

Ovim je darom mladi kralj i slavonski vojvoda samo donekle zavio ranu, koju su Templari zadali topuskim Cistercitima, pošto su se onda povelala za Templarima i neka slobodna plemena, te počela svojatati samostanske posjede. Prvi od njih bijahu Sebeslav i Maren, sinovi Kojanovi, koji svojoj plemenitoj zadruzi silomice pripojiše polovinu samostanskoga posjeda Slatenića. Kada su ostale bez uspjeha sve opomene, podigne topuski opat parnicu. Ova se svršila istom g. 1230., kada na ročištu, koje je bilo u topuskom samostanu na podlozi isprava dokazaše Sebeslavu, da je Slatenić samostanski posjed i da ga on bez grijeha uživati ne može. Tada se je Sebeslav u ime svoje i svoje zadruge odrekao Slatenića, što je po zagrebačkom kaptolu kao vjerodostojnom mjestu potvrditi dao.⁴

Drugu polovinu posjeda Slatenića prisvojio si je bio Sebeslavov susjed plemenitaš Trša ili Trmša, te je ishodio od vojvode Kolomana nalog za podbana Nemila, da Tršu uvede u zakonito uživanje pomenute posjedovne polovine. Kada je podban došao na lice mjesta, da Trši predade polovinu Slatenića, topuski su Cistercite, iznoseći zakladnicu kralja Andrije II. u kojoj se Slatenić ubraja u samostanske zemlje, u prisuću krbavskoga biskupa Martina i poglavica šestih plemena prosvjedovali protiv uvedenja, jer je nepravedno i protuzakonito. Upitavši podban krbavskoga biskupa i poglavice šestih plemena, dozna, da je Slatenić doista samostanski posjed, te dade samostan uvesti u posjed pristavima: Hrvatnu Jaroslavu i Ugrinu Kešenu.⁵

¹ Liber privileg. mon. b. v. Mariae. MSC. u nadbisk. arh. Doc. LXI.

² Tkalčić, o. c. Doc. XLII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. XLIII.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. LVI.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. LVII.

U isto doba ustade protiv topuskoga samostana plemenitaš Rata sa svojom zadrugom t. j. sa tri sina: Gamatićem, Martinom i Ižanom. Uskrativši samostanu kunovinu, koju je Rata sa svojom zadrugom uslijed zadušbine Bele IV. samostanu plaćati morao, prisvoji si još na podlozi banovih pisama samostanska kmetška selišta: Gostovinovo, Vojkolovo i Slavenovo. Poslije dugih prijevora dođe g. 1234. do mira, kad se je pred vojvodom Kolomanom odrekao Rata osvojenih posjeda i obrekao u ime svoje i svoje zadruge, da će u buduće biti pokoran samostanu, da neće goniti samostanskih kmetova niti im otimati zemljišta i da će povratiti pisma, koja je od bana na rečena zemljišta dobio, a sluči li se s vremenom među njim i topuskim samostanom kakov prijevora, neka ga riješe tri odabrana suca: knez Babonić, templarski preceptor i sudac Peranski. Glede nepravda, krađa i ubojstva, koja bi nastala poslije ove pomirbe, da će si međusobno ili oprostiti ili ih procjenom nadoknaditi. Ako se pako u tom nebi mogli izravnati prepušta se odluka više rečenim sucima. Ona stranka, koja bi odustala il prekršila ovu pomirbu, neka plati vojvodi sto pensa.¹

I sa gorskim Templarima topuski se samostan nekako izmirio, jer su pred zagrebačkim prepozitom Aleksandrom obrekli i jedni i drugi, da bez naročite privole neće primati ni sluga, ni kmetova, ni ikakova činovnika jednoga ili drugoga samostana.²

Ova se uzajamna pomirba jošte većma očituje ovim. Za posavsku je Hrvatsku u to doba grad Senj bio stovarištem svih proizvoda i stvari, koje se za nju uvozile iz Dalmacije i Italije. Topuski samostan kao veleposjednik trebao je skladište u Senju za stvari, koje je nabavljao iz pomorskih krajeva. Senj bijaše tada templarski, te Cistercite zamoliše Templare, da im ovdje otpuste prazno zemljište, da si sagrade skladište. Na glavnom sastanku hrvatskih Templara, držanom u Glogovnici na 13. marta g. 1240. templarski je meštar Rembaldo de Karump zagovarao cistercitsku molbu, a zbor zaključí, da se Cistercitima dade polovina onoga zemljišta, koje je nekoč uživao prior Oprak, uz pogodbu, da Cisterciti bez dozvole Templara ne smiju u Senju niti kupiti, niti primiti u ime zadušbine ni zemlje ni trsja. U protivnom slučaju Templari će im darovano zemljište i kuću, koju će na njemu sagraditi, s mjesta oteti. U cistercitskom skladištu da Templarima pripada od robe, koja se prodaje ili kupuje tržna pristojba, kako ju plaćaju ostali trgovci; jedino ne plaća se ništa od robe, koju trebaju Cistercite za sebe. Dozna li se, da se Cistercite ogriješili protiv ove pogodbe izgubiti će i skladište i zemljište. Sagrade li Cistercite drugo skladište u Senju a za veću trgovinu, morati će u tom skladištu, a ne u prvanjemu, prodavati i kupovati robu, koja će u toliko samo oproštena biti od carine, u koliko ju bude trebao samostan samo za sebe.³

Skoro iza toga zadesi Hrvatsku provala divljih Tatara (1242.), ali je cistercitska crkva sa samostanom u Topuskom ostala od njihova bjesnila ne taknutom. Jedva se svršila očajna borba s ovimi divljaci, kada ali nastade među topuskim samostanom i glinskom općinom spor o posjedovnim međama. Da se ovaj prijevora

¹ Tkalčić, o. c. Doc. LXI.

² Tkalčić, o. c. Doc. LXV.

³ Tkalčić, o. c. Doc. LX.

čim prije riješi pošao je tadanji opat Ivan k Beli IV. u Seguzd, te ga je zamolio, da imenuje povjerenstvo, koje bi razvidilo međe i učinilo novi razvod. Kralj na predlog bana Dioniza imenuje za povjerenike Marka sina Brokunova, svoga dvorskoga kapelana Nikolu, jednoga člana kaptola zagrebačkoga, preceptora templarskoga i odbornike općina Perne i Petrine. Obašavši povjerenici prijeporne međe, odrediše, da glavna međa, koja dijeli samostanske posjede od drugih zemalja ima teći od utoka potoka Skopnika u Gradicu, tokom Gradice do njezina ušća u Savu, a Savom do Čigovča, gdje prelazi Savu te ide lonjskim poljem do potoka Lonje.¹

Tri godine iza toga razvoda, mjeseca svibnja 1245. usrećio je sam kralj Bela IV. svojim posjetom topuski samostan, gdje je knezu Princu sinu Rajnaldovu radi njegovih znatnih ratnih zasluga iznovice darovao neki od Tatara opustošeni posjed ne daleko Topuskoga, koji je nekoč kralj Andrija II. poklonio bio njegovu ocu.²

Godine 1250. izdao je papa Inocent IV. bulu, kojom određuje, da na ničiji ni crkveni ni svjetovni poziv Cisterciti ne moraju ići iz samostana, osim ako bi bili pozvani da svjedoče, te zabranjuje višemu i nižemu svećenstvu i svakoj svjetovnoj vlasti, da ih ne zove preda se ni na sud, ni u duhovne sastanke, niti za ispovjedi, niti na skupštine ili sabore.³

Druga polovina trinajstoga vijeka po topuski je samostan započela borbom o posjed Lahovići, koji su mu oteli Vuk sin Sebeslavov i Jakob i njihove zadruge. Protiva te otimačine prosvjedova topuski opat pred podbanom i zagrebačkim županom, a taj odredi ročište, da presluša obje stranke. Na ročište dođu oba tuženika i opat sa svojim pristavom Gemzinom, sinom Ratovim. Budući da je jedna i druga stranka tvrdila, da su Lahovići njezini, to podban odredi novo ročište, na koje da stranke dovedu što više svjedoka. Kada se na određeni rok na skupu našli svjedoci jedne i druge stranke, zamolio je opat, da svjedoci njegovih protivnika prisegnu, da Lahovići nisu samostanski posjed, nego zadrugara Vuka i Jakoba. Kada ovi nehtjedoše priseći, izreče podban presudu da su Lahovići samostanski posjed (1252.). Da bude podbanova presuda posve opravdana opatovi su svjedoci pred kaptolom zagrebačkim kao vjerodostojnom mjestu i pred opatovim zamjenikom ključarom Rihardom svečano priznali, da su Lahovići zaista samostanski posjed.⁴

Topuski samostan osim posjeda u gorskoj županiji imao je i otok sv. Nikole kod Erča u vesprimskoj biskupiji, koji mu je darovao kralj Andrija II. god. 1312.⁵ Budući da je samostanu ovaj otok bio izvan ruke prepusti ga Kartuzijancima, koji su na njemu sve do tatarske provale, u kojoj ih je nestalo, boravili. Da se taj zapušteni samostan opet naseli, ostrogonski ga nadbiskup Stjepan, kada nije mogao naći Kartuzijanaca, naseli topuskim Cistercitima, što je g. 1253. potvrdio i papa Inocent IV.⁶

Spomenuo sam, da je plemenitaš Rata u ime svoje i zadruge si g. 1234. obrekao vojvodi Kolomanu, da će biti topuskomu samostanu odan i da nikada neće svojatati ikoje samostansko zemljište. Iza Ratine smrti njegovi se sinovi nijesu

¹ Tkalčić, o. c. Doc. LXVI.

² Fejer, Cod. dipl. Hung. IV. I. 389.

³ Tkalčić, o. c. Doc. LXXVIII. LXXIX.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. LXXXIII. LXXXIV.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. XX.

⁶ Theiner. Mon. Hung. I. p. 216.

osvrtni na to obećanje, nego zaposjedoše neku samostansku zemlju na potoku Glini. Parnicu, koja se je s ove otimačine podigla, raspravljao je zagrebački župan Aleksandar, a ban Stjepan na to izreče presudu, da okićki knez Ivan sin Jaroslavov, koji se u opatovo ime parbio, Ivan sin Ortunov sa Blinje i samostanski dvorski župan Hvet pred zagrebačkim kaptolom prisegnu, da je prijeporna zemlja u istinu samostanska. Pošto su to ova trojica drugi dan po Magdaleninju prisegom potvrdila, prema banovu nalogu zagrebački župan Aleksandar zemlju dopita samostanu.¹

U ovo su doba običavala vlastela i veleposjednici na svojim posjedima osim majura dizati gradove i kule za stanovanje i za obranu. I topuski opat odluči, da će na unskom otoku, koji je samostanu god. 1222. oporučio Timpor ili Beranger, sagraditi gradić. Što je namislio i izvede, te dozvolom kralja Bele IV. podigne čvrstu utvrdu kod Bihaća na otoku, što ga čini Una pod planinom Benakovcem. Taj otok i tvrdu prozva „otokom sv. Ladislava“. Kako je utvrdu valjalo opskrbljivati hranom, a topuski je samostan bio veoma udaljen, zamoli opat Belu IV., da koji obližnji posjed dade u ime opskrbe. Kralj se molbi odazove, te na 26. februara g. 1260. doznači bližnju Kralju sa njezinim otokom, šumama i ribolovom, koji je posjed nekada bio vlasnost bez roda i potomaka umrlih Pribislava i Ludugara.² Prema tadanjemu običaju, svaki novi posjednik morao se dati u posjed uvesti, a to učini u ožujku 1264. sanski župan, koji je u prisuću vojvodina kancelara kninskoga biskupa Ladislava, pristava Jakoba i susjeda uveo na 15. ožujka topuski samostan, čemu nitko nije protuslovio.³

Posjedom Kraljom proticahu tri potoka: Cesta, Trelja i Hrenić, u kojima je na temelju kraljeve darovnice topuski samostan imao pravo ribolova. Ovo si pravo htjede susjedna općina Poljanska (de Polhana) prisvojiti, te se s toga izleže među njom i samostanom parnica, koja se god. 1266. vodila pred Dionizijem županom poljanskim i krupskim. Osim stranaka prisustvovali su na ročištu: Ladislav biskup kninski kao vojvodin kancelar, i bihački Dominikanci. Pretresavši svestrano prijepor, uvjeri se poljanski sudac Slavić i općinski zastupnici, da ne imaju prava na ribolov, te ga se u ime općine odrekoše. Jedini Desetinec sin Polprudov ne htjede se odreći. Župan Dioniz na to odredi, da Desetinec sa dvanajstoricom prisegne, da rečeni potoci zaista nisu samostanski. Desetinec ni toga nije htio učiniti, dočim su ostala dvanajstoria suglasno priznala samostanu i potoke i pravo ribolova, a na temelju ove izjave izreče župan presudu u prilog topuskoga samostana, te ga po svojem pristavu Jakši i po Nadevenu pristavu poljanske općine dade u posjed uvesti.⁴

Iste su godine topuski Cistercite vodili i parnicu sa Blinjanima radi vinske desetine od trsja na kupskom Vinodolu, predjelu od ušća Kupe preko Mošćenica, Petrinje i Blinje do Hrastovice. U tom je prijedjelu topuski samostan sve do godine 1265. mirno pobirao vinsku desetinu, ali ove su godine Blinjani otpravili samostanskoga ključara sa dvorskim županom Hvetom, a tomu su otporu bili na čelu: Jurko, Jakov, Matej, Juraj, Josip i Junk. Da si obrane svoje dese-

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CCLII.

² Tkalčić, o. c. Doc. CVIII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CXV.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. CXXII.

tinsko pravo etužiše Cisterciti Blinjane pred banom Rolandom, a ovaj odredi, da u Gorama pred templarskim preceptorom i banovim pristavom samostanski i dvorski župan Hvet i ključar savjesno iskažu sva vinodolska trsja, koja topuski samostan desetini, te tu izjavu, da prisegom potvrde. Kada su rečena dvojica pred templarskim preceptorom i banovim izaslanikom poljanskim županom Hrenkom iskazali sva vinodolska trsja, koja potpadaju pod samostanski rovaš, i prisegu položili, Blinjani se pokoriše. Još mjeseca listopada 1266. župani: Hrenk poljanski i Inuš zagrebački obadoše sva trsja i popisaše.¹

Kako su topuski Cisterciti bili na dobru glasu, najbolje svjedoči pismo pape Klementa IV. zadarskomu nadbiskupu Lovri. U tom mu pismu od g. 1268. javlja, da mu se rogovski opat reda benediktinskoga pritužio, kako mu je samostan zlobom i nebrigom samih monaha duševno i stvarno propao, te da je prijeka nužda, da se preustroji. Papa s toga nalaže nadbiskupu, da taj samostan razgleda a pronade li, da ga preustrojiti valja to neka unj pozove Cistercite iz Topuskoga ostaviv ih podređene topuskoj opatiji.²

Osim spomenute papine odredbe, iz koje možemo zaključivati, da je u topuskomu samostanu bilo vrsnih redovnika, imamo još jednu vijest, iz koje opet razabiremo, da se je u Topuskom i oko gospodarstvene privredbe mnogo nastojalo. Godine 1269. topuski je opat Matej pred vojvodom Belom mlađim sinom Bele IV. i njegovim kancelarom kninskim biskupom Ladislavom kupio od Farkaša sina Damjana kneza Klokočkoga za sedamnajst maraka srebrnih dinara dvanajst sluga i sluškinja i to: Ljubna, ženu mu Juricu i sina Radomira, Martislava, Obrada, Maru, Martu, Ljubušnu, Kalkavu, Vučicu i Davolu; a drugih dvanajst mu je darovao u ime zadušbine: Tomu i ženu mu Kaniševlu, Radoselu, Radišku, Luciju, Lupeka i ženu mu Dragvu, Tekavu, Milovanu, Jelenu, Srnicu i Drobrinu.³

Isti opat Matija mnogo se brinuo, da uredi u Pounju nastale razmirice. U županiji poljanskoj ležao je do samostanskoga posjeda Pounja veliki posjed poljanskoga župana Hrenka, koji se zvao Jarovlje. Dok je Hrenk živio bilo je mira među jednim i drugim posjednikom, no iza njegove smrti sinovi mu Marin, Petar i Ivan počеше rastezavati međe svoga posjeda i uvlačivati se u samostansko Pounje. Poradi toga nastadoše najprije svade, zatim progoni, a napokon je došlo i do krvi. Nastojanjem opata Mateja bude za riješenje ovoga prijepora izabrano povjerenstvo, u kojemu su bili: okićki knez Ivan sin Jaroslavov kao zastupnik samostana i Egidij sin Berislavov za Hrenkove sinove, a dva samostanska činovnika Torda i Povržen bili su prisjednici. Ovomu je mješovitomu sudu pošlo za rukom izmiriti protivnike, a 14. maja 1270. pred zagrebačkim kaptolom opat Matej i ključar Desiderij utvrdi sa knezom Marinom, koji je zastupao svoju braću, međusobno trajno prijateljstvo.⁴

Ovaj je čin mnogo djelovao i na drugoga samostanskoga susjeda na Uni, naime na općinu Bihće (Bihač), koju je god. 1262. proglasio Bela IV. slobodnom

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CXX.

² Theiner. Mon. Hung. I. p. 293.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CXXXVII. U trinajstom jošte vijeku bilo je u Hrvatskoj ljudi bez

osobne slobode koji su bili nasljedno dobro kojega plemenskoga roda. Gospodar ih je mogao prodati, založiti ili za dušu namijeniti.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. CXXXIX.

općinom. Uz Bišće bio je samostanski posjed Kralja, čiji se podanici radi većih slobodina izseljivali i dozvolom Bihičke općine naseljivali na njezinom prijedjelu Velihi (Velova kraj Une prema Brekovici). Samostanci opet, da si taj gubitak nadoknade pozivahu u Kralju bihičke podanike, obećavajući im razne blagodati. Teški spor, koji je tako nastao opet je riješio opat Matej, te je u Biheću s općinskim sucem Jakovom i općinskim zastupstvom sklopio savez, kojim se objije stranke obvezaše, da će u buduće zapriječiti svako izseljivanje.¹

Revni opat Matej u samostanskim je poslovima često dolazio u Zagreb i mnogo prijateljevao sa arcidžakonom Petrom, odličnim dobrotvorom zagrebačkih Cistercita. Arcidžakon Petar bio je vlasnikom jedne kuće u Senju, koju je neki Belzanin uzeo u najam. Kako spomenusno topuski je samostan g. 1240. dobio u Senju od Templara zemljište, da si sagradi skladište, ali kako je ovo premaleno bilo, to mu g. 1271. arcidžakon Petar pokloni svoju kuću. Upravo u to je doba bio topuski Cistercita Hinko izabran za senjskoga biskupa. Kada je polazio u Senj uruči mu opat Matej arcidžakovu darovnicu, da ju provede. Senjsko gradsko zastupstvo ubavijesti o tomu najamnika Belzanina, koji odmah predade ključe i položi račun o dužnicima, a gradsko poglavarstvo uvede topuski samostan u osobi biskupa Hinka u posjedovanje.²

Kako se je topuski samostan najviše morao parbiti radi ne uređenih posjedovnih međa, mnogo se je revni opat Matej trudio da i to uredi. Najprije g. 1272. provede novi razvod između cistercitskih i templarskih dobara, jer su međaši bili stranom propali, a stranom nejasni postali.³ Tri godine kasnije (1275.) uspostavi prema starim nove međase među posjedom topuskim i posjedima zadruge Povrženovica: Suhečernice i Stiročene, pa ih dade po svojem prioru Ivanu i dva Povrženovica: Marku sinu Martinovu i Radoslavu sinu Ižanovu⁴ kod zagrebačkoga kaptola ovjeroviti. Poradi velikoga samostanskoga majura (grangia abbatis) Bročine oko Maje bilo je sa susjednim plemenom Bačejevim često međašnih zadjevica, ali opat Matej isposlova, da se je g. 1278. pred zagrebačkim kaptolom sklopio mir. Čuk sin Humerlov bio je zastupnik opatov, a od plemena Bačejeva bili su prisutni: Vukovoj sin Dragačev, Dobroteh sin Črbičev i Bek sin Nadajevov, koji izjaviše, da su još i onu svoju dotadanju zemlju kod Bročine, koja je istočno od potoka Adulnake, pošto je starinom samostanska bila, otpustili samostanu, ali da im je za to opat Matej odbrojio dvanajst pensa dinara.⁵

Opat Matej nastojao je, da novim posjedima poveća samostansku imovinu. G. 1278. kupi od plemena Povonjina, t. j. od Budivoja sina Budilova, Vučete sina Bratenova, Vlkana sina Mladićeva, Grge sina Tribislavova, Stjepana sina Vukojeva i Slavena sina Radislavova sav njihov posjed na Uni s oranicama, mlinovima, trsjima, sa unskim otokom Vukom i manjim otočićima, za cijenu od sto i dvije marke banskih dinara.⁶ Iste je godine kupio za trideset i tri marke zagrebačkih dinara od plemena Surlova ili od Ivana sina Ivankova, Jalkana sina Petrova,

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CLIII.

² Tkalčić, o. c. Doc. CLII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CLVIII.

⁴ Tkalčić, o. c. Doc. CLXXVIII.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. CXCII.

⁶ Tkalčić, o. c. Doc. CXCIII.

Dragoslava sina Sebeslavova i Vratislava sina Vukojina njihov posjed Žrnov do Blinje.¹ U oba ova posjeda uveo je topuski samostan zagrebački arcidžakon Manfred.

Slijedeće su godine (1279.) pred zagrebačkim kaptolom bili topuski prior Ivan u ime opata Mateja s jedne a zadrugari plemena Bačejeva: Radoslav, Ješen, Grdomir i Semko sinovi Ižanovi s druge strane, te potonji izjaviše, da su svoju djedovinu u Kućama ležeću do samostanske Čemernice, za dvadeset devet i pol banskih dinara prodali topuskomu samostanu, a tu svotu da im je opat Matej isplatio.²

Ne ima sumnje, da je na naročitu molbu opata Mateja god. 1281. kralj Ladislav IV. potvrdio topuskomu samostanu sve darovnice a naročito onu glede posjeda Grasnica nad Savom.³ Ovo bijaše bez dvojbe poslednji rad toga zaslužnoga opata, koji je samostanske posjede tako proširio „da ih ni najbolji jašilac za četiri dana objezditi nebi mogao“⁴. Opraštajući se s opatom Matijom nećemo pogriješiti ako međ njegove zasluge ubrojimo i to što je g. 1282. ban Stjepan Babonić Blagajski podigao u apsidi samostanske crkve oltar sv. Križa, darovavši za njegovo uzdržavanje svoj posjed Svinicu, koju je kupio od Farkaša sina Jurkova, plemenita Blinjana.⁴

Matijina nasljednika opata Jakoba spominju samo dvije listine Radoslava župana glaškoga, vrbaskoga i sanskoga od g. 1285. i 1288., gdje veli, da je Timporov otok na Uni po njegovoj smrti na temelju kraljeva pisma zaposjeo brat mu Dioniz, po Diožijevoj smrti da ga je on baštiniio i dulje vremena bez ičijega prigovora uživao, dok mu topuski opat nije podastro kraljevu darovnicu, iz koje se uvjerio, da je Timporov otok pravo samostansko vlasništvo, koje, da si neogrješni duše spokojno uživati ne može, pa ga stoga vraća samostanu.⁵

Kada je u Hrvatskoj zadnje desetine XIII. vijeka iza grozne smrti Ladislava Kumanca nastao pokret i borba — između oba pretendenta za ugarski prijestol, — posljednjega Arpadovca Andrije III. i Anžuvince Karla Roberta, topuski je samostan prionuo uz Andriju III., koji mu je 26. februara 1296. sve darovnice i povlastice svojih prethodnika potvrdio.⁶ Stojeć uz Andriju III. Cistercite su imali da pretrpe znatne progone, a naročito u Pounju, gdje se ban Radoslav junački borio za Karla Roberta.

Kada je ova borba, iza smrti Andrije III., u Hrvatskoj, (koja prizna Karla Roberta zakonitim kraljem) jenjala, okusi blagodati mira i topuski samostan. Iza smrti naime bana Stjepana Babonića Blagajskog, sin mu ban Stjepan i unuci Ladislav i Stjepan 30. svibnja 1302. u ime zadušbine i za bolju dotaciju oltara sv. križa, darovaše svoj posjed među Bročinom i Majom, kupljen od Ratina plemena za sto dvadeset maraka.⁷

Nasljednik opata Jakoba bijaše Nikola. To nam svjedoči izjava njegova ključara i zastupnika Ivana, te Beloša i Petra plemića sanskih, koji su pred zagrebačkim kaptolom 10. kolovoza 1308. izjavili, da su svoje sluge Radana i njegova

¹ Tkalčić, o. c. Doc. CXCXV

² Cod. com. Blagay. Mon. Hung. vol. XXVIII. Doc. XVII.

³ Tkalčić, o. c. Doc. CCVII.

⁴ Lib. privileg. monast. Toplic. Doc. XXIX.

⁵ Tkalčić, o. c. Doc. CCXIX. CCXXIII.

⁶ Tkalčić, o. c. Doc. CCXLIII.

⁷ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLI.

dva sina Radina i Radoslava i sve njihove potomke topuskomu samostanu prodali za pet maraka staroga banskoga novca.¹

Četiri godine kasnije 21. svibnja 1312. Dioniž sin Petrov, a unuk župana Hrenka dariva topuskoj crkvi za bolju opskrbu oltara sv. križa jedan dio svoje djedovine u Komogojni s jednim mlinom, livadama i trsjem, te obriče, da će i svoje potomke obvezati, da budu dobrotvori toga oltara, te da ga štite i brane.²

Za slijedeće dvije godine nije se ništa važnoga po topuski samostan zbilo, osim što je 8. lipnja 1313. povjerenstvo pod predsjedanjem zagrebačkoga biskupa Augustina Kazotija tamo dijelilo djedovinske posjede braće Babonića: bana Stjepana, Ivana i Radoslava, te i 12. svibnja 1314. opet o istoj toj diobi raspravljalo.³

Da je ban Stjepan Babonić-Blagajski bio vrlo sklon topuskim Cistercitema svjedoči nam i ovo. Već 7. rujna 1285. u prisuću kneza Ivana Arlandovića kao banova punomoćnika izjaviše pred zagrebačkim kaptolom: Zemko i Maren sinovi Božini, Vlčeta sin Stojslavov, Dobročec i Radej sinovi Črnkovi i Petko sin Bratešin iz zadruga Drozgameća, da su svoj djedovni posjed Vučinčret u Drozgovićima za dvadeset maraka zagrebačkih dinara založili banu Stjepanu Baboniću pod tim uvjetom, da će, ako ga do Martinja ne otkupe, pripasti banu; samo ako bude taj posjed procijenjen na više nego što su od bana uzajmili, da in on to nadoplati. Kako o uskršu 1316. nalazimo pred zagrebačkim kaptolom topuskoga ključara Hinka sa molbom, da mu se rečena založnica u vjerodostojnomu prijepisu izdade, mogli bi naslućivati, da je ban Stjepan Vučinčret prenio na topuski samostan.⁴

Topuski su Cisterciti obitelji Blagajskih knezova vraćali milo za drago. Tako je opat Jakob ustupio 29. svibnja 1323. Ivanu Baboniću, sinu Stjepana bana, u vazalstvo samostanski posjed Čehno, nazvan i Živinarjevo, (jer ga je do tada Živinar kao samostanski vazal uživao), pod tim uvjetom, da se ne ogriješi s nevjere spram samostana i da plaća godimice o Martinju jednu marku dobrih zagrebačkih dinara.⁵

Opat Jakob po svoj je prilici skoro iza toga umro, jer već 2. listopada g. 1323. ban Nikola njegovomu nasljedniku opatu Ivanu dosuđuje na temelju darovnice kralja Bele IV. samostanski posjed Kralju, koji su obližnji plemići dulje vremena nepravedno uživali;⁶ a zadnjega dana iste godine na opatovu molbu potvrdi kralj Karlo Roberto zakladu što ju učiniše god. 1302. Babonići za oltar sv. Križa u samostanskoj crkvi.⁷

O djelovanju opata Ivana nije nam se druga jošte vijest sačuvala, osim te, da ga je papa Benedikt XII. 4. ožujka 1339. ovlastio, da sudi u parnici, koju je zagrebački kaptol vodio protiv njemačkih Križara radi desetine u Metlici, Črnomlju i Žumberku.

Za Ivanova opatovanja zadesila je topusku samostansku crkvu velika nesreća, jer je 5. veljače 1342. u pol noći uz silnu grmljavinu udario grom u njezin zvonik i zapalio ga.⁸

¹ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXXIII.

² Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XXIV.

³ Cod. com. Blagay. Mon. Hung. XXVIII. Doc. XXXV. XXXVII.

⁴ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LII.

⁵ Cod. com. Blagay. Mon. Hung. XXVIII. Doc. XLVIII.

⁶ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XXII.

⁷ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLI.

⁸ Anno Domini MCCCXLII. in vigilia beate Agathe media nocte audita sunt tonitrua et fulgur incedit campanile hic in Toplica. — Codex u zagreb. dioec. bibl. col. XLIV. ser. 4.

Iza Ivanove smrti († oko 1348.) izabraše mu za nasljednika nekog Vilhelma ili Guilerna, ali uslijed spletkarenja monaka Sifrida u brzo skinuše Vilhelma s opatske časti, te na nju uzvišše istoga Sifrida. Sifrid međutim nije bio vrijedan ove uzvišene časti, jer je samostanska dobra haračio i protrepavao,¹ a to bijaše povodom, da su Topušćani samostanu otkazali podanost i službu. Na čelo ove bune staviše se građani: Majhen sin Ivekov, Ivan sin Mergakov, Radoš sin Hebertov, Ivek sin Grdavinov i Luka sin Margaretin. Ovi dapače u to zapletoše i samo trgovišno zastupstvo, naime: Ivana postolara suca i prisjednike: Petra sina Herbertova, Mateja sina Dragavina, Križana sina Dragačeva, Adrijana sina Ivšina, Blaža sina Markova, Marka sina Stojšina i Benka sina Vukojeva. Da se buna utiša i mir uspostavi, došao je na molbu topuskoga samostana ban Pavao Ugal u Topusko, te iza istrage proglasi 6. ožujka 1350. na podlozi darovnice kralja Andrije II. dužnosti koje ima općina Topusko spram samostana.² Sifrida, koji je nešto više od jedne godine opatovao, skinuše s časti, i uspostaviše Vilelma.³ Iza banova odlazka bukne buna još jače, jer ju je poticao svrgnuti opat Sifrid, a buntovnici ustvrdiše, da općina Topusko ne spada pod opatovu ili samostansku vlast, nego slobodna poput drugih da spada samo pod bana. U toj je pobuni zaglavio samostanski ključar Ivan.

Ne ima sumnje, da je samo silom i to početkom g. 1352. buna utišana bila, kada je Sifrid kao glavni krivac zatvoren u svjetovnu tamnicu, a kolovođe: Majhen, Ivan, Radoš, Ivek i Luka lišeni svoje imovine bili izagnani. Općinski sudac Ivan postolar i zastupnici: Petar, Matej, Križan, Adrijan, Blaž, Marko i Benko zamolvši u opata Vilhelma oproštenje ispovjediše, da su bili zavedeni, a da su nevini u ubojstvu samostanskoga ključara. Obrekoše da će biti samostanu vijerni i da će nositi propisane terete, a ako bi itko ikada ustao protiv samostana, da će ga oni svim silama braniti. Konačno prihvatili i to, da se sva njihova imovina zaplijeni za samostan, i da se i oni i njihovi potomci do sedmoga koljena drže za izdajice i vjerolomce, ako bi oni ili njihovi potomci vjerom krenuli. Ovu izjavu potvrdiše pred zagrebačkim kaptolom 12. ožujka iste godine.⁴

Sada, kako je bila buna utišana valjalo je zemljište, što ga je Sifrid protrepao, samostanu povratiti. Opat Vilelmo isposluje od kralja Ljudevita naredbu od g. 1354., po kojoj su svi oni, kojima je Sifrid isto samostanskoga poklonio, to s mjesta imali da samostanu povrate.⁵

Opat Vilhelmo da nagradi vjerno službovanje blijskoga slobodnjaka Teukuša ustupi mu mjeseca kolovoza 1355. samostanski posjed Sračice kao vazalstvo uz pogodbu da godimice plaća o Martinju tri marke dinara, da uz zalazinu daje i tri obična dara na godinu, i da kao slobodnjak vrši slobodnjačku službu.⁶

Četri godine kasnije 28. travnja 1359. izdade opat Vilhelmo priznanicu, da je topuskomu samostanu Markulin, Ostrožački gradjan, izplatio zakladu od 357, for. koju je nekoč njegov prešastnik opat Ivan dao knezu Dujmu Baboniću Blagajskomu. Tim je samostan bio potpuno namiren.⁷

¹ Veli listina o njem: „bona ipsius monasterii dilapidare et alienare non expavit“

² Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XVI. Theiner Mon. Hung. II. p. 62.

Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXII.

⁵ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXIX.

⁶ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XXV.

⁷ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. vol. XXVIII., Doc. LXXVIII.

Sljedeće godine 1360. na Vilhelmovu molbu oslobodi kralj Ljudevit na temelju starih povlastica topuski samostan, njegove slobodnjake i kmetove, da ne moraju banovima davati ni kunovine ni svinjske desetine, sve ako bi ju od njih ikada i zahtjevali.¹

S ovim će bez dvojbe biti u savezu i onaj spor, koji je g. 1360. nastao među topuskim samostanom i općinom Sračicama. Tomu sporu bijahu glavni pokretači: Grdak sin Grgin, Radić sin Vukoslavov, Ratko sin Vukov, Ivan sin Grgurov, Stjepan sin Radunov i Nikola sin Ilijin, koji su u ime svoje i cijele općine otkazali nošenje samostanskih tereta, plaćanje obična činža (Martinščine) i davanje običnih darova. Stvar bi se morala bila riješiti na saboru, koji se o Martinju u Zagrebu sastao, ali kako se nagomilalo prešnjih stvari, odredio je ban Leustakij, da se đurđevskih osmina sljedeće godine o tomu raspravlja. Do toga nije ni došlo, jer se posredovanjem sračičkoga župnika Martina nagodila općina sa samostanom. Na 23. ožujka 1361. pred zagrebačkim kaptolom obje stranke ovako ugovoriše: Sračinska će si općina t. j. njezini slobodnjaci birati suca ili načelnika, kojemu pripada treći dio globe od razbojstva, krađe i umorstva; ostala dva dijela su samostanska. Sračinski slobodnjaci plaćati će samostanu svake godine o Martinju tri pense dinara i dati će jednu zalazinu. U koga bude deset svinja, deseta je samostanska. Odsjedne li kada u samostanu kralj ili ban, to će u ime prisjelice svaka slobodnjačka zadruga platiti četiri dinara. — Nijedan slobodnjak, koji bi imao na svojem prediju kmetova, ne plaća od svoga slobodnjačkoga kućišta kunovine; nema li kmeta, to mora od svoga kućišta u ime kunovine samostanu davati devet dinara.

Ovaj se je ugovor pročitao u saboru, a kad su obje stranke obrekle, da će ga se držati, ban ga 15. svibnja 1361. sa saborom odobri i potvrdi.²

Uz Sračičane digli se protiv samostana i plemenitaši Radostići u Dolcu i Radostićima. Navlaš: Luka i Stjepan sinovi Lučkovi, Benko sin Mihaljev, Andrija sin Ilijin, Đurdek, Ilija sin Rastojnov, Mikov sin Petrinin, Ivan sin Brajšin, Vuk Lukec sa braćom, Dimitar sin Vukmanov, Grdona sin Jelkov i Tomša sin Jekminov uskrativši svako plaćanje i službu. I tu je stvar uz sračinsku radi riješenja važnijih stvari morao g. 1360. ban na đurđevsku osminu sljedeće godine odgoditi, ali se je posredovanjem sračičkoga župnika Martina i zagrebačkoga prepozita Jakoba, koji je podjedno bio i arcidžakon gorskoga kotara, nagodilo i ovo pleme sa samostanom te 23. ožujka 1361. pred zagrebačkim kaptolom sklopilo ovaj ugovor: Pojedine plemenite obitelji u Dolcu i Radostićima davati će samostanu dvije pense dinara o Martinju, tri obična dara i jednu zalazinu. — Glede svinjske desetine odredilo se, da onaj, koji ima samo jedno prase, ne plaća ništa, a koji bude imao više, da od svake glave plaća četiri dinara. — Suca ili načelnika birati će si sami, a taj ima kao i sračački treći dio globe od krađe, razbojstva i umorstva; ostala dva dijela pripadaju samostanu. Svi dotadanji parnički spisi proglašuju se ništetnim i bez vrijednosti. I ova se je nagoda proglasila u saboru, te ju je ban Leustakij 15. svibnja potpisao.³

¹ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. VI.

² Liber priv. mon. Toplic. XLIV. XLV.

³ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLVII. XLVIII.

Kada se je skoro iza toga počelo pleme Radostića dijeliti na tri skupine, zavadi se radi razdiobe svoje djedovine Dolca i Radostića. Iz toga nastade tri parnice: jedna za zapadni dio Radostića, druga za trećinu posjeda Radostića a treća za zapadni dio posjeda Dolca. Radostići podastriješe stvar banu Leustakiju moleći ga, da ih on pravedno podijeli. Za ovaj postupak kojim se je vrijeđalo pravo topuskoga samostana, doznao je opat Vilhelmo, pa osobno pred banom prosvjedova protiv toga, da ban Radostiće dijeli. Po darovnici Andrije II. Radostići spadaju pod topuski samostan; stoga jedino opatu pripada pravo dijeliti ih. Ban da nepovrijedi opatova prava odredi, da opat uz njegovu pristavu Ladihu pozove preda se i druge plemenitaše i ostale topuske podanike, te da diobu provede. Prema toj banovoj odredbi sazove opat plemenite ljude iz Radostića, Bročine i Bornovca, te s njima, koje na temelju pismenih isprava, koje po usmenoj predaji podijele pleme Radostića u tri skupine označivši svakoj točno njezin kotar. Kao obveze podijeljenoga plemena odrediše, da će svaka pojedina zadruga plaćati kao i prije o Miholju od svoga kućišta dvije pense, davati tri obična dara na godinu i jednu zalazinu, a i glede svinjske desetine i dohotka suca i samostana od globa ustanovilo se, da vrijede prijašnje odredbe.

Da se dioba i s njom spojene dužnosti točno vrše, staviše kao jamce Vukoslava sina Andrijina iz Radostića, Ivana sina Bogdanova iz Bročine, Dimitra sina Radinova iz Rujčeve, Bartomana sina Pavlova iz Bratolića i Grdaka sina Šešina iz Sračića. Opat Vilhelmo brzo je iza ove diobe umro tako, da ni nije dospio, da o njoj pravnu ispravu sastavi, te ju je mjesto njega 27. listopada g. 1362. izdao njegov nasljednik opat Gvido.¹

Protiv izbora opata Gvida poznati je svrziopat Sifrid pred rimskom stolicom prosvjedovao. U optužnici, koju je tadanjemu papi Vrbanu V. podastro, tuži se da je on sam davno već izabran za topuskoga opata, kao takov dapače i posvećen, da je jednu godinu i nešto više opatijom upravljao, ali da je bio svetovnjačkim nasiljem svrgnut i bez ikakova pravna uzroka u svjetovnjačke uze bačen. U uzama da je devet godina nosio teške verige oko vrata, na rukama i nogama, često da je bio vezan užetima i remenjem, šest mjeseci da je sjedio u kladi, a napokon da je bio prisiljen uručiti svjetovnjacima samostanski pečat i obećati, da ih za sve to nikada ne će tužiti. Pa evo sada, kada je slobodan, ušuljao se na njegovo opatsko mjesto neki Gvidon de Claravalle.

Na ovu je Sifridovu tužbu papa odredio mjeseca kolovoza 1364., da solnogradski nadbiskup povede istragu.² Je li se istraga zaista pavela i kako je ispala nije nam poznato, ali je Gvido ostao topuskim opatom.

O djelovanju opata Gvidona sačuvale se samo dvije vijesti. Njegovim nastojanjem senjski je magistrat povratio samostanu neke kuće u Senju, za koje se ne zna, na koj su način samostanu oduzete bile. U posjed tih kuća uveo je topuski samostan 18. studena 1363. podnačelnik Fuxo te je odredio, da osim topuskoga opata ili njegova zamjenika ili bez opatove dozvole ne smije nitko u njima stanovati.³

¹ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. XLII, XLIII. XLVI.

² Theiner. Mon. Hung. II. Doc. CXVII.

³ Lib. priv. mon. Toplic. Doc. LXXII.

Druga nam vijest pripovijeda, kako je Gvido od petrinjske općine isposlova, da je samostanu povratila nekoje otete posjede i kako je s njom uglavio konačni medašni razvod. Mjesto Petrinju godine 1240. proglasio je vojvoda Koloman slobodnom općinom, a tadanji joj je ban Stjepan označio posjedovni kotar i uveo ju u posjed.¹ Do polovine XIV. vijeka točno se držala označenih joj granica, ali već god. 1357. za sučevanjn Jvčina počela je dirati u posjede topuskoga samostana, te si silom prisvojila Mlinogu i Visoko, a od Strežića je otela polovinu, uništila sedam samostanskih mlinova i dvadeset kmetova izćeralala sa njihovih zemljišta.

Sedam godina se uzalud trudio topuski samostan, da mu se oteto vrati. Istom godine 1364. na tužbu opata Gvidona odredi tadanji glavni upravitelj kraljevine Slavonije, zagrebački biskup Stjepan III., da se taj prijepor riješi na zagrebačkom saboru, koji će zasijedati desetoga i sljedećih dana mjeseca lipnja. Na ovaj sabor, kod kojega prisustvovahu dva kraljeva izaslanika: njiitranski biskup Stjepan i Tomo, brat ostrogonskoga nadbiskupa Nikole, dođoše i izaslanici petrinjske općine i opat Gvido. Razloživši ovaj saboru nasilje petrinjske općine, zaprisegne kraljevski namjesnik prisutne velike suce i plemiće, da istinito reknu što znadu o tim posjedima, njihovim medama i prijeporu; na što svi jednodušno izjaviše, da je petrinjska općina oborila i uništila stare medašnike i postavila nove, ali da je mnoge odmakla od prvanjih i tako posvojila samostanske posjede. U kolikom je to opsegu učinila, da ne mogu točno znati, kao ni to, koliko je samostan ovim osvajanjem štete pretrpio. Protiv te izjave reče Tajša sin Jakobov iz Moravča, odvjetnik petrinjske općine, da općina nije ništa posvojila ni od samostanskih posjeda ni od posjedovnih čestica, nego da je samo svoj kotar prema darovnici vojvode Kolomana novim medašnicima označila.

Da se prijepor mjerodavno i konačno riješi, izabere sabor za povjerenike prabilježnika Jakoba, Gala sina Mihaljeva, nećaka njiitranskoga biskupa, Ladislava sina Stjepana Kovača i jednoga velikoga suca zagrebačke županije, koji će počam od trećega dana iza Ivanja u prisutnosti susjeda i medašnika obići mede posjeda Mlinoge, Visokoga, Strežića i Petrinje, te postaviti nove i očite mede tamo, gdje su prvobitno bile. Ovo dojaví 13. lipnja kraljevski namjesnik zagrebačkomu kapitolu kao vjerodostojnomu mjestu i zamoli, da i on kao takovo odašalje svoga čovjeka s rečenim povjerenicima, pa da i taj novi razvod meda izdade pod svojim vjerodostojnim pečatom.² Kada se je ovaj razvod dovršio, prestao je i taj prijepor.

Više nam o djelovanju opata Gvidona nije poznato, ali naslućujemo, da je onda trebalo više takovih razvoda učiniti, te je nekoje, koji su ostali neprovedeni svršio Gvidov nasljednik opat Tomo. Ovaj je mjeseca listopada g. 1380. proveo razvod među posjedom topuskim i malom Bojnom, posjedom knezova Blagajskih, Ivana, Nikole i Stjepana Babonića.³

Tomina, nasljednika opata Ivana zateče hrvatsko-bosanski pokret, koji nastade iza smrti kralja Ljudevita I. († 1382.) protiv Sigismundove ili ugarske stranke. Kako je topuski samostan pristao uz Sigismunda, morao je mnogo pretrpiti.

¹ Kukuljević Jura regni C. S. D. I. pag. 60.

² Lib. priv. Mon. Toplic. Doc. LXV. LXVI.

³ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. XCVI.

O djelovanju opata Ivana znamo, da je 16. ožujka 1384. samostanskom privolom predao na doživotno uživanje posjed gornju Leskovu knezu Nikoli sinu Dujma Blagajskoga uz uvjete, da mjesto ondješnje samostanu pripadajuće kunovine, svinjske desetine, zalazine i triju običnih darova svake godine o Martinju plaća deset zlatnih forinta, a to doklegod bude živio i taj novac točno plaćao; zatim da bez naročite opatove dozvole na zemljišta tamošnjih samostanskih kmetova ne naseljiva drugih kmetova, napokon da će kada bude od potrebe, oružjem braniti crkvu i samostan. Stanovnicima dolnje Leskove pridržalo se pravo paše u šumama i livadama gornje Leskove.¹

Topuski se samostan dugo vremena parbio sa plemenitaši Ratetići radi posjeda Kupke gorice. Opat se Ivan uvjerio, da će samostan imati silan parbeni trošak radi posjeda za koji nema nikakvih pismenih dokaza, te tim i slabe nade da će parnicu dobiti. Iz izjava susjeda Kupke gorice doznao je, da je ovaj posjed nekadanji ban Stjepan Babonić Ratitićima oteo. Stoga da samostanu ne nametne suvišna troška opat 20. prosinca 1386. povrati zadruzi, a naročito Nikoli i njegovim sinovom Andriji, Tomi i Gjuri Kupku goricu.²

Da je za opatovanja Ivanova topuski samostan morao mnogo stradati, dokazuje jedna jedina vijest, koja nam se sačuvala. Na 27. ožujka 1392. tuži se opat Ivan pred banom Detrikom Bubekom, kako su topusku crkvu i samostan orobile bošnjačke čete* i odnijele crkveno ruho, kaleže i knjige. Da se uzmogne popraviti crkva i nabaviti novo ruho i sv. posude, trebalo je tri samostanske posjede gornju i dolnju Leskovu i Ruhovo za tri sto dvadeset for. Stjepanu sinu Dujma Blagajskoga kneza založiti. Opat je morao obećati, da ovih posjeda dvadeset i sedam godina ne će iskupiti. Kada je ban dozvolio zalaganje samostanskih posjeda, Stjepan Blagajski pred njim odbroji opatu dvije stotine forinta, a ovaj se obveže, da će mu u ime svoje i samostana izdati povlasticu, čim isplati ostalih sto dvadeset for.³

Kada je 25. travnja i. g. knez Stjepan spomenuti zaostatak isplatio, opat Ivan izdade mu odnosnu ispravu, po kojoj je imao samostan da plaća i državni porez na rečena imanja, dok ih ne iskupi. Umre li knez Stjepan prije izminuća ustanovljena roka od 27 godina, to će topuski samostan biti dužnikom Stjepanova brata, njegovih sinova i nećaka.⁴

Ivanov je nasljednik opat Ivan Alben 18. lipnja 1399. na spomenuta tri posjeda uzajmio još sto for. i izdao zadužnicu na četiri sto dvadeset for. uz sve prijašnje obveze.⁵

Ovaj se opat Ivan spominje još god. 1402., a god. 1408. bio je „Thomas episcopus Srebernicensis commendatarius abbatiae“. Po tomu topuski su Cistercite među god. 1403—1408. napustili svoj samostan pa se kojekuda razselili. Uzrok tomu pojavu sigurno su bili ratovi, koji se u tom razdoblju vodili među kraljem

¹ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. CII.

² Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XVIII. Doc. CIV.

* Neznamo, koje se godine to zbilo, ali naslućujemo da je godine 1387., kada je vojvoda Hrvoja sa banom Vukom i velikom bosanskom vojskom provalio na posjede Pavla

sina Đure Zrinskoga. Tom je zgodom bez dvojbe bio poplijenjen i topuski samostan.

³ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. CV.

⁴ Izvor na koži u arh. jug. akad.

⁵ Cod. com. Blagaj. Mon. Hung. XXVIII. Doc. CXI.

Sigismundom, te Tvrtkom Tvrtkovićem bosanskim kraljem i vojvodom Hrvojem. Od toga vremena o topuskom samostanu i njegovoj opatiji malo se je vijesti sačuvalo, a iz njih doznajemo, da su s njom upravljale razne duhovne ličnosti sve do godine 1448. Tada dodje u Topusko opći vizitator cistercitskoga reda u Hrvatskoj, Ugarskoj, Štajerskoj, Kranjskoj itd. Ivan opat Morimundski i postavi topusku opatiju pod nadziranje Kranjske opatije od Zatična (Sittich), proglasiv ovu materom topuske opatije, budući da je prvašnja mati Francezka od Clairvauxa, pradaleko bila.¹

U opustjeli topuski samostan sada se po drugi put doseliše Cistercite iz Zatična, ali se samo kratko vrijeme održaše, jer se opet — na uvijek — odseliše, kada je iza pada Bosne (1463.) stupio Turčin na prag Hrvatske. Od tada topuskom opatijom i njezinim imanjem opet upravljahu razni crkveni dostojanstvenici pod imenom topuskih opata, dok konačno kralj Ferdinand I. g. 1558. i naslov i cistercitske posjede ne podijeli za vječna vremena zagrebačkim biskupima. Od cistercitskoga samostana i veličanstvene njihove crkve, koja je još u prošlom stoljeću postojala,² danas se je sačuvalo samo velebno njezino pročelje.*

Ivan Tkalčić.

Sl. 15. Pečat topuskoga samostana.

¹ Kukuljević u Književniku I. str. 85.

² Věstnik arheol. društ. g. 1880. br. 2.

* Od topuskih opata, (dok su naime Cistercite bili u Topuskom) poznati su nam ovi:

1. N. N. 1205.

2. N. N. . . .

3. Theobaldo. 1213. 1217.

4. Herberto. 1224.

5. Gvido 1230.

6. Ivan I. 1242.

7. Matej 1266. 1281.

8. Jakob I. 1285. 1288.

9. Nikola 1308.

10. Salic 1314.

11. Martin 1317.

12. Jakob II. 1323.

13. Ivan II. 1324. 1348.

14. Vilhelmo 1350.

15. Sifrid 1351. g. 1353. svrgnut.

— Vilhelmo, (uzpostavljen) 1353. 1361.

16. Gvido II. 1362. 1365.

17. Toma 1380.

18. Ivan III. 1384. 1392.

19. Ivan Alben 1398.

— Toma, biskup srebernički, upravitelj opatije topuske 1408.

20. Barnaba 1454.

† PROF. ŠIME LJUBIĆ.

Vršim žalosnu dužnost, da pišem nekrolog veoma zaslužna i marljiva hrvatskog književnika: Prof. Šime Ljubić umro je 19. listopada 1896. u Starom gradu na Hvaru u velikoj starosti, kojoj je breme u zadnje doba već dosta teško podnosio. Hrvatsko arheološko društvo žali za svojim osnivačem, arheološki odjel narodnoga muzeja za svojim mnogogodišnjim ravnateljem, koji ga je iz neznatnih početaka podigao do znatne visine, a hrvatski narod za jednim od najmarljivijih radnika na polju narodne historije.

Šime Ljubić rodio se je 24. svibnja 1822. u Starom gradu na otoku Hvaru, gdje je polazio i pučku školu. Gimnaziju, filozofiju i bogosloviju svršio je u Dubrovniku, Spljetu i Zadru. Već prije pedeset i jedne godine, iste godine kada je osnovan narodni muzej, kojemu je on kroz mnogo godina bio ravnateljem, pojavljuje se Ljubić na polju hrvatske književnosti folklorističkim djelom „Običaji kod Vlahah u Dalmaciji“. U Zadru 1846. Još iste je godine izdao i „Ribanje i ribarsko prigovaranje“, djelo svoga zemljaka Petra Hektorovića,

Sl. 16. Prof. Šime Ljubić.

koji se je prvi osvrtao i na narodno blago, zabilježivši u njemu nekoliko narodnih pjesama. Kada je g. 1847. Ljubić bio zaređen za svećenika i postao kapelanom u svojemu rodnomu mjestu, živo se je latio posla, da tamo uskrisi u ono doba uspavanu narodnu svijest. U Staromu je gradu osnovao narodnu čitaonu, posvećenu banu Jelačiću i privatnu školu gimnazijskih nauka, a

u člancima po domaćim i stranim novinama stao je pisati o odnošajima, potrebama i težnjama hrvatskoga naroda u Dalmaciji. To mu je urodilo zlim plodom, jer ga najprije otpustiše iz službe, a kasnije premjestiše u Supetar na otoku Braču. Tekar iza nekoga vremena opet se je mogao povratiti u svoj Stari grad, koji mu je bio sreću prirasao. U Ljubića je naime bio veoma razvijen lokalni patriotizam, te mu nije nijedno mjesto na svijetu bilo tako lijepo kao njegov rodni Stari grad.

U Starom gradu, gdje je negda opstojala grčka naselbina Pharos, osnovana na početku IV. vijeka prije Krista, imao je Ljubić prilike, da se upozna sa antičkim spomenicima, kojih se je tamo dosta često našlo. U njegovomu nastojanju dosta ga je upućivao njegov rođak Nisiteo, koji je imao lijepu zbirku grčkih novaca, što su se na samim dalmatinskim otocima kovali, te je i kao inteligentan diletanta u znanstvenom svijetu bio na dobrom glasu. Nisiteov je primjer potakao

i Ljubića, da kupi stare grčko-dalmatinske novce, te je sabrao dosta veliku zbirku, koja je kašnje većim dijelom nabavljena za narodni muzej u Zagrebu.

Monotoni malogradski život bez znatnijih ciljeva nije za dugo bio za Ljubića, koji se odluči posvetiti naukama. Proboravivši dvije godine na bečkom sveučilištu, gdje je slušao povjest i slavistiku, postade Ljubić g. 1857. učiteljem na gimnaziji u Spljetu, te je neko vrijeme upravljao i tamošnjim muzejem. Ali već slijedeće ga godine nalazimo u Mlecima, gdje je po nalogu ministra Bacha u arhivu činio istraživanja, koja su se odnosila na postanak za onda turskih enklava Kleka i Sutorine, kojima je Dalmacija bila na troje rasječena. Iza rata od g. 1859., koji je presjekao njegov boravak u Mlecima, prešao je Ljubić u hrvatsku službu, te je godine 1861.—1863. služio na osječkoj, a 1863.—1867. na riječkoj gimnaziji.

Nova perijoda u Ljubićeovu životu nastade, kada je g. 1867. postao čuvarom arheološkoga odjela narodnoga muzeja, a g. 1871. ravnateljem narodnoga muzeja. Od sada se je on nalazio u svojem elementu, te je po miloj volji mogao kupiti starine, što su se nalazile po Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji i književno raditi, kako bi si stekao dobar glas u domaćem i vanjskom svijetu. Narodni muzej, kada ga je Ljubić primio, jedva da je zasluživao, da se nazivlje imenom muzeja. Tomu je bio razlog, što je gotovo jedino bio upućen na darove rodoljubiva općinstva, te što je gdje koji od tih rodoljuba imao vrlo čudnih pojmova, što sve u jedan muzej spada. Sve dotle nije muzej imao stalno namještena činovnika, koji bi mu zbirke zaista i čuvao i povećavao. Ono što je revni major Sabljar prikupio bio, više je obogatilo prirodoslovni odjel nego li arheologički. Sabljar je rijetko kada mogao da dobije koji vrijedniji starinski predmet; mnogo je toga u ono doba za novac, a čestoputa i bez otštete odilazilo izvan zemlje. Kako su Ljubiću bila na raspolaganje dosta čedna sredstva, što ih je vlada u ime dotacije muzeju dopitivala, to je mogao tečajem od više nego dvadeset godina stvoriti arheologički i historički muzej, koji je barem donekle odgovarao časti hrvatskoga naroda; na stvaranje hrvatskoga etnografičkoga odsjeka u narodnomu muzeju radi neznatnih novčanih sredstava žalibože nije mogao pravo ni pomišljati.

Ljubićev književni rad obuhvatao je povjest i arheologiju hrvatskih i jugoslavjanskih zemalja. Nije mi namjera, da podvrgnem strogoj kritici njegov znanstveni rad, koji u mnogom pogledu ne odgovara posvema onim zahtjevima, što ih današnja znanost na takove radnje stavlja. Ističem naročito, da se Ljubiću mora priznati, da je bio vanredno marljiv i plodan pisac, te da je malo hrvatskih učenjaka, od kojih bi bilo toliko radnja štampano kao od njega. Najvažnije su one njegove radnje, koje se tiču numizmatike i diplomatike. Spominjući samo uz put njegovu zastarjelu raspravu o staro dalmatinskom pjenezoslovlju, u kojoj se bavi antiknim novcima grčkih naselbina u Dalmaciji, zaustaviti mi se je za čas kod njegovoga glavnoga djela „Opis jugoslavenskih novaca. Zagreb 1875. U ovoj knjizi se Ljubić bavi starim bugarskim, srpskim i bosanskim novcima do XV. vijeka na temelju ogromnoga materijala, što ga je proučio po raznim javnim i privatnim zbirkama. U mnogim detaljima Ljubić je došao do novih pozitivnih rezultata, te si je stekao tim veliku zaslugu, koju ni najmanje ne može da okrnji činjenica, da i u ovom njegovomu djelu ima dosta pogrješaka, među kojima spominjem samo neke od najglavnijih. Najstarijim bugarskim novcem drži Ljubić

zlatan novac Vladimira, ali to nije bugarski nego ruski novac. Najobičnije bugarske novce, po tipu srodne sa jednom rjeđom serijom (po Ljubiću novci Simeona Velikoga), dodijeljuje on krivo Asenu I. jer su od Ivana Aleksandra, kojemu Ljubić nije dodijelio nijednoga novca. Početak kovanja u Bugarskoj on je dakle bez sumnje prerano metnuo. Istu je pogriješku učinio i kod srpskih novaca. Na prvo mjesto tamo meće tobožnje novce Stefana Vladislava I., koje valja razdijeliti među Stefana Dragutina i Stefana Vladislava II. Kod Srba je dakle prvi počeo kovati Stefan Uroš I. Od bosanskih novaca dodijeljuje Ljubić jednu seriju Stefanu Kotromanoviću I., ali ti su novci bez sumnje od Stefana II., koji je po svojoj prilici prve svoje novce dao kovati izvan svoje države u Dubrovniku. — Kada su se oko g. 1875. u trgovini pojavili tobožnji starosrpski zlatni novci, Ljubić je stao braniti njihovu autetičnost. (Na obranu pravosti starosrpskih zlatnih novaca. Rad jugoslav. akademije XXXIV., str. 75 i sl.). Danas je stalno ustanovljeno, da su ti zlatni novci dosta nespretno izvedeni falzifikati nekih prevejanaca, kojima je do toga stalo bilo, da učine što bolji posao; jedan dio njihovih originalnih kalupa nabavljen je kao dokazalo za to sljeparstvo za beogradski muzej. Ljubić je tako silno mogao zabasati samo stoga, što mu je manjkao pravi osjećaj za stil u umjetnosti. Tko sravni te falične zlatne novce — nekoliko ih je i u narodnom muzeju — sa pravim srebrnim srpskim novcima, taj ne može i ne smije ni jedan čas biti u dvojbi, da jedni i drugi sa stilističkih razloga ne mogu biti iz istoga doba. — Moram da spomenem još jednu Ljubićevu numizmatičku radnju o starim hrvatskim novcima, što su ih kraljevi i banovi u arpadovsko i anžuvinsko doba kovali za Hrvatsku (*moneta regis per Sclavoniam i pro Sclavonia*) Ljubić je bio sabrao dosta materijala, te je dapače radnju o tomu zamršenomu pitanju čitao u jednoj svečanoj akademijinoj sjednici, ali radnja nije nikada štampana (osim maloga izvoda u „Ljetopisu“), jer ju Ljubić, kako mu je jedan dio rukopisa na nepojmivi način nestao, nije mogao dovršiti i akademiji predati. Jedan dio toga rukopisa, i to o partiji veoma neznatne važnosti, iza Ljubićeve je smrti akademiji povraćen! Da li se ostatak nalazi u pokojnikovoj ostavini nije poznato, a nebi ni bilo od važnosti znati, jer je Ljubićeva radnja iza krasne Truhelkine monografije o hrvatskim novcima sigurno antikvirana.

Ljubićev ostali arheološki rad većinom je štampan u „Viestniku hrvatskoga arheološkoga društva“, od kojega je on časopisa izdao u svemu četrnajst godišnjaka. Uz epigrafičke, topografske i numizmatičke radnje susretamo tu mnogo članaka o prehistoriji, koju je nauku Ljubić za pravo prvi kod Hrvata počeo sa nekim uspjehom gojiti; najmanje je sretan bio sa svojim člančićima čisto-arheološkoga ili umjetničko-historijskoga sadržaja.

Veliku si je zaslugu Ljubić stekao izdavajući pisane spomenike, koji se odnose na povjest južnih Slavena. Akademija je izdala od njega redigiranih deset svezaka „Listina o odnošajima između južnoga Slavenstva i mletačke republike“ i tri sveska sa izvještajima, koje su republici podastrli mletački činovnici (*Commissiones et relationes*). Osim toga je priopćio mnogo druge povjesničke građe u „Radu“ i Starinama jugoslav. akademije u „Archivu“ bečke akademije i drugdje.

Praštajući se sa veoma zaslužnim pokojnikom na ovom mjestu, kličem mu „Slava mu“ i pokoj mu duši!

Dr. Josip Brunšmid.

ZAPISNIK

glavne skupštine hrv. arheološkog društva u Zagrebu obdržavane dne 6. travnja 1896. u dvorani vladina odjela za bogoštovje i nastavu.

Predsjednik: Dr. Isidor Kršnjavi.

Perovoda: Prof. J. Purić.

Prisutni: Ivan Tkalčić, potpredsjednik, dr. Josip Brunšmid, blagajnik i urednik „Viestnika“, dr. Ivan pl. Bojničić, E. pl. Laszovsky, dr. Fr. pl. Maixner, Ferdo Miler, dr. August Musić, odbornici, Gjuro Crnadak i Gjuro Deželić, revizori društvenih računa, Spiro Brusina, dr. Ivan Hoić, Pavle Karić, Ivan Kostrenčić, Oto Kučera, Petar Marković, dr. A. Miler, dr. Ivan Novak, C. F. Nuber, dr. V. Ruvarac i J. Sarkotić članovi.

Predsjednik pozdravlja gg. članove, konstatuje, da je za držanje glavne skupštine prisutan pravilima propisani broj članova i proglašuje glavnu skupštinu otvorenom.

Tajnik prof. J. Purić, čita slijedeći izvještaj: Velepoštovana gospodo! Obnovljeno hrvatsko arheološko društvo proživjelo je evo prvu svoju godinu, od kada se iz sna probudilo, pa na izmaku te godine dozvolite mi, da se u prvom redu sjetim onih zaslužnih muževa, kojima društvo ima da zahvali svoj opstanak. Na prvom mjestu spomenuti mi je vrijednog mnogogodišnjeg društvenog potpredsjednika Ivana Tkalčića, koji je kroz pune dvije godine našem društvu bio sve i njemu je zahvaliti, da društvo nije zaspalo za uvijek. Gosp. Tkalčić se je odlučno opro predlogu nekih uplivnih ličnosti, koje su išle za tim, da se društvo naše razide, a društvena imovina preda kojem srodnom društvu. Nu nije to jedina zasluga gosp. Ivana Tkalčića. Videći on, da društvo samo svojim sredstvima ne može nastaviti niti izdavanje Viestnika a kamo li poduzeti koje važnije poduzete, obrati se kr. zemaljskoj vladi s molbom, da društvu priskoči u pomoć. Visoka kr. zemaljska vlada se je toj molbi i odazvala doznačiv za god. 1895. za izdavanje Viestnika 600 for. Kada se je u prošlogodišnjoj glavnoj skupštini, koju je g. I. Tkalčić kao potpredsjednik sazvao, sakupio lijep broj odličnih ličnosti, predloži baš on, da se za društvenoga predsjednika izabere poznati prijatelj arheologije presvijetli gospodin dr. Isidor

Kršnjavi, uvjeren, da će se pod njegovom upravom društvo opet osoviti na vlastite noge. Glavna skupština je ne samo taj predlog jednoglasno prihvatila nego odmah i g. I. Tkalčića ponovno izabrala svojim potpredsjednikom. Zatim su u glavnoj skupštini izabrani u upravni odbor gg. dr. I. pl. Bojničić, dr. J. Brunšmid, E. pl. Laszovsky, dr. Fr. Maixner, dr. Aug. Musić, prof. F. Miler i prof. J. Purić, a u revizionalni odbor gg. Gjuro Crnadak i Gjuro Deželić. Po zaključku glavne skupštine sazvao je potpredsjednik g. I. Tkalčić odmah novoizabrani odbor, da se konstituiše, te je za tajnika i knjižničara izabran prof. Jos. Purić, za blagajnika i urednika društvenoga Viestnika dr. Jos. Brunšmid.

U toj odborskoj sjednici bude izabrana deputacija, koja će predvođena g. potpredsjednikom umoliti presv. g. dr. I. Kršnjavoga, da primi predsjedništvo društva. Na pozdrav g. I. Tkalčića izjavio je presv. gospodin, da rado prima predsjedničku čast hrv. arh. društva, da će nastojati, da u svakom pogledu promiče društvene interese. To svoje obećanje je izabrani g. predsjednik u punoj mjeri i ispunio. Odbor hrv. arheološkog društva nije tečajem ove upravne godine držao onoliko odborskih sjednica, kako to pravila propisuju, jer za to nije bilo potrebe. U ono nekoliko sjednica učinjeni su ovi važniji zaključci: Da se što više probudi mar za povijest i domaće starine u našem općinstvu, snizio je odbor ovlašten prošlogodišnjom glavnom skupštinom cijenu svima društvenima publikacijama, a uz to se je obratio i na visoku kr. zemaljsku vladu, odjel za bogoštovje i nastavu sa molbom, da društvene publikacije preporučiti u svom „Službenom glasniku“ našim srednjim zavodima, da jih nabave za svoje knjižnice. Visoka kr. zemaljska vlada je to odmah najvećom pripravnosću i učinila, na čemu joj budi i ovdje izrečena najtoplija zahvalnost. Odbor je pomišljao i na istraživanje zemlje, pa je zaključio, da se imadu najprije pretražiti prehistorijske naseobine na Zagajcima i Sama-

tovcima na zemljištu vlastelinstva valpovačkog i bizovačkog, vlastništvu grofova Gustava i Rudolfa Normanna Ehrenfelskih i stara slovjenska naseobina u Bijelom brdu kod Osijeka, gdje je sa uspjehom već kopao g. C. F. Nuber iz Osijeka. Da se uzmogne taj zaključak odborov izvesti, obratila se je društvena uprava na visoku kr. zemaljsku vladu, odjel za bogoštovje i nastavu, da u to ime doznači društvu potporu i na vlasnike dotičnih zemljišta, da dozvole, da se ta zemljišta prekopaju. Visoka kr. zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu, doznačila je za ta iskapanja potporu od 600 for. a ravnatelj valpovačkog vlastelinstva dr. Dragutin Neumann javio je društvenoj upravi, da je grof Rudolf Normann Ehrenfelski dozvolio, da društveni izaslanik može na njegovom zemljištu kopati. Čim nastane pogodnije vrijeme, započeti će se sa istraživanjem dotičnih mjesta.

Jednoj odborskoj sjednici prisustvovao je kao gost član društva g. C. F. Nuber iz Osijeka, te je zagovarao osnutak arheološkog društva i arheol. muzeja za Slavoniju, u koji bi imale doći sve starine nađene u Slavoniji. Odbor je taj predlog g. C. F. Nubera jednoglasno zabacio, premda su odbornici izim dvojice svi iz Slavonije. Odbor se je izjavio spremnim podupirati razvoj osječkog gradskog muzeja i ako se ustroji osječko lokalno arheološko društvo.

Nadalje je odbor zaključio, da se društvena strukovna knjižnica pripoji knjižnici arheološkog muzeja i da se u buduće sve publikacije, koje društvo dobiva u zamjenu za društveni Viestnik, predadu muzejskoj knjižnici uz uvjet, da sve knjige, koje društvo muzejskoj knjižnici daruje uz muzejsku štampilju nosi i društvenu i da se u inventarima muzejske knjižnice u opasci pripiše, koje su knjige dar hrv. arheol. društva i da uporaba knjižnice bude i na dalje društvenim članovima dozvoljena. Odbor se nada, da će taj zaključak usvojiti i ova glavna skupština, tim više što je već prošlogodišnja glavna skupština u principu taj zaključak prihvatila i što se slična misao vidi već u zapisniku glavne skupštine za godinu 1883.

Društvo je naše prvanjih godina dobivalo u zamjenu za Viestnik publikacije od stotinu učenih društava, ali buduć, da je Viestnik prestao izlaziti, prestala su neka društva slati svoje publikacije, te za sada stojimo u svezi samo sa 60 stranih učenih društava. Uprava se punim pravom nada, da će se prekinute sveze sa tim društvima opet obnoviti a sa nekim novim nadovezati, (kao

što je već učinila sa novo osnovanim slovačkim muzejskim društvom u Turč. sv. Martinu), jer je evo ugledao svijetlo društveni Viestnik u ljepšem ruhu i obilnijim sadržajem nego prvanji Viestnici, pa se nadamo, da će pravedna kritika o njemu moći samo pravedno suditi. Prednost ovogodišnjeg Viestnika ne leži samo u ljepšoj opremi i ljepšem formatu nego naročito u tom, što je ovaj godišnjak bogato ilustrovan. Najljepša i najvažnija ilustracija je „Grbovnica kraljevine Slavonije“, koja je izradjena u poznatom zavodu Angerera i Göschla u Beču na trošak kr. zemaljske vlade, te je društvo i na tom koli skupocjenom toli krasnom daru harno kr. zemaljskoj vladi. Da je broj ilustracija premašio daleko pol drugu stotinu, najveća je zasluga samoga redaktora, koji je opisane predmete većinom sam fotografisao i pri tomu mnogo troška prištedio.

Glede broja članova ne mogu na žalost ovoj glavnoj skupštini iznijeti povoljan izvještaj. Broj članova utemeljitelja porasao je za 8, a ti su: g. Fran Bulić u Spljetu, muška učitelj. škola u Zagrebu, dr. Dragutin Neumann u Osijeku, Dragutin Riffer u Osijeku, Petar Stanić u Kalju, dr. Feliks Suk u Zagrebu, dr. Josip Šilović u Zagrebu, dr. Milivoj Šrepel u Zagrebu i čitaonica u Valpovu. Broj prinosnika je spao na 133, možda je broj i veći, ali buduć, da još nisu stigli izvještaji društvenih povjerenika, znamo samo za toliko. Tu žalosnu činjenicu tumačimo si tako, da je u našem općinstvu zavladalo prema društvu nepovjerenje, jer članovi nisu dobivali Viestnik ni za god. 1893. ni za 1894. a ovaj za 1895. nešto zakasnio, ali se nadam, da će se povjerenje u društvu povratiti, čim ovogodišnji društveni dar dopre u narod. Članova prinosnika ima najviše u glavnom gradu Zagrebu, a nadati se je, da će se i druga veća mjesta povesti za Zagrebom, jerbo baš u ovogodišnjem Viestniku ima gradiva, koje se odnosi malo ne na sva važnija mjesta naše domovine.

Žalosna mi je dužnost, da spomenem, da je društvo izgubilo u zadnje doba svoga počasnoga člana glasovitoga I. K. Rossia, utemeljitelja dr. Čeha i članove prinosnike V. Vezića i Herkova u Zagrebu i Vaclava Radimskog u Sarajevu. Slava im!

Moleći ovu slavnu glavnu skupštinu, da izvoli ovo izvješće primiti na znanje, čast mi je zahvaliti se na iskazanom mi dosadanjem povjerenju.

Blagajnik dr. Josip Brunšmid podastire glavnoj skupštini sljedeći

Iskaz

o prihodu, rashodu i imovini hrv. arh. društva tečajem godine 1895.

A. Prihod.	B. Rashod.
I. Prinos jednoga člana za godinu 1892. for. 2.—	I. Papir za Viestnik for. 465.60
II. Gotovina predana po g. Tkalčića „ 42.75	II. Fotografska utenzilija „ 28.35
III. Prinosi godišnjih članova „ 268.—	III. Angereru i Göschlu za klišeje „ 525.06
IV. Prinosi utemeljitelja „ 102.—	IV. Albrechtovoj tiskari za tisak Viestnika „ 100.—
V. Za prodane društ. publikacije „ 5.28	V. Književni honorar „ 30.—
VI. Subvencija kr. zem. vlade za Viestnik „ 600.—	VI. Poštarine „ 14.92
VII. Podignuti kamati društ. glavnice „ 234.78	VII. Manji izdaci „ 24.82
VIII. Vjeresijsko poslovanje „ 967.05	VIII. Vjeresijsko poslovanje „ 967.05
	IX. Gotovina koncem god. 1895. „ 66.06
Ukupno for. 2221.86	Ukupno for. 2221.86

Iskaz

o stanju društvene imovine koncem godine 1895.

	Ukupno.	Kamata.
1. Uložnica I. hrv. štedione br. 5.700 for. 509.49 for. 78.86		
2. „ I. „ „ „ 36.519 „ 654.74 „ 89.94		
3. „ I. „ „ „ 43.224 „ 639.68 „ 32.14		
4. „ I. „ „ „ 48.119 „ 145.44 „ 19.94		
5. „ hrv. eskompt. banke „ 3.815 „ 989.99 „ 37.69		
6. „ „ „ „ „ 3.816 „ 317.24 „ 43.63		
7. „ „ „ „ „ 3.817 „ 1233.63 „ 46.38		
8. „ „ „ „ „ 3.818 „ 1144.77 „ 157.57		
9. „ „ „ „ „ 5.240 „ 106.34 „ 6.34		
10. Gotovina u blagajni koncem godine 1895. „ 66.06 „ —.—		
	Ukupno for. 5807.38	for. 512.49
Prema tomu koncem godine 1895. iznosi društvena glavnica for. 5228.83		
Kapitalizovani kamati „ 512.49		
Gotovina u blagajni „ 66.06		
	Ukupno for. 5807.38	

Poslije pročitano blagajnikovog izvješća pregledaše na poziv predsjednikov revizori gg. Gjuro Crnadak i Gjuro Deželić društvene račune, izjaviše, da su računi u redu i predložise, da se g. blagajniku dr. Josipu Brunšmidu podijeli absolutorij za račune od 1. siječnja do 31. prosinca 1895. što skupština jednoglasno i primi.

G. dr. Josip Brunšmid, urednik Viestnika izvješćuje, da je društvenom glasilu promijenio oblik, te uzeo format kao što ima berlinski „Jahrbuch“, koji mu se učinio najugledniji i najspretniji. Nastojao je, da knjiga bude što bogatije ilustrovana, čemu je pomogla visoka kr. zemaljska vlada plativši Angereru i Göschlu „grbovnicu Slavonije“ napokon on sam svojim

fotografijama i prof. J. Purić svojima, te su tim troškovi znatno manji, nego da su fotografije plaćane fotografima. O vrijednosti samoga Viestnika neka sudi glavna skupština i pravedna kritika.

Tajnik i knjižničar prof. J. Purić obrazlaže i zagovara predlog odborov, da se društvena knjižnica pripoji knjižnici arheološkog odbora narodnog muzeja. Prima se jednoglasno.

Profesor g. S. Brusina predlaže, da se izvještaj tajnikov tiska u slijedećem Viestniku. Prima se.

Buduć, da drugih predloga nema, moli predsjedatelj glavnu skupštinu, da preduzme izbor novoga upravnoga odbora za god. 1896.

Na predlog prof. S. Brusine bude aklamacijom ponovo izabran dosadanji odbor.

Buduć da je tim dnevni red iscrpljen, zahvaljuje se predsjednik na povjerenju i moli gg. članove, da svaki u svom krugu uznastoji društvu pribaviti što više članova, da se društvo može osoviti na vlastite noge i da uzmogne razviti što

veću djelatnost, zahvali gg. članovima, da su se potrudili u glavnu skupštinu, koju tim zaključuje.

U Zagrebu 6. travnja 1897.

Prof. Josip Purić,
tajnik.

ZAPISNIK

glavne skupštine hrv. arheološkog društva u Zagrebu održavane dne 16. svibnja 1897. u prostorijama arheološkog odjela narodnog muzeja.

Predsjednik: Dr. Isidor Kršnjavi.

Perovodja: Prof. Josip Purić.

Kao gost prisustvuje gosp. fra Luigi Marun, predsjednik hrvatskog starinarskog društva u Kninu.

Predsjednik otvara skupštinu i pozdravlja prisutne članove, raduje se prisutnosti gosp. fra Luigi Maruna, predsjednika hrvatskog starinarskog društva u Kninu i želi, da srodna društva stupe u svezu, da se međusobno podupiru.

Tajnik prof. J. Purić čita slijedeći izvještaj: Velepoštovana gospodo! Dozvolite, da prije nego ovu slavnu glavnu skupštinu izvestim o radu hrvatskog arheološkog društva tečajem prošle upravne godine, vršeci žalosnu dužnost javim, da je naše društvo izgubilo svoga osnivača i člana utemeljitelja profesora Šimu Ljubića, koji je ovaj svijet boljim zamijenio u Starom gradu na Hvaru dne 19. listopada 1896. Buduć da je sve naše novinstvo bez razlike stranaka povodom smrti vrloga pokojnika donijelo njegov životopis i ocijenilo njegov književni rad, ne ću ja toga u ovoj slavnoj glavnoj skupštini opetovati, nego ću samo u kratkim crtama prikazati, što je on bio našem društvu. Profesor Šime Ljubić je osnivač i utemeljitelj hrv. arheološkog društva u pravom smislu riječi, jer kada je 13. lipnja 1878. u glavnoj skupštini društva za jugoslavensku povjesnicu i starine imalo se to društvo po zaključku odborske sjednice od 13. travnja 1878. razići, ustade prof. Šime Ljubić i predloži, da se društvo ne razilazi, nego da imade i nadalje opstajati, ali sa promijenjenim imenom, programom i pravilima, da stegne svoje djelovanje samo na arheologiju i da se nazove „hrvatskim arheološkim društvom“. Glavna skupština je skoro jednoglasno prihvatila Ljubićev predlog i tako je njegovim nastojanjem od društva za jugoslavensku povjesnicu i starine

postalo „hrvatsko arheološko društvo“. U istoj glavnoj skupštini bude izabran i novi upravni odbor, koji se je odmah poslije glavne skupštine i konstituisao izabrav Ivana pl. Kukuljevića Saccinskoga svojim predsjednikom, Šimu Ljubića potpredsjednikom, a dr. Isidora Kršnjavoga tajnikom. U odborskoj sjednici držanoj 16. lipnja 1878. bude na Ljubićev predlog zaključeno izdati društveni organ „Viestnik“ a uredništvo bude povjereno samomu Ljubiću. Od toga časa pa sve do 1892. ostao je Ljubić revnim urednikom i marnim radnikom društvenoga „Viestnika“. Za punih 14 godina urednikovanja napisao je Ljubić u „Viestniku“ uz svu silu sitnih vijesti i bilježaka, obznana i kritika do blizu stotinu članaka arheoloških, epigrafskih, numizmatičkih i historijskih. Ostavljamo budućnosti da sudi, da li je „Viestnik“ odgovarao strogim zahtjevima arheološkijske znanosti, jer u njemu bijaše i previše diletantizma pa i mnoga radnja samoga Ljubića nije bila dotjerana, ali si je Ljubić opet mnogim vrsnim radnjama podigao trajan spomenik u našoj arheološkijskoj literaturi. Uz to je Ljubić bio upravo duša našega društva do godine 1890. kao potpredsjednik, a kašnje sve do 1892. kao predsjednik promičući u svakom pogledu društvene probitke i šireći na sve strane interes za arheologiju i perom u Viestniku i živom riječi, kamogod bi došao. Polovinom godine 1892. otišao je Šime Ljubić u svoj zavičaj u Stari grad na Hvaru, gdje je još uredio XIV. knjigu Viestnika a onda se odrekao i uredništva i predsjedništva. Koliko je Ljubić vrijedio našem društvu, vidi se najbolje po tomu, da je ono poslije njegovoga odlaska spavalo malo ne tri godine. Kada je zaslužni nam bivši predsjednik i urednik prof. Šime Ljubić ispustio dušu, a njegovi smrtni ostanci predani materi zemlji, koju je ljubio pravom žarkom sinovskom ljubavi, položilo je harno hrv.

arheološko društvo po svojem povjereniku i zastupniku dr. Antunu Biankiniju vijenac na njegov grob, a štujući njegovu uspomenu u današnjoj, iza njegove smrti prvoj glavnoj skupštini, kliknimo: Slava Šimi Ljubiću! Slava! Društvu je nadalje ugrabila neumoljiva smrt člana utemeljitelja Dragutina Riffera, odvjetnika u Osijeku i člana prinosnika preč. g. Konrada Šnapa, kanonika u Zagrebu. Slava im!

Odbor je držao ove upravne godine u svemu pet odborskih sjednica, nije to doduše pravilima propisani broj, ali nije bilo od potrebe držati ih više. Broj društvenih dobrotvora i članova je ove godine znatno ponarasao, ali još nije ni izdaleka onoliki, koliki bi trebao da bude, da društvo može razviti potpuno svoje djelovanje. Kao članovi utemeljitelji pristupiše: Prva hrvatska štedionica u Zagrebu sa 200 for., presv. g. Rudolf grof Norman-Ehrenfelski, vlastelin u Valpovu sa 100 for., presv. g. Ervin pl. Čeh, veliki župan srijemski, bogoslovija u Zadru, g. Mate Klasić trgovac u Makarskoj i g. Dujam Mikačić, bilježnik u Spljetu sa 50 for. Svega imade društvo 30 utemeljitelja.

Broj članova prinosnika premašio je 500, točan broj za sada nije poznat, jer od mnogih povjerenika još nisu stigli imenici članova. Da je broj članova prinosnika prema broju od prošle godine tako znatno ponarasao, zasluga je revnih povjerenika hrv. arheol. društva, koji su raspacavali društveni Viestnik i pribirali društvu članova, što starih društvenih prijatelja što posve novih, pa mi je ovdje sa zahvalnošću naročito istaknuti gg. Ivana Rabra, ravnatelja kr. gimnazije u Osijeku, Frana Bulića, ravnatelja gimn. i arheol. muzeja u Spljetu, dr. Frana Gundruma grad. fizika u Križevcima, Josipa Zulechnera kr. kot. predstojnika u Našicama, Ljudevita Vukelića kot. predstojnika u Senju, Frana Sabana kr. kot. pristava u Karlovcu, zatim Josipa Benakovića profesora u Vinkovcima, presv. Budu Budisavljevića pl. Prijedorskog, velikog župana ličko-krbavskoga, Luku Čosića vlastelinskoga prihodarnika u Bizovcu, dr. Antuna Biankinija u Starom gradu na Hvaru, Stjepana Djakovića prof. u Vinkovcima, Gustava Fleišera, ravnatelja u Belovaru, Ferdu Hefela učitelja u Sisku, Ignjata Junga učitelja u Mitrovici, Eugena Kamenara, profesora u Vukovaru, Roberta Koprinskoga, profesora na Sušaku, preč. Pavla Milera, opata i župnika u Mitrovici, Mišu Mutavgića, trgovca u Dubici, dr. Matu Novosela, biskup. tajnika u Djakovu, N. Novotnoga profesora u Varaždinu, Jerka Pavelića učitelja u Lešću, A. Perkovića, župnika u Ogulinu,

Ljudevita Sartorija, župnika u Krapini, Mirka Stucina, trgovca u Kostajnici, dr. Gjuru Turića profesora u Petrinji, Roberta Turmajera župnika u Sotinu, Apolonija Zanellu, natpoпа u Visu, Ivana Zatluku u Novoj Gradiški i još mnoge druge, koji su prema mjesnim prilikama učinili, što se je učiniti dalo.

Prošle godine poklonilo se je društvo po posebnom izaslanstvu preuzvišenom g. nadbiskupu Jurju Posiloviću i predalo mu Viestnik. Preuzvišeni gospodin je izaslanstvo primio veoma ljubazno, pohvalio rad društva, zaželio mu božji blagoslov i obećao mu i nadalje svoju blagonaklonost. Nadalje se poklonilo društvu presvjetlomu gospodinu Otonu Krajčeviću-Iločkom, koji je izaslanstvo također lijepo primio i obećao društvu potporu i za izdavanje Viestnika i za iskapanja.

Buduć, da uprava nije htjela taknuti društvenu glavnicu, čekala je sa izdavanjem Viestnika za god- 1896., dok se sabere toliko sredstava, da izdanje Viestnika bude osigurano bez deficita, te će Viestnik ovih dana u štampu sa obilnim arheološkim i historijskim gradivom. Za iskapanje bila je društvenoj upravi na raspolaganje malena svota, kojom su se preduzela iskapanja u Bijelom brdu, Svinjarevcima i Stenjevcu. U Bijelom brdu u ulici Veneciji kopalo se je u tri maha. Prvo iskapanje rukovodio je g. C. F. Nuber, za onda još društveni član. Društvo je ovaj put bilo u nekoj kumpaniji sa g. C. F. Nuberom i to s razloga, što je g. Nuber prvi upozorio društvo na tamošnje starine i što je u odborskoj sjednici priopćio bio, da je on već sa vlasnicima zemljišta sklopio ugovore, tako da će isti samo njemu dozvoliti na svojim zemljištima iskapati. Rezultat toga iskapanja je bio, da je ondje obretno staro hrvatsko groblje i to 139 grobova sa kosturima sa zanimivim priložima: ogrlicama, narukvicama, prstenjem, rindžicama, gjerdanima i t. d., 9 grobova sa paljevinom i 1 sa skvrčenim kosturom. Kada se je odbor uvjerio, da g. Nuber nema sa vlasnicima zemljišta nikakvih ugovora i kada se je kod diobe predmeta iskopanih u Bijelom brdu naišlo i na poteškoće, tako da je čak i obranički sud morao posredovati, odlučio je odbor daljnje iskapanje preduzeti bez g. Nubera. Drugo iskapanje rukovodio je prošle jeseni društveni tajnik, te je obreo 32 groba i to 30 sa kosturima a 2 sa paljevinom. Treće iskapanje rukovodio je dr. Brunšmid i obreo je 37 grobova, među ovima 1 sa paljevinom. Po novcima, nađenima u grobovima, opredijelio je dr. Brunšmid, da ti grobovi spadaju u 11. vijek. Sve predmete iskopane prigodom

drugog i trećeg iskapanja predalo je hrv. arheol. društvo arheološkom odjelu narodnog muzeja; od prvog iskapanja došla je u muzej samo polovica predmeta, dočim je druga pola zapala g. C. F. Nubera, koji je rekao, da će te predmete obijelodaniti u Viestniku. Sve u Bijelom brdu iskopane lubanje čuvaju se u našem narodnom muzeju. Iskapanje u Bijelom brdu nije još dovršeno, jer vlasnik još neprekopanoga zemljišta traži preogromnu otštetu, te se mora čekati, dok se on predomisli ili dok oblastima ne pođe za rukom skloniti ga, da popusti. Slično bjelobrdskom groblju je ono u Svinjarevcima, samo što je nešto mlade, naime iz 12. stoljeća, a nedavno je obretno još jedno u Veri.

O iskapanju u Stenjevcu na njivi župnika g. Ivančana imam ovo da izvijestim. Težaci gosp. Ivančana orući njivu zapeše plugom na velik kamen, a kada su ga u prisutnosti g. župnika podigli, našli su pod njim dvije posude lijepo ornamentovane i jednu zdrobljenu bočicu. Gosp. župnik Ivančan je taj nalaz odmah prijavio arheol. društvu, a izorane posude poklonio arheol. odjelu narodnog muzeja. Iskapanje na župnikovoj njivi, koju je on društvu besplatno na istraživanje ustupio, rukovodio je društveni tajnik. Istražiti se je mogao samo jedan mali dio te njive (45 × 22m) s obzirom na skromna društvena sredstva i na nepovoljno vrijeme prošle jeseni. Na pretraženom prostoru nadenno je tada do 60 grobova sa paljevinom, u tri groba su posude sa pepelom i spaljenim kostima bile među složenim kamenjem, jedan grob je bio zidan iz opeka u obliku lijevka, ali je bio već prije pretražen, jer se na dnu groba našla prazna poklopljena urna a na površini više fragmenata od posuda, u ostalim grobovima su urne i posude bile prosto u zemlju zakopane i to ili na garištu samom ili blizu njega. Po nadenim rimskim carskim novcima potiče to groblje iz konca 1. i početka 2. stoljeća po Isusu. Svakako bi bilo nužno, da se iskapanje tamo nastavi.

Osim toga je u Slavoniji konstatovano nekoliko starih naseobina kod Mirkovaca, Lipovca i Batrovaca; za potonju po nadenom posudu i kremenitom nožu je vjerojatno, da je prethistorijska, a sudeć po slavenskim ornamentima na nekim fragmentima posuda bila je tu kašnje i slavenska naselbina.

Društvena knjižnica je po zaključku prošle glavne skupštine predana arheol. odjelu narodnog muzeja, te je spojena sa muzejskom knjižnicom, ali će u novim inventarima taj dar biti u opasci

označen. Knjižnica se je povećala i ove godine publikacijama, koje dobivamo za Viestnik od kakovih sto društava i novina. Društveni članovi imadu i na dalje pravo rabiti knjige iz knjižnice.

Društvena uprava je nastojala, da u smislu društvenih pravila svoje djelovanje raširi, pa je odlučila u zemlji osnovati više filijalaka u mjestima važnima sa arheologijskoga gledišta. Buduć da grad Osijek imade već svoj gradski muzej, pokušala je društvena uprava, da osnuje filijalku najprije u Osijeku, koja bi filijalka bila od koristi i tamošnjem gradskom muzeju. Osnutku filijalke pokazali su se skloni i tamošnji mjerodavni faktori i samo osječko novinstvo, ali na odborovu predstavku na gradsko zastupstvo osječko stigao je odgovor, da se predstavka glede filijalke ne uvažava, buduć da će se u Osijeku osnovati novo samostalno arheološko društvo.

Radi toga neuspjeha ne treba buduća uprava sustati, nego neka pokuša ostvariti filijalke ne samo u Osijeku nego i na drugim mjestima, gdje je potreba i gdje društvo imade prijatelja, koji će mu ozbiljno ići na ruku. Međutim taj neuspjeh društvenoga nastojanja u Osijeku naknaden je na drugoj strani. Sa kompetentne strane iz posestrime Dalmacije stigla je našoj društvenoj upravi ugodna poruka, da je tamošnje društvo Bihać spremno stupiti u užu svezu sa našim društvom i da će naš Viestnik smatrati svojim organom, u kojem bi se tiskao godišnji društveni izvještaj Bihaća i stručne radnje njegovih radnika. Taj predlog je uprava rado prihvatila. Kako je i velepoštovani gospodin fra Luigi Marun predsjednik kninskog i starinarskog društva izjavio se spremnim stupiti s nama u svezu, nadam se, da će buduća uprava naći na skupu sva tri postojeća hrvatska arheološka društva, da zajedničkim silama rade oko otkrivanja spomenika širom naše mile domovine iz dobe prehistorijske, rimske i hrvatske, a narod hrvatski spreman na sve žrtve za svoju prosvjetu sigurno će rad složnih društava izdašno poduprijeti imajuć na umu „prosvjetom k slobodi“. Zahvaljujući se slavnoj skupštini i velepoštovanom odboru na dosadanjem povjerenju, molim, da izvole ovaj moj izvještaj o radu i nastojanju hrvatskog arheol. društva primiti na znanje.

Blagajnik dr. Josip Brunšmid pročitao je glavnoj skupštini iskaz o prihodu i rashodu hrv. arheol. društva tečajem god. 1896.

A. Prihod.		B. Rashod.	
1. Gotovina koncem g. 1895.	for. 66.06	1. Angereru za klišeje za Viestnik g. 1895.	for. 21.08
2. Uplata članova utemelitelja g. 1896. „	255.—	2. Wittaseku sa štampanje	581.70
3. Prinos redovitih članova prinos- nika g. 1896.	752.—	3. Honorari piscima	347.37
4. Za prodane starije publikacije	59.31	4. Fotografiska utensilia	29.57
5. Podignuti kamati od društvene glavnice	512.49	5. Iskapanja u Bijelom brdu, Svinja- revcima i Stenjevcu	480.99
6. Potpora vis. kr. zem. vlade za iskapanja u Bijelom brdu, Svinja- revcima i Stenjevcu	600.—	6. Vjeresijsko poslovanje (uloženo u štedionu)	1000.—
7. Vjeresijsko poslovanje (izvadeno iz štedione)	400.—	7. Poštarine i brzojavi	93.02
		8. Sitniji izdaci	7.85
		9. Gotovina koncem g. 1896.	83.84
	Ukupno for. 2645.42		Ukupno for. 2645.42

I s k a z

o imovini hrv. arheol. društva u Zagrebu koncem godine 1896.

1. Uložnica hrv. eskomptne banke br.	3815	for. 989.17
2. „ „ „ „ „	3816	284.35
3. „ „ „ „ „	3817	1233.23
4. „ „ „ „ „	3818	1025.95
5. „ „ „ „ „	5240	103.87
6. „ I. hrv. štedionice	5700	447.87
7. „ I. „ „	36519	587.27
8. „ I. „ „	43224	631.11
9. „ I. „ „	48119	130.48
10. „ I „ „	92043	613.07
11. Gotovina u blagajni 31. prosinca 1896. ,	83.84

Ukupno . . . for. 6130.21

Kako je koncem g. 1895. iskazana kao društv. glavnica svota od for. 5228.83
te kako su prinosi društvenih utemeljitelja 1896. iznosili 225.—
to iznosi društvena glavnica koncem g. 1896. 5483.83
odbije li se od gore iskazane imovine 6130.21
društvena glavnica 5483.83

ostaje koncem g. 1896. raspoloživa svota od for. 646.38 za izdavanje društvenoga časopisa.

Na predlog predsjednika budu za pregledanje društvenih računa izabrana gg. Gjuro Crnadak, Gjuro Deželić i dr. A. Miler.

Tajnik prof. J. Purić predlaže, da hrvatsko arheol. društvo u Zagrebu kao najstarije pozove ostala hrv. arheol. društva, da se sjedine u jedno arheološko društvo sa više filijalaka i jednim društvenim stručnim organom.

Velečasni g. fra Luigi Marun, predsjednik hrv. starinarskog društva u Kninu, zahvaljuje se najprije na pozdravu predsjedniku i glavnoj skupštini, zatim izjavljuje, da je u principu za zajednicu društava sa jednim organom, ali kao uvjet stavlja, da bi se u buduće imalo društvo baviti strogo hrvatskom arheologijom. Iza razlaganja fra Luigi Maruna predložio predsjedatelj, da

se predlog tajnika Purića poslje iscrpljenog dnevnog reda glavne skupštine pretrese u povjerljivoj konferenciji. Glavna skupština taj predlog usvaja, te prelazi na izbor novog upravnog odbora. Gosp. Gjuro Deželić predlaže, da se izabere cio dosadanji odbor. Skupština prima predlog jednoglasno. Budući da je tim dnevni red iscrpljen, zahvali predsjedatelj članovima na trudu i preporučiv jim društvo zaključiv glavnu skupštinu.

Prof. J. Purić.

Primjedba. U konferenciji, koja je bila poslije glavne skupštine, raspravljalo se je o predlogu prof. J. Purića. U raspravi utjecahu gg. dr. I. Kršnjavi, fra Luigi Marun, dr. Jos. Brunšmid, I. Kostrenčić, i sam predlagač, ali do pozitivna rezultata i konkretnog zaključka nije došlo.

IZVJEŠTAJ

treće glavne skupštine „Bihaća“, hrvatskog društva za istraživanje domaće povjesti, držane u Spljetu, u dvorani općinskog doma, dne 30. prosinca 1896.

Prisutni od strane uprave: Predsjednik Mons. Fr. Bulić, čuvar Dr. Srećko Karaman, blagajnik prof. Ivan Benzon. Članovi: Prof. Dr. Aranza J., bar. Lovro Borčić, Dr. M. Biočić, Fr. Bradić, Dr. Juraj Buić, Ivan Bulić, učitelj, Mijo Bužančić, Dr. Vilko Duboković, don Mijo Dubravčić, Petar Ergovac, Vicko Juras, Dr. Eduard Karaman, don Ivan Lubin, Dr. Herkolan Luger, don Ivo Matešan, Filip Muljačić, prof. Vid Petričević, prof. Ivo Pivčević, Martin Pletikosić, Dr. Dujam Rendić Miočević, Dr. Miho Šimetin, Dr. Leonard Tommaseo.

Predsjednik Mons. Bulić konstantuje da je prema zahtjevima društvenoga pravilnika prisutno preko 10 članova, te otvara skupštinu. U odsutnosti tajnika predsjednik pozivlje Dra. Herkulana Lugera da zauzme mjesto perovode. Predsjednik predlaže, da se odobri bez čitanja zapisnik II. glavne skupštine, jer je bio tiskan i razdijeljen među članove. (Prima se).

I. Izvještaj uprave o dosadanjem društvenom radu.

Predsjednik Mons. Bulić izreče slijedeću besjedu:

Štovana gospodo, slavna skupštino!

U govoru, koji sam dne 14. svibnja godine 1894. izrekao na kaštelanskom polju, na mjestu, kojega ime nosi naše društvo, bijah istaknuo misao, da žalost i bol, pod pritiskom kojih se bijasmo tada u društvo složili, daju radu neki osobiti pečat ne samo patetičnosti i čuvstvenosti, nego uhvano i trajnosti; da je rad pod ovim pritiskom, jer dublje osjećan, i plemenitiji i ozbiljniji i trajniji.

I zbilja taj se pojav opaža u skromnomu radu našega društva.

Niklo u boli, u veoma tihu zanosu, evo već u trećoj godini, tiho se razvija i tiho radi. Radi tiho, ali ozbiljno; uhvano i trajno će raditi, ako mu vi štovana gospodo ne uskratite svoje i materijalne i moralne pripomoći.

Mi svi hoćemo, da naše društvo dade primjera, kako treba u tijesnim granicama i sa veoma

ograničenim sredstvima raditi na polju naše domaće povjesti, kako treba da naš rad zadahnjiva hrvatska ideja, da mu bude vođom, ali ozbiljnim, kako se rad ima naslanjati na tvrdim stupovima povjesne kritične znanosti, na kojim se ova znanost među kulturnim narodima razvija. Naše društvo u svojem znanstvenomu radu ima biti narodu primjerom one ozbiljne umjerenosti, koja mu toliko treba u svim granama njegova kulturnoga razvitka i napretka.

I na ovom polju treba da iz dobe, gotovo bi rekao heroičke, pređemo na historičku, na strogo ozbiljan i sistematičan rad. Treba da svi članovi budemo o toj potrebi uvjereni, i prema ovom uvjerenju da radimo i da širimo granice našega društva; Mi hoćemo da radimo po onoj Horacijevoj non fumum ex fulgore, sed ex fumo lucem dare, t. j. ne dim iz sjaja već iz dima svjetlost dati. Da je društvo prema ovim načelima udesilo svoj rad i kroz tekuću godinu 1896., moći ćete štovana gospodo razabrati iz ovo malo mojih riječi, a još više iz izvještaja strukovnoga odbora o znanstvenomu radu društva.

Prema dvojakomu smijeru društva, i ove se je godine na dvostrukom polju radilo, naime kopalno i književno radilo.

Pošto se nije raspolagalo mnogim sredstvima, kopalno se je ove godine samo na Mirima u kaštelanskom polju. Na Rižinicama u Rupotini i kod Gospe od Otoka na Solinu nije se kopalo sbog nestašice sredstava i jer se htjelo što prije dovesti kraju iskapanje na Mirima, koje je bilo već daleko dospjelo. Pri iskapanju išlo je na ruku i ove godine kao i lanjske općinsko upraviteljstvo u Novomu, a na čelu mu potpredsjednik našega društva gosp. Šimetin. Udesio se je rad tako, da je još lane odgrnuti materijal kod iskapanja pa i onaj od ove godine, prenašan na kolima zemljaka ove općine, koji su dužni stanovit broj dana na godinu za općinu rabotati, uz odštetu od samo 80 nč. na dan. Tako mjesto plaćati kola po for. 3 na dan, plaćalo se nov. 80, a materijalom je bio nasut nasip nove obale, koju općina Novska gradi u svojim selima. Za ovo ide velika hvala

općinskomu upraviteljstvu u Novomu i njegovu gospodinu načelniku.

Sa znanstvenog gledišta, iskapanja su smjerala na to, da pošto je bio lane više manje što otkopan, što nagadanjem udaren pravac perimetralnih zidova ovog dvorca kraljeva, a kasnije samostana, ove godine, a i buduće, otkapaju se ove bar za sada zamršene zgrade. Onaj rad nije još dovršen, ali će valjda tečajem nastajuće godine. I pri ovom se je iskapanju našao važan predmet, za domaći obrt u doba hrvatske narodne dinastije, o čemu će izvijestiti strukovni odbor.

Na književnom polju društvo je radilo tim što je izdalo svoj izvještaj o svomu radu kroz prošlu godinu i dvije druge brošurice.

Poznato je gospodi, da ljetos povodom objelodanjenja talijanskog prijevoda djela našeg povjesničara Lučića, pojavila se je potreba, da se ovaj iskripljeni prijevod i napadaj na naš narod znanstveno procijeni i dostojanstveno odbije. To je učinio društveni član kand. profesure Don Bare Poparić. Naše je društvo smatralo svojom dužnošću da uzme na se onaj trud, pa i nakladu tiskanja istih brošurica. To je od društva zahtjevala narodna povjest i narodni ponos. Kojim je to uspjehom učinjeno gospoda su članovi, koji su primili ove dvije brošurice, u stanju prosuditi.

Strukovni odbor na temelju fotografskih snimaka i nacрта opisao je i protumačio rezultate ovogodišnjih iskapanja na Mirima, o čemu će po tanje biti govora.

Poznato je gospodi da je društvo nabavilo lijepi broj Lučićevih pisama, koja su pregledala dva člana našega društva, naime savjetnik Alačević i Don B. Poparić. Uz važne podatke ima u ovim pismima i takovih, koji su više privatne naravi. Stoga razloga nije se još odlučilo kako da se obzirom i na osobu povjesničara, i na dosta rijetke epistolarije naših književnika, ova pisma u cjelini objelodane. Uprava će odlučiti, što da se učini, kako se nebi društvo moralo baciti u preveliki trošak. Najbolje bi bilo, da akademija štampa ta pisma ili u „Starinama“ ili u „Spomenici Račkomu.“

Strukovni je odbor ne samo sabrao gradiva za sredovječne spomenike, na pr. 1) tri fotografije napisa sv. Mate u Kaštelanskomu polju; 2) dvije fotografije sv. Jurja od Žestinja; 3) napisa sv. Nikole u Velikom Varošu; 4) tri fotografije arhitektonskih i napisnih ulomaka na Košljunu, nego se je bavio i sredovječnim spomenicima u spljetskoj stolnoj crkvi. Osim fotografija južnih vrata stolne crkve i dviju posuda za svetu vodu, još je učinjeno pet detaljnih fotografija kora stolne crkve. Ovako

se je pripravilo gradivo za jednu od lane već označenih študija za Račkovu spomenicu, naime „o spomenicima spljetske stolne crkve za srednjeg vijeka.“ Mogu spomenuti i to da je ovo proučavanje već dobro unapređeno, i da se je došlo do važnih rezultata. Po mnijenju glavnoga izvjestitelja strukovnog odbora kor je jedan od najstarijih, što su dosele u Europi poznati, po svoj prilici iz XI. ili najkasnije iz XII. vijeka; a nije djelo Guvinovo, kao što se dosle mislilo. Tek XVII. vijeka je dospjeo u stolnu crkvu. Dosele se je nagadalo, da je prvobitno pripadao benediktinskomu samostanu sv. Eufemije; nu vjerojatnije je, da je pripadao samostanu sv. Stjepana pod Borovima (De Pinis). Dekoracija ovoga kora u velike je zanimiva, ne samo s toga, što među ornamentalnim čestimama sadržaje motiva na pleter, koji se najčešće susreću na spomenicima iz doba narodne dinastije, nego i s toga što među mnogobrojnim figuralnim predstavama imamo i četiri sveca pokrovitelja Spljeta, koji se spominju u Trpimirovoj povelji god. 852: Sv. Dujma biskupa, sv. Staša Tangara, te sv. Kuzmu i Damjana. Ova dva zadnja prikazana su sa ljekarskim i ljekarničkim atributima, kao pokrovitelji liječničtva. Ovaj spomenik ne samo da je za našu povjest umjetnosti u n i c u m, nego je baš pravo rezbarsko remekdjelo, a po svoj je prilici iz najkasnijeg doba hrvatske samostalnosti, te usko skopčano sa inim spomenicima, o kojima dosele bijasmo u polutama.

Osobitu brigu je strukovni odbor ove godine posvetio onomu razdoblju spljetske povjesti, koje dosele nebijaše ni najmanje istraženo, naime najstarijoj povjesti do konca III. vijeka, koja je temelj za povjest srednjega vijeka.

Već imamo tri poglavja gotova, u kojima glavni izvjestitelj prof. Jelić na temelju monumentalnih spomenika dokazuje, da je Spljet prije sagrađenja Dioklecijanove palače opstojao, a oko njega kao naseobine Visoka, Dragavoda, Paganismus. Tu se susreću napisi i novci iz prvog vijeka poslije Kr. i stare ceste. Značajno je, da je na Manošu, za koji predaja potpunim pravom hoće, da je najstariji dio Spljeta, nađen grčki napis iz II. vijeka poslije Krsta sa raznim ruševinama čisto grčkih žitelja.

Kad budu ova istraživanja dovršena, imati ćemo gotovu izvjesnu podlogu za sustavno obrađivanje spljetskih spomenika u srednjem vijeku.

Više put se je pojavila sumnja, koja je prava ortografija imena našega društva. Da se riješi i to pitanje, upraviteljstvo je zamolilo člana profesora Dr. Aranzu, da istraži ovo pitanje, a on će nas još u ovoj sjednici izvijestiti sa povjesno-filolo-

gičkog gledišta, da li je ime društva „Bihać“ ili „Bihać.“

Strukovni je odbor učinio popis i izvadak starih isprava, koje su lane nabavljene od pokojnog člana Ivana Danila, i to dosad od 40 ih, dočim će se ostalo popisati nastajuće godine.

Glede Spomenice Račkove, prema zaključku u lanjskoj skupštini, već sam rekao, da se je dobrano sabralo gradiva. Iskapanja na Mirima i Rižinicama nijesu još dovršena, tako da bi se moglo misliti na sustavno objelodanjenje. Čim budu ovdje iskapanja dovršena, neće biti nikakve poteškoće sa strane strukovnog odbora, da bude ova plemenita misao oživotvorena. A i poteškoći financijalne naravi može se reći, da je doskočeno. Prema zaključku lanjske skupštine, uprava se je obratila molbom na jugoslavensku akademiju, da bi se ista pobrinula za objelodanjenje te spomenice. Toj je molbi jugoslavenska akademija djelomice došla u susret, javivši cijenenim odpisom od 26/XI. 1895. broj 179.—1895. da se je ona već odužila uspomeni pok. Račkoga izdaviši „Život i djela dr. Fr. Račkoga“, a da je spremna za ovu spomenicu opredijeljene rasprave štampati u svojim publikacijama, u koliko su iste prikladne za štampu.

Uprava će s toga kasnije staviti predlog, da se izrazi zahvalnost akademiji na susretljivosti, izražujući želju, da se publikaciji po mogućnosti sačuva već označeni naslov Račkova spomenica.

Odnosno na zaključak lanjske skupštine o društvenom pečatu, uprava je držala za shodno, da pošto nije riješeno pitanje, kako da se piše ime Bihać i pošto bi baš iskapanja u Mirima i u Rižinicama mogla koji bolji podatak za kompoziciju pretstave na polju grba pružiti, da se za sada ne ostvari, nego da se počeka na zgodniji čas.

Pošto sam bacio opći pogled na rad našega društva kroz ovu godinu, u dvojakomu smjeru, koji će rad biti sada opširnije razvijen, dužnost mi nalaze, da priopćim; kojim smo sredstvima mogli naš cilj postignuti. Kako proizlazi iz izvještaja blagajnikova, koje će biti kasnije pročitano, ne samo da nemamo pasiva, nego imamo nešto i aktivna. Kako smo se dosad čuvali vratolomnih financijalnih skokova, tako ćemo i unaprijeda raditi. Izim redovitih prinosa članova utemeljitelja i godišnjih, harnošću se moramo sjetiti onih, koji su izvanredno pripomogli naše društvo.

Visoki zemaljski odbor u Zadru povisio je ove godine društvu potporu na for. 200. Isto tako i visoka hrvatska vlada u Zagrebu. Uprava se je

već za te pripomoći zahvalila. Pozivljem skupštinu da i ovdje izrazi svoju zahvalnost. Visoko ministarstvo za bogoštovje i nastavu, koje se bijaše prve godine sjetilo obilato društva podijelivši mu potporu od for. 400., za god. 1896. nije ništa dalo, a to jedino sbog nestašice sredstava, ali izrično je obećalo, da će dotičnu molbu za god. 1897. uvažiti. Središnje povjerenstvo za istraživanje i čuvanje povjesnih i umjetničkih spomenika svojim odpisom od 13/VII. t. g. br. 939. je izjavilo da je interesom uzelo na znanje drugi izvještaj našega društvenoga rada.

Pok. Dr. Ante Starčević sjetio se je našega društva, te i ako obvezno, ostavio for. 200. Pozivljem gosp. da u znak harnosti ustanu i da mu uskliknu Slava. (Skupština ustaje i kliče: Slava.)

I za godinu 1897. upraviteljstvo je podastrla molbe za podporu na vlade i na druge korporacije, kao što i na razne općine. Nekoje su se pohvalno odazvale, a nadati se je, da će i ostale uviditi potrebu da priteku u pomoć našem društvu.

I ove godine naše je društvo pretrpilo gubitaka uslijed smrti. U prvom redu sjetiti nam se je našeg neumornog istražitelja na povjesnom i starinarskom polju don Šime Ljubića, koji je umro u svojem rodnom mjestu dne 21. prošloga listopada. Tko je bio don Šime Ljubić, to je svakomu poznato. Neizmjereno velike su njegove zasluge na polju naše povjesti. Suvišno je, jer je svakomu poznato, da ovdje istaknem njegove zasluge na povjesničkom polju u početku našega kulturnog preporoda. On je bio među prvima, koji su pohrlili u naše društvo, te mu i pravac i rad odobrio. Pri njegovu sprovedu u Starom gradu dne 21. prošlog mjeseca zastupao sam ja naše društvo. U znak počasti pozivljem Vas, gospodo, da se ustanete i da mu Slava uskliknete. (Skupština ustaje i kliče Slava.) Još je smrt ugrabila tri godišnja člana našega društva, naime don Josipa Bercheta, don Špiru Luketina i Antu Čipina. Sjetimo se i njih uskliknuvši im Slava. (Skupština ustaje i kliče Slava.)

Predsjednikov govor bio je primljen živim odobravanjem.

II. Izvještaj strukovnog odbora o znanstvenom društvenom radu.

A. Iskapanje u bihačkom polju u predjelu „Miri.“

Gosp. P. Ergovac čita izvještaj od njega nadziranih iskapanja od 24. kolovoza do 19. rujna 1896. na Mirima, popraćen tlorisom, narisima i fotografijama.

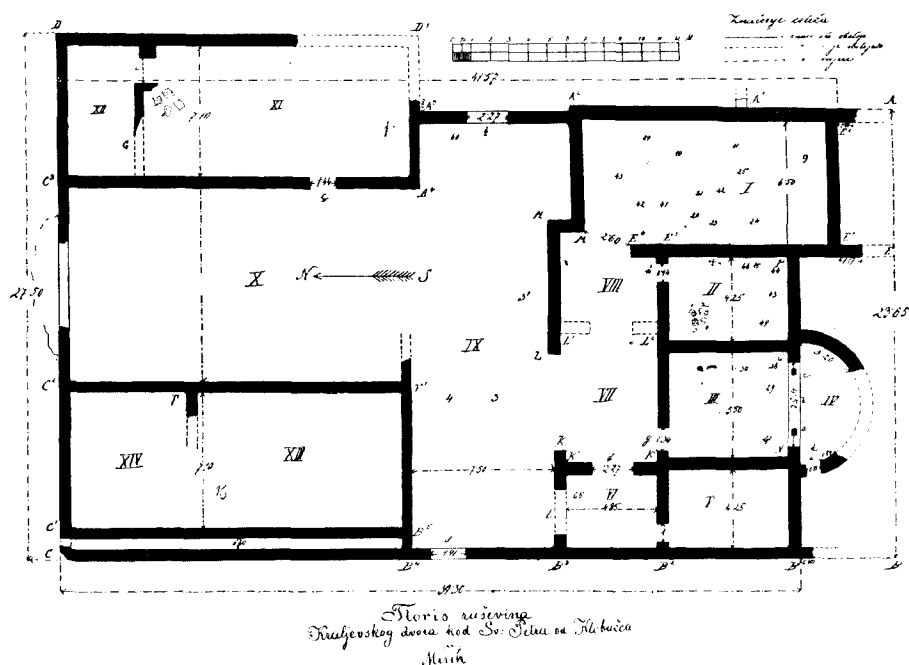
Dnevnik prigodom iskapanja društva „Bihaća“ na Mirima od 24. kolovoza do 19. rujna 1896.

Tamo gdje je prošle godine 24. kolovoza, društvena radnja privremeno obustavljena bila, (sr. sl. 17), tamo se je ove upravo na 24. kolovoza nastavila.

Ljetošnje zakašnjenje pripisati je u jednu ruku vanredno nepovoljnim klimatičnim odnosajima, a u drugu što je pučanstvo borbom protiv peronosporo veoma zaokupljeno bilo, tako da nije bilo razpoloživih radnih sila. Nastavilo se je iskapanje sjevernim smijerom unutar opsega zgrade

(polovine) u obliku pravilne pačtvorine, koja je mjereći izvana duga 6·15m a široka 2·50m. Temelj ove prostorije nalazi se 1·41m. pod niveau-om okolnoga tla.

Ova udubina u ostalom nije sasvim jednolična, kako se je u prvi kraj mislilo. Kada se je sva do kraja otkopala, uvidesmo da je tu negda bio mehanizam dvaju gospodarskih strojeva. U gore naznačenoj dubini dva su obzidana razdjela, svaki dug 2·52m, a širok 1·44m.; u svakom se nalaze po dva jednostavna kamenita stupa, četvorinasta oblika, osovno uz pobočne zidove postavljena,

Sl. 17. Iskopine u sv. Petru od Klobuka koncem g. 1895.

sa namjerom, da se posve očiste postojeće gomile e da se dobije potpuni tloris cjelokupne zgrade.

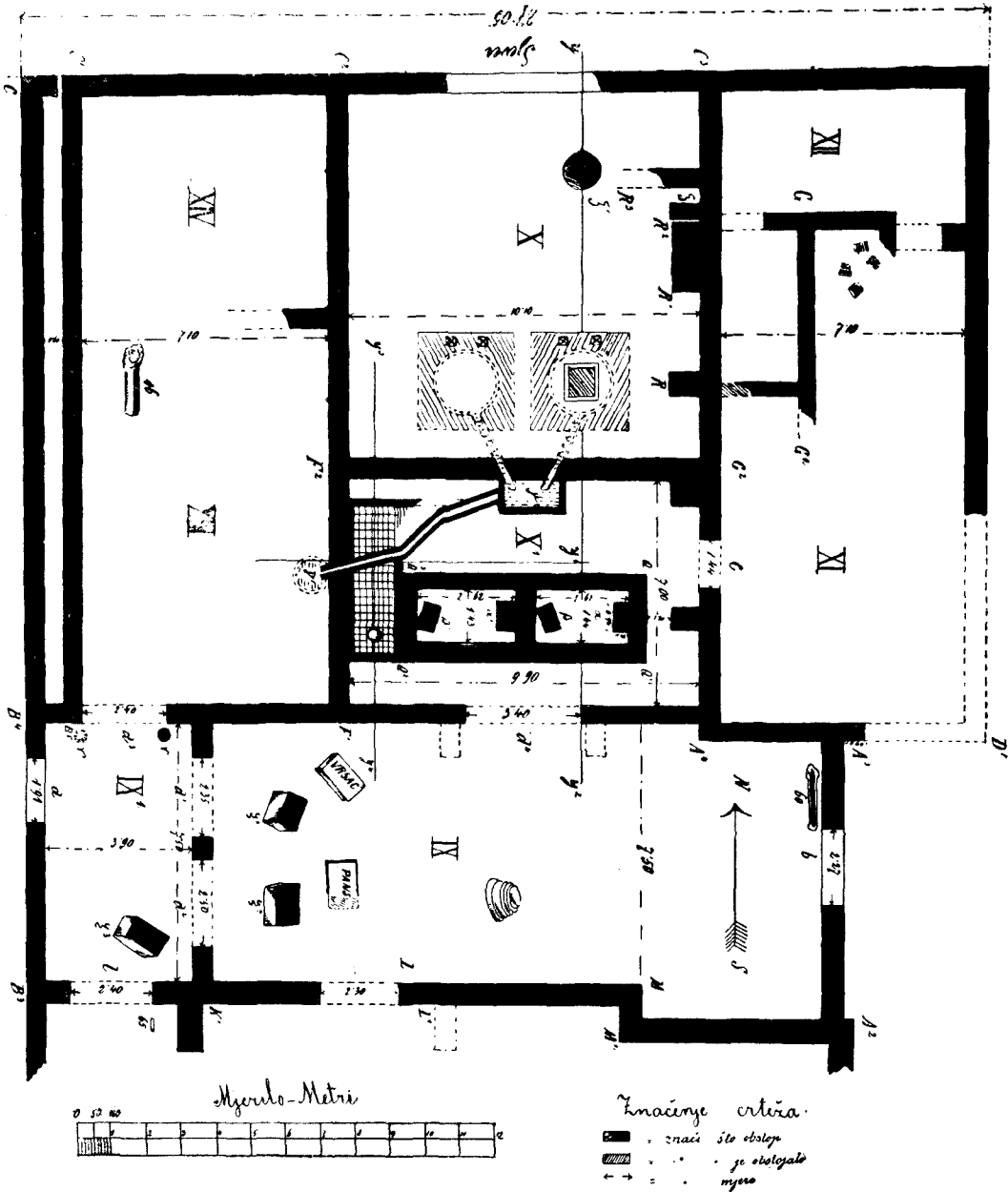
Prvih dana naišlo se na poprječni zid $A^4 F^1$, (sr. sl. 18) koji spaja dva uzdužna istosmjerna zida u XI i XIII (otkrita 1895.) pravcem istočno-zapadnim. Dug je 10m a širok 0·50m. Ovaj novo otkriveni zid teče istosmjerno sa sjevernim izvanjskim DC^1 (otkritim 1896.), od kojega je udaljen 19m. Na unutarnjoj strani njegovoj našlo se je više žlijebova sličnih onima, koji su iskapani g. 1895.; (broj 61, 62 i 63.) pri srijedi su vrata široka u svjetlosti 3·40m., — d^4 — za općenje sa IX. odjelom. Nastavljajući otkapanje u X.¹ odjelu naišlo se posrijed širine njegove na udubljenu prostoriju Q, Q^1 Q^2 i Q^3 (predijeljena zidom, u dvije jednake

pravcem istočno-zapadnim. Ona 2 stupa u istočnom razdjelu $\alpha \beta$, prislonjena su i danas vertikalno, dočim druga 2 u zapadnom: $\alpha^1 \beta^1$, su razmaknuta, te stoje koso naklonjena u obratnom smjeru. Sastoje se iz prostog domaćeg vapnenca, izdijelana veoma prosto bez ikakva ukusa.

Ovi su stupovi visoki 2·30m, široki 0·73m. a debeli od 0·41m. do 0·46m. Na nutrnjim licima, visoko nad tlom 1·50m., posrijed širine nalazi se po jedna luknja oblog oblika, široka 0·15m., jedna spram druge. U ovim je luknjama mogla počivati osovina kola na vreteno, oko koje se obavijalo uže za pritiskavanje uljarske preše, koja se tu u blizini nalazila. Kako je u pomenutu svrhu potrebna prilična otporna snaga, to su ti stupovi

poput balvana nepravilni bridnjaci kojima se vrhovi završuju polukružnicom mjesto pačetvorinom.

Iza ove udubljene prostorije uprav u sredini nalazi se kamenica duga 1·90m., široka 0·90m. duboka u sredini 0·07m. koja je prvobitno bila sar-

Sl. 18. Iskopine u sv. Petru od Klobuka tečajem godine 1896.

U oba razdjela prostorije Q, Q¹, Q², Q³, našlo se je mnogo životinjskih kostiju, ulomaka od opeka, cigala, željeznih čavala, ulomaka posude za svetu vodu itd.

kofag. Ova je kamenica prislonjena uz zid G² F² udaljen 7m. od prvoga, s kojim je istosmjernan; dug je 9·90m, debeo 0·55m, a nad tlom odjela X.¹

1m. je visok. Sa stražnjeg lica je pročišćen cijelom duljinom za 1m. u širinu, te se tu opaža vanredno debeo lijep (do 0.06m.) Ovaj novi zid G² F², dijeli prvobitni odjel X. u dva odsjeka X. i X.¹, od kojih je prvi već potpuno otkopan i potanko opisan, dočim je drugi tek za pokus otpočet, te će se god. 1897. posve pročititi.

Iz gore navedene kamenice γ, teče kameni žlijeb γγ¹ krivuljastim smjerom prema zapadu sve do unutarnjeg zapadnog zida F¹ F², kroz koji ističe u prostoriju XIII. Ovaj žlijeb sastoji iz više komada, uloženi u mozajično tlo, koje se na obje strane spušta prema cijevi, koja je rabila kao odvodni žlijeb.

Uz ovaj žlijeb 0.60m. od zapadnog stupa nalazi se usrijed mozajika uzidana posuda zdjelastog oblika ε od solnog kamena, sa promjerom od 0.42m., koja je po srijedi 0.05m. duboka.

Kako je već prvo istaknuto, odsjek X. uzdiže se prilično nad niveau-om odsjeka X.¹, tako da izgleda kao kazališna pozornica prama prizemlju, kada se promatra iz odsjeka X.¹ Očividno je, da je taj odjel sgrade (odsjeci: X. i X.¹) služio isključivo u gospodarske svrhe marljivih hrvatskih Benediktinaca. Tu tvrduju podkrepljuju i dva kamena kolesa, koja su se našla u novootkritom kutu odsjeka X., 7.95m. od prvo opisanog zida. Jedno koleso ζ ima u promjeru 0.80m., a debelo je 0.41m.; drugo ζ' je istih mjera, ali je prepolumljeno, te leži postrance. Oba imadu u sredini četverouglastu luknju, koja ide skroz (0.20×0.20m.)

Ova su kolesa služila kao žrvnji za mlijevanje maslina; kroz luknje prolazile su drvene grede, a radnici upirući se o nje vrtili bi kolesa po obližnjem podnožju R¹ R², te bi tako samljeli masline; tijesto bi kašnje prenašali u opisanu prešu, te ožimali ulje.

Od pomenutog srednjeg zida G² F², uz nutrnji istočni na 2.45m. daljine nalazi se potpornjak R, dug 0.70m. a širok 0.65m.; 2.35m. dalje nalazi se temelj maslinskog žrvnja R¹ R² širok 0.65m., a dug 2.50m. Između sjevero-istočnoga kuta ovog kratkog ostanka zida R² (0.60m. dug), 0.91m. od temelja gornjeg žrvnja nadosmo ova dva kolesa.

U XI. odjelu propokasmo nešto, te nadosmo tragove novog zida G G¹ i smrvljene i raskopane ostanke mozajika.

Pošto pravcem istočno-zapadnim presjekosmo gomile i time do tri četvrtine prostora potpuno pročitismo, preselismo se sa radnici u srednje prostorije, poimence u odjel IX., koji god. 1895., nebijaše posvema otkopan.

Otkopajući naslagano kamenje u odjelu IX.¹, između silnog materijala nadosmo nekoliko (ξ¹, ξ², ξ³)

komada krasno isklesanog kamenja: od 0.93m. do 1.00m. duljine i 0.60m. do 0.64m. širine. Tehnička je izradba tog kamenja u očitom protuslovlju sa ostalim, osobito sa zidanim, koje je jednostavno zaugljeno, dočim je u ove komade majstor uložio sav svoj mar i vještinu. U ovom je odjelu nađen i ulomak latinskoga napisa, na mramornoj pločici.

Od lane otkritog vanjskog zapadnog zida B² B⁴ 3.90m. daleko, upravo prema tada otkopanim vratima z, otkrismo temelje dvaju veličanstvenih uporednih vrata d¹ d², koja su po svoj prilici bila na svodove.

Pred ovim vratima nalazi se atrium IX.¹, dug 7.50m. širok 3.90m.

Gornja vrata d¹, koja odgovaraju već spomenutim vanjskim, mjere u temelju 2.35m., a donja d², koja od gornjih samo raztavlja 0.70m. dugo podnožje zajedničkoga pilova, mjere u svjetlosti 2.50m. Opisano kamenje po svojim mjerama odgovara zaleđu, dotično temelju spomenutog pilova, te je s toga bez dvojbe njemu pripadalo, što i rekonstrukcija svjedoči. — Ova su biforna vrata možda bila ukrašena i ornamentima, kako su bili i prozori romanskoga sloga, ali se svemu tomu trag zameo.

Na sjevernoj strani atrijske nalaze se vrata d², koja vode u sjevero-zapadnu prostoriju XIII.; široka su u svjetlosti 2.40m. upravo kao i ona l, suprotna im na južnoj strani, što vode u podnevne odaje VI. Spomenuta sjeverna vrata nijesu na lanjskom tlorisu označena, jer bijahu zatrana.

Pošto se je primicalo doba jematve, kad su svi težaci zaokupljeni berbom, moradosmo za ovu godinu prekinuti radnju na „Mirima“ u kaštelanskom polju, ograničivši se zadnje nedelje na izvažanje materijala na obližnju ledinu i prevažanje na obalu.

Zemlja Vuletinova, koja se prostire istočno od naših iskopina, krije nuzgredne sgrade „Mirá.“ Radnik krčeći po sredini zemlje, našao je 9. rujna 1896. ispod pročišćene gomile, temelje malene nespretne sgrade u sasvim lošem stanju, koja je 40m. od klobučke sgrade. Ovi se temelji protežu od istoka prema zapadu, u duljinu i širinu po 8m.; ulaz je okrenut prama istoku, a nutrnji raspored odaje, da je zgrada bila gospodarska. Ovo je otkriće po nas u toliko zanimivo, što se je tu našao lijep kapitel romanskoga sloga, ukrašen paominim lišćem, poput onih, koji su 1895. u „Mirima“ nađeni, a to je nov dokaz, da je ovdje opstojalo više zdanjana okupu. Godine 1896. pročišćeno je svega oko 150m.² površine, ukupno je radilo u 22 dana do 246 radnika, popriječno na dan 11, 50 je kolá izvažalo materijal na Novsku

obalu, tako da su popriječno na dan bila zaokupljena po dvojka kola. Prevezlo se je na obalu do 300m.³ kamenja, a još ga ima za prijevoz priredena do 100m.³.

Monsgr. B u l i ć čita izvještaj odsutnog glavnog izvjestitelja strukovnog odbora dra. Jelića o mirskimi iskopinama god. 1896. s umjetno-povjesnog gledišta.

Izvještaj glavnoga izvjestitelja prof. Dra. L. Jelića o iskapanju na Mirima s povjesno-umjetničkoga gledišta:

Iz dnevnika P. Ergovca, dovoljno se već razabire, da je ovogodišnje istraživanje na Mirima urodilo osobito važnim otkrićem. Po ispravama iz dobe narodne dinastije znademo, da su glavni domaći gospodarstveni proizvodi uz žito bili vino i ulje.¹ Kako su naši stari ta dva dragocijena soka proizvodili, tek po ovogodišnjem iskapanju „Bihaća“ doznadosmo. Zanimivo to otkriće popunjava jednu od najtamnijih stranica naše kulturne povjesti. Tim se predmetom isprave ne bave, te ni Rački u svojim toli zdušnim i ponasitnim istraživanjima nije mogao, da nam što поблиže kaže. Prije nego li ću da istaknem povjesnu zamašnost ovoga otkrića, da vidimo kako su stari Hrvati pravili vino i ulje i kakva je bila njihova turnjačnica.

Ergovac je podrobno opisao prostorije X i X¹, gdje su se ljetos barem djelomice otkrili sačuvani ostanci dviju preša, tako da se česti, koje fale, lako dadu popuniti po prijašnjim nahodajima i po klasičnim uzorcima.

Kako je već lane bilo spomenuto, vlastnik pok. I. Katalinić pred tridesetak godina bijaše izvadio iz prostorije X.—IX. dvije velike okrugle kamene ploče od preše.² Stavimo li na prvobitni položaj takove dvije ploče, te dopunimo li česti što fale na temelju klasičnih uzoraka, poznatih nam po opisima i otkrićima,³ s kojima se novootkriti stroj u glavnom slaže, dobit ćemo prvobitni oblik starohrvatske preše u njezinoj cjelini.

Tu obnovu u tlorisu predstavlja sl. 19. a u prerezu sl. 20. Prostorija X.—X.¹ sadrži svu napravu potrebitu za pravljenje ulja i vina. U prvoj na 1m. odignutom podgratku (podium) stoje usporedno dvije jednako sastavljene preše. Podloga preše okrugla je kamena ploča D D' (area) sa

okruglim žlijebom. Tijesto za prešanje zbijeno u pletene sprte ili nabito trstima te opasano debelim konopom, kao i danas po spljetskoj okolici i drugdje po Dalmaciji, naslagalo bi se na areju do 2^m u visinu, te je izgledalo kao debeli stup. (sl. 20. b.). Na taj tjesteni stup dolazila je čvrsta drvena pogača (orbis olearius, sl. 20. b.), te je slijedilo izažimanje čvrstom polugom. Poluga ta sastoji od četiri glavne česti. Velika greda (p r e l u m C C') na jednom kraju (lingula) pričvršćena među dva debla (arbores, A B) pritezala se konopom na drugom kraju i to kao u našem uzorku kolom na vreteno (s u c u l a α , β), posađenim među dva jaka kamena stupa (stipites). Tako je tjestenina ostajala među otpornom točkom (C) i pritežištem (α , β) te greda (C C') težaše na pogači (b'), koja je tlačila tjesteninu. Postepenim pritezanjem konopa kolom na vreteno, ožimale se iz tjestenine sok, te se slijevala u oblasti žlijeb areje (D), i žljebićem (a) oticala u kamenicu (γ). Sl. 20. Iz kamenice, drugim žljebićem u tlu ($\gamma\gamma^1$) oticala u obližnju zapadnu prostoriju XIII., koja je služila za pohranjivanje vina i ulja, našu pivnicu.

Za pravljenje ulja rabio je još i stroj, kojim su se masline pretvarale u tijesto, a taj susretamo i u našoj turnjačnici. U sjevero-istočnom kutu turnjačnice X ostaci su toča ili mlina za masline. Sastojao se je od zidanog korita među R¹ R², i teškog kamenog kolesa, od kojeg su dva primjerka nađena na mjestu (ζ i ζ'). To kolo, okomito položeno, ljudskom rukom ili upregnutim živinčetom koturalo bi se u duguljastu koritu, ili navadnije u okrugloj zidanoj posudi, te je gnječilo masline (sl. 24.). Ovaj toč još je danas u porabi u Dalmaciji.

U našoj turnjačnici je jedna preša izvjesno rabila za ulje, dočim je druga po svoj prilici bila opredijeljena za prešanje vina. Ne bi se moglo pravo pojmiti čemu dvije preše za ulje.

Pobočna istočna prostorija XI—XII općila je vratima c sa turnjačnicom; ona je služila za privremeno sahranjivanje maslina i mošta prije nego što su se metnuli u turnjačnici na ožimanje.

Sravniv našu turnjačnicu sa inim poznatim nam rimskim u Stabiamama i Pompejima, te na starokršćanskom solinskom groblju u Monastirinama,⁴ priznati nam je, da je naš uzorak, što se

¹ Sr. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, 202 i dalje.

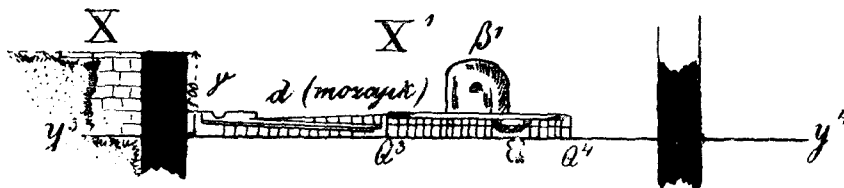
² Sr. Bihać, II. Izvješće 17. Jedna ploča je bila od smrdelja te rasječena u pragove, 1,61×0,20×0,15m, sada je na vratima Viska Grgina u Novome.

³ Rich, Dizionario delle antichità greche et romane, II. 357—362.

⁴ Rich, u. mj. Overbeck u. Man. Pompeji (1884.), 348. Voda po Spljetu i Solinu, Tabla III. str. 241.

oblika tiče izim neznatnih razlika vijerna kopija rimske preše, ali ima i velikih razlika u mjerama i izradbi. Od ciele ogromne zgrade od

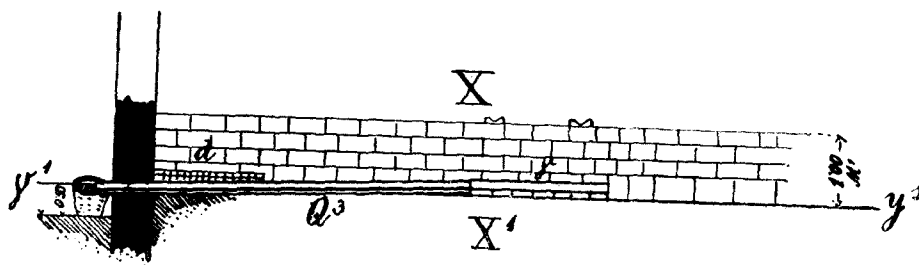
dvojbena je dakle sva zgrada poglavito, ako ne isključivo, bila opredijeljena za gospodarske svrhe. Tako velike gospodarske zgrade ne susretamo ni

Sl. 21. Prerez mozajika.

39·30m.×27·05m. turnjačnica sama zahvata četvrtinu prostora; uračunamo li k tomu još pivnicu

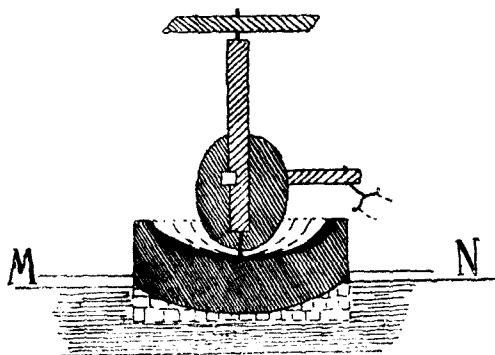
u Stabijama, ni u Solinu. Izradba naše turnjačnice odaje neki sjaj, kojega nemaju ini spome-

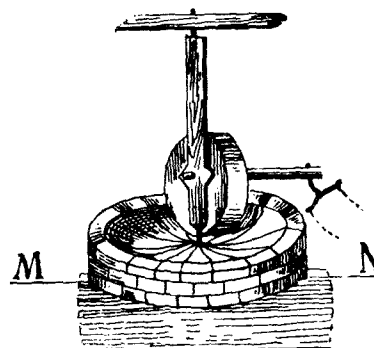
Sl. 22. Prerez kamenice.

(XIII.) i klijet za pohranjivanje maslina i sušca XI. XII.), onda čitava polovina ove ogromne zgrade bijaše opredijeljena za pravljenje i čuvanje

nuti uzorci. Sami strojevi su veći, tlo obloženo mozaikom, a žlijebovi od bijelog su tesanca (Sl. 25.) te na zaglavku dekorovani životinjskom maskom.¹

Sl. 23. Prerez maslinskog mlina.

Sl. 24. Lice maslinskog mlina.

vina i ulja. Ne ćemo pogriješiti pretpostavimo li, da je dobar dio ostalih prostorija morao služiti za ostale poljodjelske proizvode, osobito za žita. Ne-

Taj sjaj nam odaje veliko bogastvo vlasnika dvostruka preša već sluti na velik prihod maslina i ulja, doslijedno na veliku površinu posjeda.

¹ Sr. Bihać, Izvješće II. 18. Gosp. Ergovac je otkrio, da su pragovi od četiri prozora u kući Mihe Grgina u Novomu, izdjelani od žlijebova donesenih iz Mira. Priložena slika 25.

predstavlja nam jedan čitavi komad žlijeba, djelomice klačandom ispunjena, te polovinu drugog komada, pri vrhu urešenog grafranom životinjskom maskom.

Tim smo razjasnili ovo zanimivo otkriće; ali istodobno napipali i nit za povjest ogromne zgrade, što ju „Bihać“ otkapa.

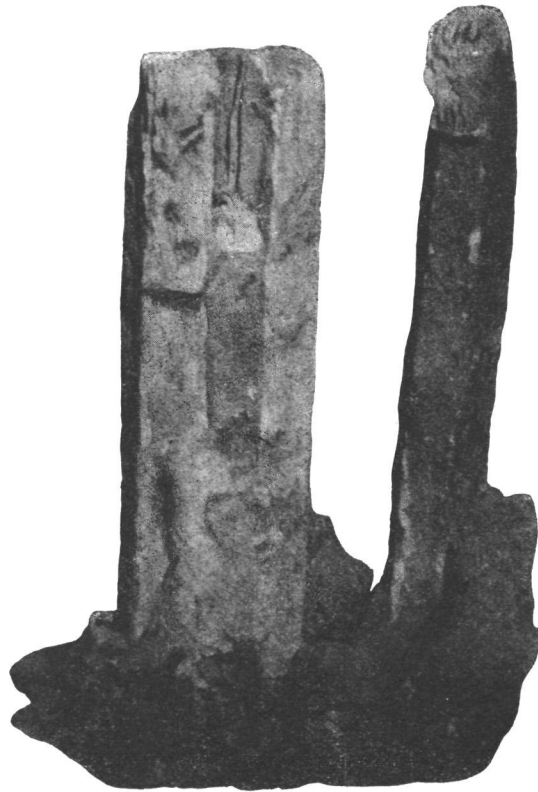
Ovogodišnje iskapanje približuje nas k riješenju pitanja, kojoj je svrhi zgrada u Klobuku prvobitno služila, što je dosele bilo zagonetno. Izvješćujući lane o istom predmetu, na podlozi već tada otkrivenih podataka istaknuo sam mnijenje, da je zgrada bila vladarski dvor posred krunskoga bihačkoga dobra, premda se je dosele po starijoj, donekle osnovanoj predaji, skoro izvjesno onu zgradu smatralo samostanom sv. Petra od Klobučca¹. Sada je stalno, da zgrada po svojem nutarnjem rasporedu ne odgovara samostanu, nego zgradi za tjezanje gospodarstva u veliko. Ona je bila središte velikoga posjeda, curtis ili villa, okruženo inim gospodarstvenim zdanjima, stajama i sušama i stanovima kmetova.² Kako je već Ergovac opazio, do ove zgrade na istok, na Vuletinnojivi vide se tragovi takovih zdanja, a ruševine se opažaju i na zapadnoj strani.³ Perimetralne još visoko stršeće zidine, što pašu četvorinu od 929·44m.², najbolje svjedoče, da je ova curtis bila

utvrđena zgrada. Utvrđen veliki dvor u Klobuku, poglavito opredijeljen za gospodarstvo, bijaše dakle središte velikoga posjeda u bihačkom polju. Eto nas, dakle, do konačnoga pitanja, čiji je taj posjed s dvorom bio? Mi ćemo se obratiti za odgovor pisanim spomenicima, ali prije da pripodobimo bihački dvor sa drugim jednim, kojemu je svrha izvjesna.

Potpuni analogon za klobučki dvor jest rogovski dvor, kojega su ostaci još bolje sačuvani nego li oni bihačkoga, a i isprave o njemu izvjesnije govore.

Ostaci rogovskoga dvora „Dvorine“ nahode se pri sredini istočnoga obronka kose, što se proteže med biogradskim primorjem i vranskom dolinom među Filip Jakovom i rogovskom crkvom sv. Roka (sv. Mihovila Arhandela), gdje se križaju dva stara kolnika. Na karti generalnog

štopa od g. 1883. ta ruševina nije naznačena, ali ostaje u predjelu Gnojine elevacija 89m. baš u sjevero-zapadnom kutu rečenoga raskrižja, te joj uz dvije stranice teku rečena dva kolnika. *Dvorine* u tlorisu predstavljaju četvornjak od 682m.² površine, i to 28·63m. dug, a 21m. širok, orijentovan pročeljem na istok, baš kao i klobučki dvor. Jugostočni ugao pojačan je četverokutnom kulom utjelovljenom u tijelo zgrade i od nje nejednako odskaćućom; jednake stranice su 5m. šir., perimetralni su zidovi još preko 2m. visoki; nutrina je također posuta zidoderinama i ruševinama, te se razabiru djelomice nutarnje razdiobe. Na njima

Sl. 25. Žlijebovi maslinskoga mlina iz sv. Petra od Klobuka.

se opažaju dva doba: donji su sredovječni i gornji iz XVI. vijeka. Po fundacijonalnoj listini samostana sv. Ivana Evangeliste biogradskoga od g. 1059. izvjesno je, da su *Dvorine* ona „curtis Rogana“, koju je tom samostanu darovao kralj Petar I. Krešimir, u blizini Biograda i to baš „in condensatione collis proximi et imminetis Belgradine civitati positam ab

¹ Bihać, III. izvješće, 19 i dalje.

² Rački N. dj. 227 i dalje.

³ Bihać, Izvješće II. 16.

a *aquilone*“.¹ Donji dio perimetralnoga zida je iz doba prije g. 1059.; gornji je sloj tursko djelo. Mjestopisac zadarskih kotara u polovici XVII. vijeka Ljubavac nam pripovijeda, da su Turci prije kandijskoga rata (1645.) bili pokušali, da na tom dvoru nadgrade kaštel; ali ih providur mletačke konjice zapriječio.² Pod crkvom sv. Roka vide se temelji drugog sličnog dvora, a do njega opet ruševine gospodarskih zdanja.³ Mogao bih navesti još i drugih sličnih dvorova, kao onaj u Tinju, kod Vrane, pak u Rižinicama, kojeg je ruševine „Bihać“ već počeo otkrivati, te djelomično otkrite temelje *curtis* u Biskupiji kod Knina, koja se nekima čini biskupskom crkvom Sv. Marije, vladarski dvor kod sv. Bartula u Jadertovačkom polju, još dobro sačuvane vladarske dvorove u Ninu, te zablatski dvor kod Vrane, koje većinom i po listinama i po vidivim tragovima možemo identifikovati. U glavnom i u detaljima klobučki dvor se slaže s ovima dvorovima, koji su još za doba hrvatskih vladara opstojali, i to posred krunskih teritorija, a osobito s rogovskim Dvorinama, koje su izvjesno ruševine vladarskoga dvora posred rogovskog kraljevskog teritorija, darovana g. 1059. od Petra I. Krešimira opatiji sv. Ivana biogradskoga.

Uпитamo li sredovječne isprave, odnoseće se na kaštelansko polje, koji li je veliki posjed za srednjega vijeka ležao u bihaćkom polju, naći ćemo izvjestan odgovor: za dobe hrvatske samovladavine u bihaćkom je polju bio samo jedan veliki posjed, krunsko dobro (*territorium regale, terrae regales*).

Prvi trag tom krunskom posjedu nazire se već u najstarijim hrvatskim poveljama. Hrvatski su vladari, kao i ini suvremeni u srednjoj i zapadnoj Evropi, oblazili državu, da dijele pravdu, te odsjedali u svojim dvorovima na krunskim dobrima, gdje je za nje i za brojnu im pratnju bilo mjesta za konak.⁴ Tako knez Trpimir g. 852. i knez Mutimir g. 892. izdadoše svoje darovnice spljetskoj crkvi u Bihaću.⁵ Već tada u bihaćkom polju opstojale dvor na krunskom posjedu. Nu imamo

izravni dokaz, da se je to krunsko dobro protezalo od Solina do Bihaća. Fundacionalna listina od g. 1080. S. Petra u Selu izrično nam to kaže: *Post hec vero Suinimir rex dederat Stresi, auunculi sui, totas terras, que erant in Masaro et incipiente a Satona usque Biaki*, ut ipse tolleret tributum ab eis. Denique volebat michi per uim tollere memoratam terram, ita dicendo quod esset *regalis*.⁶ Sav predjel od Solina do Bihaća bijaše u XI. vijeku krunsko dobro, te je kralj Zvonimir svomu ujaku Strezi povjerio pobiranje desetine. Strezino nasilje proti Petru Črnomu, o kom govori navedena listina zgodilo se g. 1078.⁷ Hrvatski kraljevi daruju pojedine odlomke toga krunskoga dobra; sam Zvonimir g. 1078., te Stjepan II. g. 1089. darovaše spljetskom samostanu sv. Stjepana kraljevski teritorij u Radunu, 1-308 klm. sjeveroistočno od dvora u Mirima;⁸ koji izvjesno pripadaše području klobučkoga dvora, kojim se baš bavimo. Drugi vladari već prije bijahu podijelili crkvama i samostanima druge odlomke istog krunskog dobra med Radunom i Solinom, kao Pusticu, Lažani i Putalj.⁹

Dočim je po ispravama izvjesno, da se je krunsko dobro protezalo od Bihaća do Solina, te je Klobuk bio na njem i dočim znamo iz istih izvora, da su pojedini odlomci toga krunskoga dobra bili darovani od hrvatskih vladara kao nabožne zadužbine, Klobuk s Bihaćkim poljem ostao je sveder krunskim dobrom, te ga hrvatski vladari ne darovaše nikomu. A razlog tomu je već jasan: tu je bila *curtis* ili *villa regalis*, gdje su sami vladari obilazeć zemlju sa svojim dvorom odsjedali. Po poznijim ispravama, onaj dio krunskog teritorija, koji je ostao takav sve do XIII. vijeka zahvaćale: Bihać, teritorije sv. Vitala, sv. Jurja u Žestinju, Divulje, Mežlinu i Smokvicu.¹⁰

To nam najočividnije potvrđuje boravak kralja Bele g. 1251. u Klobuku. Treba da pocijelo iznesemo suvremenu vijest: *Rex autem Hungariae Bela sui regni reuisendo confinia, de-*

¹ Rački, Doc. 52. 53.

² Storia dissertazione del contado di Zara; rp. kod gosp. kneza Manfreda Borella Vranskoga, po prijepisu gosp. savj. Alačevića, str. 53.

³ Obširniji opis slikama u mojoj Povijesti Kotara, pogl. Rogovo, što se nadam doskora objelodaniti, gdje će biti opisani i drugi sredovječni vladarski dvorovi po Dalmaciji.

⁴ Rački, Nut. stanje, 144 i dalje.

⁵ Rački, Doc. 5 i dalje; 15.

⁶ Rački, Doc. 132.

⁷ N. mj. 122.

⁸ N. mj. 139, 145; sv. Topogr. karta Bihačke okolice „Radun,“ Bihać, II. Izvješće, str. 40.

⁹ Sr. Rački, Doc. Kazalo. s. vv. Nije pouzdano, da je kralj Zvonimir darovao zapadni dio krunskog dobra bihaćkoga Trogiranima, t. j. od Smokvice do sv. Petra od Klobuka; jer dotična povelja je apokrifna kovanica 1333. godine, Sr. Lučić, Memorie di Traù, 20, 217.

¹⁰ Lučić, N. dj. 20, 23.

scendit per Chroatiam ad Dalmatic ciuitates; fecitque sibi parari hospitium apud ecclesiam sancti Petri, que est inter Salonam et Tragurium; ibique resedit non paucis diebus cum magno diversarum gentium comitatu.... Demoratus est autem Bela rex apud sanctum Petrum multis diebus.¹

Kad su za srednjeg vijeka vladari obilazili državom, ne odsijedahu u gradovima, nego u dvorcima na krunskim posjedima. Tomina vijest, te činjenica, da si je kralj Bela u Klobuku „kod crkve sv. Petra“ za se i za mnogobrojnu pratnju dao pripraviti stan (fecit sibi parari hospitium) i proboravio cijeli mjesec studeni,² da je označio, da se „pred crkvom sv. Petra“ odluči parnica među Trogiranima i knezovima Kačićima radi Knežina,³ izričito svjedoče, da je kraljev hospitium bio krunski dvor kod crkve sv. Petra od Klobuka. Doista kralj Bela tom prigodom pridrža sebi crkvu sv. Petra od Klobuka sa svim pripacima, opozvav tako darovštinu kralja Andrije, a Trogiranima valjda za odštetu darova kraljevski posjed Bistricu.⁴ Od tada krunski posjed Klobuk sa sv. Petrom ne pripada ni Trogiru ni Spljetu, nego spada pod kraljevski Klis.⁵ Napokon 1278. kralj Ladislav Kumanac darova Trogiranima za vazda Klobuk s crkvom sv. Petra, te on ostade u njihovoj vlasti sve do porušenja g. 1420.⁶ Klobučki dvor postade „kućom općine trogirске,“ koja ju 1373. godine popravi i unj postavi svoga stražara.⁷

Iz ovoga povjesnoga pregleda jasno je, da je Klobuk u doba narodne dinastije bio krunski posjed, pripadak kraljevskog teritorija što se protežalo od Bihaća do Mosora; te da je na njem pobirao desetinu vladarov povjerenik, za kralja Zvonimira ujak mu Streza.

Velika gospodarstvena zgrada, koju je naše društvo u Klobuku počelo otkopavati, leži posred polja među Bihaćem i Radunom, te je središte kraljevskoga teritorija, o koji su se Trogirani i Spljećani koncem XII. i XIII. vijeka otimali. To je

dakle curtis ili villa regalis u kojoj si je dao kralj Bela g. 1251. prirediti konak i koja je valjda toliko stara, koliko i sam kraljevski teritorij. Ona nije istovjetna s crkvom ili samostanom sv. Petra, koji se spominju tek u XII. vijeku. Toma Arcidakon izričito razlikuje Belin hospitium od same crkve sv. Petra, veleć apud ecclesiam s. Petri, a samostana niti ne spominje. Ona je zgrada očevitno bila opredijeljena za sabiranje desetine u naravi, ne samo iz krunskog posjeda u Klobuku, nego i iz krunskih zemalja zapadnog dijela kraljevskog teritorija, što se od Bihaća do Solina protežalo.

Mi dakle moramo razlikovati u Klobuku curtis t. j. dvor kao središte krunskoga posjeda, od crkve sv. Petra i od „samostana,“ i to koli obzirom na doba, toli i obzirom na položaj zgrade.

Krunski je posjed u Klobuku stariji od XII. vijeka, kad se prvi put spominje crkva sv. Petra, a po sebi se nameće i misao, da je curtis krunskog posjeda također starija od XII. vijeka, stara onoliko koliko i sam krunski posjed. Kojeg je doba curtis, što ju otkapamo, izvjesno će nam pokazati iskapanje, kad bude dovršeno. Pošto najstarije povjesne vijesti sizahu tek u XII. vijek, nije bilo uputno na podlozi lane otkrivenih arhitektonskih ulomaka, odlučiti se za još starije doba. Ipak nije bilo moguće, a da se ne opazi, da skulpture, odajući po narisu i izradbi starokršćanske uzorke, nijesu poznije od prvog doba romanskog sloga. Po obliku ove godine otkrite preše, mora se zbilja slutiti na doba starije od XII. vijeka, cijeli sastav te gospodarske sprave posvema je udešen po starom rimskom uzorku. U drugu ruku lane otkriven krasni nadvratnik⁸ u sredini je urešen Isukrstovim monogramom starokršćanskog oblika, koji sjeća na osobiti solinski oblik Konstantinova monograma, što se u IV. i VI. vijeku susreta u starokršćanskom solinskom groblju u Manastirinama. Monogram Konstantinov osim IV. do VII. vijeka, pojavljuje se još i na napisima IX. vijeka, t. j. za karolinškoga preporoda.⁹

¹ Thoma Archid. c. XLVIII. (ed. Rački, p. 206, 207).

² Sv. Poparić u Bihać, II° Izvješće, 15.

³ Ibid.

⁴ Lučić Memorie, 72.

⁵ Ibid. 93. listina 1275. god. quasdam terras et possessiones in confinijis Tragurii positas, in loco vocato ad S. Petrum de Clobucichy sub Ostrogh, que terre subiecte et subposite fuerant castro Clisie....

⁶ Sr. Poparić n. mj. 15, 15. Lučić, Memorie, 418.

⁷ Lučić, Memorie, 272: „casa del Comune a S. Pietro de Podemorio.“

⁸ Vidi II° Izvješće, Tab. I, sl. 2, p. 10, 17.

⁹ Carini, koji se je poblize bavio povješću Isukrstova monograma, ovako mu je u kratko ocrtao porabu za srednjega vijeka: „Scorrendo isecoli V, VI ed anche VII abbiamo fra le croci, trovato anche la monogrammatica negli ornati; ancora un poco, adesso scomparirà intieramente. Ne' secoli VIII. e IX., nell' età, cioè, di Carlo Magno, poco o nulla si vede in uso negli stessi manoscritti biblici e liturgici. Piut-

Jeli nadvratnik starokršćansko djelo IV.—VI. vijeka, te samo kao prosto gradivo uzidano u naš dvorac ili je to zbilja izvorni nadvratnik dvorca? Sva tri su komada skupa nađena i barem dva dobro pristaju jedan uz drugi, te bi tako ona prva hipoteza bila isključena. Prisposobimo li kompoziciju i izradbu uresne vajarije našeg nadvratnika sa dalmatinskim kao i sa inostranim vajarijama IX. vijeka, svakako moramo priznati, da se nadvratnik ističe mnogo plemenitijim djelom. Taj isti pojav susretamo i na nadvratniku crkvice sv. Jurja od Žestinja, 2 klm. na sjevero-zapad od klobučkog dvorca.¹ (Sl. 26). Valjda ne ćemo pogriješiti, priznati li naš nadvratnik djelom karlovinškog preporoda u IX. vijeku, izrađenim od škole domaćih umjetnika, koji su vjerno sačuvali tradicije starokršćanske umjetnosti. Ovaj zaključak više se sudara i sa podacima, što nam ih pružaju ini arhitektonski ulomci, koji premda razdrobljeni,

središte Klobuk, koji je prelazio od vladara na vladara. Koloman 1103. godine odcijepi od njega Ostrog, te ga darova spljetskoj crkvi.² U dvanajestom se vijeku spominje u Klobuku kraljevski podžupan, potčinjen kliškomu županu, a poznije je Klobuk pod banovom jurisdikcijom.³ Kralj Andrija nazivlje u listini od g. 1207. bihačko polje „kraljevskim,“⁴ te je sve do g. 1217. bilo med trogirskim i spljetskim teritorijem. Tada je naime kralj Andrija uslijed prevare ili pometnje uključio u trogirski teritorij i crkvu sv. Petra od Klobuka,⁵ ali obranički sud g. 1243. otsudi, da bihačko polje ne pripada ni Spljetu ni Trogiru,⁶ drugim riječima, učini ga opet krunskim dobrom. Ovo naslijestvo po kruni od hrvatskih na ugarsko-hrvatske kraljeve, najbolje svjedoči, da je bihačko polje bilo krunskim posjedom od najstarijeg doba. U njegovom središtu, u dvoru u Klobuku, odsijedaju pri obilaženju po zemlji i ugarsko-hrvatski

Sl. 26. Nadvratnik crkvice sv. Jurja od Žestinja.

ipak nam dovoljna svjetla daju, da ih možemo pripisati najprije dobu karlovinškog preporoda. Po svem ovom čini nam se, da postanak zgrade, koju naše društvo sada otkapa, moramo pripisati dobu starijem od XII. vijeka, te da po svoj prilici spada u IX. vijek.

Za prvih ugarsko-hrvatskih kraljeva još se izrazitije ističe bihački krunski teritorij i njegovo

kraljevi, kao što su već u IX. vijeku knezovi Trpimir i Mutimir.

Crkva sv. Petra od Klobuka i do nje sazidani „samostan“ razlikuje se od klobučkoga dvora i dobom postanka i položajem, te se ona ne smije s dvorom poistovjetiti; ona je bila blizu dvora, koji je od nje počam od dvanajestoga vijeka dobio i ime. „Samostan“ sv. Petra od Klobuka nije bio

tosto vi appaiono tracce e ricordi dell' antico monogramma decussato. Così è il Codex Aureus di Treveri, da Ada (Mater Ada) sorella di Carlo Magno donato al monastero di S. Massimino. In cima al primo canone degli Evangelii è delineato una specie di signum Christi. E notisi il riscontro: la forma costantiniana, verso quest'epoca, tornava pure a figurare nelle iscrizioni de' sepolcri; onde il Comm. de Rossi ha potuto citare al proposito quella di Ansperto, arcivescovo di Milano, morto nell' anno 881., la quale leggesi presso Giulini (Memorie storiche di Milano I, 423.), e l'altra del vescovo Landolfo, morto nell' 889. (loc. cit. II., 74.). Il „Signum Christi“ nei

monumenti del medio evo (1888.), 17. sr. 36.

¹ Stilizacija palmeta živo sjeća na raniju bizantinsku umjetnost, ali ostale česti, te križ po sredini, odaju zaista mnogo pozniju dobu.

² Lučić, Memorie di Traù, 23; sr. top. kartu Solina i okolice.

³ Isprava 1189. godine, Lučić, n. d. 72—3; 496, i dalje. Povelja bana Nikole 1275. godine: „in loco vocato ad S. Petrum de Clobusichy sub Ostrog, que terre subiecte et supposite fuerant castro Clisie.“

⁴ Lučić, n. dj. 23: „il predio reale detto Biach.“

⁵ N. mj. 23.

⁶ N. mj. 46.

samostan u strogom značenju riječi, nego crkvena nadarbina, različita od samostana.

Najstarija izvjesna spomena crkve sv. Petra od Klobuka iz g. je 1185. Tada je pokrajinski sabor, označujući područja biskupa, spljetskomu nadbiskupu dopitao uz crkvu sv. Marte i crkvu sv. Petra od Klobuka.¹ Iz ove isprave slijedi, što se najprije mora uvažiti: Sv. Petar od Klobuka nije bio izuzet od nadbiskupove jurisdikcije, a da je bio samostan bio bi uživao eksempeiju; sam sabor ne nazivlje ga samostanom, nego naprosto crkvom. Crkva sv. Petra od Klobuka za najstarijeg doba bijaše mirska nadarbina, koja je ovisila od nadbiskupa.

Petar monah u fundacionalnoj listini nadarbine sv. Petra od Klobuka od g. 1189., izrično velec: „pošto je proteklo nekoliko vremena, što sam se ja Petar monah primio uprave *samostana* sv. Petra od Klobučca, posavjetovav se *sa svim zakladateljima istog samostana*, i Hrvatima i Latinima... itd., u prisutnosti kraljeva podžupana bihačkog polja Ivarca Stumbrate i samih zakladatelja, obilježio je granice posjeda nadarbine sv. Petra.“² Dakle g. 1189. življahu osnivatelji nadarbine sv. Petra, a monah Petar pred „ne mnogo godina“ bijaše se primio zasnovane zadužbine; on je prvi nadarbenik sv. Petra od Klobuka. Pošto se po crkvenom pravu nemože zasnovati crkva bez nadarbine, izvjesno slijedi, da je oko g. 1185. sagrađena crkva sv. Petra i da je g. 1189. prvi joj nadarbenik monah Petar pismeno sastavio darovnicu klobučkih žitelja, pošto je prije sve bilo samo naustice ustanovljeno.

Za srednjega vijeka *monasterium* ne znači isključivo „redovnički samostan“ kao ni danas, nego još i stan uz mirsku crkvu, gdje je dušobrižnik čuvao crkvu i vršio pastirske dužnosti.³ U tom smislu moramo uzeti i naziv „samostan“,

kojim se sv. Petar od Klobuka nazivlje u fundacionalnoj listini od g. 1189, pak katkada i kašnje. Kako je prvi nadarbenik Petar bio monah, on je taj naziv upotrebio, i tako se uveo u običaj. Kako i danas imamo župa, kojima upravljaju redovnici, tako je bilo i za srednjega vijeka, ali te župe nebijahu samostani, nego mirske župe podložne biskupu. Očevidan nam primjer spominje Toma arcidjakon o solinskim crkvama sv. Stjepana i sv. Marije, koje su bile privremeno povjerene redovnicima, ali vazda podložne spljetskom nadbiskupu.⁴ I crkva sv. Petra od Klobuka je najprije podložna nadbiskupu, kako nam već navedena saborska odluka od g. 1185. svjedoči, zatim povelja kralja Andrije od g. 1207. i g. 1338. podmetnuta povelja Zvonimirova od g. 1078.,⁵ a kad su Trogirani od kralja Andrije g. 1217. izvalili da im daruje bihačko polje, onda su i trogirski biskupi brže bolje protegli svoje duhovno područje na crkvu sv. Petra od Klobuka, te od pape Klementa IV. g. 1266. i od Grgura X. g. 1274. ishodili povelje, u kojima se med ostalim crkvama trogirskog područja uz pravo pobiranja desetine nabraja i crkva sv. Petra od Klobuka.⁶ Odatle su se izlegle dugotrajne parnice, med Trogirom i Spljetom, što nam ih onako naduto opisuje suvremeni spljetski kronista,⁷ ali te na naš predmet sada ne spadaju. Klobučki sv. Petar nije nigda bio samostan, nego mirska župa, koja je katkada privremeno bila povjerena kojemu monahu i podpadala sad pod spljetskog nadbiskupa, sad opet pod trogirskoga biskupa, prema mijenjanju granica medu ovim dvima teritorijima.⁸

Zasnivatelji nadarbine sv. Petra od Klobuka su krunski kmetovi klobučkoga teritorija i obližnjega Špiljana, što no iste godine 1189. zasnovale i zadužbinu sv. Marije od Špiljana, danas nazvane Stomorija, 1 km. na sjever od klobučkog dvora. U fundacionalnoj listini ove nadarbine

¹ Kukuljević, Codex dipl. II, 131: archiepiscopus Spalatensis habeat . . . has ecclesias: sanctam Martham, sanctum Petrum de Clobuco...

² Sr. Poparić, Bihać II, Izvješće, 13. Lučić, Memorie 497. „Ego itaque Petrus licet indignus monachus dilapsis aliquantis temporibus post *susceptam administrationem monasterii* S. Petri de Clobuces habito consilio *omnium fundatorum* eius monasterii tam Sclavorum quam Latinorum omnes terras itd. Sr. Kraus Geschichte der christl. Kunst, I, 306.

³ Hist. Salomitana, sv. XVI. izd. Rački, 55. Te crkve je kraljica Jelka poklonila spljetskom nadbiskupu, poznije pak „ob reverenti am regalium sepulchrorum concessae fuerant quibusdam regularibus *ad*

tempus.“ Kralj Zvonimir ih je opet povratio nadbiskupu 1077.—87. godine i od tada su uvijek u jurisdikciji nadbiskupovoj. Sr. Kukuljević Codex dipl. II, 8, 22, 31, 35, 131, 162, 188, 199.

⁵ Farlati Illyr. Sacrum, III. 237, 245; Rački Doc. str. 114; Lučić Memorie 217.

⁶ Sr. Farlati IV. 350, 356; Lučić Memorie, 89.

⁷ Thoma Archid. H. S., c. XLIII. izd. Rački 185 i dalje.

⁸ Pisani izvori počam od XIII. vijeka nazivlju S. Petra od Klobuka ili Boišća ili Podmorja, sad naprosto „crkvom“, sad „manastirom“, a spominju do njega i općinsku kuću, t. j. klobučki dvor. Sr. Ljubić Listine, I. 343; VIII, 34; Lučić Memorie, 20, 23, 57, 72—3, 93—4, 102—3, 108—9, 115, 145, 207, 217, 219, 238, 271, 298, 405—7, 418. Thoma arcidjakon n. d. c. XLVIII.

kao i u onoj sv. Petra isti su zakladatelji. Kraljevski podžupan Ivarac Stombrada, Grubina i Dražena.¹ Dakako da krunski kmetovi nijesu smjeli razpolagati klobučkim dvorom, niti ga dopitati nadarbini sv. Petra. Stan za dušobrižnika (monasterium), mora da je bio kuća, sagrađena od zakladatelja uz crkvu sv. Petra a ne sam klobučki krunski dvor.

U Klobuku dakle opstajao je krunski dvor iz doba hrvatskih kraljeva; a do njega nadarbina sv. Petra sa dušobrižničkim stanom iz druge polovine dvanaestog vijeka. U onom je g. 1251. kralj Bela imao svoj hospitium, a u ovom su boravili monah Petar i njegovi nasljednici.

Mi očekujemo konačno riješenje ovih novih i zanimivih pitanja, od posvemašnjeg otkrića dvorca i okolišnih spomenika. Nadamo se, da će to biti već ove godine, ali to zapriječiše množina materijala i ograničena društvena sredstva; nadajmo se, da ćemo do godine biti srećniji.

Tada ćemo biti po svoj prilici u stanju da ustanovimo jeli Klobuk baš onaj grad Kloboka, što ga polovicom X. vijeka Konstantin Porfirogenet nabroja među deset gradova već tada pokrštene primorske Hrvatske.² Pokojni Rački, proti nevjerojatnom mnijenju Šafaříkovom, koji je Porfirogenetovo Kloboka htio metnuti kod Glamoča u Hercegovini, istovjetuje Kloboka sa Klobukom u kaštelanskom polju.³ Da je to poistovjetovanje srećno pogodeno, mogao bi tkogod već u djelomičnom uspjehu iskapanja društva „Bihaća“ svim pravom monumentalnu potvrdu tražiti. Tu je bio izvjesno vladarski posjed, territorium regale i na njem utvrđen dvor, što ga sada otkrivamo. Zašto on ne bi smio biti i stariji od polovice X. vijeka? Već smo naveli jedan monumentalni podatak, po kom bi se zaključilo, da dvor pripada karlovinškom preporodu. To bi se slagalo dobro i sa vješću listine od g. 852, da je knez Trpimir u Bihaću, na državnom vijeću od dvanajst velmoža i tri dvorska kapelana, valjda u prisutnosti spljetskoga nadbiskupa Petra ili njegovih poslanika izdao potvrđicu darovnice o Putalju.⁴

To je tim vjerojatnije, što g. 892. vidimo i kneza, Mutimira u Bihaću, gdje obdržaje državno vijeće sa dvadesetoricom dostojanstvenika.⁵ A vidjeli smo, da se je taj isti događaj opetovao i za kralja Bele g. 1254. i to baš opet u Klobuku.

Rački nam je te događaje već temeljito rastumačio. „Gdje je god vladalac boravio, — veli on — ondje se je nalazila njegova „curia“, ondje bi on oko sebe sakupljao svoje vijeće za upravljanje zemlje. Vladalac je imao doduše na raznim točkama zemlje prebivališta, gdje je duže bavio; imao je ondje svoje dvorove i dvorce, kakovi se između Neretve i Gvozda spominju u Klisu (Doc. 4), Solinu (Ib. 113), Belgradu (51, 87. cfr. C. D. II., 5), Ninu (Doc. 72) i Kninu (481), a po svoj prilici i drugdje po kraljevskim imanjima, rasijanim po državi, koja u ispravama pod imenom „territorium regale“ (539) dolaze. Ondje bi u dvoru, u jednoj od dvorana njegovih, sakupljao redovito vijeće i s njim raspravljao državne poslove (72). Ali uz to putovao je obično po zemlji, sustavljao se u gradovima i mjestima, kao što u Biaču između Solina i Trogira (5, 15), u Omišu u Poljicama (129), u Šibeniku (66, 122, 148) i drugdje, te svuda primao i slušao svoje podanike, rješavao parbe, potvrđivao prava i povlasti i vršio druge poslove vladalačke. — Ovakav način u vršenju vrhovne državne vlasti bijaše u ostalom običan u svim tadanjim suvremenim kršćanskim zemljama. Od zapadnih spominjem Franciju i Njemačku. U karlovinškoj Franačkoj nije imao kralj stalna dvorca, već pntujući po državi odsijedao je sada u ovom, sada u onom dvoru (Pfalz), praćen od časnika, koji su ga podupirali u upravi, imenito od majordoma, od dvorskog grofa, od referendara i drugih velmaža.“⁶

Kad dodamo ovim riječima činjenicu, da je u bihaćkom polju bio krunski posjed, territorium regale, onda je očevidno, da su Trpimir g. 852., Mutimir g. 892. s cijelom pratnjom stanovali i vijećali u dvoru na vladarskom posjedu, kao poznije i kralj Bela g. 1251. kod sv. Petra od Klobučca. Vladarski dvor je dakle izvjesno već polovinom IX. vijeka opstojao u Bihaću, a mislim, da našim pjesnicima prof. Markoviću i dr. Tresiću-Pavičiću moramo priznati uprav divinatorski duh. Dvorovi bana Borne oko g. 819. kod Bihaća na jednom rtu kaštelanskoga zalijeva blizu Staroga Kaštela, gdje se zbiva treći čin „Ljutovida Posavskoga“⁷ samo u tom ne bi odgovarali povjesnoj realnosti, što su od Klobuka za dva kilometra prenešeni k morskoj obali. Vladarski posjed kod Bihaća od doba državnog ustrojenja Hrvata po

¹ Sr. Lučić Memorie, 496 i 497. Krunski kmetovi već se g. 852. spominju na krunskom teritoriju od Solina do Bihaća, (Rački Doc. 3 i dalje) a opstojali su još i u XIII. vijeku. Rački Nut. stanje, 2 i dalje; 16. Stomrata je naznačena na karti bihaćke okolice, Bihać II. Izvješće, 40.

² Rački Doc. 400.

³ N. mj. 413.

⁴ N. mj. 4.

⁵ N. mj. 15.

⁶ Nut. stanje, 144.

⁷ Matičino izdanje 1894. 63, 152.

zapadnom kalupu, na izmaku VIII. ili početku IX. vijeka bio je takov, da je morao imati i svoju curtis ili villa, naime dvor. Nema razloga dvojbi, da je taj dvor najprije bio u Klobuku, i to baš onaj, što ga otkopavamo, dapače zanj vojuje u jednu ruku vjerojatnost, da je on ona Klaboka, što već u X. vijeku slovljaše kao hrvatski grad, a u drugu tradicija ili poznija činjenica, da je Klobuk ostao skoro neprekidno krunskim posjedom, i da je u njem odsjeo kralj Bela g. 1251.

Jesu li ovi zaključci ispravni ili ne, dokazati će istraživanje klobučkoga dvora, kad bude dovršeno, a svakoga Hrvata duša steže, da bude čim prije. S toga je najvruća želja, da društvo upotrijebi sva sredstva i sve sile na ovoj tački.

Prelazi se na treću tačku dnevnoga reda.

III. Izvjestaj blagajnika o ekonomičnom stanju društva.

Blagajnik prof. Benz on čita:

Izvjestaj blagajnika.

I m a t i.

1. Suvišak po računu od 14. rujna 1895. na II. glavnoj skupštini . . . for. 1664-58	
2. Od članova utemeljitelja " 443-00	
3. Od članova godišnjih " 291-00	
4. Pripomoć vis. zemaljskog odbora " 200-00	
5. Pripomoć vis. hrv.-slav. dalm. vlade " 200-00	
6. Kamati " 69-99	
7. Za prodane društvene publikacije " 20-75	
Ukupno for. 2889-32	

D a t i.

1. Iskapanje i najamnina za zemljišta 1895. i 1896. godine for. 344-49	
2. Risanje i fotografije " 92-65	
3. Nabava starinskih predmeta " 27-70	
4. Tisak društvenih publikacija " 357-48	
5. Kancelarijski troškovi, biljegovina i poštarina " 59-03	
for. 881-35	
Položeno kod prve pučke banke " 2000-00	
U gotovini " 7-97	
Ukupno for. 2889-32	

Pregledano i u redu nađeno.

Split 23. prosinca 1896.

Prof. Ivan Benzon,
blagajnik.

Predsjednik pita skupštinu, dali bi se mogao već utjerani novac i onaj, koji će se utjerati od članarine članova utemeljitelja, uložiti u dionice „pučke banke“. Dr. Bulić i Dr. Karaman se protiv tome, Juras pristaje. Rav. Bulić bi rado na to pristao, kad bi glavnicu, utjerana od članova utemeljitelja mogla ostati netaknuta, te bi se godišnji troškovi mogli namiriti članarinom godišnjih članova i drugim prinosima. Rav. Borčić najprije ističe, kako je najsigurnije uložiti taj novac u dionice „pučke banke.“ Nada se, da neće biti od potrebe dirati u temeljnu glavnica, jer da će i zemaljski odbor i visoka vlada, kad vide sve to uspješniji rad društva, rado povisiti svoje potpore. U daljnoj raspravi učestvuju: Dr. S. Karaman, Juras, Dr. Šimetin, a zatim predsjednik stavlja na glasovanje: 1. Da li prinos, koji se utjerava od članova utemeljitelja ima ostati netaknut. (Primljeno većinom glasova); 2. da li se ta svota ima uložiti u dionice „pučke banke.“ (Primljeno većinom glasova.)

Predsjednik moli na ime skupštine rav. Borčića, da podupre u saboru molbu društva za potporu. Rav. Borčić rado obećaje.

Pregledači:

Dr. Paval Kamber,
pop. Ivan Lubin.

Prelazi se na IV. tačku dnevnoga reda.

Predsjednik javlja, da je po društvenom pravilniku istekao zakoniti rok svim članovima uprave. Skupština jednoglasno bira istu upravu, a mjesto odstupaćeg člana strukovnog odbora prof. Matešana, izabran je jednoglasno prof. Dr. Aranza.

Prelazi se na V. tačku dnevnoga reda.

Predsjednik kaže, da zemlja na kojoj društvo kopa nije njegovo vlasništvo, nego da se plaća najam od godišnjih 20 forintih, ali tako radeć društvo će lijepo malo po malo obraditi gospodarima zemlju, pa se za to porodila misao, da društvo kupi to zemljište, koje će se moći kašnje, kad nebude društvu služilo opet prodati. Vlasnici pitaju za nj 400 for., a to će zemljište imati površinu od jednoga nita i po. Otvara raspravu. Rav. Borčić predlaže, da skupština u tom poslu pusti slobodne ruke upravi. (Primljeno jednoglasno.)

Predsjednik pita, dali može moliti na ime društva akademiju, da „Spomenicu Račkomu“ tiska kao „Spomenicu“ pod posebnim naslovom. (Jednoglasno se pristaje.)

Pošto je iscrpljen dnevni red predsjednik Mons. Bulić zatvara skupštinu u 1 sat poslije podne.

IZVJEŠTAJI MUZEJSKIH POVJERENIKA I PRIJATELJA.

1. Mitrovica, 19. srpnja 1896. Istraživanje zidina starog Sirmiuma napreduje mi do sad dobro. Pošto sam u magistratu dobio dozvolu, da kopiram parcele, posao mi ide puno laglje i točnije od ruke. Jučer do podne svršio sam t. z. Jordan na kamenoj čupriji, za koji ja držim, da je utvrđena istočna kapija (Porta Fossiensis).

Tu kod krsta ima i podzemnih prostorija, jer kola prolazeća prouzrokuju veliku tutnjavu. Ova tri zida kod krsta to su oni Marsilijevi pod c. Njegovo e to je kalvarija. Između njih nalazeća se močvara to je Čikas potok, koji je ljeti vrlo plitak.

Ono pako, što je Marsilius zabilježio pod a, nije kako vi mislite u staroj pivari nego mnogo bliže kam. mostu u ulici Kuzmin (sada Krajiška) k. broj novi 82 stari 703, vlasnik Mijo Zec (dotično Agnezka rođ. Drvenkar); ovi imaju u vrtu svom rim. kulu, koju su povadili neke godine.

Što se tiče opće situacije Sirmiuma naišao sam na ovo: Pretražujući južni obkolni zid, koji teče od kamenitog mosta kroz kuzminske vrtove na staru pivaru, vidio sam, da sve ono što je južnije tog zida prema Savi bude poplavljeno (t. zv. Inundationsgebiet) pri velikoj vodi. Tu dakle nije moglo biti solidnih gradnja a i faktično mi nije poznato, da je u tom području tko iskopao bud kakov rimski zid, dočim jih u gradu samom ima sva sila. To je evidentan dokaz. Dapače i u novo vrijeme n. pr. još 1823. (kako vidim na starom nacrtu) sve do tek prije 15—20 godina nije tu nitko gradio jer voda dođe u sobu; istom sad kako nasipaju ulice širi se grad i na tu stranu.

Tražec kanal južno od obkolnog zida čujem, da su tu u t. zv. Jaliji (močvari) naišli na zemljištu Hemlera ciglara praveć ciglu 3 m. duboko na silan šljunak. Isto to i kod nekog Talijana. Ovo je bez dvojben dokaz, da je današnja Jalija staro savsko isušeno korito.

Sad nastaje pitanje je li tuda Sava tekla u prehistorično ili možda još i u rimsko vrijeme. Ja mislim, da je još za vrijeme Avarske navale na Sirmium oko godine 581. dapače i još mnogo kasnije kroz Jaliju Sava tekla. Evo zašto:

Prvo nađeno je u šljunku Jalije posuda: lonaca, lampi i t. d. mislim i rim. novaca nu na žalost nijesam mogao ni jedan komad dobiti, jer je do sad sve već izgubljeno (kopano je preklani). To su mi među ostalima pripovjedili Reinbreh i sam ciglar g. Hemler.

Drugo našao sam u „Ljetopisu matice srpske g. 1862. knj. 106. strana 17. po Menandru Excerpt. leg. 112.—114. onda 154. i 406—407. ed. Bon. da je Sirmium imao okrugao oblik (što se posve slaže sa mojim istraživanjem i nazorom) a Bajjan da ga je volio nazivat uvijek: „kazan“, na strani 21. pak stoji: „Sirmium se snabde hranom i rimske trupe, obšančene u dve male adice (otocića) zvane onda Cassia i Carbonarija, smetahu mnogo Avarima a voda da je bio u Sirmiumu njeki „Teognis“.

Menand Exc. leg. 132. a Ljetopis strana 23. veli: Varvari dovrše obsadu Sirmiuma i sa strane Dalmacije (dakle Bosne) namestivši i preko drugog kanala sirmijske ade još jedan most.“ — Ovo mi pokazuje da je druga ada bila zapadno od Mitrovice, ali se dugo nijesam mogao dosjetit, gdje bi ona u Savi mogla bit, kad mi na jednom padne na um, da će to po svoj prilici biti današnja Mala ili srpska Mitrovica zašto? Evo:

Iza male (srp.) Mitrovice nalaze se grdne bare koje skoro nikad ne presuše, te priječe da se to mjesto ne može širiti. Pogledav na generalštopsku kartu vidih, da je Sava tekuć ravno mogla vrlo lasno prolaziti iza male Mitrovice. Utjecala je pak preko puta naše agencije Dunav. parob. društva gde i danas utiče voda onih bara u Savu, a početak ade dotično ulaz bio je preko puta tanin tvornice. (Spominjem da je na toj adi nađen nadpis C. I. L. br. 10.219.)

Zadnji dokaz, da su ciglane naše i Mitrovica srp. bile ade, jest ovaj, što su ta dva mjesta i danas jošte ade kad Sava naraste kao n. pr. god. 1894. — Mislim da se je najprije zamuljio ulaz Save kod srp. Mitrovice preko puta tanin tvornice to je bilo uzrokom da je sjeverni rukav Save mogao ravno dalje teći južno od ciglana, a ne kao prije sjeverno, naime kroz

Jaliju (jer ga nije više južni rukav odbijao prema sjeveru, te je tako kod ciglana zamuljen opet sjeverni rukav, a ostao samo južni. Koje je pako Cassia nemogu opredijelit, da li istočna ili zapadna ada?
Ignjat Jung.

2. **Mitrovica**, 10. prosinca 1896. Prošlih praznika sam radio podosta, premda je bila nesnosna žega, te sam svršio južnu stranu krajiške ulice od kamenitog mosta pa skoro do polovice, išav iz jedne kuće i vrta u drugi, te sve točno bilježec, što videh i čuh. Posao ću nastavljat i popunjivat, u koliko mi to moj zvanični posao dozvoljavao bude.

Tom sam se prilikom uvjerio, da ima još dosta mjesta, koja zadnjih 80 godina nijesu ni taknuta, jer kopaju samo oni, kojima to slučajno padne na um ili koji trebaju materijala. Našao sam i neke zidine, koje mi do tad bijahu nepoznate. Nadam se, da mi posao, neće bit uzaludan samo sad istom vidim, da je vrlo ogroman.

Ignjat Jung.

3. **Lešće**, 15. rujna 1896. Znajući, da ste mjeseca rujna i kolovoza na dopustu, nisam stoga ni žurio, da Vas izvijestim o uspjehu svoga prekopanja pred „Mithrasovim oltarom“ u Gackoj dolini. U koliko sam želio, da Vas kakovom starovječnom iskopinom obradujem, u toliko mi je sad neugodno, što Vam se na svoju lošu sreću potužiti moram; jer, kako ćete se iz ovoga sandučića uvjeriti, nema baš ništa takova, čim bi Vam se pohvaliti mogao.

U maloj kutijici, koja je odmah odozgor u sandučiću nalazi se nekoliko komada rimskoga novca, koji se već malo i raspoznaje. Posebno je takodjer zamotan žučkasti kremenčić, koji bi po svoj prilici mogao biti iz prethistoričkog doba. Ostale predmete u kutijici kupio sam za nekoliko novčića od prozorskih pastira.

Crijepovi gornjega sloja ispod žute hartije iskopani su također pred reliefom Mithrasovim.

Sva ona parcelica pred „oltarom“ prekopana je 1½ metra duboko. Polag otučaka od reliefa, koji su na dnu nađeni, zaključiti se može, da je isto zemljište već prekopano, a možda i po više puta. U dubljini od 60 cm. nadjeno je ognjište t. j. lužna i ugljevita zemlja u kojoj je spomenuti novac nađen. Izpod 1½ mtr. dubljine sreća je sbljena ilovača i litica tako, da se dublje nije moglo ni kopati.

Sa ovim prekopanjem bili su težaci već u 3 sata poslije podne istoga dana gotovi, stoga sam imao vremena, da polak Vaše želje zakopam kod t. zv. „kanapea“ u Vitlu i kod „Rajanova Griča“; ali, žalibože, bez ikakova uspjeha. Pred Jupitrovim

oltarom gola litica a pred Rajanovim Gričom isto tako.

Mene je vukla živa želja, da se bar nekoliko dana sa prekopanjem ugodno zabavim, ali, kako vidite, evo odmah prvi dan me razočara tako, da bi svaki daljni rad skroz uzaludan bio. Nezamjerite stoga, što sam lijepe nade o iskopinama kod Mitreja svojim bezuspješnim prekopanjem posvema uništio.

Račun o potrošku ovoga prekopanja evo Vam prilažem — a ostatak gotovine od 21 for. poslati ću natrag, u koliko ih ne bi možda uporabio na pokusno iskapanje u Pećini.

Predmeti srednjega sloja u sandučiću jesu sa brijega Pećine, što ste ih sam sabrao za vrijeme svoga zadnjega boravka u Lešću; a predmeti donjega sloja jesu iz špilje Pećine.

Bio ste mi, veleučeni gospodine, naložio: da odkupim onaj kamen sa nadpisom od seljaka, Markovića u Prozoru. Isti Marković, na moje veliko čudo, nije htjeo pod ni jedan uvjet kamena muzeju prodati; jer da ga i on želi za uspomenu kod svoje kuće držati.

Onaj drugi kamen sa reliefom Mithrasovim nije mi župnik Miletić još ni danas dao, nu obećao mi je neki dan, da će ga naskoro poslati.

Spomenuo sam Vam bio nadpis od ploče, koja je pred nekoliko godina u Vitlu iskopana i na glavnoj cesti u tučenac rastučena. Evo toga nadpisa, kako ga je učitelj Žagrović prepisao:

D M
VITELLFA MMID
ANN L ET
AEIPF PRISCO
ANN III Q OC
TAN QVINILIAN
COMMEN MA
TRI PIENTISSI
MAE ET

U koliko je prepis sa ploče dobro pogoden, to će Vaša veleučenost najbolje znati. Ja sam ga iz bilježke, koju mi je župnik Kocmut iz Prozora pokazao, vijerno prepisao. Prilažem Vam ujedno i svoj izvorni prijepis na ovoj bilježnici.

Veleučeni gospodine! U koliko mi moja služba dozvoljavala bude, nastojati ću i u buduće živom željom i budnim okom pratiti svaki i najmanji pojav starinâ u lijepoj našoj Gackoj dolini, koja je toliko puta u obrani proti Turčinu plemenitom hrvatskom krvlju natopljena bila.

Primite ujedno izraz moga dubokoga štovanja i pozdrava! Vaš ponizni:

Jerko Pavelić
ravn. učitelj i muz. povjerenik.

4. **Lešće**, 31. listopada 1896. Polak Vaše želje nagovarao sam Markovića u Prozoru za onaj žrtvenik sa nadpisom, da ga muzeju odstupi. On je voljan sada ustupiti kamen, al uz otštetu od 5 for. Ako ste dakle sporazuman, da mu se ova svota dade, onda mi izvolite javiti, da glede otpreme kamena budem mogao pobrinuti se.

Župnik Miletić dao je onaj relief Mithrasov iz zida izvaditi, te mi ga je na raspolaganje stavio. Ako pristanete na kupnju od Markovića, onda bi se obadva kamena zajedno mogla do Ogulina otpremiti. Otprema će biti dosti skupa, bude li se morala posebna prilika do Ogulina uzimati. Odavle plati se seljaku do Ogulina oko 10 for. Sluču li se nuzgredna prilika, onda bi se i za nekoliko forinti moglo kamenje otpremiti. Ja svakako želim u tom čuti Vaše mnijenje.

Glede onih predmeta u Pećini nastojati ću također želju Vam ispuniti. Kopanje ove godine, odnosno jeseni, nije se nikako dalo u Pećini izvadati, jer je vječna kiša i vjetar. Pokuse želim još svakako za koji dan preduzeti, u koliko novca od gornjih potrošaka preteče.

Šaljem Vam ujedno ovaj rimski prsten, što sam ga ovdje na oranici našao.

U Lešću, 31. listopada 1896.

Jerko Pavelić,

ravn. učitelj i muzej. povjerenik.

5. **Sot**, 15. prosinca 1896. Slobodan sam izvijestiti, da sam sakupio starina iz kamenite dobe i to su fragmenti predhistorijskih posuda, te ih šaljem na uvid. Iste su sabrane nedaleko mjesta Sota na brežuljku, koji narod „Gradina“ zove. Danas se na tom zemljištu nalaze na pola uništeni vinogradi sa istočne i južne strane, dočim je sa sjeverne i zapadne oranica. Cijeli je brijeg zaokružen dolinom, koja je puna izvora. Na brijegu — gdje se vinogradi nalaze, moći je osobito poslije zagrtanja ili odgrtanja vinograda naći ostataka od posuda ornamentirana i neornamentirana.

Prinašam sada 73 kom. većinom ornamentiranih i 33 kom. različitih držaka. Ređe je naći kremenitih stvari. U sanduku u jednom papiru nalazi se 3 komadića kamena, a u drugom tri zemljane stvari, te su mi nepoznate u koju su svrhu mogle služiti.

Nuber iz Osijeka prošle godine dolazio je na isto mjesto; on od kamenitih stvari posjeduje jedan dio kamenoga noža i dva dljmeta (klina).

Ako li su ovi fragmenti još u većem broju slavnom muzeju potrebiti, to molim, da bi mi se

javilo, a ja ću uvijek biti na usluzi sl. ravnateljstva — pak ću ne samo Gradinu već i druga mjesta pretražiti.

L. Ankenbauer,
učitelj.

6. **Zagreb**, 28. lipnja 1897. Podpisani sjećam se kano dječak, da su u ulici — Trnovec-Gradište sela Virje u Podravini ljudi iskopali ciglu i kamen za gradnju svojih kuća i tom prilikom naišli na ogromne dvorane, a našli su nekoliko komada staroga oruda, te čini mi se i nešto novca. Vrijednost tih predmeta nitko pojmi nije, te su se nađeni predmeti bacili, a daljnje kopanje se napustilo, pošto nad tim podzemnim gradom sada kuće stoje. Dobro mi je nadalje poznato, da veliki dio rečene ulice neobično tutnji, ako se kola brzo provezu, ili ako se recimo u dvorištih onih kuća drva cijepaju ili što slična. Kad bi se tamo dalje kopalo i istraživalo, nije isključena mogućnost, da bi se naišlo na kakav spomenik važan po našu historiju, imenito onu srednjega vijeka.

Josip Cik,
kr. financ. rač. oficijal.

7. **Sisak**, 30. srpnja 1897. Po želji Vašoj upitao sam glavara postaje južne željeznice u Sisku g. J. Lažanskoga za ona tri komada kamena, što leže u vrtu južne željeznice. Glavar mi reče, da upravim molbu na ravnateljstvo juž. željeznice, što sam odmah učinio, pa se nadam, da će dozvoliti isto, da se dotično kamenje bude smjelo u zagrebački arheol. muzej otpremiti.

Isto tako pitao sam prijatelja iz kojega mjesta je onaj kamen, što ga je kroz g. Cekića muzeju priposlao.

G. Momčilović pokazao mi je mjesto gdje je isti predmet izvađen, a to je upravo iza kolo-dvora, gdje su se prijašnja vremena toliki rimski novci nalazili. Na mjestu gdje je dotični predmet iskopan, danas stoji suša, a po pripovijedanju susjed, koji bivši član „Sisciae“ znade, gdje se je sve kopalo — tvrdi, da se baš u blizini onoga mjesta i to na lijevo Momčilovićevu suše gledeć k sjeveru još nije zadnjih 50 godina ništa prekopalo u veću dubljinu, pa drži, pošto je sada prazna površina, gdje je prije obično duga naslagana bila, da bi se sa uspjehom moglo tamo kopati.

Ja ću se za mjesta i na dalje propitkivati, kao što ću i nastojati, da se što nađe u Kupi dok voda padne; za sada je usljed kiše opet dosta narasla. Kod trgovca, koji staro željezo kupuje, naložio sam, da paze, ako bi što starinskoga bilo, da me upozore, a za sada nije ništa

takova. Ja se nadam, da će mi trgovac Leitner i njegovi pomoćnici rado na ruku biti, jer i oni vele uvažuju arheološki domaći muzej.

Ferdo Hefele.

8. Dubica, 23. lipnja 1897. Jedan seljak iz Bačina donio mi je ovaj priloženi zlatni starinski novac, kojeg je on sa svojom ženom kopajući kukuruze, u bačinski brdi pred 8 danah našao. Siguran sam da će Vas zanimati, da oto znate; molim Vas ujedno, da mi javite, iz kojeg je doba kojeg vladara i prevod napisa. Ja sam nastojao, da od seljaka novac kupim, no njega su drugi seljaci uzbunili pa sam nezna, što da išće, ali traži mnogo.

Zato Vas molim, ako je novac za muzej, da mi obznaniti izvolite, koliko najviše za isti možete dati, da seljaku priopćim, ako mu bude pravo, dobro — ako ne onda ćete mi novac povratiti, pa neka mu bude. Moguće, da budem mogao šnjim nagodbu sklopiti, svakako morao bi znati, dokle smijem, da idem.

Uzred Vam javljam i to, da onaj još jedan u Bačinu ležeći miljokaz (rimski) nisam još dobavio, jerbo su seljaci bačinski, onog vlasnika uzpuntali, pa on sada skupo cijeni, misleći, da je bog zna kakova velika vrijednost. U ostalom ja mislim, da glede onog miljokaza imademo još dosta vremena, pa može još malo počekati, neće li se seljak malo umekšati, t. j. odmečati, izim ako ste Vi druge misli, pa ga može biti nužno trebate.

Mišo Mutavgić.

9. Dubica, 19. srpnja 1897. Vaš cijenjeni list od 29. lipnja t. g. jesam primio, te hvaleć Vam na tumačenju onog Vam poslanog zlatnog novca, slobodan sam Vam ovdje priloženo poslati namiru preko 8 for. moleći Vas za isplatu. Ujedno Vam šaljem i nacrt miljokaza, za koji sam Vam već lani pisao (ili početkom ove godine, nesjećam se pravo), gdje je nađen u bačinski brdi. Nađen je u oni „potoci“ kud sam ja s Vama išao, duboko dolje u jarku, zatrpan zemljom, te ga je samo nešto van virilo, da se je opaziti mogao. Po prilici negdje u polovini puta između ovog prvog od Flavija Valerija Severa i onog drugog od Galla i Volusiana, koji su oba tamo nađena i Vama poslana. Kako sam Vam već bio pisao, prednja strana (šira i ravnija) bila je ispisana, te se vide i tragovi slova, kako i nacrt pokazuje, ali je nekim šiljatim oruđem sav napis izgripan, kanda hotomično, da se napis izbriše, da ga nema, pa je u gornjem kraju užje strane prelazeć u prednju stranu nekoliko slova čitljivih, ovako, kako nacrt pokazuje. Ja držim, da će to imati neko

osobito značenje, što su ona slova izbrisana, a ova gore ostavljena. Rado bi znao vaše strukovno mnijenje o tome. Naznačio sam Vam točno mjeru dužine i širine.

Što se tiče onog zemljišta na Čardačićima mogu Vam javiti, da je vlasnik porezna općina Bačin, te nebi bilo s nike strane kakove zapreke, kada bi Vi dali kopati i pretraživati. Baš ove je godine jedan tamošnji seljak u Bačinu, na Čardačićima izkopao jedan komad i posijao kukuruz, pa mi kazuje, da je tom prilikom našao ljudski kosti, pa cigle i crijepovlja, također onakovi koturića, kakovih sam Vam već poslao (Netzenker) pa i krupnijih teških komada, kako on sam veli kao „gewichti“ dakle valjda Webergewichte. To se je kojekud veli razbacalo, ali imade toga još dosta. A niste li zaboravili na „Vladića jamu“ ili „Klokovaču“ gdje je nađen onaj olovni rimski sarkofag, koji je kod Vas u muzeju? Bili ste obećali da ćete tamo dati pretraživati, čim sredstva dopuste.

Mišo Mutavgić.

10. Grob kaludžera u Moslavačkoj gori. Koliko mogu rado Vam se odazivljem na upit glede „Kaludžerova groba“, ali Vas u naprvo lijepo molim, da za sad budete malim zadovoljni. „Kaludžerov grob“, koji je naš neumrli Nijemčić opjevao, nalazi se u glavnoj kosi moslavačke planine na tromedi vlastelinstva moslavačkoga, urbanne općine Jelenska gornja i državnoga šumskog erara kotara garešničkoga na jednom vrhuncu od 440 m. iznad mora. U cijeloj moslavačkoj planini nadvisuje „Kaludžerov grob“ samo jedina „najviša humka“, koja se od groba četiri kilometra zračnom crtom daleko južno-istočno od Garić grada nalazi; visoka je 489 m.

Kao važnu geometričko-triangularnu tačku od vajkada kaludžerov grob dobro paze maperi i mjernici, te državno-šumski erar na njoj pomno uzdržaje kao vidljiv znak, krst od drveta, koji se po potrebi uvijek obnavlja. Taj je krst po prilici onako velik kao oni, što su ih Jezuiti pred 30 god. po Hrvatskoj i Slavoniji pod imenom „sveto poslanje“ kraj crkava saditi dali. Narod veli da se nitko više nebi ni pripovijedanja sjetio, kad nebi toga krsta na tom mjestu bilo. Nijemčić je indi izvolio prebujno maštati, pjevajuć kiticu: da je grob „bez nadgrobna krsta i ploče“, a ni predjel nije onako strašan ni užasan, kako on veli; lijep je vidik na sve strane krasne nam mile domovine; osobito se videvā ubava Moslavina sve do Siska, pak je i mnogi Podgarićanin i Gornjo-Jelenčanin zapjevao iz dna srca, koju svoju tom svom milom i lijepom kraju. Nijemčićeva je pjesma

posve vijerna pučkoj priči o „Kaludžerovom grobu“, samo s' tom razlikom, što po priči nije tijelo nesretnoga kaludžera nađeno razderano, nego da se je izdajica na tom mjestu sam objesio, jer ga je mučila savjest, što je prodao svoju domovinu nepoštenim saveznicima, koji su zavaravali njegovu slavohleplje, pak onda okrenuli težji kraj palice proti njemu i narodu, haraćeći i tlaćeći ga do nemilosrda.

Tri kilometra zapadno od „kaludžerovog groba“ preko četiri vrljetne kose jednoga ogranka „moslavačke gore“ nad slatinskim vrhom, a na niskom jednom obronku nedaleko potoka Jelenske nalazi se u priči i pjesmi spominjani „Jelengrad“,

kula sagrađena u formi elipse. To je bilo sijelo onog zloglasnog Belinbana, a za vlade kralja Radoslava. A tri i pol kilometra sjevero-zapadno od „Jelengrada“ naprama Mustafinoj kladi poviše „Košutice jarka“ i među prvim „Podgradskim jarkom“ diže se na omanjem brijegu „Košutgrad“, koji je u ono vrijeme bio samostan kaludžerâ. U taj je poslije katastrofe kod „Jelengrada“ Belinban pobjegao. Tako narod priča, a historija ovih događaja ne bilježi.

Kutina dne 16. srpnja 1897.

Despot Teodorčević,
mjernik i povjerenik muzeja.

SITNE VIJESTI.

Rimske starine u Zagrebu. Prigodom iskanpanja temelja za strojarnicu gradskoga vodovoda pokazala se je 17. srpnja 1896. ispod 5.5m visoka sloja ilovače u sasna žutoj plohi ilovače siva ploha, okruglog oblika, tvari plastične poput gline, koja je ploha bila zaokružena drvenim kolobarom. Kod daljnijeg istraživanja pokazalo se je, da je to drveni kolobar i to gornji rub lagva, sastojeceg iz dužica providenih utorom za dno. U lagvu samom nađen je najprije poklopljeni kotao od bronsa a ispod njega njegov željezni držak, a na dnu lagva ispravno stojeći glineni vrč. Lagvić imao je od prilike veličinu današnjih lagvića za petrolej, a bio je naokolo kao i odozgor obaviti šljunkom. Bronsan kotao sa drškom, vrč i komadi lagva poklonjeni su uslijed zaključka samouprav-noga odbora gradskoga zastupstva arheološkom muzeju.

U svoje vrijeme prigodom gradnje vodovodnoga zdenca, našlo se je kojih 20 mtr. daleko od prije navedenoga mjesta te od prilike u istoj dubljini hrastovo drvo, koje je po izjavi mašinista Datlera bilo četverouglasto optesano, oko 30 cm. u četverokutu jako.

Iz ličko-krbavske županije. Kraljevina Hrvatska i Slavonija spada među one zemlje, u kojima se veoma često nailazi na starine, koje potsjećavaju na narode, što su se tečajem vremena na zemljištu ovih kraljevina izmijenili. U tom pogledu spada među najzanimivije hrvatske krajeve područje ličko-krbavske županije. Imamo podataka, po kojima smijemo ustvrditi, da je tu čovjek stanovao već u ono drevno doba, kada se je ne znajući rabiti kovina služio kremenom i kamenom za pravljenje oruda, što ga je u svag-

danjem životu trebao. Takovih je naselbina tamo doduše još veoma malo konstatovano, što predmeti ove kulture neukomu oku najmanje u oči udaraju; moguće je u ostalom i to, da je Lika u kameno doba bila veoma rijetko naseljena. Čini se, da i u tučano doba nije bilo u Lici mnogo žiteljstva, ali je tim gušće bila naseljena u oba željezna doba (halštatsko i la tènsko). Japodski narod, koji je u to doba ovuda živio i preko međe ličko-krbavske županije, stajao je na prilično visokom stepenu kulture. To jasno dokazuju mnogobrojni i veoma ukusni nakiti, kojih iz mnogo mjesta ličko-krbavske županije ima u narodnom muzeju. Kao najinteresantnija i najdragocjenija muzejska zbirka iz predhistorijskog doba navlastito se ističe kolekcija onih predmeta, koji potiču iz japodske nekropole kod Prozora blizu Otočca. Kada su Rimljani osvojili ilirske zemlje, mnogi su se nastanili u japodskoj zemlji, koja je i pod njihovim gospodarstvom za neko bar vrijeme imala autonomiju pod posebnim princepsom i praepositom Japoda. Velikih gradova u rimsko doba ovdje kao da nije bilo, ali je bilo mnogo manjih naselbina, od kojih se je sačuvalo veoma mnogo pisanih spomenika i proizvoda umjetnog obrta. Da nije Lika bila pusta, od kako ju hrvatski narod nazivlje dijelom svoje domovine dokazuju mnogi razvaljeni gradovi i crkve, kojima se ruševine na mnogim mjestima opažaju. Mnogi su od tih gradova u hrvatskoj povjesti igrali važnu ulogu, ali od mnogih nam se nije ni ime sačuvalo. Uslijed turske invazije prostrani su krajevi posvema opustjeli, mnogi za kulturu prikladni krajevi, u kojima je negda sve odihavalo životom i razmjerno lijepim blagostanjem, podivljaše, te ostadoše do

danas neobrađeni. Uz sve to veći napredak zemljišne kulture radini seljak sada svakim danom nailazi na starinske predmete, koji su ili namjere rice zakopani, u staro doba kao neuporabivi odbačeni ili poizgubljeni. Takovi su predmeti za proučavanje kulturnih prilika naših stranih i krvnih preda od velike važnosti, te ih stoga sabiremo i čuvamo u našem narodnom muzeju u Zagrebu. Seljak ne shvaćajući te idealne vrijednosti, nadene predmete ili uništi ili zabaci. Veoma nam je drago, što možemo ovdje da zabilježimo važan jedan korak na bolje. To je dopis velikoga župana ličko-krbavske županije, presvijetloga gospodina Bude Budisavljevića Prijedorskoga na potčinjene svoje oblasti, koji ne samo da je kadar da tomu zlu doskoči, nego je dapače dosele već urodio prilično lijepim plodom. Presvijetli gospodin, koji se je već kroz decenija istaknuo kao jedan od najboljih i najkorisnijih prijatelja narodnog muzeja i ovim je činom dokazao, da ima srce na pravom mjestu i da umije naći način, kako će duševnoj kulturi posvećene zavode svoga naroda unaprijediti. Dopis glasi: Br. 717 v. ž. — Slučajno je nadeno blizu Metka na nekom brežuljku do 100 komada starinskoga novca, pa je ovaj raznesen po nekoj svjetini. Jedva sam, doznajući za događaj ovaj, spasio neki dio naknadnom potragom za zemaljski narodni muzej. Ovaj slučaj daje mi povoda, da pozovem kr. kotarsku oblast s uputom na moju okružnicu od 22. srpnja 1889. br. 770 v. ž., neka iznovice shodnom odredbom i javnim proglasom svomu području u pamet dozove naredbe postojavšega c. kr. glavnoga zapovjedništva kao postojale krajiške zemaljske upravne oblasti od 12. lipnja 1880. br. 1566 odjel za bogoštovje i nastavu, odnosno istoga odjela visoke kr. zemaljske vlade od 25. studena 1880. br. 3302. — Po sve pute želim, da se svaki nalaz numismatičke vrijednosti bezodgodno meni doglasi, te do dalje odluke nadležnoga mjesta nadene starine na kupu drže, te nerazdadu ili ne unište. U Gospiću dne 24. svibnja 1895. Budisavljević. — Povodom važnoga otkrića skupnoga našašća bakrenih italskih i afrikanskih novaca u Mazinu na temelju informacije od strane ravnateljstva arheološkog odjela narodnog muzeja presvijetli je gospodin i tečajem godine 1896 dao shodne upute na neke kotarske oblasti, koje su se hvale vrijednim marom stavljenih im zadaća primile, te ih po narodni muzej veoma povoljno izvršili.

Naselbine iz kamenoga doba u Slavoniji. Od kako se je kod nas počelo paziti na ostanke starinskih naselbina, opazilo se je, da je u najsta-

rije doba čovječje kulture, kada se je čovjek u svagdanjem životu služio spravama od kamena, kosti i roga, bila Slavonija razmjerno veoma dobro napućena. Predhistoričke naselbine kamenoga doba u većem su broju ustanovljene u vukovarskoj, vinkovačkoj, đakovačkoj i osječkoj okolini, te iz njih ima u narodnom muzeju u Zagrebu i u osječkom gradskom muzeju već prilično velikih i veoma instruktivnih zbiraka. Najzanimivija neolitička štacija nalazi se u vinogradu g. Feliksa Streima inženira u Vukovaru. Narodni muzej odanle je tečajem nekoliko godina dobio kupom, a zatim od samoga g. Streima kao dar veoma mnogo predmeta, među kojima se osobito odlikuju geometrijskim ornamentima bogato urešene hrbine zemljenih lonaca i orude od jelenova roga. Ti predmeti posvema su srodni s onima iz zanimive štacije kod Butmira blizu Sarajeva. Dozvolom g. Streima ove je jeseni kopao u njegovu vinogradu muzejski ravnatelj Dr. Brunšmid, te je osim mnogih tragova od koljeba tamošnjih predhistorijskih stanovnika naišao i na njihovo groblje. Mrtvaci — svega je otkriveno 15 — okrenuti licem na istok, bili su sahranjeni skvrčeno sa uvučenim nogama (liegende Hocker). Kako će se i sljedećih godina nastaviti radnja u vinogradu, koji se stoga, što je od filoksere zaražen, postupice regeneriše, te kako je g. Streim i veoma inteligentan i rodoljubiv čovjek, nadati se je još mnogim zanimivim otkrićima, koji će narodnom muzeju veoma dobro doći. — Da je i plodna požeška kotlina u neolitičko doba bila naseljena, moglo se je dosele samo predmnijevati, ali je bilo konstatovano samo u jedinomu selu Drenovcu bučanske župe, gdje je pisac ovih redaka prije jedno šest godina kod groblja našao jedno kameno dljeto, više artefakata od kremenja i ulomaka od zemljanih posuda. Da je u tomu pošlo na bolje zasluga je velemožnoga gospodina Milana Turkovića, vlastelina u Kutjevu, koji se za stvar živo zanima, te je počeo sam tražiti i istraživati, što je u onim krajevima iz davnine ostalo. U tomu ga hvale vrijednim marom podupiru vlastelinski činovnici, među kojima se osobito ističe vlastelinski nadzornik gospodin Beck. Ravnatelj muzeja bio je u mjesecu studenom 1897. u Kutjevu, te je posjetio od g. Turkovića konstatovanu neolitičku naselbinu u vlastelinskom vinogradu, iz koje se je nadati tečajem vremena dosta obilnim nalascima. Više najljepših i najkarakterističnijih stvari od onih, koje su se dosele našle, darovao je g. Turković narodnomu muzeju, te je obećao da će to i nadalje činiti. Ravnatelj muzeja nadalje je posjetio i iskopine na „Kli-

sama“ kod sela Gradišća, gdje su otkopani temelji jedne zgrade, kod koje je upotrijebljeno mnogo materijala rimskog doba; konstatovao je, da je to morala biti crkva iz prošloga vijeka, kraj koje i u kojoj se je zakapalo mrtvace. Ta je crkva valjda bila u porabi prije g. 1772, kada je sagrađena sadanja pravoslavna crkva sela Gradišća. Sjeverno od Gradišća nalazi se na jednomu brjegu jedna „gradina“, od koje su se sačuvali samo temelji, u koliko se nalaze u zemlji. Po svoj prilici bila je to turska kula ili srednjovjekni zamak. Nadati se je da će g. Turković, koji je odmah u prvi kraj bio nagrađen prilično povoljnim uspjehom, kod daljnega pretraživanja kutjevačke okolice biti još sretnije ruke, jer bi to bilo samo u interesu napretka narodnoga muzeja i boljeg upoznavanja arheoloških i historijskih prilika onoga lijepoga kraja naše hrvatske domovine.

Zanimiva našašća u Hrvatskoj i Slavoniji. Zadnjih se je godina na više mjesta Hrvatske i Slavonije prigodom gradnje željeznica i cesta, krčenja šume, rigolanja vinograda, oranja i kopanja naišlo na zanimive arheološke predmete. Mnogo je toga u rukama neiskusna svijeta propalo, ali gdješto je ipak došlo u ruke inteligentnih ljudi, koji su znali cijeniti idealnu vrijednost tih predmeta, te ih spasiše za naš narodni muzej. Među zanimivija našašća iz velike davnine (pred 850. pr. Kr.) spadaju od negdašnjih vlasnika namjerice zakopani veći skupovi bronsanoga oružja i oruda, cijelog i ulomljenog, te same bronsane stvari, iz koje su se takovi predmeti salijevali. Negdašnji su vlasnici to svoje blago — onda nije bilo novaca — zakopali u oči kakove pogibe, da ga za kasnija sigurnija vremena spase, ali ga sa ma kakova razloga nisu više vadili. Najveći ovakav skup iz Hrvatske i Slavonije našao se je pred dvije godine u Bizovcu, te se skoro potpuno nalazi u zbirkama narodnoga muzeja. Prije kratkog vremena dobio je muzej opet jedan takav veći skup, koji je nađen prigodom gradnje ceste između Otoka i Privlake, a darovao ga je g. Viktor Karlovsky, inženir u Vukovaru. U tom novom skupu ima mnogo toga, čega u muzeju dosele nije bilo. Ima tu koje cijelih, koje u ulomecima bronsanih mačeva, bodža, noževa, kopalja, sjekira, dljetja, srpova, britava za brijanje, pila, narukvica, minduša, kopča itd. svega skupa do 200 komada. G. Karlovsky je ovim darom znatne zasluge stekao za unapređivanje našega narodnoga muzeja. Nešto manji ovakav skup nađen je prije malo godina blizu sela Lončice, kada se je gradila željeznica

Osijek-Batrina. Stari su mjernici većinu predmeta razvukli, samo je jedan dio spasio gosp. Milan Turković, vlastelin u Kutjevu, koji je nedavno tu zbirku nar. muzeju darovao. I iz trećeg ovakovog našašća blizu dolnje Vrbe kod Broda g. inženir Fink, koji ga je bio spasio i muzeju darovao, opet je nekoliko komada poslao, koje je naknadno dobio. Kako se čini, da se sada na takove starinske predmete uslijed intenzivnijega obrađivanja zemljišta češće nailazi, biti će dobro, da svatko, komu je što stalo do hrvatskoga narodnoga muzeja i njegova napretka, pazi, kako nađeni predmeti ne bi propali ili u neprave ruke došli, dotično, da o takvim našašćima odmah obavijesti ravnateljstvo arheološkog odjela narodnog muzeja.

Grobovi halštatskog doba u Vrepcu kod Gospića.

Tražeci prošle godine u selu Vrepcu, jugoistočno od Gospića, jedan loše prepisani rimski napis, slučajno je muzejski ravnatelj g. dr. Brunšmid doznao, da su prije nekoliko dana pastirice na ravanku do brežuljka Stražbenice našle nekakve „gvozdene“ karike. Kada su mu te predmete donijeli prepoznao je u njima nekoliko bronsanih ogrlica (torques), jednu bronsanu fibulu, smotanu od žice u oblik naočala (Brillenfibel), te još nešto drugih predmeta posvema analognih sa onima, što ih muzej ima iz nekropole u Prozoru kod Otočca. Na licu mjesta se osvjedočio, da su predmeti izvađeni iz jednoga ovećega tumula, tako da se je pravom bilo nadati, da će ih u njemu još i više biti. Daljnje iskapanje poduzeo je muzejski ravnatelj u rujnu 1897. Ustanovio je, da se je naselbina nalazila na Stražbenici, gdje su koljebe od pletera stojale u osam oplitkih terasa, što se jedna niže do druge. U neposrednoj blizini prekopao se najprije onaj veliki tumulus na „Lečiću“, gdje se našlo ostanaka od mnogo mrtvaca, ali su osim nekih, koji nisu imali priloga, svi bili već u staro doba kretani. Veći broj grobova sa prilozima našao se na obronku „Brda“, ali tu je kiša zemlju na mnogim mjestima s grobova već sprala bila, tako da je kostura zajedno sa prilozima tečajem vremena već nestalo bilo. Najzanimiviji je objekt bio tumulus kod „Orlova kamena“ u neposrednoj blizini Stražbenice. Tumulus je na svojem dnu bio opasan velikim kamenjem napravlina oblika, a u jedan ga se par proširilo i onda opasalo novim redom kamena. Grobovi su djelomice sadržavali kosture, a djelomice posude sa paljevinom: jedni i drugi su bili sagrađeni i pokriveni kamenim pločama na način sanduka (Steinkistengräber). Najzanimiviji i najbogatiji je bio jedan grob sa kosturom, u

kojemu je osim drugih predmeta bila jedna velika fibula u obliku konja od jantara. Jedino je šteta, da su svi ovi grobovi u starije i novije doba od ljudih, koji traže blago, nemilice prerovani, te predmeti većim dijelom izlomljeni. Osobito lonci i lubanje tako su na sitne komade zdrobljeni i pokidani, da ni uz najveću pomniju nije bilo moguće iole čitaviji primjerak ili barem sve komade povaditi, tako da bi se iz njih opet sastaviti dali. Svega je kod Vrepača nađeno kakovih 100 grobova, te ih ima naravski još mnogo više. Kako dosele nije nijedan predmet nađen, koji bi poticao iz la tenskog doba, dalo bi se zaključivati, da je naselbina postojala samo u halštatsko doba. Iste terase kao na Stražbenici opazio je muzejski ravnatelj i na Vitlu kod Prozora, te na više mjesta po Lici, tako da se mora držati, da je taj način stanovanja u tomu kraju morao biti tipičan.

Kako se ima pisati ime „Bihać“. Neriješeno je dosele pitanje, kako se ima pisati ime društva za istraživanje hrvatske povjesti u Spljetu, dali Bihać ili Bihać, dali sa h ili bez njega. To bi vrlo lako bilo odrediti, kada bi imali ili koji stari spomenik (glagolski ili ćirilski) gdje se dobro razlikuju glasovi č i ć i gdje bi se pravilno upotrebljavao glas h, ili kada bi nam današnji kasteleški govor mogao služiti za podlogu, te bi starinu potvrdio. Nu pored svega istraživanja za naš slučaj nemamo ni jedno ni drugo. Najstariji spomenik gdje dolazi ime „Bihać“ jest Trpimirova listina od g. 852 latinskim jezikom: Actum in loco qui dicitur Byaci. U to doba ni u koga slavenskog naroda nema listine napisane slavenskim jezikom. Po spomenutoj a i po kasnijim latinskim listinama od g. 892., 1078, 1080, i dalje, ne možemo suditi, kako treba pisati naše ime. Tamo dolazi pored Byaci, još Biachi, Biaci i Biaki, za čudo uvijek bez h. U Tome Arcidakona nalazimo: Bichichium „in Oppido, quod Bichichium appellatur“ (Račkovo izdanje 211), a kod Lucia (Memorie di Traù 207,) Biach, a tako i u svim poznijim rukopisnim knjigama, što se čuvaju u biblioteci braće Fanfogna-Garagnini u Trogiru. U toj zbirci Rački je odabrao Bihać, a po njemu do sada i naše društvo, Milinović pako Biać. Ni današnji kaštelanski govor u ovome nam ne može pomoći. U kaštelima, kao što i kod većine našega naroda (osobito štokavaca), izgubio se glas h, a za č i ć opet se ne može ništa odrediti, jer su se u njihovom govoru ti glasovi tako promijenili, da se danas ne razlikuje ni jedno ni drugo već se čuje nešto treće, neki srednji č. U ovoj nevolji dolazi nam u pomoć novija filologija i njezina znan-

stvena metoda u istraživanju. Što se ne može direktnim putem dokazati, može se često indirektnim. Što nam ne može potvrditi kaštelanski govor, potvrđuje nam indirektno trogirski; a što ne mogu dokazati hrvatske listine o našem Bihaću, dokazuje nam analogija sa bosanskim Bihaćem. Poznato je, kako u Trogiru čataju t. j. za tvrdo č izgovaraju c n. p. vrc, cuvāt, kljuc, covik itd. mjesto vrč, čuvati, ključ, čovjek itd. Taj je zakon konsekventno proveden kod svih riječi, gdje dolazi tvrdo č. Nu kod toga pojava ostaje meko č netaknuto, te ga svuda pravilno izgovaraju gdje mu je mjesto n. p. kuća, noć, moć itd. Eto nam pomoći za naš Bihać. Kada bi bilo Bihać, Trogirani bi izgovarali „Bihac“. Nu nije tako. Od koliko sam god Trogirana seljaka, koji nijesu govor po knjizi promijenili, čuo, svi izgovaraju Biać, pl. Biaci. To bi za nas bio jedan od takovijeh dokaza, da se ima pisati Bihać. Drugi bi bio evo ovaj:

Svak je mogao opaziti, kako kod nas ima istijeh imena mjesta, rijeka i planina u zagorju i u primorju, istih na istoku i na zapadu, na sjeveru i na jugu. n. pr. Vrbnik kraj Knina i Vrbnik na otoku Krku, Kosovo u Staroj Srbiji i Kosovo u Dalmaciji, Slatine kod nas i Slatine razna sela po narodu i jedna voda u Bjelopavlićima u Crnojgori. Sućurac u Kaštelima i Sućurje na otoku Hvaru itd. Da ne nabrajam stotine takovih mjesta, spomenut ću ovdje svima poznat Biograd u Srbiji i naš Biograd kod Zadra. Kako je sa Biogradom, tako je i sa Bihaćem osim našega Bihaća imamo u Bosni, ili bolje u staroj Turskoj Hrvatskoj znameniti grad Bihać. Što ne nalazimo za naš Bihać, eto nam za Bihać u Bosni. Za taj imamo glagolsku listinu iz 15. vijeka (1487., Kukuljević Acta Croatica p. 130.), gdje čisto i jasno stoji Bihać sa h i sa mekim č, i tako u svim poznijim listinama uvijek Bihać i Bihaćki, a tamošnji govor to potpuno potvrđuje. Eto nam i drugog dokaza. I Vuk Karadžić (Riječnik) stavlja naš Bihać i bosanski pod jedno. Kod njega dolazi: Bihać, Bišća: 1. između Trogira i Kaštela na glavici oko 1/2 sahata od mora zidine od staroga grada (za koji se pripovijeda da je bio stolica hrvatskijeh kraļjeva), sad je na ujima crkva. 2. Festung in Türkisch-Kroatien, nomen urbis. I Daničić (akademijski rječnik) stavlja oba imena pod jedno, te piše Bihać (h i meki č).

I tako na temelju jednoga i drugoga razloga držim, da se društveno ime ima pisati Bihać a ne Bihać. Jedina razlika između imena dalmatinskog i bosanskog mjesta sastoji u tomu,

što je kod našega genitiv Bihaća, a ne Bišća, koji je oblik običniji u Bosnoj, premda se i tamo nalazi i gen. Bihaća. *Dr. J. Aranza.*

Kaka je proširena crkva u Novome (u Kaštelima). Na crkvi sv. Petra u Novome (u Kaštelima) nalazi se poviše malih vrata s južne strane latinskim slovima a hrvatskim jezikom uklesan ovaj napis:

OVO NADODANIE
 TĚPLA BI NAIPRI OD BRATIE
 OD BLASENE GO'POIE STAVGLENO
 V VRIME POSTOVANOGO ZVRAHA SIMVI
 VVRCHICH'A ISVDAC GNEGOVIH VICVLINA
 DESCHOVICHIA I LOVRINA CHATALINICHIA
 MDLXVI

Ovo nadodanje templa bi najpri od bratje od blažene gospe stavljeno u vrijeme poštovanoga (sic!) župana Simun(a) Vurčića i sudac njegovih Viculina Deskovića i Lovrina Katalinića 1566.

Sa filološkog gledišta ovdje nam udara u oči oblik poštovanoga mjesto poštovoga, kako se danas govori a govorilo se i u ono doba, kako nam spomenici potvrđuju. S toga držim za stalno, da je onaj napis učinio pop glagolaš, koji je po crkvenom jeziku stavio ogo mjesto oga. No zanimiviji je naš napis sa historijske strane. Lučić (Memorie di Traù p. 497.) govoreći o crkvi sv. Petra od Klobuka dodaje ovu vrlo znatnu noticu: „Questa chiesa di S. Pietro fù poi insieme con la torre distrutta del 1420, come è stato accennato, e nei tempi posteriori rifabricata vicino al lido del mare, ed è quella stessa, che vicino al Castel Cippico Nouo à giorni nostri habbiamo veduto aggrandire, dalla quale (avanti, che fossero fabricati li recinti delle ville) veniva la riviera determinata. Eto tu nam je to nadodanje templa jasno, a napis nam je mio sa tri pogleda: 1. Što je napisan hrvatskim jezikom — ako i nije jako star, 2. što nas sjeća slavne i mile uspomene sv. Petra od Klobuka. 3. Što nam iznosi još jedan dokaz, kako se je u Kaštelima već u početku bila udomila slavenska služba božja sa našim glagolašima. *Dr. J. Aranza.*

Slavonsko arheološko društvo u Osijeku. U Osijeku se je konstituiralo 17. listopada 1897. slavonsko arheološko društvo. Mi s našega stanovišta protiv osnutka takova društva u Osijeku nemamo prigovora, ako se ono ograniči na grad Osijek i najbližu okolicu, promičući interese ta-mošnjega gradskoga muzeja. Ali tvorci toga dru-

štva žele u Osijeku stvoriti svoj društveni „slavonski arheološki muzej“ kao novo centralno mjesto, kamo bi imale doći sve starine, koje će se u Slavoniji naći, tako da bi Osijek imao dva arheološka muzeja. Kako se takovim postupanjem dira u zakonom zajamčena prava narodnoga muzeja kao jedinoga zemaljskoga zavoda, prosvjedovala je protiv potvrđenja odnosnih paragrafa statuta osječkoga društva uprava hrvatskog arheološkog društva, kojemu se je sa svoga stanovišta pridružilo ravnateljstvo kr. zemaljskoga arkiva, a još je prije to učinilo i ravnateljstvo arheološkoga odjela narodnoga muzeja.

Ustrojenje austrijskog arheološkog instituta. Bečki „Wiener Zeitung“ od 4. travnja donosi ovu važnu vijest: Previšnjim riješenjem od 15. ožujka t. g. dozvolilo je Njegovo Veličanstvo kralj, da se smije osnovati austrijski arheološki institut u Beču, tako da će isti, čim carevinsko vijeće doznači potrebna sredstva, dakle od početka godine 1898., započeti svoje djelovanje. Arheološkomu je institutu svrha: da rukovodi i nadzire sva istraživanja i sve poslove na polju klasične arheologije, koje država poduzimlje ili unapređuje, da priredi arheološka putovanja, ekspedicije i iskapauja, da izdaje publikacije i rasprave, da vrši vrhovni nadzor nad svim samostalnim državnim sbirkama starina, da nadzire sva od države subvencionirana iskapanja i da se brine za arheološke studije austrijskih putnih stipendijata u inozemstvu. *Centralna komisija za čuvanje umjetničkih i historičkih spomenika* ne samo da ne dolazi u koliziju sa novo osnovanim zavodom, nego se dapače izrično naglašuje, da novi zavod u tuzemskim poslovima ima djelovati sporazumno sa centralnom komisijom. Na čelu zavoda biti će od Njegova Veličanstva imenovani direktor, kojemu će biti počinjena u svojstvu državnih činovnika četiri sekretara i drugo činovništvo zavoda. Sekretari će se moći upotrijebiti i u inozemstvu; za sada se misli na Atenu i Orijenat. Povrh toga direktor je vlastan, da pozove stručnjake za poslove tehničke naravi. Da uzmognu svi zastupnici i prijatelji arheološke znanosti u svim dijelovima Austrije po mogućnosti sudjelovati na poslovima arheološkoga instituta, biti će mu članovi osim sistemiziranih znanstvenih činovnika: profesori arheologičke znanosti na svim austrijskim sveučilištima, predstojnici samostalnih državnih zbirka starina i stanoviti broj osoba, koje će odrediti ministar za bogoštovlje i nastavu. Članovi instituta svake će se godine pod predsjedništvom ministra za bogoštovlje i nastavu sastajati na zajedničko vijećanje. C. i kr. oblasti, znanstveni

zavodi i društva, koje država uzdržaje ili podupire, imati će zadaću, da unapređuju arheološki institut u njegovu djelovanju, kao što će i on odnosne njihove poslove unapređivati.

† **Dr. Ivan Crnčić**, kanonik, predstojnik zavoda sv. Jerolima u Rimu i suradnik našega časopisa, umro je 5. siječnja 1897. u Rimu. Pokojnik, koji se rodio g. 1830. u Poljani na otoku Krku, bio je dobar poznavalac hrvatskih glagolskih spomenika, te je napisao mnogo članaka i rasprava u spisima jugoslavenske akademije, kojoj je bio članom dopisnikom, u našem „Vjesniku“ i po drugim hrvatskim časopisima.

† **Ilija Okrugić**, opat sv. Dimitrije srijemskoga i župnik u Petrovaradinu umro je 30. svibnja 1897. Pokojnik, koji se je rodio 12. svibnja 1827. u srijemskim Karlovcima, poznat je kao dobar dramski pisac, a rado se je bavio i arheologijom. Svoja je opažanja objelodanio u drugoj, trećoj i četvrtoj sveski „Arkiva za povjest i starine jugoslavenske.“

† **Giuseppe Fiorelli**, senator kraljevine Italije i glavni ravnatelj muzeja i iskapanja, jedan od najznatnijih suvremenih talijanskih arheologa, umro je 30. siječnja 1896. u 73. godini života. Najljepši si je glas stekao iskapanjima u Pompejima, kojima je on upravljao. O tim iskapanjima pisao je vrstne izvještaje u „Giornale degli scavi in Pompei“ i u kratkom vodiču „Descrizione di Pompei“. Napisao je i obširan katalog napuljskoga narodnoga muzeja u 5 svezaka i mnogo članaka numizmatičkoga i epigrafičkoga sadržaja. Otkako je postao glavnim ravnateljem iskapanja uspješno je upravljao iskapanjima u Rimu i po cijeloj Italiji i o njima izvješćivao u aktima Akademije dei Lincei.

† **Ernest Curtius**, jedan od najvažnijih njemačkih arheologa, umro je 11. srpnja 1896. u Berlinu. Pokojnik se je rodio 2. rujna 1814. u Lübecku. Kao učenik Welckera, Otfrieda Müllera i Böckha izučio je na sveučilištima arheološke discipline. U doba, kada kod filologa još nije bio običaj putovati u Grčku, dospio je kao odgojitelj u obitelji prof. Brandisa u Atenu, gdje je više godina proboravio, te imao prilike upoznati se sa grčkom zemljom i svijetom. Vrativši se u Berlin držao je jedno javno predavanje o atenskoj akropoli (1844). Tom zgodom ga je upoznala kasnija njemačka carica Augusta i izabrala za odgojitelja svoga sina kasnijega cara Fridrika. Dopršivši odgoj kraljevićev, kojega je pratio i na sveučilište u Bonn, posveti se Curtius akademičkoj karijeri, te je djelovao na sveučilištu u Berlinu, zatim u Göttingenu, te od godine 1868. opet u Berlinu.

Glavne njegove znanstvene radnje jesu djelo o Peloponezu (u dvije sveske), grčka povjest (u 3 sveske), te u savezu sa Strantzom i Kaupertom izdane karte za topografiju Atene i atlas Atene. Mnogo više nego svojim akademijским i književnim djelovanjem, koristio je Curtius arheologiji tim, što je potaknuo mjerodavne faktore u Njemačkoj, da su doznali obilnih sredstava za osnivanje njemačkog arheološkog instituta u Ateni, za iskapanje u Pergamu, odakle su veoma važni spomenici donešeni u Berlin, te za iskapanje na mjestu nekadašnje Olympije. Mnogobrojni predmeti, koji su se ovdje našli, ispunjaju cijeli jedan muzej, koji se je u Olympiji osnovao.

† **Franjo pl. Pulszky**, rodio se 17. rujna 1814. u Eperiesu a umro 9. rujna 1897. u Budimpešti. Djelovanje pokojnoga Franje Pulszkoga je veoma različito ali on je u glavnom znamenit mađarski političar, publicista i učenjak. Iza svršenih nauka posvetio se je Pulszky posvema klasičnoj arheologiji, te je u to ime pohodio sve znamenite muzeje i zbirke u Italiji, Njemačkoj, Francuskoj, Belgiji, Nizozemskoj i Englezkoj. Uz mnoge arheologijske rasprave napisao je on za svoga putovanja po inozemstvu mnošinu novinarskih članaka političkoga i historijskoga sadržaja, da upozna strani svijet sa odnošajima u Ugarskoj i sa historijskim pravima Ugarske. Osobitu djelatnost razvio je Pulszky kao političar, kada je god. 1848. Ugarska raskinula svezu sa Austrijom. Kao poslanik Košutov putuje on po inozemstvu, da skloni strane dvorove na intervenciju u prilog Ugarske. Poslije katastrofe kod Vilagoša morao je Pulszky ostate u inozemstvu, jer je bio osuden na smrt, a dobra mu konfiskovana. U tudem svijetu živio je od svoga književnoga rada; pisao je najviše u prvim englezkim listovima o povjesti i literaturi mađarskoj. Godine 1866. povratio se je pomilovan u domovinu, gdje se je priključio stranci Deakovoj. Radi svojih zasluga za arheologiju bude imenovan god. 1869. ravnateljem mađarskoga narodnoga muzeja, a god. 1872. nadzornikom svih mađarskih javnih muzeja i knjižnica. Sada se je Pulszky bavio više domaćom nego li klasičnom arheologijom, te si je na tom polju stekao velikih zasluga. Uz mnoge njegove arheologijske studije osobito je važno njegovo djelo o bakrenoj dobi u Ugarskoj. Osobito je zaslužan za osnutak umjetničko-obrtnog muzeja, arheologijskoga i antropologijskoga društva u Budimpešti. Poslije Rómera je Pulszky za mađarsku arheologiju najviše učinio, on joj je upravo u europskom svijetu pribavio odlično mjesto.

Josip Purčić.

KNJIŽEVNE VIJESTI.

Der Adel von Kroatien und Slavonien, bearbeitet von Dr. Ivan von Bojničić, kgl. kroat. Landesarchivar. Nürnberg. Verlag von Bauer & Raspe (Emil Küster). Heft 1—5.

Od polovice prošle godine izašla su pet sveščića toga djela, oko kojega se pisac trudi već punih 15 godina. Tu će biti sabrani grbovi preko 2000 plemićkih porodica, koje su nekoč živjele ili koje sada još žive u Hrvatskoj i Slavoniji. Prvih pet sveščića opsiže alfabetskim redom porodice od *Aba* (genus) do *Mrgniavcich* na 126 strana teksta, te 90 litografskih tablica sa 1080 grbova (od *Aba* do *Moszynski*). Pisac si stavio zadaću, da u jednoj cjelini prikaže hrvatsko plemstvo, o kojemu do sada nema monografije. Djelo je heraldično, ali uz to pisac kod pojedinih porodica pripućuje po koju historičku i genealošku bilješku. Imena porodica pisana su diplomatskom vjernošću, te doslovno tako, kako su u vrelima zabilježena. Svakomu imenu dodano je i ime ispisano današnjim pravopisom. Djelo je malo ne skroz izvorno, samo je pisac preuzeo iz djela „*Csergheö*“ Géza. *Der Adel von Ungarn* oko 400 porodica, ali je i to gotovo sve popunio i ispravio.

U koliko se iz samoga djela razabralo može, vrela su skroz kritično upotrijebljena. U prvom redu su to izvornici plemićkih listova, koji se nalaze po raznim arhivima i u privatnim rukama, nadalje t. zv. *Liber Regius*, koji se čuva u mađarskom državnom arhivu u Budimpešti, te isprave i pečati, grbovni rukopisi i razni ini spomenici. Od grbovnih rukopisa upotrijebljen je *Korjenić-Neorićev*, sastavljen u Dubrovniku god. 1595., koji se čuva u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Što će pisac sve grbove toga rukopisa preuzeti u djelo, opravdava sa svijem valjano tim: 1. što su sve obitelji, kojih se grbovi tamo nalaze živjele, pače ih ima koje i danas još žive, 2. što su na temelju tog rukopisa mnoge porodice rabile odnosno grbove, a mnogim ih je i kralj potvrdio, 3. što je taj rukopis jedini svoje vrsti na slavenskom jugu, te je uvijek uživao veliki ugled kao prevažno heraldičko vrela, 4. što je taj rukopis upravo uzor heraldičnog umjeća, te se može mjeriti sa najljepšim istovrsnim rukopisima inozemstva. Drugi važan heraldički rukopis, sto ga pisac hrvatskoga plemstva rabi, je onaj od *Ivana Vajkarda Valvasova* od g. 1688., što se čuva u kaptolskoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom 39—5. pod naslovom „*Opus insigni-*

orum armorumque etc.“. I taj je rukopis od zamašne heraldičke vrijednosti. Kako je Valvasor pouzdan u svojim djelima, tako je i u ovom svom rukopisu. Grbovi su lijepo u bojama izrađeni, te mogu sa svim pouzdanom služiti. Valvasorov rukopis došao je u kaptolsku knjižnicu sa ostalom Valvasorovom ostavštinom još koncem XVII. vijeka, kada ju je biskup Mikulić kupio bio. Dalnje važno vrela Bojničićevog djela jesu grobni i slični spomenici, rasijani koje po našoj domovini, koje opet i izvan nje. Najstariji takav spomenik sa grbom je grobna ploča *Radoslava* de *Gara* u kapeli sv. *Martina* u Zagrebu, koji potiče iz XIII. vijeka. Najviše je takovih grbova na kamenu u zagrebačkoj stolnoj crkvi i u senjskoj crkvi sv. *Franje*. Pisac je upotrijebio i pečate na ispravama kr. zem. arkiva, bogatoga arkiva jugoslavenske akademije, mađarskoga državnoga arkiva u Pešti, dvorskog arkiva u Beču i mnogih inih. Ovi pečati nisu samo vrela za hrvatsku heraldiku, nego su često također i krasni spomenici sredovječne rezbarske umjetnosti. Među tim pečatima, što ih je pisac rabio, ima ih čak iz XIII. vijeka.

Svaki sveščić imade spreda 12 i više listova teksta, kojemu je dodano po 18 litografskih tablica sa 216 grbova. U tekstu i na tablicama redaju se obitelji odnosno grbovi alfabetskim redom. Jedna porodica ima često po više grbova. Sistem kojega se drži tekst kod pojedinih obitelji je slijedeći: Ponajprije dolazi heraldički opis grbova sa naznakom vrela, zatim slijede o porodici kratke povjesne notice i po koja genealoška bilješka. Te su notice veoma važne i zanimljive, te o pojedinim porodicama doznajemo mnogo toga što se dosele nije znalo.

Osobito su važni Bojničićevi rezultati glede grbova starih hrvatskih plemena, odnosno onih porodica, koje su pripadale starim hrvatskim plemenima. U ovo pet sveščića nalazimo slijedeće porodice starohrvatskih plemena: *Pleme Mogo-rovića*, kojemu pripadahu porodice *Babonosić*, *Gočić* de *Novaki*, *Hreljac* de *Barleta* et *Radinavas*, *Jurislavić*, *Kobasić*, *Mogorić*, *Mogoroević*, *Mrnjavčić*. *Pleme Gusića* sa porodicama *Gušić-Krbavski*, *Gušić-Turanjski*, *Isačić* od *Dola*, *Horvat-Ostroharić*, *pleme lapačko* sa porodicama *Ovšić* de *Gorica*, *Mrmonić*, *Čegelj* de *Lapac*, *Miksić* de *Lapac*, *Bobojlić*, *Utješenić*, *pleme Šubića* sa porodicama *Melić*, *Mikolotić*. Svi pripadnici jednog plemena imadu u bitnosti isti grb, što je veoma značajna

karakteristika za ustanovljenje plemenskoga grba. Veoma su važne vijesti o starom hrvatskom plemstvu. Kod članka Kukuljević nalazimo slijedeću velevažnu noticu glede podjeljenje grba i plemstva porodice Sacci. God. 1490. 29. oktobra u Budimu izdanom grbovnicom podijelio je kralj Vladislav II. građanu i kanceliru senjskom Ivanu Sacciu i djeci mu Bernardinu i Basanu hrvatsko plemstvo. Tekst izvornika veli „in cetum verorum nobilium regni nostri Croatiae“. Ta se klausula po više puta opetuje u dotičnoj ispravi. Tako se i porodici Czelenk alias Czvetnić g. 1553. podjeljuje po kralju Ferdinandu I. plemstvo regni Slavoniae. U grbovnici porodice Hreljac aliter Petričević od god. 1599. spominje se, da su ovi „ex honestis et nobilibus regni nostri Croatiae de comitatu Lica“. Pa i u diplomi porodice Kollaković, koja je dobila viteštvo rimske države (g. 1758.), veli se, da je djedu sticaoca viteštva, bilo po kralju Ferdinandu II. podijeljeno plemstvo kraljevine Hrvatske. Na temelju ovih važnih podataka osnovano primjećuje pisac djela „Der Adel von Kroatien“ na str. 99. „Abgesehen von der unbestreitbaren Thatsache, dass der altkroatische Uradel von den Königen Ungarns immer anerkannt wurde, sind diese Adelsbriefe ein Beweis dafür, dass auch die späteren ungarischen Könige einen eigentlich kroatischen, vom ungarischen unterschiedenen Adel kannten. Hierdurch werden die Behauptungen der modernen ungarischen Staatsrechts-Lehrer vom ausschliesslich ungarischen Adel hinfällig“. Da je de facto u Hrvatskoj vrijedilo u prvom redu hrvatsko plemstvo, dokazuje nam i ta okolnost, što je hrvatski sabor nekim tuđim velikašima podjelivao hrvatski indigenat, koji se luči skroz od ugarskoga. Tako je grofovska porodica Herberstein dobila g. 1609. mađarski a g. 1669. (Ivan Josip grof Herberstein) hrvatski indigenat. Grofovska porodica (za tada barunska) Kulmer stekla je god. 1722. hrvatski, a god. 1785. mađarski indigenat. O tom važnom državopravnom pitanju kratko ali jezgrovito je pisao g. Dr. Bojničić u svom „Series nobilium“.

I ostale notice o pojedinim porodicama, te genealoški podaci, priopćeni su savjesno na temelju isprava iz raznih arkiva. Te su vijesti veoma zanimljive i od velike važnosti za historiju hrvatskih plemićkih porodica. Istina je, da su veoma kratke, ali u skroz heraldičnom djelu piscu je prostor bio veoma ograničen. Grbovi su stilistički i heraldički dobro izvedeni. Boje su kod većine označene po heraldičkim pravilima ali ima i bez

oznake boja, gdje su uzeti sa pečata i kamenih spomenika, gdje dakako boje nisu bile naznačene, tako da se ni kojim načinom ne mogu ustanoviti.

Grbovi XV. vijeka i oni iz Korjenić-Neoričeva rukopisa odaju lijep gotski slog. U slogu renesanse izraden je grb porodice de Buča (Budački-Špišić). Vrijedno je spomenuti one grbove, u kojima dolaze figure osoba. Takovi grbovi veoma su važno vrelo za proučavanje suvremenih nošnja.

Već iz ovo pet sveščića jasno se razabire velika važnost Bojničićeva, koje će djelo kad bude gotovo, biti upravo prelijep zbornik svoje vrsti. Pisac zaslužuje svako priznanje, a djelo samo zaslužuje što veći odziv u hrvatskom narodu. Cijena je pojedinim sveščićima 4 for. 50 novč., a dobiva se u svim zagrebačkim knjižarama.

Laszowski.

Dr. Ćiro Truhelka. Slavonski banovci. Prinos hrvatskoj numismatici. Sarajevo 1897. (Preštampano iz Glasnika zem. muzeja u Bosni i Hercegovini IX.). Veoma lijepa monografija, na koju je pisca potaknulo veće skupno našašće hrvatskih srebrnih novaca, koje se je otkrilo kod Brdara u sanskomostskom kotaru. Zadaća, koju si je gosp. Truhelka stavio, da naime hrvatske kovničarske prilike u doba zadnjih Arpadovaca i obojice anžuvinskih kraljeva razjasni, te da same novce — mi mislimo, da bi ispravniji bio naziv „banovica“ nego „banovac“ — po mogućnosti hronološki porreda, nije laka, ali joj je pisac zadovoljio, u koliko je to bilo moguće uz naše dosadanje poznavanje pismenih izvora i numizmatički materijal, što ga posjeduju u tom pogledu najglavnije javne zbirke (Beč, Budimpešta, Zagreb, Sarajevo) i privatna zbirka C. F. Nubera u Osijeku. G. Truhelki se može čestitati na tako lijepoj radnji, ako se i ne osvoje sve njegove teze. Kao opravdan prigovor ističem, što pisac nigdje nije spomenuo, da je o istom predmetu napisao i čitao u svečanoj akademijinoj sjednici jednu radnju i pokojni prof. Šime Ljubić. G. Truhelka, kada se je dao na specijalno proučavanje hrvatske numizmatike, sigurno je za to znao, jer je izvod iz Ljubićeve radnje bio štampan u akademijinom „Ljetopisu“. Slagao se ili ne slagao s njegovim nazorima, Ljubić je u jugoslavenskoj numizmatici ličnost, koja se ne smije mimoći.

M. M. Vasić. Novci kolonije Viminacija. (Glas srpske kraljevske akademije LII. p. 140—251). Opsežna studija o novcima, što ih je g. 240—256. kovala gornjomezijska kolonija Viminacium (sada Kostolac u Srbiji). Radnji je dodano 5 tabla sa zvršno izvedenim slikama od skoro 60 vrsta opi-

sanih novaca. Pisac je krivo uradio, što se nije osvrnuo na Mionnetovo djelo, koje još i danas za grčke i kolonijalne novce ima mnogo veću znanstvenu vrijednost od poznatoga Cohenovog kataloga rimskih carskih novaca. Popis bi bio pregledniji, da su opisi sastavljeni po drugim principima, kao što su n. pr. provedeni u Corpus numorum berlinske akademije ili u katalogima britskoga, pariškoga, berlinskoga ili bečkoga dvorskoga muzeja. Razni nominali novaca dobro bi bili označeni, da se je naznačio promjer u milimetrima; od Cohena poprimaljeno označivanje G. B., M. B. i P. B. nikako nije dostatno. Pisac je to sam morao opaziti iz toga, što Cohen isti nominal, koji mu je kod starijih careva G. B., kod kasnijih mora da nazivlje M. B. Pisac griješi, kada ga u tomu ispravlja, te bi bio bolje učinio, da je u tomu Cohenov zastarjeli sistem posvema napustio. Razna tri nominala označuje pisac kao tripundije, dupondije i ase. Prvu oznaku mislim da se mora odbiti, te najveći nominal smatrati sestercom; za najmanji nominal smjelo bi se pomišljati i na jedan dio asa (možda na semis). Dosta dobro tumači pisac, zašto nema viminacijskih novaca sa AN · X · (249). Pisac ovih redaka istaknuo je u tom ponešto drugačiju hipotezu (Viestnik N. s. I. p. 12, op. 5), za koju i sada drži, da je vjerojatna.

W. Kuhitschek. Zur Frage der Ausbreitung des Christentums in Pannonien. Aus einem Briefe. Separatni otisak iz »Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich 1897. — Pisac na temelju spomenika izriče dvojbu, da li je kršćanstvo na srednjem Dunavu tako rano i toliko rašireno bilo, kako se dosad mislilo. Nadgrobni spomenici i drugi predmeti, koji su se ovuda našli, potiču skoro isključivo iz doba iza Dioklecijana. Pisac navodi sve te spomenike, koji potječu iz Sirmija (Mitrovice; 12), Siscije (Siska; 2), Poetovija (1), Savarije (7), Viruna (1), Teurnije (1), Celeje (1), Sopianá (1), Solve (1) i Ovilave (1), te dolazi do zaključka, da se je na Dunavu kršćanstvo tekar počelo razvijati od Konstantinovog doba. U tomu mu je među ostalim još mjerodavna činjenica, što iz dunavskih pokrajina prije Dioklecijanova progona nemamo legenda o mučenicima.

Dr. Const Jireček. Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Preštampano iz Sitzungsberichte filosofsko-historičkoga razreda carske akademije u Beču. Sv. CXXXVI. 1897. Pisac govori ponajprije o naselbinama, koji imaju imena po kršćanskim svecima, među koje spadaju i hrvatska imena dalmatinskih mjesta na Sut — i Su — (n. pr. Sut-

miholj, Sućurac, Supetar itd.), zatim kako su lokalni nazivi po svetačkim legendama preneseni u druge krajeve. U dodatku su tri ekskurza o bugarskim gradovima kod Manuela Philesa, o geografskim imenima u bugarskoj visio prophetae Isaiae i o Sirmiju i civitas sancti Demetrii.

Evangelium s. Joannis secundum codices vetero-slavicos characteribus glagolicis et cyrillicis unacum textu graeco et latino exaratum. In benedictam ss. Cyrilli et Methodii memoriam offert J. M. Pragae Fr. Rivnác 1897. Izdavatelj upotrijebio je glagolske zbornike zografski, marijanski i Assemanov vatikanski, te cirilske Ostromirov, liber Sabbae i nikoljski. Grčki tekst uzet je iz leydenskoga izdanja od godine 1624., a latinski iz vulgate.

Bullettino di Archeologia e storia Dalmata, pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XX. Spalato 1897. Nro. 1—9. — 1. Iscrizioni inedite. — Iscrizioni ripublicate e ricomposte. — Tessera lusoria di Lissa. — Dr. J. Aranza. O nadgrobnoj ploči Tome de Nigris. — G. Banko e P. Sticotti. Collezione di Antichità nel Seminario arcivescovile di Udine (nastavak). — G. Alačević. Un episodio di cavalleria dell'anno 1585 a Spalato. — 2. Iscrizioni inedite. — Descrizione delle lucerne fittili. — Nomi e marche di fabbrica su vasi. — Ritrovamenti antichi a Salona. — Banko e Sticotti. Collezione di Antichità (nastavak). — Una lettera del P. Andrea Dorotić. — D. F. Karaman. Castel Celio. — Commissione centrale etc. — R. D. Restauro di Quadri antichi. — 3. Iscrizioni inedite. — Iscrizione dell' epoca Veneta. — Descrizione delle lucerne fittili. — Banko e Sticotti. Collezione di Antichità (nastavak). — D. F. Karaman. Castel Vecchio. — Isprave i rodopisi bosanskih bana i kraljeva Kotromanovića. — 4. Iscrizioni inedite. — Le gemme dell' i. r. Museo in Spalato. — Banko e Sticotti. Collezione di Antichità (nastavak). — D. F. Karaman, Castel Rosani. — Documento riguardante il Castel Dragazzo. — G. Alačević. Sulle cattive relazioni tra la provincia di Poglizza e la giurisdizione di Almissa. — Commissione centrale etc. — Isprave i rodopisi (nastavak). — 5—6. L. Jelić. Scavi nell' antico cimitero cristiano di Marusinac. — Scavi nell' antico cimitero di Manastirine. — 7—8. Iscrizioni inedite. — Le gemme dell' i. r. museo in Spalato. — G. Alačević. Delminium. — Starinska iznašašća glede samostana sv. Stjepana de Pinis. — Č. Iveković. Putne arheološke bilješke. — G. Alačević. Sulle cattive relazioni etc. (nastavak). — D. F. Karaman. Castel Cambio. — Due ripostigli di denari o piccoli di Spalato. — Scavi negli

antichi cemeteri cristiani di Manastirine e Marusina a Salona. — Ritrovamenti risguardanti la topografia urbana di Spalato. — Commissione centrale etc. — 9. Iscrizioni inedite. — Ritrovamenti di mura antiche greco-illiriche a Traù. — Starinarska rimska iznašašća u selu Ceranjim pokraj Benkovca. — G. Alačević. Sulle cattive relazioni etc. (konac). — D. F. Karaman. Privilegi e regalie dei nobili della Castella. — Poziv jugoslavenske akademije. — Commissione centrale etc. — G. Alačević. L'assedio di Corfu' dell'anno 1799.

Starohrvatska prosvjeta. Glasilo hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu. Urednik Fr. Radić. Godina III. 1897. 1 i 2. — L. Marun. Dvije napisane uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru. — S. Zlatović. Topografske crtece o starohrvatskim županijama u Dalmaciji (nastavak u oba broja). — F. Radić. Razvaline crkve sv. Stjepana u Dubrovniku. — V. Vuletić Vukasović. Sredovječni napisi (u oba broja). — F. Radić. Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike sv. Marije u Biskupiji kod Knina. — F. Radić. Izvještaj o radu hrvat. starinarskoga društva (nastavak u oba broja). — Razne vijesti (u oba broja). — Bibliografija (u oba broja). — Izvještaj upraviteljstva hrv. starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napretku (u oba broja). — F. Radić. Ulomci s jedanaest tegurija otarskih ciborija i jednog vratnog okvira starohrvatske bazilike sv. Marije u Biskupiji kod Knina. — F. Radić. O benediktinskom samostanu i crkvi sv. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu. — L. Marun. Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann. Godina IX. 1897. 1—3. — Dr. Ćiro Truhelka. Slavonski banovci. — T. Dragičević. Nalazište iz neolitičkoga doba na Kraljevinama kod Novoga Šehera. — C. F. Nuber. Prinos kronologiji slavonskih novaca. — Književnost. — Dr. Lj. Thallóczy. Kako i kada je Hrvoje postao veliki vojvoda bosanski. — Ibrahim beg Defterdarović. Stare listine porodice Resulbegović. — Dr. K. Patsch. Novi spomenici iz Županjac-Delminiuma. — P. Kaer. Prvo(?) broncano nalazište u Dalmaciji. — A. Šulce-Detmold. Opis novih ceutorinha i bari-dija iz balkanskog područja. — F. Fiala. Nekropola ravnih grobova kod Sanskog mosta. — V. Vuletić Vukasović. Jedna plemićka povelja, nadena na Korčuli. — Dr. Đ. Protić. Prilozi k poznavanju kremenjašica Bosne i Hercegovine. — Različito. — Dr. Lj. Thallóczy. Historička istra-

živanja o plemenu goričkih i vodičkih knezova. — J. Fiucek. Korepnjaci plivskih jezera. — P. A. Hoffer. Zlato i druge rude u travničkom kotaru. — O. Reiser. Pjevice, što su doslije zatečene u Bosni i Hercegovini. — Šafvet beg R. Bašagić. Najstariji ferman begova Čengića. — V. Apfelbeck. Kritičke rasprave o evropskim vrstama otorinha. — E. Doležal. Razvođe između Ponta i Adrije u jednom dijelu Bosne. — Književnost. — Različito.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Svezak I. Uredio prof. Ivan Milčetić. Zagreb 1896. Ovim „Zbornikom“ doskočila je naša akademija prijeko narodnoj potrebi, da se valjano ispita i prouči narodni život, da se sabere sve, što bi nam dalo što potpuniju i što točniju sliku narodnoga života. Već u ovom I. svezku priopćeno je obilno gradiva iz svih hrvatskih krajeva, koje se odnosi na sve grane narodnoga života, pa želimo od srca Zborniku najbolji uspjeh, da se što više u narodu raširi i da se oko njega okupi što više radnika. Jedno bi samo ovom I. svezku prigovorili, a to je da u njemu imade premalo ilustracija; djelo, kojemu je zadatak, da nam prikaže narodni život i narodne običaje, mora biti što više ilustrirano, jerbo nas često dobra ilustracija bolje pouči, nego li najbolji opis. Ovaj nedostatak će se, kako smo se imali prilike uvjeriti u II. svesku Zbornika ispraviti, jer će II. sveska biti bogato ilustrirana. Preporučamo zbornik hrvatskoj publici najtoplije.

J. Purić.

Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu napisao dr. A. Radić. Zagreb 1897. Preštampano iz II. sveska „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“. Kako je kod nas folkloristička nauka još mlada, to je ova radnja dr. A. Radića vrlo dobro došla svakomu, tko se iole za narodni život zanima. Pisac je sam iz naroda potekao, sam poznaje narodni život i poziva u svojoj osnovi svakoga, da sabire podatke o narodnom životu, pa u svojoj osnovi, sastavljenog rijetkim marom, obsežnim stručnim znanjem i žarkom ljubavi prema narodu, kaže jasno i razgovjetno, što treba sabirati i kako treba sabirati. Ovu krasnu osnovu dr. Radića najtoplije preporučamo svakomu, a najpače onima sinovima hrv. naroda, koji su potekli iz naroda samoga.

J. Purić.

Starinska srpska jela i pića od Sime Trojanovića. U Beogradu 1896. U drugoj knjizi „srpskog etnografskog zbornika“, što ga izdaje srpska kraljevska akademija, opisao je S. Trojanović sta-

rinska srpska jela i pića. Radnja Trojanovičeva izrađena je velikom pomnjom; pisac je njom pokazao, da mu je narodni život Srba veoma dobro poznat, ali je uz to pokazao, da je dobro upućen i u prehistoriju i etnografiju, pa su vrlo dobre pripodobne istaknute iz života Srba i života prehistorijskoga čovjeka, samo bi rekli, da je mjestimice u tom Trojanović predaleko zašao. Trojanović nam u svojoj radnji predočuje, kako srpski

narod gradi sudove i pokućanstvo, kakova je srpska kuća i ognjište, sisanje žita, od čega i kako se kruh peče, kako se jela priređuju, kako peku i kuhaju, kako se meso čuva i spravlja, opisuju se začini i priprave pića i napokon kako se za stolom jede. Držimo samo, da bi poglavje o ljuđođerstvu moglo izostati, a da cjelini i valjanosti radnje nebi ništa škodilo.

J. Purić.

DRUŠTVA I UREDNIČTVA,

od kojih hrvatsko arheološko društvo dobiva časopise i spise u zamjenu za svoj „Vjesnik“.

- Aachen. Aachener Geschichtsverein.
Zeitschrift XIX. sv. 1897.
- Anvers. Académie royale d'archéologie de Belgique.
Annales T. X. 1—3. — Bulletin 2e partie: XXIX—XXX. 1897.
- Athena. Αρχαιολογική εταιρεία.
Πρακτικά τοῦ ἔτους 1894. 1895.
- Barcelona. Centre excursionista de Catalunya.
Butlletí. Any VII. núm. 26—32. 1897.
- Beograd. Proforsko društvo.
Nastavnik. Knjiga VIII. 1—8. 1897.
- Beograd. Srpska kraljevska akademija.
Glas. LIV. 1897.
Spomenik XXXII. 1897.
- Beograd. Srpsko arheološko društvo.
Starinar. God. X. 1—2. 1893.
Starinar. God. XI. 1—4. 1894.
- Berlin. Archaeologische Gesellschaft.
56. Programm zum Winckelmannsfeste 1896.
- Berlin. Kgl. preussische Akademie der Wissenschaften.
Sitzungsberichte 1897. I—XXXIX.
- Berlin. Numismatische Gesellschaft.
Sitzungsberichte 1893.
- Bern. Historischer Verein des Kantons Bern.
Archiv. XV. Bd. 1. H. 1897.
- Bologna. R. accademia delle scienze dell'istituto di Bologna.
Rendiconto delle sessioni. Anno 1893—94. 1894.
- Bordeaux. Société archéologique de Bordeaux
Tome XX. fasc. 3—4. 1895.
- Boston. American Academy of arts and sciences.
Proceedings. New. ser. vol. XXIII. 1896.
- Bregenz. Vorarlberger Museum-Verein.
XXXV. Jahresbericht 1896.
- Breslau. Verein für das Museum schlesischer Alterthümer.
Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Bd. VII.
H. 2. 1897.
- Breslau. Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens.
Zeitschrift. Autorenregister zu Band I—XXX.
— Bd. XXXI. 1897.
- Breslau. Uredništvo.
Numismatisches Literaturblatt. Nr. 96—98. 1897.
- Brisbane. Queensland branch of the royal geographical society of Australasia.
Proceedings and transactions. 11th session 1895—96. — 12th session 1896—1897. Vol. XII. 1897.
- Brünn. Historisch-statistische Section der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft f. Ackerbau, Natur- und Landeskunde.
Al. Franz. Kunstarchäologische Aufnahmen aus Mähren. Br. 1894.
- Brünn. Mährischer Landes-Ausschuss.
Libri citationum et sententiarum. T. VI. Ed. V. Brandl. Br. 1895.
- Bрно. Musejni spolek.
Památky archaeologické a jejich stáří. B. 1896.
- Bucuresci. Academia romana.
Analele. Ser. II. T. XIX. 1896—97. 1897. Documente privitoare la istoria Românilor. Vol. II. p. 5. — Vol. IX. p. 1. 1897.
- Trei-deci de ani de domnie ai regelui Carol I. Vol. I. et II. 1897.
- Budapest. Orsz. régészeti s emb. társulat.
Archaeologiai értesítő. XVII. 1—4. 1897.
- Budapest. Magyar tud. akadémia. — Almanach 1897. — Athenaeum. VI. 1—3. 1897. — Akadémiai értesítő. 1897. 85—93. — Math. és természettudományi értesítő. XV. 1—4. 1897. — Math. és természettud. Közlemények. XXVII. 1. 1897. — Értekezések a történeti

- tud. köréből. XVII. 1. 1897. — Értekezések a társadalmi tud. köréből. XII. 1—2. 1897. — Nyelvtudományi Közlemények. XXVII. 1—3. 1897. — Irodalomtörténeti közlemények. VII. 1—4. 1897. — Emlékbeszédok IX. 1—2. 1897. — Vogul népköltési gyűjtemény. IV. 1897. — Monumenta comitialia regni Transylvaniae. XX. 1897. — A magyar törvény hatóságok jogszabályainak gyűjteménye. IV. 2. 1897. — Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában.
- B u d a p e s t.** Magyar történelmi tarsulat. Századok. XXXI. 1—5, 7. 1897.
- B u d y š i n.** Mačica serbska. Časopis 1897. — Zapiski 1847—1897. — Za dušu a wutrobu.
- B u e n o s - A i r e s.** Sociedad científica argentina. Anales. XLIII. XLIV. 1—3. 1897.
- C a l c u t t a.** Asiatic society of Bengal. Journal ed. by the philological secretary. Vol. LXV. 3—4, LXVI. 1. 1897. Journal ed. by the anthropological secretary. Vol. LXV. III. spec. num. et. LXV. 1. 1897.
- C e t i n j e.** Uredništvo „Glasa Crnogorca“. 1897. Cetinje. Uredništvo „Prosvjete“, lista za crkvu i školu. VIII. 1—9.
- C h r i s t i a n i a.** Foreningen til Norske fortidsmindesmerkers bevaring. Aarsberetning for 1895. 1896. — Stavanger Domkirke.
- C h r i s t i a n i a.** Kong. Frederiks Universitet.
- C i n c i n n a t i.** Museum association. 16. annual report 1896.
- Č á s l a v a.** Uredništvo. Věstník československých museí a spolku archaeologick ch. II. 1—10.
- D o n a u e s c h i n g e n.** Verein für Geschichte und Naturgeschichte der Baar und der angrenzenden Landesteile. Schriften IX. Heft. Tübingen 1896.
- D o r p a t.** (Jurjew). Gelehrte estnische Gesellschaft. Sitzungsberichte 1895. — Verhandlungen XVII—XVIII. 1896.
- D r e s d e n.** Kgl. sächsischer Alterthums-Verein. Neues Archiv f. sächs. Gesch. und Alterthums-kunde. XVIII. Bd. — Jahresbericht 1897.
- F i r e n z e.** Società italiana di antropologia, etnologia e psicologia comparata. Archivio per l'antropologia e la etnologia. Vol. XXVII. 1—2. 1897.
- G e n è v e.** Société d'histoire et d'archéologie. Mémoires et documents. 2. série. T. VI—VII. — Bulletin T. I. livr. 5. 1897.
- G i e s s e n.** Oberhessischer Geschichtsverein. Mitteilungen. Neue Folge. Bd. VI. 1896.
- G ö r l i t z.** Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften. Neues lausitzisches Magazin. 73. Bd. 1. H. — Codex diplomaticus Lusatie sup. II. 1897.
- G r a z.** Historischer Verein für Steiermark. Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen. 27. Jhg. 1895. — Mitteilungen XLIV. Heft. 1896.
- G r a z.** Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark. Mittheilungen. Jhgg. 1896. 1897.
- H a l i f a x.** Nova Scotian institute of science. Proceedings and transactions. Session of 1893—94 1895.
- H e i d e l b e r g.** Historischer-philosophischer Verein Neue heidelberger Jahrbücher. Jhgg. VII. Heft 1. 1897.
- H e l s i n g f o r s.** Finska vetenskaps-societeten. Acta. Tom. XXI. — Öfversigt af förhandlingar XXXVIII. — Observations publiées par l'institut météorologique central 1895. 1896.
- H e r m a n n s t a d t.** Verein für siebenbürgische Landeskunde. Archiv. N. F. XXVII. 1—2. — Jahresbericht 1896—97.
- J e n a.** Verein für thüringische Geschichte und Alterthumskunde. Zeitschrift N. F. X. Bd. Heft 1—2. 1896.
- K a z a n.** Imperatorski universitet. Učenijska zapiski. God. LXIII. 1, 3. 1896. — Nekoliko znanstvenih rasprava 1897.
- K i e l.** Schleswig-Holsteinisches Museum vaterländischer Alterthümer bei der Universität. 41. Bericht. 1897.
- K i e l.** Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Zeitschrift. 26. Bd. 1897.
- K i e v.** Cerkovno-arheologičesko občestvo pri kievskoj duhovnoj akademiji. Otčet za 1896. 1897.
- K n i n.** Hrvatsko starinarsko društvo. Starohrvatska prosvjeta. God. III. 1—2. 1897.
- K o b e n h a v n.** Kongelige nordiske oldskrift-selskab. Aarboger for nordisk oldkyndighed historie. 1897. 12. B. 1—3. — Mémoires de la soc. royale des antiquaires du Nord. 1896. Nordiske fortidsminder 3. H.
- K o b e n h a v n.** Kongelige Danske videnskabernes selskabs. Oversigt over det forhandling. 1897. 1—3.
- K ö n i g s b e r g.** Altertumsgesellschaft Prussia. Sitzungsberichte. 20. Heft. 1896.

- K r a k o v.** Akademia umiejętności.
Bulletin international. 1897. Janvier — Juillet.
- L a n d s h u t.** Historischer Verein für Niederbayern.
Verhandlungen. 32. Bd. 1896.
- L e i p z i g.** Kgl. sächsische Gesellschaft der Wissenschaften.
Berichte über die Verhandlungen. Philolog.-histor. Classe. 1896. I—III. — Abhandlungen. XVII. Bd. No. VI; XVIII. Bd. No. I.
- L e i p z i g.** Lausitzer Prediger-Gesellschaft.
21. Mitteilung. 1896.
- L e i p z i g.** Verein für die Geschichte Leipzigs.
Schriften. 5. Band. 1896.
- L i n z.** Museum Francisco-Carolinum.
55. Jahres-Bericht. — Bibliotheks-Katalog. 1897.
- L j u b l j a n a.** Matica Slovenska.
Letopis za leto 1896. — Slovenske narodne pesmi II. — Knezova knjižnica III. — Zgodovina slovenskega slovstva III.
- L j u b l j a n a.** Muzejsko društvo za Kranjsko.
Izvestja VII. 1, 3—4. — Mittheilungen X. 1—5. 1897.
- L j u b l j a n a.** Uredništvo.
Argo. V. 1—4. 1897.
- L o n d o n.** Anthropological institute of Great Britain and Ireland.
Journal XXVI. 3—4. XXVII. 1. — List of the Fellows. 1897.
- L w o w.** Galicko-russka Matica.
Literaturnii sbornik g. 1897. Č. II.
- L w o w.** Zakład. n. im. Ossolińskich.
Lechici w swietle historycznej krytyki. 1897.
- M a d r i d.** Real academia de la historia.
Boletín. T. XXX. 1—6. T. XXXI. 1—4. 1897.
- M e i s s e n.** Verein für Geschichte der Stadt Meissen.
Mittheilungen. 4. Bd. 2. H. 1896.
- M i l w a u k e e.** Public Museum of the city.
14. Annual report. 1897.
- M o n t p e l l i e r.** Académie des sciences et lettres.
Mémoires de la section des lettres. 2. serie. T. I. 5—7. 1896.
- M o s k v a.** Société impériale des naturalistes.
Bulletin. Année 1896, 3—4; 1897, 1.
- M ü n c h e n.** Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte.
Correspondenz-Blatt. XXVIII. Jhgg. No. 1—9. 1897.
- M ü n c h e n.** Historischer Verein von Oberbayern.
Monatsschrift VI. 1—10. 1897. — Oberbayerisches Archiv 49. Bd. 2. Heft. 1896.
- M ü n c h e n.** Kgl. bayrische Akademie der Wissenschaften.
Sitzungsberichte der philosoph. philolog. und histor. Classe. 1897. H. 1—3.
- M ü n s t e r.** Verein für Gesch. und Alterthumskunde Westfalens.
Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. 54. Bd. 1896.
- N a p o l i.** Reale accademia di archeologia, lettere e belle arti.
Atti. Vol. XVIII. — Rendiconto. N. s. Anno XI. Gennaio a Marzo 1897.
- N e w Y o r k.** Academy of sciences.
Transactions. Vol. XIII. 1893—94.
- N o v i s a d.** Matica srpska.
Letopis. Knjiga 189—191. 1897.
- N ü r n b e r g.** Germanisches Nationalmuseum.
Anzeiger Jhgg. 1896. — Mittheilungen 1896.
- O d e s s a.** Imperatorski novorossijski universitet.
Zapiski. T. 70. 1897.
- O d e s s a.** Imperatorsko Odessko občestvo istorii i dnevnostej.
Otčet za 1894. 1895.
- O l o m u c.** Vlastenecki muzejní spolek.
Časopis. Č. 53. 1897.
- O r l é a n s.** Société archéologique et historique de l'Orléannais.
Bulletin. T. XI. No. 157—159. 1896—97.
- O t t a w a.** Commission. géologique du Canada.
Rapport annuel N. s. Vol. VII. 1894. 1897.
- P a r e n z o.** Società istriana di archeologia e storia patria.
Atti e memorie. V. XIII. 1—2. 1897.
- P a r i s.** Société nationale des antiquaires de France
Bulletin 1895. — Mémoires 1894.
- P a r i s.** Société française de numismatique.
Annuaire. T. XX. 1896. (Prestao izlaziti).
- P h i l a d e l p h i a.** Free Museum of science and art. Dep. of. Archaeology and Palaeontology, University of Pennsylvania.
Bulletin No. 1. May 1897.
- P o s e n.** Historische Gesellschaft für die Provinz Posen.
Zeitschrift. 12. Jhgg. 1. H. 1897.
- P r a g.** Kr. česká společnost náuk.
Věstník. Ročník 1896. — Výroční zpráva za rok 1896. 1897.
- P r a g.** Společnost Musea království českého.
Památky archaeologické a místopisné. XVII. 1—3. 1896. — Zprava jednatelská 1896.
- P r a g.** Společnost přátel starožitností českých.
Časopis. R. IV. 1—4. 1896—97.
- P r a g.** Uredništvo.
Český lid. Ročník VI. 1—6, VII. 1. 1896—97.

- Regensburg. Historischer Verein der Oberpfalz und Regensburg.
Verhandlungen. 49. Bd. 1897.
- Rīga. Gesellschaft f. Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands.
Sitzungsberichte a. d. J. 1896. — Mittheilungen a. d. livländischen Geschichte. XVII. 1. 1897.
- Rio de Janeiro. Instituto historico e geographico brazileiro.
Revista trimensal. T. LVII. p. 2. — Commission centrale de bibliographie brésilienne. 1. année, fasc. 1. 1895.
- Rochester. Academy of science.
Proceedings. Vol. III. 1. 1896.
- Rom. Kaiserlich deutsches archaeologisches Institut. Rom. Abth.
Mittheilungen. XII. 1—2. 1897.
- Roma. R. accademia dei Lincei.
Atti. Rendiconto dell' adunanza solenne. — Rendiconti. Ser. V. Vol. VI. 1—8. 1897.
- Salzburg. Städtisches Museum Carolino-Augustinum.
Jahres-Bericht für 1893.
- San José (Costa Rica). Museo nacional.
Documentos 6. 8. — Mamíferos de Costarica. — Insectos de Costa Rica. — Moluscos terrestres y fluviátiles. — Informe. 1897.
- Sarajevo. Zemaljski muzej u Bosni i Hercegovini.
Glasnik IX. 1—3. 1897.
- S. Peterburg. Imperatorska akademija nauk.
Izvjestija T. V. 3—5., VI. 2—5., VII. 1. 1897.
Sbornik otdjelenija ruskago jazika i slovesnosti. T. 58. 1895.
- S. Peterburg. Imperatorska archeologičeska kommissija.
Otčet za 1893—94. g. 1894—96. — Materiali po archeologii Rossii. No. 13—20. 1893—96.
- S. Peterburg. Imperatorsko ruskko arheologičesko obštество.
Zapiski T. VIII. 1—4. 1896. — Zapiski vostočnago otdjelenija T. IX. 1—4. 1896. — Latišev. Sbornik grečeskikh nadpisei. — Savvaitov. Opisanie starinnih ruskih utvarej, odežd, oružija, ratnih dospjehov i konskago pribora. — Iversen. Medalji v čest ruskikh gosudarstvenih djeiatelej i častnih lic. T. III. — Brandenburg. Staraja Ladoga. — Dorn. Atlas einer wissenschaftl. Reise in den Kaukasus etc. — Veselovski. Rič čitannaja v toržestvenom sobranii.
- S. Peterburg. Imperatorsko ruskko geografičesko obštество.
Izvjestija. T. XXXII. 5—6, XXXIII. 1. 1897.
- S. Peterburg. Imperatorski universitet.
S. Peterburg. Ministerstvo narodnago prosvještenija.
Žurnal. 1897. Janvar-oktjabr.
- Schwerin. Verein für meklemburgische Geschichte und Alterthumskunde.
Jahrbücher und Jahresberichte. 60. Jhgg. 1895.
- Spjjet. Bihač. Hrvatsko društvo za izraživanje domaće povjesti.
Drugo izvješće. 1896.
- Spjjet. Uredništvo.
Bullettino di archeologia e storia dalmata. XX. 1—9. 1897.
- Spjjet. Uredništvo.
Pučki list. 1897.
- Sredec. Blgarsko knižovno družestvo.
Periodičesko spisanie. Kn. 52—54. 1896.
- Stettin. Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde.
Baltische Studien. 45. Jhg. — Monatsblätter 1895.
- Stockholm. Kongl. vitterhets historie och antiquitets akademien.
Manadsblad. 1892. u. 1893. Stockholm 1893—97.
- Stockholm. Svenska fornminnesföreningen.
Tidskrift. 9. Bd. 1—3. 1896.
- Stuttgart. Württembergische Kommission für Landesgeschichte.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. V. Jhg. 1—4. 1896—97.
- Sydney. Royal society of New South Wales.
Journal and Proceedings. XXX. 1896. 1897.
- Tiflis. Kavkazkaja archeologičeskaja kommissija.
- Tokyo. Imperial university of Japan.
The Calendar 2554—5 (1894—95). 1895.
- Torino. R. accademia delle scienze.
Atti. Vol. XXXII. 1—15. 1896—97. — Osservazioni meteorologiche 1896.
- Torino. Società di archeologia e belle arti per la provincia di Torino.
Atti. Vol. VII. 1. 1897.
- Toronto. Canadian Institute.
Archaeological report 1894—95. — Transactions. Vol. V. 1. 1896. — Proceedings. Vol. I. 1—2. 1897.
- Toulouse. Société archéologique du Midi de la France.
Mémoires. T. XV. 2. — Bulletin Nr. 17—18. 1896.
- Troickosavsk. Troickosavsko-kjahtinsko otdjelenije priamurskago otdjela imperatorskago ruskago geografičeskago obštества.
Protokoli obštih sobranij.
- Trieste. Società adriatica die scienze naturali.
Bollettino. Vol. XV. 1893.

- Trieste.** Società del gabinetto di Minerva.
Archeografo Triestino. Vol. XXI. 1896—97.
- Trst.** Uredništvo.
Naša sloga 1897.
- Turčiansky sv. Martin.** Musealna slovenska
spoločnosť.
Sborník. Ročník II. sv. 1. 1897.
- Ulm.** Verein für Kunst und Alterthum in Ulm
und Oberschwaben.
Mittheilungen. Heft. 4. 1893.
- Venezia.** R. deputazione veneta di storia patria.
Nuovo archivio veneto. T. XIII. 1—2. 1897.
- Venezia.** Uredništvo.
L' Ateneo Veneto. Rivista mensile di scienze,
lettere ed arti. Serie XIX. Vol. I. fasc.
1—3. 1895.
- Washington.** Smithsonian Institution.
Annual report of the board of regents. July
1893. 1894. — 13. annual report of the bu-
reau of ethnology 1891—92. 1896.
- Washington.** Bureau of American ethnology.
Contributions to North american ethnology.
Vol. IX. 1893.
- Washington.** U. S. Department of Agriculture.
North American fauna No. 12. 1896.
- Wien.** Akademischer Verein deutscher Historiker.
Bericht über das V. Vereinsjahr (1893—1894).
- Wien.** Alterthums-Verein.
Berichte und Mittheilungen. Bd. XXXII. 1896.
Monatsblatt XIV. 1—4. 1897.
- Wien.** Anthropologische Gesellschaft.
Mittheilungen. Bd. XXVII. 1—5. 1895.
- Wien.** Archaeologisch-epigraphisches Seminar der
k. k. Universität.
Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus
Oesterreich-Ungarn. Jhgg. XIX. 1896.
- Wien.** Kaiserl. Akademie der Wissenschaften
Philos. histor. Classe: Denkschriften. 45. Bd.
— Sitzungsberichte 135—136. Bd. — Archiv
f. oesterr. Geschichte. 84. Bd. 1. Hälfte. —
Register zu den Bänden LI—LXXX. 1897.
Mathemat.-naturw. Classe: 106. Bd. 1—3. H.
Abth. II. b.
- Wien.** K. k. Central-Commission für Erforschung
und Erhaltung der Kunst- und historischen
Denkmale.
Mittheilungen. 23. Bd. 1—4. 1897.
- Wien.** K. k. geographische Gesellschaft.
Mittheilungen. Bd. XI. 1—8. 1897.
- Wien.** K. k. geologische Reichsanstalt.
Verhandlungen. 1897. 1—10.
- Wien.** K. k. heraldische Gesellschaft „Adler“.
Jahrbuch. N. F. 7. Bd. — Monatsblatt. No. 193 bis
201. 1897.
- Wien.** Numismatische Gesellschaft.
Numismatische Zeitschrift. 28. Bd. — Monats-
blatt. 1897. Nr. 162—165, 167—171.
- Zagreb.** Društvo inžinira i arhitekta.
Viesti. God. XVIII. 1—8. 1897.
- Zagreb.** Hrvatsko naravoslovno društvo.
Glasnik. God. VIII. 1—6. 1895—1896.
- Zagreb.** Hrvatsko-slavonsko šumarsko društvo.
Šumarski list. 1897.
- Zagreb.** Jugoslavenska akademija znanosti i
umjetnosti.
Rad. 130—131. — Ljetopis XI. — Grada za
povjest kniževnosti hrvatske I. 1897.
- Zagreb.** Pedagogijsko-književni zbor.
- Zagreb.** Sveučilišna biblioteka.
- Zürich.** Allgemeine geschichtsforschende Ge-
sellschaft der Schweiz.
Jahrbuch für schweizerische Geschichte 16. Bd.
1891.

VERZEICHNISS DER ILLUSTRATIONEN.

	Seite
Abb. 1. und 2. Römisches Militärdiplom aus Bijela crkva bei Rača (Bezirk Mitrovica)	3
„ 3. Siegel des Deodatus, Abtes des Klosters s. Stephani de Pinis bei Spalato.	7
„ 4. Wappen des Geschlechtes Mogorović	23
„ 5. Der Hafen von Salona in römischer Zeit	27
„ 6. Die Umgebung von Spalato am Ende des III. Jahrhunderts n. Chr.	28
„ 7. Camutius' Karte der Umgebung von Spalato a. d. J. 1571.	29
„ 8. Coronelli's Karte der Umgebung von Spalato a. d. J. 1689.	30
„ 9. Grundriss des Kirchleins des heil. Georg am Vorgebirge Marjan bei Spalato (einst Dianatempel)	40
„ 10. Umgebungskarte von Mazin in 1 : 50.000.	43
„ 11. Beizeichen und Inschriften auf den italischen und afrikanischen Münzen aus Mazin .	50
Taf. I. Fund aus Mazin. Aes rude	70
„ II. „ „ „ Aes rude und signatum	71
„ III. „ „ „ Aes signatum mit Elephant und Sau.	72
„ IV. und V. Fund aus Mazin. Aes signatum mit Schwert und Scheide	73
„ VI. „ VII. „ „ „ Aes signatum mit dem Schilde	74
„ VIII. Fund aus Mazin. Aes signatum mit Dreizack und Merkurstab	75
„ IX. „ „ „ Aes signatum mit Dreizack und Merkurstab	75
„ X. und XI. Fund aus Mazin. Aes signatum mit den Stieren	77
„ XII. „ XIII. „ „ „ Aes signatum mit den Delphinen und Hühnern	78
„ XIV. Fund aus Mazin. Münzen I.	79
„ XV. „ „ „ „ II.	80
„ XVI. „ „ „ „ Bronzegegenstände	81
Abb. 12. Gefäss aus Knežinec, worin die Münzen aus dem XVI. Jahrhunderte gefunden wurden	94
„ 13. Die neolithische Ansiedlung bei Essek (Situationsplan).	104
„ 14. Thongefäss aus der neolithischen Ansiedlung bei Essek	106
Taf. XVII. Neolithische Ansiedlung bei Essek. Feuerstein- und Steingegenstände	108
„ XVIII. „ „ „ „ „ Gegenstände von Bein, Stein und Thon	109
Abb. 15. Siegel des Klosters Topusko	129
„ 16. Prof. Simeon Ljubić	130
„ 17. Die Ausgrabungen in S. Peter von Klobuk mit Ende 1895.	143
„ 18. Die Ausgrabungen in S. Peter von Klobuk vom Jahre 1896.	144
„ 19. Grundriss des Oelpresshauses in S. Peter	147
„ 20. Aufriss des Oelpresshauses in S. Peter	148
„ 21—24. Details aus dem Oelpresshause von S. Peter	149
„ 25. Die Rinnen der Oelpresse von S. Peter	150
„ 26. Der Thürsturz vom Kirchlein des heil. Georg in Zestinja	153

